6

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1987

YU ISSN 0350—4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija
Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje: Urednički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Stipe Tadić
Godina izdavanja i tiskanja: 1987.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi 6 puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac).
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21,
telefon (041) [redacted] 431-950
Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.
Rukopise ne vraćamo.
Cijena pojedinom broju 700.—d.
Godišnja pretplata 4200.—d, uplaćuje se u korist tekućeg računa
30102-678-448
Godišnja pretplata za inozemstvo 35 USA dolara uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke, Zagreb
30101-620-16
2424091010
Tisak: »Plamen«, Slavonski Brod
Omladinska 26

Oslobođeno plaćanja poreza na promet Rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

BROJ 6 ZAGREB, studeni — prosinac 1987. GOD. XX

Radovan GRGEC

Uz rub (55)

U nizu obljetnica što ih je naše laičko i književno Društvo sv. Ćirila i Metoda—sv. Jeronima proslavilo u ovoj godini održavanja Biskupske sinode o laikatu u Rimu (20. godišnjica smrti *Josipa Andrića, Mate Ujevića* i *Antice Juras,* 100. obljetnica rođenja *Ljubomira Marakovića* i 25. obljetnici smrti *Petra Grgeca)* dolazi na kraju *20. obljetnica izlaženja Hrvatske književne revije »Marulić«,* jedinog časopisa koji su poslije drugoga svjetskog rata pokrenuli, uređivali i vodili hrvatski katolički laici. Pošto je u broju 6/77 izašla bibliografija radova objavljenih u »Maruliću« u prvom desetljeću, u ovom broju objavljujemo bibliografiju drugog desetljeća. Svjesni smo da će i ova bibliografija imati svoje nedostatke i propuste, pa molimo dobronamjerne čitatelje i prijatelje da nas na njih upozore, kako bismo ispravke i nadopune mogli naknadno unijeti.

Usprkos raznim nedostacima i usprkos sve težoj financijskoj i »egzistencijalnoj« situaciji u kojoj se nalazi naše Društvo i naša revija, bez ikakve pomoći i subvencija, »Marulić« je, smijemo reći, izvršio u ovih proteklih dvadeset godina svoj zadatak i poslanje kao hrvatska kulturnoliterarna revija, kao jeronimski-ćirilometodski časopis i kao laički časopis religioznog usmjerenja, nastavljajući svijetlu tradiciju svojih prethodnika (koji su živjeli u mnogo povoljnijim prilikama za kršćanske svjetovnjake). Već sama činjenica da smo se dvadeset godina održali bez ikakvih znatnijih padova i oscilacija u kvalitativnom i

kvantitativnom pogledu svojevrsno je čudo za časopis iznimnog i jedinstvenog značenja za naše specifične prilike. Štoviše, svako je pojedino godište »Marulića« brojem stranica bilo veće od prethodnoga. I dalje opseg pojedinih brojeva postaje sve veći jer je sve više suradnje i suradnika. Naravno, mi smo zainteresirani prvenstveno za kvalitetnu suradnju, ali se ne možemo ograničiti samo na nju i zato što su naši honorari samo simbolički i zato što valja, od vremena do vremena, dati priliku za objavljivanje i pisanje onima kojima je to drugdje onemogućeno a ipak imaju nešto reći.

Među kulturno-literarnim hrvatskim časopisima »Marulić« zauzima posebno mjesto i upotpunjuje naš šaroliki i heterogeni kulturni mozaik svojim specifičnim doprinosom. Kad bi »Marulić« prestao izlaziti, primijetili bi nedostatak toga doprinosa i oni kojima je naš časopis »trn u oku« i oni koji su, prešavši granice uobičajene komunikativnosti i zatvorivši se u »kulu bjelokosnu« svoje modernističke i »postmodernističke« hermetičnosti, postali štivo sve malobrojnijih čitatelja i izraz dezorijentacije čitave civilizacije. Prekinuvši na taj način literarnu tradiciju od *Marka Marulića* do *Matoša, Nazora, Tina Ujevića i Miroslava Krleže*, još su jače istaknuli krizu misli i riječi.

Živeći u svijetu svojeg vremena, ni katolički laici nisu imuni od posljedica te krize. Svjesni činjenice loma između vjere i kulture, koju je *Ivan Pavao II.* toliko puta spomenuo, kršćanski vjernici nastoje taj jaz premostiti svojim životom i vjerovanjem, ali i svojim umjetničkim i kulturnim djelovanjem. Iako iza »Marulića« svojim autoritetom, svojom materijalnom pomoću i svojom moću ne stoji nitko, ni državne ni crkvene vlasti, pred kojima za svoj rad odgovornost snose isključivo hrvatski laici, uvijek smo nastojali i nastojimo održati kontinuitet vjernosti Crkvi i narodu. Znamo, doduše, da se hrvatstvo ne može identificirati s katolicizmom, što smo već toliko puta rekli, ali isto tako znamo da se povijest hrvatskog naroda i kulture ne može zamisliti bez povezanosti s kršćanstvom i Evropom. U toj Evropi, na granici dvaju svjetova, mi i danas možemo odigrati važnu ulogu.

Dvadesetu obljetnicu proslavili smo skromno u skladu s našim sadašnjim mogućnostima, koje su zaista ograničene. Ipak se nadamo da ćemo i u trećem desetljeću našega opstanka, približujući se trećem tisućljeću kršćanske kulture u Evropi, nastaviti obogaćivati hrvatsku kulturu prilozima i izrazima svojega kršćanskog uvjerenja. Nadamo se da će na stranicama »Marulića« i nadalje pisati i laici i svećenici, Hrvati iz domovine i iz svijeta, i to ne samo intelektualci, i naši štokavci, i naši čakavci i naši kajkavci. Eminentni predstavnik svih triju narječja bio je naš ugledni član, nedavno preminuli hrvatski književnik i prevodilac *Tomislav Prpić*, o kojemu pišemo u ovom broju. Umro je gotovo nepoznat i nepriznat od naših suvremenih literarnih arbitara, kao što su to i mnogi drugi vrsni pisci iz našeg kruga.

Nakon sad već pokojnih *Marakovića, Deželića, Andrića, Đarmatija, Dominića, Mare Švel, Side Košutić, Štefe Jurkić* i drugih, takvima se sigurno mogu smatrati i neki pisci i pjesnici koji i sada pišu u »Maruliću«, kao npr. *Stjepan Krčmar* (prvi urednik), *Ante Jakšić, Ivo Balentović, Svevlad Slamnig, Joja Ricov, Anka Petričević, Zlatko Tomičić, Mustafa Grabčanović, Mirko Petravić, Mirko Validžić, Julije Derossi, Tomislav Antunović, T. J. H. Mar, Tomislav Heres , Tomo Vereš, Ante Šimunić, Ante Kraljević, Ivan Bošković, Stjepan Džalto, A. V. Mihičić, Mladen Jurčić, Nevenka Nekić, Stanislava Adamić, Jakov Ivaštinović, Dinko Tusun, Ivan Pederin, Tomislav Maretić, Tomislav Dorotić, Trpimir Macan, Siniša Hrestak, Pavao Despot, Benedikta Zelić-Bučan, Albert Pogačić, Josip Berka, Josip Buturac, Serafin Mičić, Stanislav Šodan, Jakov Kopilović, Miroslav Majnarić, Ivan Mužić, Josip Antolović, Radovan Grgec* (sadašnji urednik), *Živan Bezić, Zdravko Blajić, Drago Šimundža, Tone Otočan, Dubravka Petek*, ili, u novije vrijeme, *Blago Vrankić, Janko Dimnjaković i Smiljana Rendić.*

* * *

Biskupska sinoda o zvanju i poslanju katoličkih laika u Crkvi i svijetu dvadeset godina nakon II. vatikanskog koncila, održana u Rimu u mjesecu listopadu, okupila je prvi put i veći broj slušača laika (njih šezdeset) iz čitavog svijeta. Iako se Crkva u Hrvata za taj događaj zdušno spremala, a naročito naše laičko Društvo i revija »Marulić«, pišući o toj tematici, organizirajući sastanke, ankete i razgovore (ne samo *o* laicima, nego u prvom redu *s* laicima, i to s onima iz baze), iako je naš predstavnik nastupio sa svojim referatom na proljetnom zasjedanju BKJ i iako smatramo da je naše specifično iskustvo u tom pogledu, ispunjeno utjecajima Istoka i Zapada kao ni u jednoj drugoj zemlji u Evropi, kako je to na Sinodi istaknuo hrvatski biskup *Franjo Komarica*, vrlo važno za Crkvu u cjelini, nismo imali čast da na Sinodi u svojstvu slušača sudjeluje i netko od hrvatskih laika. S obzirom na to da su koncilske dokumente sastavljali uglavnom koncilski oci i stručnjaci sa Zapada i budući da je danas, u jeku sekularizma i dekristijanizacije, dvadeset godina nakon Koncila, situacija drugačija nego u vrijeme njegova održavanja, kada se, zbog nemogućnosti aktivne prisutnosti većine predstavnika istočnih zemalja, mislilo uglavnom na »prvi« i »treći« svijet, a malo na »drugi« (u kojemu kršćanski vjernici kao takvi mogu vrlo teško sudjelovati u »izgradnji ovoga svijeta« i u javnom životu domovine, o čemu tako lijepo govore koncilski dokumenti), valjalo je više misliti na iskustvo laika koji žive na najvećem prostoru globusa.

Ipak su nas i opet oduševile riječi češkog kardinala *Tomašeka*, poljskog biskupa *Tokarczuka*, koji je izjavio da budućnost Poljske i Crkve ovisi o heroizmu laika, i filadelfijskog nadbiskupa, Ukrajinca *Sulyka*, koji je upozorio na položaj laika u diktaturama. Istaknuti poljski laik *Jerzy Turowicz* spomenuo je kako laici i u takvim prilikama mogu plodno djelovati, stvarajući npr. zajedništvo ljubavi u okviru svojih župa. Istaknuta je i velika važnost župskih pastoralnih vijeća. Biskupi »trećeg« svijeta, pak, isticali su veliku ulogu što je imaju laici kao katehisti.

Neki sinodalni oci govorili su o neprikladnosti same riječi »laik« već i zbog toga što ona u mnogim zemljama označuje protuvjersko

usmjerenje. Po svom krštenju laici su kršćanski vjernici, koji su po dostojanstvu ravni pastirima i koji, okupljeni oko Euharistije, vrše i razne »crkvene« funkcije i službe. Po mišljenju biskupa *Hemmerlea* ne bi se stvari smjele postaviti tako kao da kleru pripada samo crkvena djelatnost u užem smislu, a laicima svjetovna. Kardinal *Ratzinger* je precizirao da je svećenik bitno definiran s obzirom na crkvenu zajednicu, ali da to laik nije s obzirom na kler. Manje-više svi su se složili s mišljenjem da su svećenici bitno i neizbrisivo obilježeni posebnim sakramentom, a svi zajedno sakramentom krštenja i potvrde. Sinodalni oci založili su se i za unapređenje položaja žene u Crkvi.

Koliko god su mišljenja o riječi »laik« i »ministerij« bila različita, može se reći da je i na Sinodi (kao i prije toga u Rocca di Papa) izbilo u prvi plan mišljenje da se crkvene službe i eksplicitno »propovijedanje« ne mogu smatrati »laičkim specifikumom«. Iako mnogi izraziše mišljenje da se o razlikama između klera i laikata, između »eklezijaliteta« i »sekulariteta« često govori previše, ipak je svima jasno da bi laika valjalo nekako definirati, i to ne samo kao »ne-klerika«, dakle negativno, nego i pozitivno, tj. s obzirom na njegovu »diferenciju specifiku« unutar zajedničkog »genusa«. Ta »differentia specifica« dolazi svakako do izražaja i u specifičnoj laičkoj duhovnosti, koja se ne može poistovjetiti s kleričkom i monaškom.

Kao »laički specifikum«, unatoč uzajamnom prožimanju i povremenoj »inverziji« funkcija i službi u Crkvi i u svijetu, iznijet je ipak »sekularitet« (Weltlichkeit) laika, odnosno činjenica da oni posvećuju svijet *živeći u njemu* prema evanđeoskim načelima ljubavi i pravde, svjesni samosvojnosti vremenitih vrednota i svjetovnih djelatnosti, kako je to proklamirao Koncil. Kao »locus« laičkog zvanja i poslanja sinodalni oci istaknuli su prvenstveno *obitelj* (npr. pittsburški biskup *Bevilacqua)*, zatim *kulturno, političko, ekonomsko i sociološko* promicanje općeg dobra te savjesno obavljanje staleških dužnosti na *radnom mjestu* i u svojoj struci.

Naravno, za sve je to potreban određeni prostor slobode i u stanovitim prilikama, posebna građanska hrabrost. I u prošlosti neki su teolozi i sveci vrlo dobro uočili specifičnost laičkih javnih i privatnih, obiteljskih i staleških dužnosti u raznim životnim situacijama (npr. sv. *Franjo Saleški).*

Ako, pak, vjernici svjetovnjaci ne mogu slobodno odgajati svoju djecu, djelovati u svojoj struci i u javnom životu domovine, laički apostolat iziskuje izvanrednu hrabrost i požrtvovnost, katkada sve do martirija, koji je od starine »najkršćanskije« svjedočanstvo vjere i vjernosti. Zahvaljujući heroizmu laika i njihovu »sensusu fidei« (koji je u svom interventu spomenuo slovenski biskup *Kramberger)* održava se kontinuitet vjernosti i neprestana obnova kršćanskog života.

To je ona »restauracija« o kojoj je svojedobno pisao *Ratzinger* (koji i u svojoj najnovijoj knjizi »Chiesa, ecumenismo e politica« govori upravo o toj vjernosti izvorima), dakle nikakva povijesna restauracija (jer povijest se u svom tijeku ne vraća natrag). Za to je potrebna ne samo »suodgovornost« nego i »suodlučivanje« laika i u Crkvi i u svijetu.

Toga su bili svjesni i suvremeni laički sveci i blaženici (npr. *Contardo Ferrini, Frédéric Ozanam, Giuseppe Moscati* i za vrijeme sinode beatificirani *Marcel Callot).* Bili su to novovjeki »vitezovi Okruglog stola«, svjesni da su udovi »mističnog Tijela Kristova« (o Crkvi kao Tijelu Kristovu govorio je na Sinodi marseilleski nadbiskup *Coffy),* članovi naroda Božjega i sinovi svoje domovine.

O političkom djelovanju laika i o njihovoj autonomiji u vremenitom redu posebno ističemo intervente meksičkog biskupa *Gonzalesa,* peruanskog biskupa *Pereza* i laika *Jean-Loup Dhersea.* Rekapitulaciju prvog dijela Sinode dao je vrlo sažeto izvjestilac dakarski kardinal *Thiandoum* nakon generalne diskusije.

* * *

I drugi je dio Sinode bio obilježen širokim spektrom relevantne problematike, uključujući ovamo i pitanje uloge žena i mladih. Osnovne su ideje vodilje došle do izražaja u završnom govoru *Ivana Pavla II.* kao i u rekapitulaciji kardinala *Thiandouma* i Mons. *Eyta.* Važno bi bilo da neke od tih ideja urode konkretizacijom i angažmanom. To je, uostalom, rekao i Papa, izrazivši želju da »synodalitas effectiva« postane »synodalitas affectiva«. Mi bismo rekli da vrijedi i »obrat toga poučka«.

Iako je i opet »drugi svijet« bio slabo zastupan (čak i neki od onih koji su bili pozvani nisu dobili pasoša), sudionici su u svojim referatima i diskusijama pokazali veliku brigu prema diskriminiranima i marginaliziranima. Sviju prisutnih snažno se dojmiše riječi angolskog biskupa *Dos Santosa* o tom kako o rasnom »apartheidu« što u Južnoj Africi obuhvaća oko 25 milijuna potlačenih govore svi, a o »apartheidu« što ga podnose mnogo brojniji progonjeni vjernici pod totalitarnim režimima ne govori gotovo nitko.

Stoga se Sinoda u svojoj poruci obraća onima koji su ranjeni u svom dostojanstvu, lišeni slobode, progonjeni zbog vjere i potlačeni raznim nasiljima kao i onima koje je potrošačko društvo marginaliziralo, siromasima, bolesnima, invalidima, iseljenicima, izbjeglicama, nezaposlenima, osamljenima, starima, zapuštenima i napuštenima, žrtvama permisivizma i konzumizma kao i žrtvama totalitarizma i tiranije. Isto tako upozorava one koji u svojim rukama drže sudbinu ljudi i naroda da je ljudima potreban mir, kojega nema bez ljubavi, kulture i humanizma, bez slobode i pravde. Rad i politika, kako reče Mons, Lacrampe, mjesto je djelovanja katoličkih laika.

Za slobodu i pravdu treba da se svim raspoloživim sredstvima bore upravo kršćani u svijetu, koje (zasad) zovemo laicima ili svjetovnjacima. Međutim, ti laici, kako je lijepo istaknuo jedan od sinodalnih otaca, ti »christifideles,« nisu većinom ni intelektualci ni članovi katoličkih organizacija nego priprosti i obični ljudi, članovi svojih obitelji i svojih župa, (kojima mnogo ne znače sve uzvišene propovijedi o »kraljevskom svećenstvu«). Ipak su i oni pozvani da se angažiraju u borbi za svoja vjernička i građanska prava.

Njihovo je pravo i dužnost da se bore za opće dobro a protiv raznih »apartheida« i »genocida«. To je, a ne bavljenje raznim problemima kulta, kako je naglasio engleski biskup *Worlock*, njihov svjetovnjački specifikum u skladu s koncilskim dokumentima, koji ih potiču na sudjelovanje u javnom životu domovine, dakle na politički angažman u dobrom smislu te riječi, na savjesno vršenje staleških dužnosti u obitelji i na radnom mjest, u svojem zvanju i profesiji. Nažalost, prilike u »drugom svijetu« katkada im to onemogućuje, dok ih Koncil i Sinoda na to potiču. Ta je želja bila izražena riječima nekih sudionika Sinode: »Van iz sakristije!« Usprkos toj želji, valja konstatirati da mnogi ne mogu izaći ni »iz katakomba« a kamoli »iz sakristije«, bez obzira je li to zato što su vjernici ili zato što ne pripadaju »vladajućoj grupi«.

Kršćanima bi trebalo biti omogućeno da unose evanđeosku poruku ljubavi i pravde u kulturu, prosvjetu, ekonomiju i politiku, a u nekim se zemljama smatraju »nepodobnima« upravo za te djelatnosti pa ne mogu raditi ni u svom zvanju i profesiji (ipak valja priznati da je istodobno nekim klericima u tim zemljama moguće baviti se kulturnim djelatnostima; neki su čak kao kulturni *radnici,* kao »conservatores antiquitatis« i kao stručnjaci za povijest, folklor ili biblijsku egezegezu razvili zavidnu djelatnost).

Pozivajući se na koncilske dokmente i teološki smisao političkog angažmana, grupa talijanskih demokršćanskih parlamentaraca uputila je sudionicima Sinode predstavku u kojoj ističu kako je politika zapravo anticipacija kršćanskog karitativnog angažmana. Nadovezujući se na *Don Sturzovu* i *De Gasperijevu* svijetlu tradiciju (laicità della politica), upozoravaju ti demokršćanski političari na veliku ulogu što je u vjeri i povijesti imaju katolički svjetovnjaci. Na slične misli nailazimo i u nedavno objavljenoj knjizi *Igina Giordanija* (Il laico Chiesa), u kojoj se potiču laici da prodube svijest o svojoj pripadnosti Crkvi i o svom poslanju u svijetu.

Prema riječima *Ivana Pavla II.* laik je zajedno s ostalim krštenicima »dijete Božje«, »ud Kristova Tijela«, »živi hram Duha Svetoga« i nosilac posebnog poslanja u svijetu. To poslanje on vrši na svom mjestu i u svojoj zajednici. Tamo gdje nema svećenika, prema riječima Mons. *Ramoussea* iz Kampučije, laici su preuzeli svu brigu o svojim zajednicama, dok je kardinal *Sin* govorio o njihovoj ulozi u rješavanju teških političkih problema u Aziji, gdje još uvijek daju značajan prilog »produhovljavanju« svjetovnog poretka. Prema uvjerenju jednoga gvinejskog biskupa, »rastava između vjere i javnog života jedna je od najvećih zabluda našega vremena«. Kao da je taj afrički prelat pročitao riječi našeg biskupa *Mahniča,* koje je ovaj napisao već 1903. i na koje sam nedavno podsjetio u svom referatu na proljetnom zasjedanju BKJ u Zagrebu.

Kršćanski svjetovnjaci moraju nastojati premostiti taj jaz između vjere i kršćanskog morala s jedne strane i javnog života, kulture, znanosti, politike i ekonomije s druge strane. Na to nas neprestano potiče i Papa, koji je s velikim interesom pratio rad Sinode i na njoj

sudjelovao.

Ohrabreni njegovim poticajima, na kraju ove krizne godine i na kraju drugog desetljeća izlaženja »Marulića«, mi hrvatski katolički laici želimo da poruka betlehemskog Kneza mira odjekne snažno u svim dijelovima svijeta i naše domovine.

SRETAN BOŽIĆ I NOVU GODINU
ŽELI SVIMA
HKD SV ĆIRILA I METODA I HKR MARULIĆ!

Joja RICOV

Posljednji horvatski mrav

Dragutinu Tadijanoviću
u spomen na rebrovanje i
rebarsko re(p)govaranje
Došašća Gospodnjega 1985.

Prije će gluha dva,
Pjesnikovi šampijoni nesporazuma među ljudima,
dogurat do predsjedavajućeg Ujedinjenih naroda
nego što ću ja,
manji od zrna makova,
stasom i kasom u
podnožjima Kule babilonske stići te
biti velik kao
— Vuletićev ili Tadijanovićev? —

posljednji horvatski mrav.

Radovan GRGEC

Tomislav Prpić (1898—1987)

Prof. Tomislav Prpić bio je plemenit čovjek, dobar Hrvat i katolik, vrstan književnik i prevodilac. Rodio se i odrastao u Zagrebu kao sin ličkog Bunjevca i majke Primorke. Tako je u svom jezičnom izrazu s umjetničkim talentom sjedinio izvanredno poznavanje hrvatske štokavštine, kajkavštine i čakavštine. Drugu je polovicu svojega dugog života proveo tiho i patnički, nedovoljno poznat i gotovo nepriznat kao književnik. Umro je i pokopan također tiho, tako reći »furtim«, kradom.

Usprkos tome, Tomislav Prpić trajno je živ u našem sjećanju kao čovjek, kao autentični pjesnik i kao jedan od najboljih i najplodnijih književnih prevodilaca u Hrvata. Posebno će ga se sjećati HKD sv. Ćirila i Metoda-Društvo sv. Jeronima, kojemu je bio jedan od najuglednijih i najvjernijih suradnika i članova i na koje je oporučno prenio sva izdavačka prava za svoju književnu ostavštinu.

Kad sam ga posjetio u Domu, u koji ga smjestiše, rekao mi je: »Odavle će me iznijeti mrtva. Moji su dani odbrojeni.« Krajem srpnja, u Biogradu, saznao sam iz novina na dan njegova sprovoda da je umro.

Umro je tiho i patnički, kao što je i živio, 25. VII. 1987. u gradu u kojem se rodio 22. I. 1898, dakle umro je u visokoj starosti, u 90. godini života. Upoznao sam ga prije četrdeset i pet godina kao tatina prijatelja i kao mamina kolegu nastavnika na Trgovačkoj akademiji. Sa svojom ženom Danicom učinio je mnogo dobra našoj obitelji i svima koji su im se obraćali. Nikada neću zaboraviti njegovu spremnost da u svakom času pomogne brzo i konkretno. Zahvaljujući njemu počeo sam temeljito učiti ruski jezik, koji je prof. Prpić poznavao gotovo kao materinski jer je maturirao na ruskoj realnoj gimnaziji u Zagrebu. Još dva-tri mjeseca prije njegove smrti raspravljali smo o izgovoru nekih ruskih imena. Tada mi je priznao: »Koliko mi je lakše kad znam da ste mi u blizini, da se za mene interesirate i da za mene molite!«

Iako je bio dobar štokavski pjesnik i zaista svestran književnik, pa čak i vješt slikar, hrvatska će ga kulturna javnost pamtiti uglavnom kao našega, uz Kombola i Torbarinu, najboljega književnog prevodioca i kao velikog kajkavskog pjesnika. Kada u Hrvatskoj kajkavski više nije bio književni jezik, javiše se neki značajni književnici koji su, uz štokavski, pisali i kajkavski. Nakon Šenoe najveći su među njima bili Antun Gustav Matoš, Ante Kovačić, Dragutin Domjanić, Miroslav

Krleža i neki drugi među kojima su se naročito isticali Fran Galović i Tomislav Prpić. I u Skokovoj antologiji kajkavskog pjesništva »Ogenj reči«, koja je nedavno izašla u izdanju Kajkavskog spravišča, Prpić zauzima istaknuto mjesto. To je jedno od rijetkih priznanja koje je doživio potkraj života.

U Maruliću 2/85 objavili smo razgovor prof. Mirka Petravića s pjesnikom prigodom njegova 85. rođendana. U našoj reviji, u Danici i na našim književnim večerima sudjelovao je dokle god je mogao izlaziti iz kuće. Nećemo zaboraviti njegovih znalačkih, stručnih i prijateljskih savjeta i uputa. Neće ga zaboraviti ni oni kojima je bio dobročinitelj kao ni njegovi drugovi i kolege iz raznih školskih zbornica. U tatinom spomenaru još uvijek čuvam Prpićeve portrete njegovih kolega profesora iz zbornice na Šalati.

U rodnom Zagrebu Tomislav Prpić završio je pučku školu, gimnaziju i Filozofski fakultet, i to prilično kasno jer je morao u vojsku, tako da je diplomirao slavistiku 1931. a profesorski ispit položio 1933. Politički nepoćudan, službovao je najprije izvan Zagreba: na klasičnim gimnazijama franjevaca na Badiji i u Varaždinu te na realnoj gimnaziji u Banjaluci. U Zagrebu je bio profesor na Nadbiskupskoj gimnaziji na Šalati, na Trgovačkoj akademiji i u Srednjoj tehničkoj školi. Zatim je radio kao korektor i lektor u »Zori« i u Leksikografskom zavodu, odakle je otišao u mirovinu 1963. godine. Ni u penziji nije prestao da se bavi lingvistikom, književnim radom i prevođenjem. Bavio se i režijom i slikanjem.

Prvi put se kao književnik javio u »Hrvatskoj prosvjeti«, koju je nakon Petra Grgeca uređivao Ferdo Rožić. Nastavio je surađivati i za urednikovanja Ljubomira Marakovića. Napisao je zatim čitav niz pjesama, članaka, kritika, jezičnih studija i libreta. Uz to je vrlo mnogo prevodio s raznih jezika. Kad je ostao bez posla, bio je prisiljen da radi i kao administrativac u »Viaduktu«.

Prpić je surađivao u raznim listovima i časopisima. Bio je i redoviti suradnik jeronimske »Obitelji«, »Danice«, »Marulića« i poratnih ćirilometodskih publikacija. U HKD-u se nalazi bibliografija svih njegovih radova. Kao pjesnik bio je uvršten u Deanović-Petravićevu i Tadijanović-Delorkovu antologiju, u Antologiju marijanske lirike (poznata je njegova pjesma »Pred Tobom ja sam dijete s plavim očima«), u Bačićevu kajkavsku antologiju, Karićevu antologiju dječjih pjesnika i neke druge antologije objavljene poslije rata te u spomenuti »Ogenj reči«.

Objavljene su mu zbirke pjesama: Modri časovi (1920), Mrtvi grad (1921), Plava gora (1923), drame: Madona Bistrica (1921), Kristuš na cesti (1925), Izgubljeno janje (1930) i Božji sud, zatim »Starokajkavska tetralogija (Lesica-devica, Krapinski sudec, Grabancijaš i Rekvijem za Kadoiča), a 1936. izašla je njegova studija »Književni regionalizam u Hrvata« (MH). Snaga duboke osjećajnosti i dotjeranog jezičnog izraza karakteristike su Prpićeve poezije i proze.

Poglavlje za sebe Prpićevi su prijevodi odnosno prepjevi, kojima je obogatio našu kulturu. Prevodio je s ruskog, francuskog, njemačkog

i poljskog jezika. Veći dio Racineova, Corneilleova i Puškinova opusa preveden je zahvaljujući Tomislavu Prpiću, i ti se prijevodi smatraju s pravom kongenijalnima. Tu su još i mnogi drugi prijevodi (Ljermontov, Čehov, Maršak, Aksakov, Tolstoj, Maeterlinck, L. Frank, Kästner itd.). Mnogo je njegovih prijevoda ostalo u rukopisu.

Tomislav Prpić ljubio je Hrvatsku žarko i strastveno. Pred očima mu je vijugao krivudav put jednoga naroda, na kojem se kao svijetle vertikale ocrtavaju »Kristuš na cesti« i »Madona Bistrica«. Pred bistričkom Gospom našao se taj narod s predstavnicima raznih strujanja, među kojima je i Grabancijaš. On joj se obraća riječima:

O Gospe, naši umori
su tako silni, kako nikada
poleti naši ne bjehu...

Gospa gleda iscrpljeni puk i poziva sve, upravljajući im poglede na križ Kristov. Poziva i »crvene«:

Dođite i vi Crveni!
Crvenilo je vaša krv,
što teče ljudska patnička.
(Krv je sudba ratnička).
Dođite, o umorni,
opterećeni, nepoznati,
osamljeni.
Križ je Njegov prošao.

Možemo slobodno reći da je Prpić svoj patnički križ nosio do kraja i čvrsto vjerujemo da mu sada za to nije žao. Na pamet nam dolaze stihovi iz njegove »Plave gore«:

I če smo opali mi
trudno noseč si križ,
napravi tak
da žal nam ne bu
za niš!

Onaj koji je stajao pred križem i Madonom kao »dijete s plavim očima« nije više među nama. Iza njega je ostao svijetao trag hrvatskoga književnika i rodoljuba, plemenita čovjeka i kršćanina, borca za evanđeoske ideale ljubavi i pravde. Njegov lik ostat će nam u trajnoj i nezaboravnoj uspomeni.

Josip BERKA

Pred odrom velikog umjetnika

U petak, devetog listopada, pronijela se Zagrebom vijest da je umro Vladimir Ruždak, naš glazbeni umjetnik i svjetski poznat operni pjevač, a u srijedu poslije podne — po lijepom sunčanom vremenu — okupilo se pred mrtvačnicom na Mirogoju više tisuća ljudi da se oproste od velikog umjetnika i odadu mu posljednju počast.

Dođoh i ja — i teškom se mukom probih do odra svog nekadašnjeg učenika, koji je već kao tadašnji gimnazijalac očitovao svoje talente i smisao za umjetničko stvaranje.

Priđoh k prekrasnom lijesu, okićenu cvijećem, oko kojega mirno stajaše »počasna straža«, poškropih ga i kratko se pomolih, a onda se htjedoh u mislima prenijeti u našu školsku prošlost... Ali iza mene se počeše gurati, a jedan redatelj upozori da se požurimo.

Izišavši napolje, smjestih se nešto dalje od ulaza, a nedugo zatim izliše se iz megafona potresne riječi: »S dubokom boli oprašta se danas grad Zagreb od svog najmilijeg umjetnika...«. Dalje su se nizali govornici, umetalo se odgovarajuće pjevanje i obavljen je crkveni obred s molitvom, a potom je slijedio ispraćaj do groba — u novom, gornjem dijelu groblja.

U dugoj povorci nađoh i ja svoje mjesto. I dok su sprijeda, ispred svećenstva, grobari vozili Vladu mrtva, otraga, u povorci, ja sam ga nosio živa u svojoj pameti i u svom srcu...

Preda mnom je koračao stari, časni akademik i, držeći u ruci rožarij, prebirao krupna zrnca za dušu pokojnika. I ja sam izmolio nekoliko Očenaša, a onda su se u meni javila sjećanja na Ruždakov šestogodišnji život u Nedbiskupskoj klasičnoj gimnaziji na Šalati...

Sjetih se kako je kao petoškolac napisao na latinskom jeziku sadržaj Ciceronova govora protiv Katiline i tome priložio svoj perocrtež koji se odnosio na dotični sadržaj... Mnogo godina kasnije ja sam Vladi, već kao poznatom umjetniku, poslao taj rad kao dragocjenu uspomenu, a on mi se zahvalio pismom u kojem je napisao i ovo: »Što sam stariji, sve češće mi se misli navraćaju na našu šalatsku gimnaziju.«

Sjetio sam se nadalje njegovih »Impresija prvog i drugog stavka III. simfonije (Eroike) L. v. Beethovena«, koje je kao sedmoškolac objavio u sjemenišnom đačkom listu »Zumbuli« godine 1939, a isto tako došla mi je na pamet i njegova kratka kompozicija »Mnoga ljeta...«, koju je posvetio svom profesoru i razredniku.

Sjetih se i njegove glume na zavodskoj pozornici, kad je kao maturant glumio u komediji Tita Brezovačkoga »Diogeneš«, kojoj je bio i scenograf.

Razmišljajući o svemu tome, pitao sam se: »Nije li upravo taj Ružđakov gimnazijski rad bio najava i početak njegove kasnije umjetničke karijere?«

Dok sam se tako zanio u Vladinu mladost, povorka je stigla do njegova otvorenog groba. Tu je opet slijedio govor, pa pjevanje, obred i molitva iza koje odjeknuše grobljem riječi: »Pokoj vječni daruj mu, Gospodine ... Počivao u miru!«

Kad je lijes spušten u grob, sasula se kiša zemlje na nj i zatrpala i njega i njegov dragocjeni polog... Sunce, koje je dotada sjelo, sakrilo se za oblake, a okolni jablanovi zašumješe i blagim lahorom pomilovaše svježi Vladin grob...

Završavajući svoje reminiscencije, ja se približih grobu i tiho šapnuh: »Zbogom, dragi moj učeniče i naš veliki umjetniče! Ipak ćeš u nama i dalje živjeti, ... a u svom Eshatonu pjevat ćeš Kralju svih vjekova, kojemu sve živi!«

Evo nekoliko Ruždjakovih impresija iz đačkih dana:

Impresije prvog i drugog stavka III. simfonije (Eroike) L. v. Beethovena

Grad — sunce zalazi.
- -: »Nebo je crveno.«
- -: »Bit će vjetra.«
- - -: »Simfonije boja...«
Svečana zvonjava bruji nad gradom.
Zapadno nebo je u kraljevskom ruhu: grimiz i zlato...
Silnom brzinom jure obzorom sve nijanse boja, zrake titraju, prepliću se sa zvukovima zvona: »Beethoven dirigira svoju 'Eroiku'«, rekao je neki čovjek duboka pogleda, imao je dugu kosu.

* * *

Na krajnjoj periferiji.
Dvoje djece igra se pred trošnom kućicom.
Danas i oni imaju zdravu rumenu boju, barem za neko vrijeme.
Radosni su: »Tako je lijepo...«

* * *

Zlatna kugla utonula je u tamni obzor.
Djeca na periferiji opet su blijeda. U kućicu ulazi neki mrki čovjek, djeca za njim. — Tišina.
Zatim pogrde, hrapav i suh kašalj — plač djece.

* * *

U crkvenom tornju smirilo se i zvono »pro defunctis«, iz tamne crkve dopiru tmurni glasovi orgulja: čovjek s dugom kosom svira drugi stavak Eroike »Marcia funebre«...

Raspeti Krist plače zbog radnika na periferiji koga su učinili strojem, komu su upropastili dušu...

I orgulje plaču.

Zadnja zraka, koja se odveć dugo zadržala na vršku tornja, požurila se da stigne svoje drugarice i - C mol - - -

Tama...

Vladimir Ruždjak — »Zumbuli« 1939.

Cl—I

Tomislav DOROTIĆ

Potrebni su mostovi smirenja

Snoviđenja nemoći moje
čekaju da sunce mine
i moja ojača bol,
da uz pomoć tmine
ispod starog uđu trijema,
uz krevet stanu
kad nikog nema,
i pozovu me
na put.

Onda, mimo moje volje,
krenemo kroz šume,
široko pređemo polje
i jurimo dugo stazama
kud nitko ne hoda,
sve dok umor ne uđe u me,
dok hitri vranci ne stanu
ispred nabujalih voda.

A pred zoru
smalaksale boli
opet me domu vrate,
na drugu Obalu nisu mogle
moje zemne tuge...
Mada žele svoj dio neba,
trebaju mostove smirenja,
molitve i nade,
posve tiho prijeći treba
kroz svjetlosti duge.

Iz Dnevnika

»Poput onoga koji možda iz Hrvatske
dođe da vidi našu Veroniku,
pa svojom dugom čežnjom nezasićen,
kaže u misli, dokle rubac gleda,
o Gospode moj, Isuse Kriste, pravi Bože,
tako li je, dakle, izgledalo lice Tvoje?«
Dante Alighieri, Raj, XXI, *103.*

Nismo pošli do Rima, nego do Zmajeve pećine na Braču.* Neobičnog li i čudesnog dana koji odabrasmo za svoj posjet! Sa svih strana grmjelo i sijevalo, munje dijelile sivilo nad Hvarom koji se, dok smo se penjali, sve više ukazivao cijelom dužinom položen kao uspavana pretpotopna životinja u moru. A mi uz planinu poviše Murvice dok nam sunce pali tijela. Vrludali smo i pogriješili put jer nigdje nikakva, ali baš nikakva znaka koji bi ukazivao na stazu za pustinju Stipančić odnosno malo dalju Zmajevu pećinu. A put je postojao već od 1450. i omeđen pomno složenim kamenjem svjedoči da je neke davne godine neki čovjek pun vjere da radi koristan posao dizao svaki taj kamen iz kaotičnog i surovog predjela i tisuće, tisuće puta polagao ga u suvisli i osmišljeni niz.

Slomljeni i izgorjeli borovi, ljute trave i vrijesak penju se s nama uvis i »dugom čežnjom nezasićeni« konačno stižemo pred pustinju Stipančić. To i nije pustinja — ima u njoj onoga što putniku i davnom stanovniku daje život: vode. Obradovalo nas je da u gustirni ima hladne i dobre pitke vode i mi smo je pili kao da sudjelujemo u obredima koje su ovdje održavale sve do prije pedesetak godina redovnice, picokare, i zalijevale tom vodom i terasaste vrtove koji se spuštaju ispod sljubljenih i zgrušanih kućeraka. Masline, podivljale i ničije, još uvijek se grbe na najneočekivanijim mjestima, vododerinama oguljenim do kosti, obesplođene gledaju razlupanu crkvicu koja je nekad bila ukras ovog pustinjskog zdanja. Ni kamen nije odolio udarcima mržnje. Trebalo je doći i teškim batovima razlupati od ulaza do oltara Bezgrešne sve što podsjeća, o Gospode moj, na Tvoje lice. A onda su im i kosti pretresali i lomili ne znajući da su one samo prah i da su duše besmrtne. Lutaju one oko svoga zemaljskog staništa, eno ih u kužini gdje velika krušna peć krije danas zmije i škorpije, a nekoć je mirisala kruhom. Eno ih u kući gdje su u malim ćelijama, često i bez prozora, molile uvečer usadivši lojanicu u udubinu usječenu u živi kamen, ili u potpunom mraku gledajući kroz usko okno u beskraj neba osutog dalekim zvijezdama gdje stoluje Bezgrešna kojoj su sve one samo titrice na plaštu.

*Sve je o njoj lijepo i iscrpno rekao Ante Škobalj u knjizi »Vjera starih Hrvata na reljefu u Zmajevoj spilji na Braču«.

Huji vjetar kroz ruševine, jedva se nazire pokaznica nad portalom kapele, cvrčci zaglušuju ustrajnom i vrućom pjesmom, a mi gledamo u mravlju stazu koja se vuče preko kamenog praga u dračem oviti kamenjar. Mravi su zamijenili ponos i svijest, trpljenje i molitvu. Gospodine, kad si stvarao nebo i zemlju, predvidio si sve pa i ovu mravlju stazu 1987. A osama ovih redovnica bila je, možda, jedan od najviših izraza ljubavi prema Tebi. Jer uvijek je postojala taština svijeta, uvijek je bilo svile i lutnjinog zvuka, masnih zalogaja i mekog uzglavlja...

* * *

Tajanstveno se plavi more dolje u dubini, jure gliseri noseći vlasnike na isto mjesto kamo odavno stižu svi jurišnici. Mi nastavljamo stazom prema Zmajevoj spilji koju naslućujemo po čempresu ispred ulaza. Tom je stazom oko godine 1450. došao i onaj pop glagoljaš koji će stvoriti neobične i neprispodobive reljefe u spilji, a oni po stilu posve odgovaraju uresu iznad portala kapele picokara. Slijedimo ga istim puteljkom nesposobni za velike misli jer nas sunce prikiva na užarenu zemlju i jedva čekamo hlad spilje.

Kao na rubu svijeta iza kojega ne postoji više ništa što bi moglo omesti »dumanske tišine«: ispred nas more, iza nas vrletni kamen, a iznad nas nebo. Kamenita klupa na istočnoj strani uske platforme, nekada vjerojatno natkrivena, djeluje i kao ležaj u lovoru i boru i tu počinju udubljenja i reljefi fantazmagoričnog umjetnika koji će ujediniti sve prošle i buduće stilove ovoga podneblja — od predantičkih stepskih oblika koje su mu davni preci namrli, do naive i ekspresionizma (o, da znaš, neimaru, kako smo ograničeni u ocjenama koje pridajemo tvojoj maštovitoj ruci!).

Prezid koji dijeli spilju od vanjskog svijeta ostao je nedovršen i dopuštao južnom svjetlu da olakša samotnički život u prohladnoj pećini. Bože, kako li su spavali, jeli, pisali (jer pronađene su u njih mnoge knjige, kako kažu izvori)! Tu na tom prostoru omeđenom čvrstim stijenama tražili su smisao i spoznavali veličinu kozmosa. Desno od ulaza dva su oskvrnjena groba — razlupane ploče otkrivaju ljudske kosti, evo gledaj, evo kosti podlaktice koja je nekada možda držala dlijeto i čekić i klesala danju, noću. Puno je udubljenja unutar spilje koja su mogla služiti za lojanice i zamišljam kako su rasute i mnogobrojne titrale noćima da ovom Prometeju prikovanom uz vlastiti Kavkaz osvijetle biblijske retke ispisane glagoljicom: Oče naš iže esi na nebesih... u Tvoje ime klešem i pretvaram slova u slike koje uzbudljivo odišu noćnim strahovima i vjerom u pobjedu Dobra nad Zlim. Sve što je sobom donio ovaj glagoljaš iz svojih Poljica, dodavši toj smjesi neponovljivi opijum vlastite duše i vjere, ugrebao je, udubio, utukao, zaoblio, izbočio, zagrizao u kamen. Mrvio ga je sočno i slijedio njegovu surovost iskoristivši prirodni tijek žila, davši im strašne i lijepe oblike. Još odjekuju pećinom njegovi udarci i stenjanje-ha! na! hu! — lome se visoko u šiljatom svodu pećine i zamiru u dvjema gustirnama i tajanstvenim ćelijicama u koje su mogli ući samo mršavi.

Gleda me taj glagoljaški Fidija sa zidova i kao da se podsmijeva: »Nisi u stanju sve shvatiti, je li?« A i kako bi? Pa zar je moguće biti sasvim siguran u svaku Božju riječ, a pogotovo u Apokalipsu plahovitog Ivana, isto tako vidovitog i strastvenog?! A izgleda da je lucidnog glagoljaša mučio baš Ivan.

Zmaj, kao oličenje Zla, dočekuje nas razjapljenih ralja osvijetljen popodnevnim suncem na zapadnoj strani pećine, okružen rojem nakaznih slugu i čudovišta. Dovoljno je blizu inkarnaciji Dobra — Bezgrešnoj koja uokvirena u polumjesec mirnog lica i bademastog oka gleda ravno u njegove ralje. Nikad bliže i nikad dalje. Tako stoje oboje odvajkadni, iz noćnih maštanja usamljenika preneseni na zid špilje. Vijugave kanelure posvuda su stvorile vitice i niše,

slične onima u kojima još i danas u našim starim dalmatinskim kuhinjama none drže svoje posudice s naljepnicama iz vremena prije rata.

Možda je rečeni glagoljaš povlačeći se u malu hrapavu usku ćeliju na kraju pećine ne videći baš ništa u ovom isposničkom i mračnom prostoru davao mašti na volju i ponavljajući u sebi riječi Biblije zamišljao slike uz hukanje bure u dugim zimskim noćima, da bi jutrom grijao ruke udarajući u kamen i pretakao slike noćnih mora u anđele, ptice, Krista na rupcu »Veronike«.

Dva su Krista u pećini — jedan u okviru centralnog reljefa sa zmajem, a jedan na rupcu — Veroniki. Onaj lik iz centralnog reljefa rudimentarnom i rustikalnom obradom podsjeća na poznati kameni reljef na ploči splitske krstionice iz XI. stoljeća. Ta koso postavljena glava šiljatog lica, u nebo uperenog pogleda s kosom koja slobodno pada, posjeduje tu tvrdoću i naivnost starohrvatskih reljefa ili pak onu sa stećaka. Upirući oči u nebo koje može između zida i svoda pećine dozivati u svako doba dana i noći, ovaj Krist okružen je asimetričnim udubinama i doima se podjednako arhaično kao i moderno uklopljen u korbizjeovsku arhitekturu zida.

I onda iz tog jednoglasja iskače u zidu blizu gustirne lik u trostrukom renesansnom okviru mirno isklesanog kamena i, kao da ga je tukla ruka Jurja Dalmatinca, sklopivši oči zijava da bi ispustio mlaz vode. Danas nema tog mlaza, mrtva su usta, a neka ruka slomila je nos tom posinku Posejdona. Je li naš Fidija vidio negdje ovaku česmu? Vjerojatno. Putovao je iz Poljica, prolazio dalmatinskim gradićima i mogao piti vodu iz usta takvih nereida i tritona.

Dok šibenskim ulicama odjekuje čekić Jurja Dalmatinca, dotle u ovoj pećini luta jeka čekića neumornog samouka kojeg kao da je hvatao strah od neispunjenog i neobrađenog kamena. Sve što je mogao dohvatiti ispunio je reljefom, oblikovao u tajanstvene udubine, police, trokute, polumjesece, kojima ne znamo namjenu. Horror vacui!? Ili možda zavjet: Tebi, Bože, koji si znao da ću ostaviti sve i pobjeći ovamo da Te slavim. Godinama... godinama... Ali ja sam Ti, Bože, nemirni sanjar i nije mi dosta da čitam i govorim molitve, ja ću Ti sagraditi kapelu usred ove pećine, u njoj stol na kojem će se pretvarati kruh i vino u tijelo i krv, a izradit ću i kamen sjedala da mogu uz grobove moje braće skontati svarhu. Pa ako se dogodi da jednom ljudi zaborave na ovo mjesto, da ne bude putokaza, možda me prepozna neki putnik slučajnik i dotakne rukom moju ruku, muku i ljubav u ovom kamenu.

I tako ću kroz Tebe i ja živjeti u njemu.

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. ĆIRILA I METODA (DRUŠTVA SV. JERONIMA)

19. XI. 1987 — inž. Drago Stipac: 100-obljetnica crkvene hijerarhije u Bosni.
26. XI. 1987 — dr. Josip Kribl: N. Berđavje o kršćanstvu.
10. XII. 1987 — prof. V. Dumbović: Ludwig van Beethoven (160. god. smrti).
17. XII. 1987 — 20. obljetnica »Marulića«.

Hrvat — prvi predsjednik Srpske kraljevske akademije

U spomen knjizi *»Znameniti i zaslužni Hrvati«*, tiskanoj *»prigodom proslave 1000-godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva*, 925-1925« (Zagreb 1925), na str. 206, st. II nalazimo i ime JOSIPA PANČIĆA. Evo što je o njemu doslovno napisano:

»Rodio se g. 1814. u Bribiru. Gimn. je svršio na Rijeci, filoz. u Zagrebu, a medic. u Pešti, gdje je postao doktor. Pošao zatim u Beč, da se usavrši. G. 1846. dolazi u Srbiju kao okružni liječnik, a g. 1853. prof. prirodnih nauka na Velikoj školi. Pravo njegovo polje bila je botanika, no bavio se mnogo i pticama i ribama Srbije. Napisao prvu naučnu botaniku srpsku, pa onda mineralogiju i geologiju. Član mnogih učenih društava pa i Jugosl. akad. Kad je osnovana srpska kr. akad., imenovan bi njezinim predsjednikom. Umro je 8. III. 1888. u Beogradu.«

Ime i djelo Josipa Pančića nije poznato širim slojevima našeg naroda. Stogodišnjica Akademije, kojoj je on kratko vrijeme (od 1887. do skore smrti) bio predsjednikom potiče nas da vidimo: tko je on bio; — odakle je; — što je u životu ostvario; — i kako je postigao veliko akademsko odlikovanje? Da bismo najlakše i najpouzdanije došli do svih potrebnih odgovora, poslužit ćemo se posebnim izdanjem Srpske kraljevske akademije (knjiga CXXVIII, Spomenice knj, 10, izd. zadužbine Veljka Savića sv. 18, Beograd 1939, str. 137) »SPOMENICA JOSIFA PANČIĆA.«

U predgovoru Spomenice piše sekretar akademije *Ivan Đaja:* »Srpska kraljevska akademija izdaje ovu Pančićevu Spomenicu prilikom pedesetogodišnjice smrti svog prvog pretsednika i velikog jugoslavenskog prirodnjaka. — U njoj su govori održani na svečanom skupu koji je Akademija priredila uspomeni Pančićevoj 15. maja prošle godine; osim toga u njoj se nahodi i potpuni spisak Pančićevih radova sa kratkim sadržajem... — Danas, na pola veka daljine, možemo konačno oceniti sav značaj Pančićev ne samo po onome što je dao nauci već i po onome što je iz njegova dela poteklo...« (str. 1)

Aleksandar Belić u svom govoru *»Josif Pančić i S. K. Akademija«* rekao je: »Ako je ikada bilo potrebno da se ičiji duhovni lik posle izvesnog broja godina iznese pred nove generacije, to je svakako lik Josifa Pančića«. Napominjujući da su ga u Srbiju uputili Daničić i Vuk, Belić prosljeđuje: »Da, iako je Pančić rodom iz malenog seoceta hrvatskog, u kojem jedan zaselak i danas nosi ime »Pančići«, on nije smatrao da govori neistinu kada je Srbiju zvao svojom domovinom i kada je zalagao sve svoje sposobnosti da se srpska nauka proslavi. Njemu je i tu istina, da su Hrvati ono što su i Srbi, i obrnuto, bila isto tako sveta kao i istina o nauci kojoj je vazda služio...« (5-6) Zatim Belić govori kako je došlo do osnutka Akademije i o smjernicama koje je Pančić pred smrt uputio toj znanstvenoj ustanovi.

Živojin Đorđević u svom kratkom prilogu »Josif Pančić« naglasio je: »Mi zoolozi gordi smo što je Pančićev prvi spis na srpskom jeziku još iz 1860. godine, »Ribe u Srbiji«, kome su sledovali »Tice u Srbiji«, »Ortoptere u Srbiji« i dr.« Pri kraju svoga govora Đorđević je rekao: »Ispitujući tako

prirodne objekte, Pančić je kao iko pre njega upoznao Srbiju. Nije dakle čudno, što je Pančić zavoleo zemlju i bio jedan istaknut borac za Srpstvo i srpsku misao, on, koji je rođen Hrvat bio, iz Hrvatskog primorja!« (10)

Ljubiša Mih. Glišić svoj opširni referat naslovio je *»Pančić kao osnivač prirodnjačkih ustanova, prosvetni radnik i rodoljub«*. Na početku prvog dijela, gdje je govorio o Pančiću kao velikom učenjaku i osnivaču prirodoslovnih ustanova i naučnog rada u Srbiji, Glišić veli: »U vreme kad nam je Pančić došao (1846), Srbija je u pogledu flore i drugih prirodnih objekata bila gotovo nepoznata. Tu ga je čekalo ogromno neobrađeno polje, za koje su i neki strani botaničari verovali da mora biti neobično bogato. I stoga Pančiću nije trebalo mnogo nagovaranja od strane *Vuka Karadžića*, sa kojim se sreo u Beču, pa da krene u Srbiju. Od tada pa do posljednje snage na bolesničkoj postelji, Pančić je 42 godine neumorno radio na flori srpskih zemalja.« (14-15)

Govoreći o Pančiću kao rodoljubu Glišić je rekao: »Pančić se nije zanimao samo nastavom, naukom i školom. Njega su živo interesovala i mnoga druga pitanja koja su duboko zasecala u potrebe i život srpskoga naroda... To se može objasniti jedino njegovom neizmernom ljubavi prema radu, nepokolebljivom ljubavi prema srpskoj zemlji i verom u veliku budućnost srpskog naroda... — U svojoj prijavi na objavljeni stečaj za katedru 'jestestveno-tehničku' na Liceju (1853), Pančić je još tada naročito naglasio kako bi 'želeo postići službu i položaj u kome bi po znanju i sklonosti Srpstvu od veće polze biti mogao... — Omladinu, koju je zvao 'decom' i 'mladom braćom', Pančić je stalno upućivao da ide u prirodu i u narod i da tu, na samom vrelu života, crpe snagu za svoj život i rad...« (24).

»Životopis Josifa Pančića« obradio je *St. J. Jakovljević*. Poći ćemo tragom njegovih prikupljenih podataka.

»U selu Ugrine, kod Bribira, u Hrvatskom primorju... 5. aprila 1814. godine, rodio se Josif Pančić. Josif je bio četvrto dete svojih roditelja... Mare i Pavla Pančića... Njegov otac Pavle imao je brata Grgura, koji je bio župnik u Gospiću... Kada je Josif dospeo za školu uzme i njega stric Grgur i upiše ga u osnovnu školu u Gospiću. — U tom vremenu nastava u osnovnim školama t. zv. Vojne Krajine bila je na nemačkom. I tako... mali Josif je iz malena naučio odlično i nemački jezik... Živeo je tada u Gospiću i neki penzionisani major, koji je bio strasan lovac. On je poznavao maloga Josifa... i vodio ga je često sobom po okolici Gospića. Tom prilikom Josif se počeo interesovati prirodom. Uočio je raznovrsno bilje, upoznao je tada ličke ptice... Pošto je završio osnovnu školu, njegov stric Grgur odevede ga na Rijeku i upiše u tamošnju gimnaziju. Školovanje u gimnaziji trajalo je 6 godina. A većina predmeta predavano je na latinskom jeziku. Pored latinskog Pančić je na Rijeci naučio vrlo dobro i italijanski, a počeo je učiti i francuski. U školi je bio među odličnim đacima... — I godine 1830. stupio je u »Mudroslovno odelenje« tadanje Velike škole u Zagrebu... — U Zagrebu se upoznao s nekim Mađarima, koji su mu govorili o peštanskom Univerzitetu.... Njihovo pričanje zanelo je Pančića i on se počeo premišljati da se upiše na medicinu u Pešti... — I tako, po završetku druge godine studija u Zagrebu, Josif Pančić godine 1832. došao je u Peštu i upisao se na medicinski fakultet. — U ovom periodu njegova života izvršen je važan preokret. A za njegovu dalju duhovnu delatnost je od presudnog značaja školska 1832/33. godina. Te godine slušao je profesora Sadlera koji je držao predavanja iz botanike na latinskom jeziku... — Zbog rđavih materijalnih prilika i svega ostaloga njegovo školovanje na medicinskom fakultetu oteglo se... — I posle 10 godina boravka u Pešti, Josif Pančić je 7 septembra 1842. godine položio ispit. Važno je istaći, da doktorska disertacija Pančićeva, *Taxologia botanica* nije bila iz oblasti medicinskih nauka, već ... iz botanike« (33-36).

Po završetku medicine — piše Jakovljević — za Pančića nastadoše teški dani. Otvorio je privatnu ordinaciju u Budimu kod Gergelez toplica, ali bez uspjeha. Prihvatio se dvije godine (1844-1845) za učitelja djece dviju obitelji u Rukbergu u Banatu. U slobodno vrijeme upoznavao je biljni i mineraloški svijet. Nakon isteka kratke učiteljske službe došao je u Liku da posjeti svoje. Stricu je izrazio želju da ode u Beč i to je ostvario 1845. Ponio je svoje biljke i minerale.

»U Beču se Pančić upoznao sa Vukom Karadžićem i Miklošićem. Može se slobodno reći da je poznanstvo sa Vukom bilo od presudnog značenja za budući život Pančića. Družeći se često sa Vukom, razgovarali su često o Srbiji, Bosni, Hercegovini i ostalim srpskim krajevima...« (37).

»Godine 1846, u maju mjesecu, Pančić pređe u Srbiju i dođe u Beograd sa preporukom Vuka Karadžića. Ali kako je Vuk bio u zategnutim odnosima sa zvaničnim predstavnicima, to oni posumnjaju u Pančića...« (38) U to vrijeme pojavila se opasna bolest među radnicima u Miloševu i Pančić se javi za liječnika, gdje je ostao pola godine. Zatim radi u Negotinu, Jagodini i Kragujevcu, gdje je ostao do 1853. »Ali i pored svih poslova, Pančić se bavio i dalje botanikom... — Svojim radom na botanici, Pančić je skrenuo pažnju na sebe, i godine 1850. izabran je za 'saopštavajućeg člana društva srpske slovesnosti u prirodoslovnom odesku'.« (39) Tri godine kasnije postaje profesorom »katedre Jestastvene Istorije i Agronomije u liceju« u Beogradu... »Iste godine u oktobru Pančić je izabran za redovnog člana u stručnom Zoološko-botaničkom društvu u Beču. — Do ovoga vremena, Pančić je bio austrougarski podanik. Ali on je zavoleo Srbiju, te je tražio otpust iz austrougarskog podanstva. Dobio ga je 1853. A tek 1854. primljen je u naše podanstvo sa ženom i sinom. Tada ... je postao stalni profesor liceja i od tada se mogao nesmetano posvetiti nauci i naučnim putovanjima « (39).

Od g. 1864. redaju se promaknuća J. Pančića: predsjednik Odbora za prirodne nauke u Srpskom učenom društvu, zatim predsjednik Društva, četiri puta rektor Velike škole, poslanik u Narodnoj skupštini, gdje je održao govor o šumama. »Iako je svoj prvobitni poziv lekara zamenio profesurom i radom na botanici, Pančić je i dalje održavao veze sa lekarima. Učestvovao je i u osnivanju Srpskog lekarskog društva... Februara 1877. godine Josif Pančić je napunio 30 godina državne službe...« (41-42). I dalje ostaje aktivni profesor. U vrijeme srpsko-turskog rata bio je šef vojne bolnice u Beogradu. U 71. g. života postaje član Državnog savjeta. Na pomolu su i pobolijevanja.

Na Uskrs 1887. (5.4) osnovana je Srpska kraljevska akademija, a za prvog predsjednika kraljevskim je ukazom postavljen J. Pančić. Niti godinu dana nije bio predsjednik, umro je 25. 2. 1888. U svojoj oporuci nije zaboravio Botanički vrt, o kome je vodio trajnu brigu tolike godine.

Predstavnik Zagrebačkog sveučilišta *B. Vuk* govorio je *»Josif Pančić u svijetlu današnje botaničke nauke«* U zaglavku svoga opširnijeg izlaganja rekao je: »Neka mi je još konačno dozvoljeno da se lično sa posebnim pijetetom sjetim uspomene Pančića kao bližeg mog sunarodnjaka. Smatram se naročito sretnim da mi je pala danas u dio čast da govorim o Pančiću kao sin kraja u kojem je Pančić ugledao svijetlo svijeta i gdje je po vlastitom njegovom pričanju dobio prve pobude u gledanju na prirodu i njene lepote. Kao malen dječak gledao je Pančić svakog dana vrhove sniježnog Velebita i udisao svakog jutra svježinu čistog ličkog vazduha. Ipak mu sudba dosudi da živi i radi u drugom kraju naše domovine. Prilike nisu Pančiću dozvoljavale da se u kasnijim danima života vraća svome domu. Pančić je imao malo dodira sa svojom užom i prvom domovinom Hrvatskom, pa i u naučnom pogledu ne nalazimo bliže direktne veze između njega i tadanjih prvaka botaničke nauke u

Hrvatskoj. Uzroci tome ostati će tajnom njegova života. Ipak, Hrvatska ga je kao i Srbija smatrala svojim sinom i još za života njegova ukazala mu je počasti koje je mogla. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti izabrala ga je još god. 1867. za svoga dopisnog člana, a Hrvatsko prirodoslovno društvo, naše najstarije prirodnjačko udruženje, izabralo ga je za svoga počasnog člana. Obje ove hrvatske naučne ustanove a s njima i Zagrebačko sveučilište, koje danas imam čast ovdje zastupati, pridružuje se sa mnom slavi uspomene na srpskog velikana. Jednu od valjda najboljih pisanih biografija Pančića, godinu dana iza njegove smrti napisao je Bogoslav Šulek u Ljetopisu Jugoslavenske akademije. Riječi kojima je Šulek završio svoj tadanji nekrolog možemo i mi na današnji dan sjećanja na velikana Pančića opetovati i zaključiti: 'Hrvati se raduju i ponose što je njegove gore list srpskom narodu toliko privredio, a od njega toliku hvalu zavredio. Srbija nam je dala Daničića, mi smo joj se obilato odužili Pančićem. Bog dao potrajala ova duševna uzajmica među oba bratska plemena dok bude sunca i mjeseca'« (57-58).

Još su na tom komemorativnom skupu održana dva referata. *S. Stanković: »Pančić kao ispitivač srpske faune«* i *Kosta Vl. Petković: »Josif Pančić u svetlosti geološke nauke«.*

Ovim govorima u Spomenici je dodan *»Pregled spisa dr. Josifa Pančića«* u obradi *Živ. J. Jurišića.* Navedene su sve njegove tiskane knjige, priručnici i članci, bilo na latinskom, njemačkom ili srpskom jeziku, bilo da su tiskani u Srbiji, Beču, Regensburgu ili Pešti. Sveukupno 41 jedinica.

Nakon svega što je rečeno, moglo bi se postaviti mnogo pitanja.

P. s. — *Srpska kraljevska akademija* promijenila je svoje ime 1944. i sada se zove *Srpska akademija nauka i umetnosti.*

A. V. MIHIČIĆ

Sjena

Kudgod idem sjena me prati
a nije mi ni otac, ni sestra ni mati
nije mi svojta ni rod
pa ne znam kojim je imenom zvati
ni kako je odagnati.
Kud ja, tud i ona
preko mostova, šina i balkona
preda mnom, za mnom uz mene
bestjelesna poput uspomene
nekad topla, nekad hladna
kao sjaj u oku žene.
Ide, zastaje, ide,
sad kratka kao dva batka u patka
sad duga kao tuga
i nikad da vidiš joj trag
i nikad da čuješ joj hod.
Tiha je i vjerna je
al neću da u vječnost me prati
pa bila mi makar i rod
osim ako je mati.
Na pučini vječnosti želim da me čeka
bijela lađica snova
s bijelim velikim jedrima
blistava i potpuno nova.

Vjeko Božo JARAK

Sjećanje na slikara Behaudina Selmanovića (1915—1972)

Susreli smo se i »odjednom« upoznali na zajedničkoj izložbi bosansko-hercegovačkih likovnih umjetnika, koja se održala nakon prve Selmanovićeve samostalne izložbe u Sarajevu.* Ni sam ne znam kako, osjetio sam da se ispod njegove krupne i pomalo nakostrušene vanjštine krije posve drugačiji unutarnji profil osebujne i profinjene ličnosti.

Nisam se prevario.

Behaudin (Beko) Selmanović postao mi je bliz, vjeran i drag prijatelj. I danas, petnaest godina nakon njegove smrti, jednako mi je u životu nazočan, osebujan i zanimljiv, prisan i mio, drag čovjek i živ sugovornik. Nikad se nisam pomirio s mišlju da njega više nema. Ima ga. I mi ne prekidamo svoje razgovore. Sad ih vodimo smireno: on meni priča o svom studiju kod prof. M. Tartaglie ili kako uzaludno traži jedan pigment da bi načinio boju, a ja njemu govorim kako je hladno i kako sam promrzao čekajući da mi Ruskinja otvori prolaz do njegova ateliera; a sad opet iskra plane: ja ga malo »bocnem«, a on se smrkne i »odbrusi mi« mahnuvši snažno lijevom rukom preko desnog ramena: »Moga mi Boga, Vjekoslave...« I tako se smjenjuju udari, a razgovor se rasplamsava kao vatra na ognjištu... I danas je tako, kao i uvijek.

Zato su sjećanja na Behaudina za mene uvijek veoma uzbudljiva i s koje god ga strane promatram, vidim pred sobom ljudinu, jedincatu i neponovljivu u svoj svojoj nepatvorenosti.

Najprije ga vidim u ozračju njegove obitelji. — Pričao mi je kako mu je majka umrla u najranijem djetinjstvu, pa ga je preuzela u naručje nena, njegovala ga i gojila kao da ga je sama rodila. »Sve što sam u životu i u radu postigao, njoj moram zahvaliti. Ona mi je probudila samosvijest i na noge me postavila. I sad mi odzvanjaju njezine riječi ohrabrenja: 'Samo ako hoćeš, možeš ti to sigurno postići!'« A onda bi se Beko zamislio, rastužio se i sjetno promrsio: »Najgore je kad ti ljudi udaraju plafon, odrede ti što možeš i dokle možeš!«

Uz nenu najčešće je spominjao svog brata Šefkiju. Uz njega je rastao i na njega se oslanjao, kad se nena preselila u vječnost, a još više kad su došle za njega godine neimaštine i bijede. Šefkija je bio uz njega i pomagao mu da ne klone duhom i ne promrzne od hladnoće ili ne skapa od gladi. A te su pogibelji bile dugo vremena njegova gorka svagdašnjica. Bez svjetla i bez ugljena, u hladnu atelieru, bez platna i boje, bez novca i bilo kakva uporišta, što bi on da nije bilo uz njega Šefkije!? Ali, ne samo Šefkije, nego i nevjeste.

*Behaudin Selmanović rođen je u Pljevljima 4. srpnja 1915. Studirao je slikarstvo na Državnoj umjetničkoj akademiji u Zagrebu (1937—1943) kod profesora Krste Hegedušića, Joze Kljakovića i Marina Tartaglie. Za svoje slikarsko djelo dobio je 27. julsku nagradu SR BiH 1967. godine. Umro je u Sarajevu u noći između 31. siječnja i 1. veljače 1972. Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine priredila mu je retrospektivnu izložbu slika: prosinac—siječanj 1986/87.

Nikad nisam u životu ni doživio ni čuo da netko onako lijepo govori o svojoj nevjesti kao Behaudin Selmanović. Dirljivo je bilo slušati kako on priča o svojim strepnjama kad je došlo vrijeme da se Šefkija oženi. Tko li će doći u kuću i kako će njemu biti s nepoznatom osobom — mladom nevjestom? A onda je jednoga dana pukla vijest: »Šefkija uzima Filipovićku« — djevojka koja je s Bekom išla školu. Nestalo je njegove more: u kuću dolazi netko njemu poznat i bliz, drag. On se i nadalje mogao radovati sreći sretna obiteljskog ozračja. Sažimajući svoje doživljaje o nevjesti, sve jedan ljepši od drugoga, on bi ponavljao retorsko pitanje: »Znaš li ti da ona mene 27 godina pere!« I, dakako koju je sliku smatrao najvrednijom, bila je »nevjestino vlasništvo«.

Na oca je bio ponosan! O njemu nije mnogo govorio, ali je živio pod budnim njegovim okom, okom praiskonskog poštenja. »Moj babo, Osman-beg!« I kad je to rekao, Beko je stajao visoko izrastao, poput diva nesavladiv i neuništiv! Pričao mi je kako je njegov babo Osman-beg obećao nekom siromahu komadić zemlje. Čuli za to susjedi i stali bega opsjedati s molbom da promijeni odluku i njima proda taj dio zemljišta. Beg slušao i šutio, a oni navaljivali. Kad je to begu dodijalo, rekao im je kako je čovjeku obećao. Nu, nisu se dali smesti: »Ako si obećao, nisi ugovor načinio i nisi prepisao...« Beg je opet strpljivo slušao dok bi oni, tko zna po koji put, ponavljali istu priču. »A onda se«, živnuo bi Behaudin u svom pričanju, »moj babo Osman-beg ražestio i oštro 'odrezao': 'Ama, ljudi Božji, Osman-beg i Osman-begova riječ jedno su isto!'«

Spomene li se još da je Behaudin u djeci brata Šefkija našao nova izvorišta i uporišta životne radosti, može se samo naslutiti što je njemu značio obiteljski život, premda je bio bez obitelji, i kakvu je sreću imao u tom ozračju! Živio je skromno, nekad jedva preživljavao dan za danom, ali okružen ljubavlju i poštovanjem, živim zanimanjem za svoje slikarstvo, on je mogao ne samo opstati nego stvarati čudesno lijepe slike u vrijeme gladi i hladnoće, one što dolazi od oštra sarajevskog podneblja kao i one što je ljudi znaju stvarati jedni drugima, i to smireno i ponosno, kao da je on jedini slikar na svijetu, komu, kad se dive bratova djeca i pokoji prijatelj, divi se cijeli svijet.

Selmanovićevo školovanje u Zagrebu bijaše teško, ali uspješno. I po jednom i drugom duboko mu se urezalo u dušu i, kako su godine prolazile, pretakalo se u zadovoljstvo i ponos. Znao je pričati kako mu je bilo teško, ali kad bi spomenuo imena ljudi u čijim je rukama bila Akademija, Becića i Meštrovića, a onda svog maestra M. Tartagliu, on bi s neskrivenim ponosom i prepun zadovoljstva pričao o ugledu zagrebačke Akademije diljem Evrope. Prema svom profesoru gajio je poštovanje i zahvalnost kao prema najvećem dobročinitelju. Da je slikarstvo njegova velika, jedina ljubav, znao je on to i sam, ali je od svojih profesora naučio da je to istodobno odgovoran posao za koji se čovjek mora spremiti i, kad završi sve školovanje, uvijek počinje iznova, prilaziti bijelom platnu kao da se na njemu kroji sudbina slikara i svijeta, i to jednom zauvijek. Kod Behaudina se to proteglo: on nije sa strepnjom prilazio samo bijelom platnu nego je sav zažaren i napet kao strune na guslama pristupao pripremanju platna i miješanju pigmenata. Sve od dolaska u atalier, do pranja ruku i odlaganja kista prije izlaska, bijaše za Behaudina neizrecivo ozbiljan posao kao sveta služba koja ga obuzima svega i prožima žarom svetim pa on ne može na nešto drugo ni pomisliti a kamo li sebi priuštiti — da zapali, popije kavu, posluša radio. Sve su to za njega bile sa slikarstvom nespojive rabote koje je on davno isključio iz svoje slikarske sfere i zauvijek im zabranio pristup. On je jednom zgodom sažeto rekao: »Sve što sam naslikao, uz ramazan sam naslikao!« Ali, slikanje je za njega ipak bilo životno radovanje, njegova ljubav i njegov ponos. I on mu se predavao svom dušom. Siromašan

i na neki način bespomoćan, ali ponosan i samouvjeren, strpljiv i zaljubljen u svoje slikarstvo, bijaše neumoran u traženju najboljeg izraza i čuvanja čistoće slikarskog umijeća. Ne samo slika nego i svaki potez na slici morao je biti djevičanski čist kako ne bi ni sjenka pala na uzvišenu svečanost slikanja, koja je za njega bila poput najljepše službe Bogu.

Zato je svoje slikanje smatrao vrijednim odricanja i žrtve, što je i on prinosio svjesno, ustrajno i nadasve ponosno.

Mislim da je kroz to on sam rastao kao čovjek i napredovao u svom slikarstvu. Stvorio je jednu lijepu, osebujnu i autentičnu sintezu orijentalnih vrijednosti i suvremenoga »postsezanskog« evropskog slikarstva na našem tlu. — Ni danas mi nije jasno kako je bilo moguće izostaviti Behaudina Selmanovića s popisa izlagača naše umjetnosti u Parizu!? Smatram to velikim promašajem.

Selmanović je bio čovjek tih i povučen. Krug njegovih prijatelja i znanaca nije bio širok, ali je duboko doživljavao sve što se u tom krugu zbivalo i što je na bilo koji način njega darivalo. Bio je vjeran i pouzdan prijatelj, duboko osjećajan — osjetljiv i preosjetljiv i na radost i na tugu; sav radostan i zahvalan za mrvicu dobra, ali i pogođen boli zbog male uvrede. Lakše je druge darivao nego od drugih primao darove.

— Kad mi je gotovo u bescjenje dao vrijednu sliku, smišljao sam kako da mu se zahvalim. Primjetio sam da nema sata. Kad smo bili zajedno u ateliеru, on je kroz prozor gledao na tornjeve sarajevske katedrale da vidi koliko je sati. Prvom zgodom nabavio sam švicarski sat i smišljao kako da mu ga darujem u znak zahvalnosti. Ako mu ga jednostavno ponudim, smatrat će to prevelikim darom i neće htjeti uzeti. Odlučio sam da napravim paketić i ostavim ga kod gospođe koja je imala ključeve prolaza atelieru. Napisao sam i malo pisamce. Kad sam nakon nekoliko dana došao k njemu u atelier, on me dočekao okrenut prema prozoru. Stajao je nepomičan i nije odgovorio na moj pozdrav. I tako smo neko vrijeme stajali — oba nijema. A onda se on naglo okrenuo i oštro progovorio: »Vjekoslave, moga mi Boga, ako još jednom nešto slično uradiš, nikad te pogledati neću!« Znao sam da iskreno govori i šutio sam. A zatim smo razgovarali kao da se ništa nije dogodilo.

Selmanović je imao vrlo razvijen osjećaj za pravdu. Kad se nakon prve njegove izložbe u Sarajevu počeo mijenjati odnos prema njegovu slikarstvu i sve više zapažati njegova vrijednost, počele su se i pojedine društvene ustanove više zanimati za nj i za njegove potrebe. To ga je radovalo i u tom je vidio pobjedu istine i pravde. Nu, kako je bio velikodušan, odmah je smišljao protuuslugu. Kad su mu predstavnici jedne društvene ustanove željeli otkupiti sliku da bi je poklonili predsjedniku Titu, bio je spreman dati sliku badava, premda mu je i te kako novac bio potreban. Jednako je pak tako bio spreman povući već otkupljenu sliku, ako postupak nije bio u skladu s dogovorom, premda je to išlo na njegovu štetu. Nu, on nije mogao drugačije. Osjećaj za pravdu bio je jači od svakog interesa. To se zorno pokazalo na jednom primjeru. Jednoga dana pozvao me na razgovor. Dogovorili smo se da se nađemo u parku. Približavajući se uzbuđeno me zvao: »Vjekoslave, moga mi Boga, ima Boga!« Upravo je dobio rješenje za penziju koje je za njega bilo povoljno, i on je to shvatio kao potvrdu pravde u najvećem stupnju. Vjera u pravdu za njega je bila izraz njegove vjere u Boga.

Selmanović je bio duboko religiozan čovjek, ortodoksni musliman. Smatrao je da nastaju pogibeljne posljedice za pojedinca i za cijelo čovječanstvo ako zamre strahopoštovanje prema Bogu. Međutim, on nikad nije izricao ni nad kim nikakve osudbe, niti je o drugim vjerama ili nazorima na svijet i život rekao bilo što nepovoljno. Sve se kod njega svodilo na to da istakne ozbiljnost vjere i ujedno neizbježivost pravde. Vjerovao je da je pravda neumitna

i dostižna, javlja se, kadli-tadli, u mislima i velikim zbivanjima, u životu čovjeka pojedinca, naroda i cijelog čovječanstva. Tragajući za korijenom svoje obiteljske loze, dopro je do dvora bosanskog kralja i tu otkrio svoje pretke. Osjećao se muslimanom-nosiocem evropske kulture i civilizacije, izdankom prastare hrvatske korjenke i u tom smislu znao bi mi reći: »Mi obiju vjera«.

Za nj je evropska kultura i po tom bila velika što je širom otvorena — sposobna da se napaja i obogaćuje vrijednostima svih naroda i svih vremena. Širom otvorena prema modernom slikarstvu, crpio je nadahnuća iz svoje bogate muslimanske tradicije, doživljaja svog djetinjstva i ozračja svog rodnog kraja. A taj se kraj kod njega malo proširio: od rodnog Pljevlja preko Stoca do Počitelja, a tomu bi se pridružilo i Sarajevo. Čini mi se da su ga ipak najviše uzbuđivali Stolac i Počitelj. Tamo je rado dolazio. Znao mi je pričati kako je slikao i slikajući se zanio te se najednom stresao od straha videći pred sobom zmiju-otrovnicu. Poslije toga doživljaja nije više išao sam. Pratio ga je Šefkija i dok je Beko slikao, Šefkija ga je čuvao od zmije. I sad ga čujem kako mi uzbuđeno govori: »Vjekoslave, ono naše, stolačko, nebo! Ono nigdje na svijetu nema! Kako me ono očara: ja pogledam gore i vidim sedmera nebesa, a onda me spopadne strah: kako ću ga naslikati, ono naše, stolačko nebo, Vjekoslave!«

Kad se jednom zgodom vratio iz Stoca, pozvao me telefonom: »Vjekoslave, dođi odmah!« Došao sam, a on mi je nijemo, bez ijedne riječi pokazivao slike koje je naslikao u Stocu. Jednu po jednu stavljao bi u provizornu ramu (bez rame nije dao gledati svoje slike, jer »slike se ne smije gledati bez okvira; to je kao go čovjek!«). A kad ih je izradio, onda je svečano rekao: »Vjekoslave, moga mi Boga, nigdje nema našeg Stoca ni njegove Bregave ni njegove Begovine!«

Pitao sam ga jednom zgodom bi li mi naslikao jednu religioznu sliku — možda svoju verziju slike kojega velikog majstora. Kao da je bio iznenađen mojim pitanjem, malko se krzmao govoreći kako to nije nikad slikao pa se boji da ne bi uspio — »što god radim, ja nekako navrnem na ono svoje«« rekao je na kraju.

Vrijeme je prolazilo a ja mu to više nisam spominjao. Zbog toga sam bio ugodno iznenađen kad mi je, nakon Bekine smrti, njegov brat Šefkija dao nekoliko crteža i jednu skicu Meštrovićeva spomenika fra Andriji Kačića-Miošiću u Bristu. On je malo prije svoje smrti bio kod prijatelja u Bristu i pokušao je napraviti nekoliko crteža da bi prema njima za mene naslikao taj spomenik. Na štafelaju je ostalo za tu sliku predviđeno bijelo platno. Beko je naglo otišao i ostavio ga netaknuta.

Meni je, tko zna po koji put, sinula misao: za njega je prijateljstvo bila svetinja. On nikada nije mogao zaboraviti prijatelja i njegove želje.

Selmanovićeva spremnost da sva svoja djela što ih je u svom siromaštvu i patnji, bolježljivosti i osjetljivosti, naslikao i ljubomorno čuvao daruje društvu poseban je znak njegove veličine.

Put do ostvarenja tog cilja nevjerojatno se, a možda ipak i nepotrebno, oduljio, ali jednog dana, kad taj cilj bude ostvaren, bit će to događaj u stilu velikih primjera iz naše i svjetske povijesti — ljudi sporo dolaze do pravih vrijednosti, ali tim one nisu ništa manje. Naprotiv!

Marko JAPUNDŽIĆ

Koji je bio predložak najstarijeg hrvatskog glagoljskog evanđelistara?

U Vatikanskoj knjižnici čuva se najstariji hrvatski glagoljski misal pod signaturom: »Fondo Borgiano-Illirico 4«. O tome misalu mnogo je pisano i još se uvijek piše. Poznati češki slavist prof. Josef Vajs napisao je o njemu opširnu studiju.[1]

Misal je preveden iz nekoga franjevačkoga misala kako se to vidi iz Sanctorala, a bio je u upotrebi u Omišlju na otoku Krku. Pisan je u prvoj polovici 14. st. kako misli V. Jagić. Vajs ga je stavio između god. 1317-1323. U misalu se, naime, nalazi blagdan sv. Ljudevita biskupa, franjevca, koji je bio kanoniziran god. 1317, pa prema tome misal ne može biti stariji od te godine. Odnosno, budući da još nema mise sv. Tome Akvinskoga koji je bio kanoniziran god. 1323, ne može biti mlađi od te godine. Stvar bi za nas bila vrlo ugodna, kad bi bilo tako. Vajs je previdio jednu činjenicu. Najstariji hrvatsko glagoljski misal je franjevački misal, kako je gore rečeno, tj. preveden je iz franjevačkoga predloška. Sv. Toma bio je dominikanac, pa stoga njegove svetkovine nema ni u jednom misalu i brevijaru s franjevačkim sanktoralom. Tako ga nemaju brevijar Borg. — I11. 6. iz god. 1387, misal Borg. — I11. 8, iz god. 1435, brevijar Vat. — Slavo 19, iz god. 1465. dakle, jedno stoljeće kasnije itd.

Misal Borg. — I11. 4 pisan je uglatom, tj. hrvatskom glagoljicom, na staroslavenskom jeziku hrvatske recenzije, na pergameni. Ima 278 listova formata 240 x 310 mm. Pisan je u dvije kolone. Misal je bio više puta uvezivan. Na unutrašnjoj strani prvoga uveza (ili barem prvoga poznatoga) na prvoj korici nalazila se molitva, a na zadnjoj čitanja za blagdan sv. Braće Ćirila i Metoda. Po sudu zadarskoga nadbiskupa Mateja Karamana, koji je bio vrsni poznavalac glagoljskih rukopisnih kodeksa, dva lista sa spomenutom molitvom i čitanjem, pripadala su 13. st. Prigodom drugoga uveza, jer su prve korice bile istrošene, nažalost ti su dragocjeni listovi nestali. Po drugi put misal je bio uvezan u karton i zeleno platno, a kako se je karton iskrivio, a platno se istrošilo, misal je bio ponovno uvezan god. 1985. u drvene korice i kožu s metalnim kopčama, tako da je taj dragocjeni spomenik spašen za buduće naraštaje.[2]

Drugi koji se je posebno bavio studijem ovoga misala bio je prof. Josip Vrana. U svojoj izvrsnoj raspravi: »Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar«, prof. Vrana je usporedio evanđelja našega misala sa svim evanđelistarima bugarske i makedonske skupine.[3]

Na ovo djelo prof. Vrane i njegove zaključke posebno ću se osvrnuti tijekom ove rasprave, a ujedno ću se poslužiti njegovim naslovom: »Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar« (HGE).

Biblijski tekst toga misala razlikuje se ne samo od ostalih hrv-glagol. tekstova, nego i od onih najstarijih bugarske i makedonske recenzije (ili

ćirilometodske grupe). Noviji hrv-glagol. tekstovi slažu se, manje-više, s tekstom Vulgate koju je preveo sv. Jeronim i služi kao službeni tekst rimske Crkve. U istočnoj bizantijskoj Crkvi upotrebljava se grčki tekst bizantinske skupine tzv. Koinè. Kodeks koji sadržava glavni tekst te skupine čuva se u Vatikanskoj knjižnici. Kako se biblijski tekst našega misala ne slaže potpuno ni s tekstom Vulgate ni s tekstom bizantinske skupine, spomenuti prof. Vajs je zaključio da hrvatski popovi glagoljaši nisu znali dobro ni grčki, ni latinski, pa su stoga prevodili kako im se je činilo da bolje odgovara originalu.

God. 1955. objavio sam u Radovima Staroslavenskoga instituta u Zagrenu opširni prikaz novonađenoga glagoljskoga brevijara koji je napisan god. 1465.[4] Uspoređujući tekstove toga brevijara s latinskim tekstom Vulgate, opazio sam odmah razlike, slične onima u misalu Illir. 4. Ispočetka nisam tomu davao važnosti, oslanjajući se na mišljenje prof. Vajsa o tobožnjem slobodnom prijevodu. No, na jednom mjestu sam opazio da tekst ima jedan redak (vers) više i različit od Vulgate. Pregledao sam razne starije prijevode, pa sam dotični tekst našao u gotskom prijevodu Ulfiline Biblije. To me je navelo na misao da bi mogla biti istinita tvrdnja Kerubina Šegvića da je glagoljska Biblija prijevod Ulfiline Biblije, a glagoljsko pismo da je nastalo od gotskoga pisma.[5]

Šegvić je osnivao svoje mišljenje na povijesnim činjenicama. Po njemu su Hrvati došli u današnju svoju domovinu već kao kršćani i to sljedbenici Arijeve nauke, pa prema tome Biblija je bila prevedena iz Ulfiline Biblije, a glagoljica je imala za osnovu gotske rune.[6] Smatram da mišljenje prof. Šegvića o pokrštenju Hrvata nije bez ikakva temelja, ukoliko se odnosi na ona hrvatska plemena što su došla iz Irana, te se naselila najprije oko Azovskoga mora, a zatim, već gotizirani, došli zajedno s Gotima u današnju domovinu. Tu su se pomiješali s ilirskim i romanskim starosjediocima i novodošlom slavenskom većinom, kojoj su nametnuli političko ustrojstvo a primili njihov jezik. Ne smije se zaboraviti da u Europi, a možda i na cijelom svijetu, nema čiste rase. Povijesno je dokazano da se slično dogodilo s Rusima i Bugarima, gdje su se slavenskoj većini nametnuli u prvom slučaju Normani, a u drugom Mongoli, s rijeke Buga, odatle im ime Bugari. Uostalom mnogo se raspravlja o porijeklu imena: Bugar, Čeh, Hrvat, Rus, Srbin. Kako ćemo poslije vidjeti, Šegvić nije bio osamljen u svojem mišljenju o porijeklu glagoljice.

Misao o gotskom predlošku glagoljskih biblijskih tekstova u najstarijem glagoljskom misalu (Borg. — I11. 4) navela me je na studij tih tekstova jer su se oni vidljivo razilazili od Vulgatina teksta. Koliko su mi moje mnogobrojne dužnosti dopuštale ja sam skoro 15 godina proučavao te tekstove uspoređujući ih s raznim starim latinskim prijevodima Sv. pisma, tzv. Vetus Latina ili Itala, s Ulfilinim prijevodom, s grčkim starim prijevodima i nekim staroslavenskim prijevodima. Skupio sam preko tisuću listova s više tisuća manjih ili većih razlika. Moj studij me je doveo ne k Ulfili, nego Itali sa sasvim drugim zaključkom. Uzevši u obzir razne prilike i neprilike u kojima se nalazim, ne znam da li će taj studij biti ikada objavljen u cjelini, stoga bih želio, barem na nekoliko primjera, pokazati do kojega sam zaključka došao.

Usporedba dijelova najstarijega glagoljskog evanđelistara s Italom i drugim biblijskim tekstovima

U ovoj usporedbi na prvo mjesto stavio sam Vulgatu s oznakom evanđelja, glavom i retkom. Na drugo mjesto dolazi tekst najstarijega glagoljskoga evanđelistara (GE) s oznakom lista. Slijede citati najstarijih evanđelistara bugarske i makedonske (ćirilometodske) recenzije (codex Marianus, codex Zographensis i neki drugi). Zatim dolazi tekst Itale, i ovdje-ondje, citati iz Ulfile, te na

koncu grčki tekst.

Što se tiče glagoljskoga teksta razriješio sam kratice, gdje sam to smatrao potrebnim zbog boljega razumijevanja.

S obzirom na Italu moram upozoriti, da se je sačuvao vrlo mali broj kodeksa, a i ti su većinom samo ulomci. Stoga je nemoguće ustanoviti kojim se je kodeksom služio naš prevodilac, ali je sasvim sigurno, da je taj kodeks pripadao skupini što je bila u upotrebi na području akvilejskoga patrijarhata.

Što se tiče grčkih kodeksa morao sam napustiti zbog tehničkih razloga službenu signaturu u dva slučaja: stilizirano slovo —m— (tzv. Mehrhetstext) tj. Koinè-tekst i slični; mjesto toga upotrebljavam kraticu »Mehr«. A za »codex Sinaiticus« mjesto židovskoga slova alef upotrebljavam alternativu **Ol.**

Itala je pisana uglavnom »minuskulom«, pa se u biblijskoj znanosti kodeksi označuju malim kurzivnim slovima. Evo ih redom:

a — codex Vercellensis (Vercelli) 4/5. st.
b — Veronensis (Verona) 6. st.
c — Colbertinus 12. st.
d — Bezae Cantabrigensis (Cambridge) 6. st.
e — Palatinus (Trento) 5. st.
f — Brixianus (Brescia) 6. st.
ff^1 — Corbeiensis (Lenjingrad) 5. st.
ff^2 — Corbeiensis (Paris) 5/6. st.
g^1 — Sangermanensis (Paris) 5/6. st.
h — Claromontanus 5/6. st.
k — Bobiensis (Torino) 5/6. st.
l — Rehdigeranus (Breslau) 7/8. st.
n — Sangalensis (St. Gallen) 6. st.
q — Monacensis (München) 6/7. st.
r^1 — Usserianus (Dublin) 6/7. st.

Za grčke i staroslavenske kodekse vidi na koncu »IZVORI«.
Znakovi su za staroslavenske kodekse sljedeći:

AS — Assemani
GE — Borgiano-Illirico 4, najstariji glagol. evanđelistar
MA — Marijansko četveroevanđelje
ZO — Zografsko četveroevanđelje.

S ovom usporedbom želim pokazati da tekst našega evanđelja:

1. ne pripada bugarsko-makedonskoj skupini evanđelistara;
2. sudeći po svemu da je nastao prije evanđelistara spomenutih skupina;
3. da mu je predložak iz kojega je bio preveden, bila Itala ili Vetus Latina.

Slično tvrdi i prof. Vrana u spomenutoj svojoj raspravi da je naš evanđelistar nastao **neovisno** od bugarskomakedonske skupine evanđelistara, i dopušta da bi mogao nastati i prije spomenutih prijevoda.[7]

MATEJ

1) Mt.2,8 - et mittens illos in Bethlehem dixit ø

L.16[a] - I poslavь e vь vitlěom reče im

MA - i poslavь jǫ vь vithleomь reče ø

It - d, dixit eis.

Mt.4,8 - Iterum assumpsit eum diabolus ø ø ø in montem excelsum valde

L.30[a] - Paki poětьi dьěvol ivьzvedei na goru visoku zělo

MA - pakьi poętь i dijavolь ø ø ø na gorǫ vьisokǫ zělo.

It. - nema

3) Mt.5,11 - Beati estis cum maledixerint vobis

L.242[b] - Bžni budete egda oponosetvi

MA - Blaženi jeste jegda ponoset se vami

It. - b,f,g, beati eritis

4) Mt.10,17 - et ad praesides et ad reges ducemini propter me

L.234[a] - Prěd c(ěsa)ri i vl(a)diki vedeni budete imene moego radi

MA - i prědь vldkьi že i cěsare vedeni bǫdete mene radi

It. - g[1], apud reges et praesides ... prpter nomen meum.

5) Mt.13,47 - Iterum simile est regnum caelorum sagenae missae in mare, et ex omni genere piscium congreganti

L.252[b] - Paki podobno est crstvo nbskoe gripu vьvr`ženu v more i ot vsьkogo roda ribь sьbirajuštu.

MA - Pakьi podobьno estь csrstvie nebskoe nevodu vьvrьženu vь more i otь vьsěkogo roda ø izbьravьšju.

It. - a, b, c, f, g[1], retiae missae in mare et ex omni genere piscium congreganti.

6) Mt.15,3 - Nam Deus dixit ø Honora patrem ø et matrem ø

L.48[a] - B(o)g zap(o)v(ě)dě g(lago)le čti o(t)ca tvoego i mater tvoju.

MA - ø B(og)ь bo zapověda glǫ čьti otca [illegible] ø i materь ø

It. - f, Deus enim praecepit dicens:Honora patrem tuum et matrem tuam.

7) Mt.15,7-8 - bene prophetavit de vobis Isaias ø dicens: ø ø Populus hic ø ø ø labiis me honorat

L.48[a] - Dobrě proreče ovas Isaiê pr(o)r(o)k g(lago)le približišese mně ljudi si usti svoimi i ustnami čtutme

MA - dobrě prorčьstvova o vasь Isaiê ø gle približajǫtь sę mьně ljodьe si ustьi svoimi i ustьnami čьtǫtь mę

It. - ff[1], propheta - q, Adpropinquavit mihi plebs haec ore suo et labiis me honorat.

8) Mt.15,15 - Edissere nobis ø parabolam istam

L.48[a] - G(ospo)di skaži nam pritču siju

MA - ø sьkaži namь pritьčǫ sijǫ

It. - Narra nobis Domine - e

9) Mt.16,28 - qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo

L.237[a] - iže ne vkuset semr`ti doideže uzret s(i)na č(lověča)skago prišdšago v slavě ø

MA - iže ne imǫtь sьmrьti vьkusiti donьdeže vidętь snь člvčskьi grędoštь vь csrstvii svoemь

It. - a, in maiestate ø

8

10) Mt.17,6 - Et audientes ø discipuli ceciderunt in faciem suam et timuerunt valde.

L.36[b] - I slišavše i učenici padu nic na lica svoê i uboêše se zělo.

MA - i slьišavьše učenici padǫ nici ø ø ø i uboêšę sę zělo.

It. - c, Et audientes discipuli eius ceciderunt in faciem suam

11) Mt.18,30 - et misit eum in carcerem donec redderet ø debitum ø

L.157[a] - ø vsadi i v tьmnicu dondeže vzdast vsь dlgъ ego

MA - nь vedь vьsadi i vь temьnicǫ.donьdeže vьzdastь emu vesь dlьgъ. ø

It. - g[1], omnem debitum ø

12) Mt.19,4 - Qui respondens,ait eis: ø o/ ø Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos.

L.259[b] - Onže otveštav reče imь čto me iskušaete nisteli čьli êko iskoni stvori B(og)ъ muža i ženu i stvori ê ø ø ø

MA - onь že otьvěštavь reče imь. něste li čьli. êko sьtvori i iskoni mǫžeskь polь i ženeskь sьtvorilь estь

It. - Ille autem respondens ait illis ø ø ø Non legistis quia qui fecit ø ab initio masculum et feminam fecit eos

13) Mt.19,6 - itaque iam non sunt duo,sed una caro ø Quod ergo Deus coniunxit homo non separet ø

L.259[b] - Těmže juže něsta dva na plьt edina est. eže ø B(og)ъ sъčeta č(lově)kъ dane razlučaet nikoliže.

MA - těmь že juže něste dьva nь edina plьtь ø eže ubo B(og)ъ sъčeta čl(o)v(ě)kъ da ne razlǫčaatь. ø

It. - Afra e, sed una caro est

14) Mt.19,8 - Ait illis ø Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic.

L.259[b] - I reče imь Is(us)ь êko Moiseи po žestosr`diju vašemu prosti vam puštati ženi vaše ot iskoniže ne bě tako.

MA. - i gla imь ø êko Mosi po žestosrьdьju vašemu povelě vamь otьpustiti ženьi vašę ø iskoni že ne bьistь tako.

It. - a, b, Ait illis Jesus..... permisit vobis

15) Mt.20,17 - assumpsit duodecim discipulos ø secreto et ait illis

L.255[b] - poêt Is(us)ъ .12. uč(e)n(i)ka svoê otai reče imь

MA - pojętь ø oba na desete učenika edinьi na potь i reče imь

It. adsumpsit duodecim discipulos suos - a, aur, c, ff[1], g[1] in via seorsum - a, c, n

16) Mt.20,19 - et tradent eum Gentibus ad illudendum, et flagelandum et crucifigendum ø ø ø ø ø ø ø ø et tertia die resurget.

L.255[b] - I prědadetь i narodom na poruganie i tepenie i raspetie I potom egda teputь i, i ubijut`i i v treti d(ь)nь vskrsnet.

MA. - i prědadętь i na porǫganie jęzkmь. i bienie i propętье ø ø ø ø ø ø ø ø ø i vь treti denь vьkrьsnetь

It. I potom...imao je kodeks Vercelensis,ali je kasnije redak brisan.

17) Mt.20,21 - Qui ø dixit ei: Quid vis ø ø ø Ait illi ø Dic ut sedeant hi duo filii mei,unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram ø in regno ø

L.202[a] - I(su)sže reče ei čto hošteši da stvoru vam.Onaže reče G(ospod)i ø da sedeta siê oba s(i)ni moê edin odesnuju tebe a drugi o šuju tebe v crstvě tvoem. ø ø ø

MA - onь že reče ei čьto hošteši. gla emu rьci da sędete siê ø snьi moê edinь o desnǫję tebe i edinь o šujǫ tebe.vь cr carstvii tvoemь.

It. - a, f, Ipse autem dixit ei. Quid vis ø ø ø Ait ei illa (f) ø Dic ut sedeant hi duo filii mei unus ad dexteram tuam et unus ad sinistram tuam in regno tuo.

18) Mt. 20,23 - Ait illis ø Calicem quidem meum bibetis: sedere autem ad dexteram meam vel sinistram non est non est meum dare vobis sed quibus paratum est a Patre meo.

L.202[a] - I(su)sъže reče ima čašu ubo moju ispieta ø ø ø ø ø ø ø ø ø ø . sěstiže odesnuju mene ili o šuju něst mně dati ø na imže ugotovano est Otcem moim.

MA - i gla ima. čašǫ mojǫ ø ispieta. ibo i krьšteniemь imьže azь krьštajǫ sę krьstita sę. a eže sěsti o desnuju i o šǫjǫ mene něstь mьně sego dati. nь imьže ugotovano estь otь otca moego.

It. - f, g[1], l, q, Ait illis Jesus.
q, manjka vobis

19) Mt.20,27 - et qui voluerit inter vos primus, esset vester servus.

L.39[b] - Iiže vshoštet - v`vas starěi biti da budet vam rab.

MA - i iže ašte hoštetь vь vasь bьiti prědьnii da bǫdetь vašь rabь

It. - ff[1], sed quicumque voluerit major, esse inter vos, sit vester minister.

20) Mt.26,28 - Hic est enim ø sanguis meus novi testamenti ø ø ø ø qui pro multis effundetur. in remissionem peccatorum.

L.74[a] - Se bo est čaša krьvi moee novago zavěta taina věri êže zavi i za mnogi izlietse vь ostavlenie grěhov.

MA - se ø estь ø krьvь moê novago zavěta ø ø prolievaemaa za mьnogьi vь otьdanie grěhovь

It. - c, calix sanguinis mei
nema potvrde za:taina věri....za vi

MARKO

21) Mk.6,27 - sed misso ø speculatore praecepit afferri caput eius in disco ø ø ø Et decolavit eum in carcere

L.211[b] - na poslav slugu spěkulatora povelě prinesti glavu ego na bljudě. Onže šьd usěknui v tьmnici.

MA - abie. posьlavь csrь voina povelě prinesti glavǫ ego ø ø Onže šedь usěknǫ i vь temnici.

It - Iaque abiens decolavit eum in carcere

Ulf. - Et statim mittens hic rex speculatorem

22) Mk.6,56 - Et quotquot tangebant eum salvi fiebant.

L.29[a] - I eliko ašte prikasahu se ø sdravi bivahu.

MA - i eliko ašte prikasahǫ sę emь sьpaseni bьivahǫ

It. - a, et quicumque tetigerunt ø sanati sunt.

Ulf. - et tam multi attigerunt eum sanati sunt.

23) Mk.13,33 - Videte ø ø vigilate et orate:nescitis enim qu quando tempus sit.

L.248[b] - Bljudětese ubo i bdite i molěte ne věste bo kogda vrěme budet

MA - bljuděte sę ø ø ø ø i molite sę. ne věste bo kogda vrěme bǫdetь

It. - f, Videte ergo et (c) vigilate et orate,nescitis enim quando tempus sit.

24) Mk.13,35 - Vigilate ergo nescitis enim quando dominus domus veniat.

L.248[b] - bděte ubo ne věste bo kogda gospod ø pridet

MA - bdьite ubo ne věste bo kogda gь domu pridetь

It. - (e, k,) vigilate ergo nescitis enim quando dominus ø veniat.

25) Mk.14,3 - Et cum esset ø Bethaniae in domo Simonis leprosi et recumberet, venit ø ø mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati ø pretiosi, et fracto alabastro, effundit super caput eius ø

L.79a - I bivšu Isusu v Vitanii v domu Simuna prolaženago ø ø pride k nemu žena imušti alavastru masti murnie mnogocěn nie i skruš`ši alavastru vzlěê na glavu emu vzležeštu

MA - i sǫštju emu vь Vitanii. vь domu Simona prokaženaago ø emu pride žena. imǫšti alavastrь hrizmьi narьdьnьi pistikiję ø dragьi i sьkrušьši alavastrь vьzliê emu na glavǫ ø

It. - (a, aur, c, f, ff^2) Et cum esset Jesus in Bethania in domo Simonis leprosi discumbente illo venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati multum pretiosi et fracto alabastro effundit super caput ejus. NB. riječi "discumbente illo" nalaze se na zadnjem mjestu:"emu vzleženštu".

26) Mk.14,20 - Qui ait illis:Unus ex duodecim qui intingunt mecum manus in catinum ø ø ø

L.79^b - Onže reče im edin otъ obojunadesete iže omoči sъ mnoju ruku v solilo ta me prědast

MA - onъ že otъvěštavъ reče im.edinъ otъ oboju na desęte. omočii sъ mьnoju ø vъ solilo ø ø ø

It. - (c) qui intingit mecum manum in voletario ipse me tradet

27) Mk.14,22 - Sumite ø ø hoc est corpus meum

L.70^b - priměte i edite se est tělo moe

MA - primete ø ø se est tělo moe

It. - (ff^2) Sumite et edite:Hoc est corpus meum

28) Mk.14,37 - Et venit ø ø ø invenit eos dormientes.Et ait Petro:Simon,dormis ø ø non potuisti un hora vigilare ø

L.80^a - I priš`d kъ učenikom svoim obrěte e spešte i glagola Petru.Simune spiši takoli ne vzmože edinago časa pobděti sъ mnoju.

MA - i pride ø ø ø i obrěte jǫ sъpęšte i gla Petrovi. Simone sъpiši li. ne vъzьmože edinogo časa pobъděti ø ø

NB. Riječ:"takoli" nalazi se također u Hvalovu evandelistaru - Bologna.

29) Mk.14,50 - Tunc discipuli ejus relinquentes eum ø fugerunt.

L. 80^a - Togda učenici ego ostavl`še i ø běžaše

MA - ø ø ø i ostavъše i vъsi běžašę

It. - (a, aur, c, l) Tunc discipuli ejus relicto ø fugierunt

30) Mk. 15,8 - Et cumascendisset turba ø ø ø coepit rogare ø ø ø ø sicut semper faciebat illis ø ø

L.81^a - Egda narodi pristl`pše kъ Pilatu načeše prositi da otъpustit im edinogo ěkože vsъgda tvoraše im v prazdnikъ.

MA - ø ø ø ø i vъzъpivъše načęsę prositi ø ěkože prisno tvorěaše imъ ø ø

It. - (c) rogabant Pilatum ut sicut consueverat per diem festum dimittere eis.

31) Mk.15,23 - Et dabant ei bibere myrrhatum vinum

L.81^b - daěhu emu piti ogorčeno vino

MA - i daěhǫ emu piti ocьtьno vino

It. - (a) murratum vinum

NB. "ogorčeno vino" - Galičeskoe evang. god.1144.

32) Mk.15,32 - ø Christus rex Israel ø descendat nunc de cruce, ut videamus, et credamus ø

L.81^b - ašte Hrьst cěsar izraelov est da snidet nině s križa ø ø i věruem emu.

MA - ø Hrьstъ cěsarъ izrailivъ ø da sъnidetъ nъině sъ krьsta da vidimъ i věru imemъ ø

It. - Si Christus est rex Israel descendat de cruce ø ø et credimus ei.(c)

33) Mk.15,34 - Eloi,Eloi lamma sabacthani.

L.81^b - Eloi, eloi.Lema savahtani.

MA - Eloi,Eloi lima savahtani.

It. - Lema (c, l)

34) Mk.15,46 - Joseph autem mercatus sindonem, et deponens eum involvit ø sindone, et posuit eum in monumentum quod erat excissum de petra, et advolvit lapidem ø ad ostium monumenti.

L.82^a - Osip že kupl plaštenicu. i sъnm tělo Isusovo. obit

e plaštenicoju. i položi e v grobě. iže bě isьsěčen v kameně. i privali kamen veli na dvьri grobu.

MA - ø ø kuplь plaštanicǫ i sьnemьi i obitьi i vь vьloži ø v grobь. iže bě isečenь otь kamene i privali kamenь ø na dvьri grobu.

It. - (c,aur,l) Joseph autem emens sindonem deposuit eum et involvit in ea corpus Iesu et posuit eum in monumento quod erat excissum in petra.

35) Mk,16,15 - Euntes in mundum universum ø praedicate Evangelium omni creaturae

L.205[a] - Iděte vь vesь mir i propovědaite e(va)nd(e)lie vsěi tvari.

MA - Šedьše vь vesь mirь ø propovědite evanđlie vьsei tvari.

It. - (aur, c) Ite in mundum universum et praedicate evangelium universae creaturae.

LUKA

36) Lk.1,5 - de vice Abia, et uxor illius de filiabus Aaron et nomen eius Elisabeth.

L.194[a] - ot črědi aviani i žena ego ot dešter ěrun imenem Elisav(e)ta.

MA - otь efiměrija aviěne i žena ego otь dьšterь aronь i ime ei elisavetь

It. - (b) de vice Avia....

37) Lk.1,41 - Et factum est,ut audivit salutationem Mariae Elisabeth, exultavit infans ø in utero ejus.

L.4[b] - I bis êko usliša Elisavta cělovanie M(a)riino vzradovase ml(a)d(e)n(e)c radoštami včrěvě ee.

MA - vьzigra se mladьnecь ø vь črěvě ejǫ

It. - (Gat.) exultavit infans in gaudio

38) Lk.1,60 - Nequaquam,sed vocabitur ø ø Joannes

L.195[a] - nikoliže na da narečet se ime emu Iv(a)nь

MA - ni nь da narečetь sę ø ø Ivanь

It. - (d) Non sed vocabitur nomen ejus Johannes

39) Lk.2,37 - quae non discedebat de templo,jejuniis et obsecrationibus serviens ø nocte ac die

L.14[b] - êže neohoždaše ot crkve posti i molitvami služešti B(og)u dnь i nošt.

MA - êže ne ohoždaše ø ø postomь i molitvami služe ø denь i noštь

It. - (r[1]) serviens Deo die ac nocte

40) Lk.4,39 - ø Et stans super illam imperavit febri: et dimisit illam ø Et continuo, surgens, ministrabat illis.

L.49[b] - Onže stav nad neju zapręti ognju i ostavi ju ognь. Iabie ø vstavši služaše emu

MA - ø ø i stavь nadь neję zapręti ognju i ostavi jǫ ø ø abie že vьstavьši služaše imь

It. - (Afra e)....et corripuit febrem et statim (r[1]) dimisit illam febris continuo et surgens ministrabat illi.

41) Lk.5,5 - in verbo autem tuo laxabo rete

L.139[a] - po g(lago)lu žetvoemu vьvr`žem mrěže.

MA - po glu že tvoemu vьvrьžem mrěžǫ

It. - (aur,c, q,) laxabo retia

Ulf. - in verbo tuo iacimus retia

42) Lk.5,6 - rumpebatur autem rete eorum

139[b] - Protrьžahužese mrěže ihь

MA - protrьžaaše že sę mrěža ihь

It. - (a, f) retia i retiae

43) Lk.7,13 - Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam ø dixit illi:Nolli flere.

L.59a - Eže egda uzrě Is(sus)ь m(i)l(o)srьdovavju ø reče ei neplečise.

MA - i viděvь jǫ G(ospod)ь milosrdova jǫ i reče ei ne plači sę,

It. - (b, d, f) Quem cum videret Jesus misertus est.

44) Lk.7,15 - Et resedit qui erat mortuus, et coepit loqui ø ø ø ø ø ø øEt dedit illum matri suae. ø ø ø ø ø ø.

L.59a - I sěde iže bě mrtvi i poče gla(gola)ti Iêmьi za ruku dvižei i dai materě ego. Onaže priêtьi radujušti se.

MA i sěde mrьtvьi i načętь glati ø ø ø ø ø ø ø i dastьi-i materi ego ø ø ø ø ø ø .

It. nema

45) Lk.7,37 - Et ecce mulier, quae erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod ø accubuisset in domo Pharisaei, attulit alabastrum unguenti.

L.66b - I se žena êže bě vgradě grěšnica ø uvěděvši êko I(su)sь vzležit v domu parisěovu prinese al`vastru mura.

MA - i se žena vь gradě êže bě grěšnica, I uvěděvьši êko ø vьzležitь, ʼhramině farisěově prinesьši alavastrь myru.

It. - (r1) quod accubuit Jesus attulit alabastrum unguenti.

46) Lk.7,41 - ø ø ø Duo debitores erant cuidam foeneratori: Unus debebat ø denarios quingentes, et alius quinquaginta.

L.66b - Is(us)ьže reče dva dlžnika běsta zaimodavcu eteru. (ejuže) edin bě dlžn emu petiju sat dinari a

drugi pet deset.

MA - ø ø ø dьva dlьžnika běste zaimodavьcu eteru. edinь bě dlьženь pętijǫ sotь dinarь a drugьi petijǫ desętь

It. - (b, c, f, r1)Dixit ergo Jesus

47) Lk.7,42 - Non habentibus ø unde redderent, donavit utrisque ø ø ø Quis ergo ø plus diligit?

L.67a - Neimuštema že ima česo vzdati otpusti ima oběma vsь dlgь ta.Ki ubo otneju ego vešte vьljubi.

MA - ne imǫštema že ima ø vьzdati oběma ima otьda ø ø Kotorьi ubo eju pače vьzljubьi-i

It. - (b, f,) Non habentibus autem illis unde redderent omne debitum øutrisque donavit. Quis ergo eorum plus illum diligit?

48) Lk.8,10 - ut videntes non videant et audientes ø ø non intelligant.

L.23a - da videšte ne videt i slišešte ne slišet i ne razuměјut.

MA - da vidęšte ne vidętь i alьišašte ø ø ø ne razumijǫtь

It. - (Gat.)ut audientes non audiant et non intelligant.

49) Lk.9,1 - Convocatis ø autem duodecim Apostolis ø dedit illis virtutem et potestatem

L.131b - prizvav ø Is(us)ь oba na desete uč(e)n(i)ka svoê da im silu i vlast

MA - Sьzьvavь že I(su)sь oba na desęte ø ø dastь imь ....

It. - (b, c, d) Convocans autem Jesus duodecim discipulis suis dedit eis

50) Lk.9,4 - Et in quamcumque domum intraveritis, ibi manete, et inde ne exeatis

L.131[b] - Ivanže ašte dom vnidete tu prěbivaite ø dondeže izidete.

MA - tu prěbьivaite i otь tudu ø ishodite

It. - (f) ø ø donec exeatis

51) Lk.9,6 - Egressi autem circuibant per castella ø ø evangelizantes et curantes ubique.

L.131[b] - Izъšьdše ø prohoždahu skvozě vsi i gradi blagověstvujušte i cělešte vsьgdě

MA - ishodešte že prohoždaahǫ skvozě vьsi ø ø i cělešte vьsǫdǫ

It. - (b, c, g) per castella et civitates

52) Lk.10,1 - Post haec autem designavit Dominus et alios septuaginta duos et misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem et locum,quo erat ipse venturus.

L.234[b] - êvi I(su)sь i inih učenik svoih 72 i poslae po dvěma prěd licem svoim vь vsьki grad i město êmože hotěêše ø iti.

MA - i po sihь že êvi G(ospod)ь i inihь ø sedmь desętь ø .....êmože hotěaše samь iti

It. - (r[1]) Designavit Jesus.....quo erat ø venturus

53) Lk.10,16 - Qui vos audit, me audit ø ø ø ø ø ø et qui vos spernit, me spernit, Qui autem me spernit,spernit eum,qui misit me.

L,244[a] - (1)Slušaei vas me slušaet (2)a slušaei me, slušaet poslavšago me (3) A otmětaei se vasь otmětaetse mene (4) A otmětaei se mene,otmětaetse poslavšago me.

MA - (1) Slušajǫi vasь mene slušaatь

(2) ø ø ø ø ø ø ø

(3) otmětajǫi sę vasь mene sę otmětaatь

(4) a otьmětajǫi sę mene otьmětaatь sę posьlavьšaago mę

It .(r[1]) - (1) Qui vos audit me audit,

(3) et qui vos spernit, me spernit

(4) et qui spernit me, spernit eum qui me misit

(2) qui autem (c, f)-et qui) me audit, audit eum qui me misit.

54) Lk. 15,21 - Dixit ø - filius:Pater, peccavi in caelum et coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus ø ø ø ø ø ø ø

L.43[b] - Reče že emu s(i)nь oče sьgrěših na n(e)bo i prěd toboju juže něsm dostoen nareštise s(i)nь tvoi stvori me êko edinogo ot naemnik tvoih

MA - reče že emu s(i)nь otče sьgrěšihь na nebo i prědь tobojǫ juže něsmь dostoinь narešti sę s(i)nь tvoi ø ø ø ø ø ø ø

It. - (d) fac me sicut unum mercenariorum tuorum

55) Lk.18,14 - ø Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ø ab illo.

L.144[a] - Am(e)nь g(lago)lju vam snide sa opravdan v dom svoi pače onogo.

MA - ø gljǫ vamь sьnide sь opravьdanь vь domь svoi pače onogo.

It. - (Gat.)Amen dico vobis .....in domum suam magis ab illo.

56) Lk.18,31 - Assumpsit autem Jesus duodecim ø ø et ait illis.

L.24[a] - poêt ø I(su)sь obana desete uč(e)n(i)ka svoê i reče im

MA - Poimь že ø oba na desęte ø ø ø reče kь nimь

It. - (cet,b,f,ff2, r1) Adsumpsit autem Jesus duodecim discipulos suos et ait illis.

57) Lk.19,46 - dicens illis:Scriptum est: Quia domus mea domus orationis est.

L.143b - g(lago)le imь Pisano est i budet dom moi dom molitvi.

MA - glę imь pisano estь ø hramь moi hramь molitvi estь

It. - (c) et erit domus mea,domus orationis.

58) Lk.21,15 - ego enim dabo vobis os, et sapientiam,cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri.

L.244a - Azbo dam vam usta i prěmudrost eiže nevzmogut ø ø ø otveštati vsi protiveštei se vamь

MA - azь bo damь (vmь) usta i prěmǫdrostь,eiže ne vьzmogǫtь protiviti sę i otьvěštati vьsi protivlêjǫštei sę vamь.

It. - cui non poterint ø ø ø contradicere omnes adversantes vobis - (d)

59) Lk.21,17 - et eritis odio omnibus ø propter nomen meum.

L.244a - i budete nenavidimi vsěm č(lově)ki imene moego radi.

MA - i bǫdete nenavidimi otь vsěhь ø imene moego radi.

It. - (c, f, i, g, r1)et eritis odio omnibus hominibus.

60) Lk.21,27 - Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube ø cum potestate magna et maiestate.

L.1b - I t(o)gda uzret s(i)na č(lově)č(ь)skago gredušta na oblaceh n(e)b(e)skih sь siloju i slavoju mnogoju.

MA - i tьgda uzь(ri)te Sna člvčskaago ø na oblacě ø sь siloję i slavoję mьnogoję.

It. - in nubibus caeli cum potestate et gloria magna. - (a, d, l)

IVAN

62) Iv.1,24 - Et qui missi fuerant, erant ex Pharisaeis.

L.3a - I iže poslani ø běhu ot ijuděi

MA - i posьlani běahǫ otь fariseі

It. - (r1) Et qui missi fuerant a Judaeis

63) Iv.1,32 - Et testimonium perhibuit Joannes,dicens

L.176b - I svedoč`stvo svedokova Iv(a)nь g(lago)le

MA - i sьvědětelьstvova Ioanь glę

It. - (b, r1) testimonio testificatus est

64) Iv.1,46 - Et dicit ei Nathanael:A Nazareth potest aliquid boni esse?

L.169b - I g(lago)la emu Natanail ot Nazarata možet li čto dobro biti.

MA - i gla emu Natanailь ot Nazareta možetь li čto čto dobro bьiti

It. - (Afra e) a Nazara potest aliquid boni esse?

65) Iv.2,2 - Vocatus est autem ø et Jesus et discipuli eius

L.18b - Zvanže bě tu ø I(su)sь i uč(e)nici ego

MA - Zьvanь že bьistь ø i I(su)sь i učenici ego

It. - (Fossat.) Vocatus est autem ibi et Jesus...

66) Iv.4.13-14- qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum (14) sed aqua quam ego dabo ei fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.

L.50a - a iže pьet ot vodi juže az dam emu ø ø ø ø ø ø ø ø ø ø ø budet v nem istočnik vodi trkuštee

v život věčni.

MA - pijęi otъ vodьi sejǫ vъžęždetъ sę pakьi
a iže pietъ otъ vodьi jǫže azъ damь emu.
ne vъždedaatъ sę vъ věkъ nъ voda jǫže azъ damь
emu bǫdetъ vъ nemь itočьnikь vodьi vьhodęštę
vъ životъ věčьnьi.

It. - (l) podcrtane riječi manjkaju kao i u GE.

67) Iv.4,41 - Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius

L.50b - i mnozi ø věrovaše van za slovo ego

MA - i mnogo pače věrovašę ø za slovo ego

It. - (g) et multi crediderunt in eum

68) Iv.5,2 - Est autem Jerosolymis Probatica piscina,quae cognominatur Hebraice Bethsaida

L.34b - est`že v Erslměh iskusna kupěl êže naricaetse evreiski vid`caida

MA - estъ že vъ Ersměhь na ovьči kǫpěli. êže naricaatъ sę evreiski Vitezda

It. - (Afra e) probatica natatoria

69) Iv. 5,13 - Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset.

L.35a - Onže ø ø ø ø ne věděaše kto est

MA - ø ø iscělěvъi že ne věděaše kto est.

It. - (g) ille autem ø ø ø ø nesciebat quis esset.

MA - azъ ø i věmь ø ø ø ø ø ø ø ø ø ø ø ø
êko otъ nego esmь i tъ mę posla.

It. - Ego scio eum et si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax, sed scio eum et ipse me misit. (g1)

70) Iv.6,13 - Collegerint ergo,et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus ordeaceis ø ø ø ø quae superfuerunt his,qui manducaverant,

L.54a - Sьbraše že i naplьniše dvěnadesete košnici ukruhь ot peti hlěbь ečnenan i ot dvu ribu êže izbiše êdšemь

MA - sьbraše, že i izplьniše dьva na desete koša ukruhь ø ø ø ø iže izbьiše êdšemь.

It. - (sigma) duobus piscibus

71) Iv.6,52 - et panis ø quem ego dabo caro mea est ø ø ø pro ø mundi vita.

L.129a - ø Hlěbь bo iže az dam plьt moê est jǔže az dam za život vsego mira.

MA - ø hlěbь bo iže azъ damь plьtь moê estъ jǫže azъ damь za životъ ø mira

It. - (f) panis enim hic quam ego dabo

72) Iv.6,59 - Non sicut manducaverunt patres vestri manna ø ø et mortui sunt.

L.135a - neêkože o(t)ci vaši êše man`nu vpustini i umrěše.

MA - ne êkože êse otci vaši man`nǫ ø ø ø umьrěše

It. - (ff2) in deserto

73) Iv.7,29 - Ego ø eum cognosco ø ø ø ø ø ø ø ø ø quia ab ipso sum, et ipse me misit.

L.56a - Az že věmь i i ašte reku êko ne věmь i budu podobn vam lьž na věmь i êko ot nego esmь i ta me posla.

74) Iv.8,52 - Abraham mortuus est, et Prophetae ø

L.62b - Avraam umrě i pr(o)r(o)ci umrěše

MA - Avraamь umьrětь i prrci ø

It. - (Gat.) et prophetae mortui sunt.

75) Iv.11,41 - Tulerunt ergo ø lapidem : Jesus autem elevatis sursum ø ø oculis ø dixit:Pater gratias ago tibi quoniam audisti me

L.60[b] - Vzeše že ijuděi kamen ot groba vnemže ležaše mrьtvi.I(su)sъše vьzved oči svoi vispr napebo reče ø hvalu tebě vzdaju ako sliša me.

MA - vьzęsę že ø kamenь ø ø Isže vьzьvede vьisprь oči ø ø ó rečeotьče hvaljǫ tebě vьdajǫ êko usliša me.

It. - (b) elevavit oculos suos ad caelum et dixit

NB. U grčkom manjkaju spomenute riječi.

76) Iv.12,26 - Si quis mihi ministraverit honorificabit eum Pater meus ø ø ø ø

L.237[a] - Ašte kto mně služit počtitьi O(tъ)cь moi iže est na n(e)b(e)s(e)h.

MA - i ašte kto mьně služitь.počьtetь i ot(ь)cь ø ø ø ø ø

It. - honorificabit eum Pater meus, qui est in caelis. (g[1])

77) Iv.14,1 - Non turbetur cor vestrum ø ø ø Creditis in Deum, et im me credite

L.186[b] - Dane smuštaetse srce vaše ni da ustrašaetse věruete vь B(og)ь i vme věruite

MA - Da ne sьmǫštetь se vaše srdce ø ø ø věruite vь B(og)a i vь mę věruite

It. - (Afra e) Non turbetur cor vestrum neque trepidet

78) Iv.18,28 - Adducunt ergo Jesum a Caipha ø ø in praetorium

L.91[a] - wé věse že I(su)sa ot Kaêpi k Pilatu v pritvor

MA - Věse že Isa otь Kaiafьi ø ø vь pretorь

It. - (c, ff[2], August.) Adducunt ergo Jesum a Caipha

ad Pilatum in praetorium.

79) Iv.19,36 - Facta sunt enim haec ut Scriptura impleretur ø ø ø os non cominuetis ex eo.

L.91[b] - Biše že siê da sbudutse knigi eže g(lago)ljut i kosti ne skrušite ot nego.

MA - bьišę bo si da sьbǫdǫtь (sę) kьnigьi ø ø ø kostь ne sьkru(ši)tь sę ø ego

It. - (n, r[1]) Facta sunt enim haec ut Scripturae implerentur Cssa ejus non conteretur (b) non confrigetis ex eo. (f) ossuum eius non confrigetis ex eo

1) Μτ.2,8 - και πεμφας αυτους εις Βηθλεεμ ειπεν ø - ι

2) Μθ. - Παλιν παραλαμβανει αυτον ὁ διαβολος ø ø ø εις ορος υφηλον λιαν

3) Μθ.5,11 - μακαριοι εστε

4) Μθ.10,17 - και επι ηγεμονας δε και βασιλεις αχθησεθε ενεκεν εμου

5) Μθ.13,47 - σαγηνη βληθειση εις την θαλασαν και παντος γενους συναγαγουση

6) Μθ.15,3 - τιμα τον πατερα ø και την μητερα ø

7) Μθ.15,7-8 - καλως επροφητευσεν περι υμων Ησαιας ø λεγων ὁ λαος ουτος τοις χειλεσιν με τιμα ø ø ø ø ø

8) Μθ.15,15 - ø φρασον ημιν την παραβολην /ταυτην/

9) Μθ.16,28 - εως αν ιδωσιν τον υιον ανθρωπου ερχομενον εν τη βασιλεια αυτου

10) Μθ.17,6 - δοξη = 38,113, Συρ.

10) Μθ.17,6 - και ακουσαντες οι μαθηται επεσαν επι προσωπον αουτων

11) Μθ.18,30 - αλλα απελθων εβαλεν αυτον εις φυλακην εως ø αποδω το οφειλομενον.

12) Μθ.19,4 - ο δε αποκριθεις ειπεν. ø ø ø ουκ ανεγνωτε οτι ο κτισας απ αρχης αρσεν ø και θηλυ εποισεν αυτους

13) Μθ.19,6 - δ ουν θθεος συνεζευξεν ανθρωπος μη ηωριζετω ø

14) Μθ.19,8 - λεγει αυτοις ø οτιΜωυσης προς την σκληροκαρδιαν υμων επετρεφεν υμιν απολυσαι τας γυναικας υμων απ αρχης δε ου γενονεν ουτφς.
+ ὁ Ιησους = Φ, 33,

15) Μθ.20,17 - παρελαβεν τους δωδεκα (μαθητας)ø κατ'ιδιαν και εν τη οδω ειπεν αυτοις.

16) Μθ.20,19 - και παραδωσουσιν αυτον τοις εθνεσιν εις το εμπαιξαι και μαστιγωσαι και σταυρωσαι ø ø ø ø ø ø ø ø και τη τριτη ημερα εγερθησεται

17) Μθ.20,21 - ὁ δε ειπεν αυτη τι θελεις ø ø λεγει αυτω ειπε ø ινα καθισωσιν ουτοι ὁι δυο υιοι μου εις εκ δεξιων σου και εις εξ ευωνυμων σου

18) Μθ.20,23 - λεγει αυτοις το μεν ποτηριον μου πιεσθε, ø ø ø ø ø ø ø ø ø ø το δε καθισαι εκ δεξιων μου και εξ ευωνυμων ουκ εστιν εμον (τουτο) δουναι
+ Δ, θ, f^{13}, syr. = ὁ Ιησους
+ και το βαπτισμα ὁ εγω βαπτιζομαι βαπτισθησεσθε = = 0197,C, W, f,h, q

19) Μθ.20,27 - και ὅς αν θελη εν υμιν ειναι πρωτος εσται υμων δουλος

20) Μθ.26,28 - τουτο γαρ εστιν ø αιμα μου της διαθηκης το περι ø ø ø πολλων εκχυννομενον εις αφεσιν αμαρτιων

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ

21) Μκ.6,27 - και ευθυς αποστειλας ὁ βασιλευς ø σπεκουλατορα επεταξεν ενεγκαι την κεφαλην αυτου ø ø

22) Μκ.6,56 - ινα καν του κρασπεδου του ιματιου αυτου αφωνται και οσοι αν ηφαντο αυτου εσωζοντο

23) Μκ.13,33 - Βλεπετε, αγρυπνειτε ø ουκ οιδατε γαρ ποτε ὁ καιρος εστιν.
+ και προσευχεσθε = θ, Ψ, L,Ol, Mehr.

24) Μκ.13,35 - γρηγορειτε ουν. ουκ οιδατε γαρ ποτε ὁ κυριος της οικιας ερχεται.

25) Μκ.14,3 - Και οντος αυτου εν Βηταvια εν τη οικια Σιμωνος του λεπρου, ø αυτου ηλθεν γυνη εχουσα αλαβαστρον μυρου ναρδου πιστικης πολυτελους . συντριστρον την αλαβαστρον κατεχεεν αυτου της κεφαλης ø ø

26) Μκ.14,20 - ὁ δε ειπεν αυτοις. εις των δωδεκα, ὁ εμβαπτομενος μετ'εμου εις τρυβλιον ø ø ø

27) Μκ.14,22 - λαβετε ø ø τουτο εστιν το σωμα μου.
+ φαγετε = Γ, 0116, 28, 1010, 1241

28) Μκ.14,37 - και ερχεται ø ø ø και ευρισκει αυτους κατευδοντας....Σιμων, καθευδεις; ουκ ισχυσας μιαν ωραν γρηγορησαι; ø ø

29) Μκ.14,50 - ø ø ø Και αφεντες εφυγον παντες .

30) Μκ.15,8 - και αναβας ὁ οχλος ø ξρξατο αιτεισθαι ø ø ø ø καθως εποιει αυτοις ø.
+ αει εποιει αυτοις = A,
+ εθος ην ινα τον Βαραββαν απολυση αυτοις =Δ, Ψ, 33,892

31) Μκ.15,23 - και εδιδουν αυτω εσμυρνισμενον οινον

32) Μκ.15,32 - ø ὁ Χριστος ὁ βασιλευς Ισραηλ ø καταβατω νυν απο του σταυρου, ινα ιδωμεν και πιστευσωμεν.

33) Μκ.15,34 - ελοι, ελοι λεμα σαβαχθανι
+ λιμα = f^{13}, sy, Mehr.

34) Μκ.15,46 - ø και αγορασας συνδονα καθελων αυτον ενειλησεν τη σινδονι και εθηκεν αυτον μνημειω ὁ ην λελατομημενον εκ πετρας , και προσεκυλισεν

λιθον ø επι την θυραν του μνημειου.
+ ὁ δε Ιωσηφ = θ, Σ, 565,D

35) Μκ.16,15 - πορευθεντες εις τον κοσμον

ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ

36) Λκ.1,5 - εξ εφημεριας Αβια

37) Λκ.1,41 - εσκιρτησεν το βρεφος ø εν τη κοιλια αυτης

38) Λκ.1,60 - ουχι, αλλα κληθησεται ø ø Ιωαννης

39) Λκ.2,37 - ἥ ουκ αφιστατο του ιερου νηστειαις και δεησεσιν ø λατρευουσα ø νυκτα καὶ ημεραν.

40) Λκ.4,39 - ø ø και επιστας επανω αυτης επετιμησεν τω πυρετω και αφηκεν αυτην ø παραχρημα δε αναστασα διηκονει αυτοις.

41) Λκ.5,5 - επι δε τω ρηματι σου χαλασω τα δικτυα.
+ το δικτυον = A,Ψ, C, f^{13}, Mehr. sy

42) Λκ.5,6 - διερρησσετο δε τα δικτυα αυτων.

43) Λκ.7,13 - και ιδων αυτην ὁ κυριος εσπλαγχνισθη επ'αυτη και ειπεν αυτη, μη κλαιε

44) Λκ.7,15 - ανεκαθισεν ὁ νεκρος και ηρξατο λαλειν ø ø ø ø και εδωκεν αυτον τη μητρι αυτου ø ø ø ø ø ø

45) Λκ.7,37 - και ιδου γυνη ητις ην εν τη πολει αμαρτωλος ø και επιγνουσα ὅτι κατακειται ø εν τη οικια του Φαρισαιου, κομισασα αλαβαστρον μυρου.

46) Λκ.7,41 - ø ø ø δυο χρεοφειλεται, ησαν δανιστη τινι

47) Λκ.7,42 - μη εχοντων αυτων αποδουναι αμφοτεροις εχαρισατο ø ø ø

48) Λκ.8,10 - ινα βλεποντες μη βλεποσιν, και ακουοντες ø ø μη συνιωσιν.

49) Λκ.9,1 - Συγκαλεσαμενος δε ø τους δωδεκα ø ø εδωκεν

αυτοις δυναμιν και εξουσιαν
+ αποστολους = θ, Ξ,Ψ,0202, 33, 892, 1241, 1424

50) Λκ.9,4 - και εις ην αν οικιαν εισελθητε, εκει μενετε και και εκειθεν εξερχεσθε

51) Λκ.9,6 - ἐξερχομενοι δε διηρχοντο κατα τας κωμας ø ø ευαγγελιζομενοι και θεραπευοντες παντακου.

52) Λκ.10,1 - Μετα δε ταυτα ανεδειξεν ὁ κυριος ετερους εβδομηκοντα δυο προ προσωπου αυτου εις πασαν πολιν και τοπον ου ημελλεν αυτος ερχεσθαι.

53) Λκ.10,16 - 'Ὁ ακουων υμων εμου ακουει ø ø ø ø ø ø και ὁ αθετων υμας εμε αθετει, ὁ δε εμε αθετων αθετει τον αποστειλαντα με.

54) Λκ.15,21 - ειπεν δε ὁ υιος.....ουκετι ειμι αξιος κληθηναι υιος σου ø ø ø ø ø ø.
+ ποιησον με ὡς ενα των μισθιων σου = 33, 700, 1241

55) Λκ.18,14 - ø λεγω υμιν, κατεβη ουτος δεδικαιωμενος εις τον οικον αυτου παρ εκεινον.

56) Λκ.18,31 - Παραλαβων δε ø τους δωδεκα ø ø ειπεν προς αυτους

57) Λκ.19,46 - λεγων αυτοις γεγραπται. και εσται ὁ οικος μου οικος προσευχης

58) Λκ.21,15 - εγω γαρ δωσω υμιν στομα και σοφιαν ἣ ου δυνησονται αντιστηναι ἣ αντειπειν απαντες οἱ αντικειμενοι υμιν.

59) Λκ.21,17 - και εσεσθε μισουμενοι υπο παντων δια το ονομα μου

60) Λκ.21,27 - και τοτε οψονται τον υιον ανθρωπου ερχομενον εν νεφελη μετα δυναμεως και δοξης πολλης

62) Iω.1, 24 - Και απεσταλμενοι ησαν εκ των Φαρισαιων

63) Iω.1ϕ32 - Και εμαρτυρησεν Ιωαννης

64) Iω.1,46 - και ειπεν αυτω Ναθαναηλ εκ Ναζαρετ δυναται τι αγαθον ειναι.

65) Iω.2,2 - εκληθη δε ϕ και ὁ Ιησους και οἱ μαθηται αυτου

66) Iω.4,13-14 - πας ὁ πινων εκ του υδατος τουτου διψησει παλιν (14) ὃς δ' αν πιη εκ του υδατος ου εγω δωσω αυτω ου μη διψησει εις τον αιωνα, αλλα το υδωρ ὃ δωσω αυτω γινησεται εν αυτω πηγη αλλομενου εις ζωην αιωνιον

67) Iω.4,41 - και πολλω πλειους επιστευσαν ϕ δια τον λογον αυτου

68) Iω.5,2 - Εστιν δε εν τοις Ιεροσολυμοις επι τη προβατικη κολυμβηθρα ἡ επιλεγομενη Εβραιστι Βηθζαδα
+ Βηθσαιδα = Ψ, 0125, B, W,

69) Iω.5,13 - ὁ δε ιαθεις ουκ ηδει τις εστιν ϕ ϕ

70) Iω.6,13 - εκ των πεντε αρτων των κριθινων ϕ ϕ ϕ ϕ ἁ επερισσευσαν τοις βεβρωκοσιν

71) Iω.6,52 - (51) και ὁ αρτος δε ὃν εγω δωσω ἡ σαρξ μου εστιν ὑπερ της ϕ του κοσμου ζωης

72) Iω.6,59 - (58) οὐ καθως εφαγον οἱ πατερες ϕ ϕ ϕ ϕ και απεθανον
+ υμων = 33, D,
+ υμων το μαννα = θ, Ψ, 0250

73) Iω.7,29 - εγω ϕ οιδ αυτον ϕ ϕ ϕ ϕ ϕ ϕ ϕ ϕ ϕ ὁτι παρ'αυτου ειμι κακεινος με απεστειλεν.

74) Iω.8,52 - Αβρααμ απεθανεν και ὁι προφεται ϕ

75) Iω.11,41 - ἦραν ουν ϕ τον λιθον ϕ ϕ ϕ ϕ ϕ

ὁ δε Ιησους ἦρεν τους οφθαλμους ϕ ανω και ειπεν.πατερ, ευηαριστω σοι ὁτι συ με απεστειλας

76) Iω.12,26 - εαν τις εμοι διακονη τιμησει αυτον ὁ πατηρ
ϕ ϕ ϕ ϕ
+ μου ὁ εν τοις ουρανοις = f^{13}, pc, vg.^{ms}

77) Iω.14,1 - Μη ταρασσεσθω υμων ἡ καρδια ϕ ϕ ϕ. πιστευετε εις τον θεον και εις εμε πιστευετε.

78) Iω.18,28 - Αγουσιν ουν τον Ιησουν απο Καιαφα ϕ ϕ εις το πραιτωριον.

79) Iω.19,36 - εγενετο γαρ ταυτα ἵνα ἡ γραφη πληρωθη. ϕ ϕ οστουν ου συντριβησεται αυτου ϕ.

* * *

Kako se vidi ovdje sam usporedio tekst najstarijega hrvatskoglagoljskoga evanđelistara (GE) s tekstom Vulgate (VU) sa staroslavenskim tekstom Marijanskoga evanđelistara i nekih drugih evanđelistara, s grčkim tekstom Koinè, te s latinskim tekstom Itale ili Vetus Latine (VL).

Kako se vidi već na prvi pogled, razlike su između GE i VU vrlo velike, pa prema tome možemo odmah isključiti VU kao predložak iz kojega je preveden GE. Uostalom naši slavisti već sprva odbacuju mogućnost da se Metod kao Bizantinac poslužio s bilo kakvim latinskim tekstom. Spominjem Metoda, jer je Ćiril za vrijeme svojega kratkoga boravka u Velikoj Moravskoj, i opet zajedno s Metodom prevodio samo izabrane dijelove evanđelja.

Uzevši u obzir da nijedan od sačuvanih kodeksa nije stariji od 11. st. (Asemanov evanđelistar neki stavljaju na konac 10. st., a drugi na početak 11. st.), s pravom možemo postaviti pitanje: »Koji je od sačuvanih tekstova Metodov prijevod? Odnosno: »Uzevši u obzir mnoge razlike između različitih tekstova da li je ijedan od tekstova originalan prijevod Metodov ili su kasnija prilagođivanja grčkom carigradskom (Koinè) originalu?«

Slično prilagođivanje najstarijega GE prema VU nalazimo u misalu »Borgiano-Illirico 8« što se nalazi u Vatikanskoj knjižnici. U tom se Misalu nalaze brojni izrazi i riječi iz GE i novije prilagođivanje VU.

Prof. J. Vrana u spomenutom svojem djelu jasno je pokazao i dokazao da je GE nastao neovisno od bugarske i makedonske skupine evanđelistara, pa bi ovdje bilo suvišno tu stvar ponovno dokazivati.[8] Ipak ću ovdje navesti razlike u ovih osamdesetak redaka između GE i spomenutih skupina.

Razlika ima 328 u 78 redaka što je očiti znak da GE ne pripada spomenutim skupinama.

Odnos prema grčkom carigradskom Koinèu jest 261 razlika na 78 redaka. Dovoljan razlog da isključimo također i Koinè kao predložak za prijevod GE.

Naprotiv usporedba s Italom ili VL pokazuje da se GE slaže u 226 slučajeva s VL, a razlikuje se samo u pedesetak slučajeva. Te se razlike dadu lako protumačiti. Kodeksi VL su malobrojni, uz to su vrlo često manjkavi (tj. odlomci), te na taj način ne možemo sa sigurnošću utvrditi koji je tekst poslužio kao predložak za prijevod našega evanđelistara. Odnosno izlazi jesno da nijedan

od navedenih kodeksa nije služio kao predložak, ali je jasno da je to morao biti neki kodeks koji je bio u upotrebi na području akvilejskoga patrijarhata ili duž zapadne jadranske obale. Nije isključeno da bi stručna usporedba GE s Većenegenim evanđelistarom mogla pružiti mnogo razjašnjenja u toj stvari

Uostalom komu to nije dosta, upozoravam da sam kod studija teksta GE ispisao 1802 listića (cartelle) s poprečno 5500-6000 razlika između GE te bugarskomakedonskih tekstova i grčkih tekstova s jedne strane, te podudaranja GE s VL s druge strane. *Nitko ne može prijeći preko tih razlika, ako ih ne može obrazložiti*

Svrha što sam je bio postavio na početku ove radnje jest ova:

1. GE ne pripada bugarsko-makedonskoj skupini evanđelistara;
2. sudeći po svemu GE je nastao prije i neovisno od tih skupina evanđelja;
3. predložak iz kojega je bio preveden GE , bila je Itala ili Vetus Latina.

Još na jednu stvar možemo upozoriti. Kako smo vidjeli, dosta se često i Marijansko evanđelje ne slaže s grčkim carigradskim tekstom Koinè, nego se mjestimično oslanja na tzv. Alexandrinu. Prof. J. Vajs tu nalazi 5-6 varijanata aleksandrine. Uzevši u obzir što znači s materijalne strane imati jedan veliki pisani kodeks, a ovdje ih je trebalo 5-6, odnosno ako uzmemo u obzir da je Metod prevodio i Stari zavjet, trebalo mu je 10-15 kodeksa, možemo postaviti nekoliko pitanja: »Da li je zaista Metod imao skoro cijelu knjižnicu kodeksa; zašto se kao Bizantinac nije poslužio bizantinskom redakcijom, nego je posezao za onom aleksandrijskom koja je skoro bila izvan upotrebe; zašto je išao pabirčiti sad u jednu, sad u drugu redakciju, sad u jedan, sad u drugi kodeks?« To bi moglo značiti da je Metod bio ili savršeni biblicist, pa je tražio zlatna zrnca, ili je bio neozbiljan čovjek, pa se igrao poput djeteta. Smatram da nije bio ni jedno ni drugo pa stoga treba tražiti rješenje na drugoj strani. Aleksandrijska redakcija služila je kao predložak za Italu ili VL. A VL, kako ćemo odmah vidjeti, upotrebljavala se na cijelom području carevine Karla Velikoga, dakle, na području na kojemu je kasnije djelovao Metod. Prema tome, predpostavivši da je barem koji od sačuvanih staroslavenskih kodeksa bugarsko-makedonske skupine sačuvao Metodov tekst, možemo s pravom zaključiti da je Metod prevodeći svoj evanđelistar imao pred očima i koji kodeks VL. No nije isključena ni druga mogućnost da je imao pred sobom već prevedene neke dijelove staroslavenskoga evanđelistara. Na takvu misao potiče Miroslavljev evanđelistar u kojemu se nalaze neki izrazi što ih nalazimo još samo i isključivo u našem GE. Ozbiljan studij u tom smjeru mogao bi dovesti do izvanrednoga otkrića.

Ovdje možemo postaviti pitanje: »Jesu li Hrvati prigodom svojega pokrštenja (ili po nekima pokatoličenja) imali barem najosnovniji vjerski nauk ili tekst?« Na to pitanje odgovara neizravno prof. Vj. Štefanić ovako:

»S koje god strane dolazili Hrvatima misionari (iz Rima, Akvileje, Salzburga ili dalmatinskih romanskih gradova) oni su morali za njih pisati na njihovu jeziku barem najnužnije kršćanske formule i uz to odgajati domaći kler. Analogan primjer takvih formula su *Brižinski listići*. Misionari su u svoje latinske knjige znali unositi glose na narodnom jeziku latinskim slovima, kako to pokazuju dva nešto kasnija primjera, tj. *Emeranske glose* iz 9. st. i glose u *Radonovoj Bibliji* iz 10. st. Velika je vjerojatnost da je slavenske glose u Radonovoj Bibliji pisao prvi zagrebački biskup Ceh, Duh. Na taj način u toku 8-9. st. postoji jedna mala hrvatska književnost. Koliko je ona išla u širinu, ne možemo reći, ali ne smijemo isključiti pretpostavku da je već tada imala preveden kratki *evanđelistar*«.[9]

Tako Štefanić. Brižinski listići, ulomak Penitencijara, svjedoče da su Slovenci imali barem neke najosnovnije obredne knjige. Poznati češki slavist Mareš, profesor na Bečkom sveučilištu, na jednom predavanju što ga je imao god. 1985. u Rijeci tvrdi da su Moravljani bili pokršteni prije dolaska Sv. Braće, te da su prema tome imali barem neke najosnovnije vjerske tekstove. Zašto neki takvu stvar uskraćuju samo Hrvatima.[10]

Gdje i kada je nastao prijevod najstarijega hrvatsko-glagoljskog evanđelistara? (Borgiano-Illirico 4)

Na prvo pitanje odgovor je dosta lagan. Itala se upotrebljavala na cijelom području akvilejskoga patrijarhata i u cijeloj Evropi do Britanskih otoka. Evo što o tome kaže Viktor Novak pišući o Većeneginom evanđelistaru: »Itala je nesumnjivo imala svoje proširenje u Dalmaciji od prvih početaka hrišćanstva pa je produžavana kroz sve faze njegova razvitka, uspona, zastoja i opadanja od obnove VIII. veka, u vreme reorganizatora crkvene hierarhije u Dalmaciji Ivana Ravenjanina eksponenta Karlovih crkveno-političkih stremljenja i ekspanzionizma na istočnoj obali Jadrana, u stvari na čitavom području Ilirika.« Prema tome Itala je[11] bila u upotrebi na cijelom području Istre i Dalmacije. Ako uzmemo u obzir da akvilejski patrijarhat šalje misionare u Istru gdje su se već bili naselili Hrvati i Slovenci i preko Istre dalje na jug i istok u hrvatske krajeve, moramo smatrati da je prijevod nastao negdje na području akvilejskoga patrijarhata. Na Akvileju, odnosno na djelovanje franačkih misionara, upućuje nas crkvena terminologija koja je furlanskoga porijekla, kako ćemo poslije vidjeti, Kijevski listić i jedan ulomak glagoljskoga misala.

Na kongresu što je održan u Rimu u jesen 1985. prigodom 1100. godišnjice smrti sv. Metoda, protiv jednostranoga mišljenja prof. Mareša koji smatra da su svi staroslavenski tekstovi (spisi) bizantinskoga porijekla, a poslije iz Moravske (Češke) preneseni su drugim narodima, ustali su neki slavistički stručnjaci svjetskoga glasa.

Prof. Tambora sa Sveučilišta u Bologni ističe da tzv. »Opus Methodianum« sadrži 43 molitve latinskoga porijekla koje nemaju odgovarajućega teksta u grčko-bizantinskom obredu, pa su očito prijevod zapadnih, a ne istočnih misionara.

Poznati bugarski slavist prof. Dujčev I. iz Sofije (umro u proljeće 1986) tvrdi da su riječi: krst, oltar, kum itd. u bizantinsko-slavenskom obredu latinskoga porijekla, tj. nastale su od latinskih riječi: crux, altare, cumpater, a ne iz grčkoga: stavros, mension. A to je najbolji dokaz da su u Bugarskoj prije grčkih misionara, pa dosljedno i prije Sv. Braće ili njihovih učenika, djelovali latinski franački misionari, te da je latinska terminologija u Bugarskoj i Makedoniji pustila duboko korijenje, pa je poslije nijesu mogli iskorijeniti niti Sv. Braća, niti njihovu učenici.

Drugi slavist svjetskoga glasa Ukrajinac Ševčenko, profesor na Harvardovu sveučilištu, upozorio je na brojne germanizme u »Sinajskom Euhologiju« što pokazuje da je dobar dio Euhologija nastao na franačkom teritoriju.

Sveučilišni profesor iz Palerma M. Capaldo i profesor na Katoličkom sveučilištu u Nijmegenu W. E. Veder kritički su ispitali rječnik i terminologiju Sv. Braće, te su zaključili da je veliki dio terminologije zapadnoga porijekla.

Na koncu profesor Papinskoga sveučilišta »ANGELICUM« u Rimu J. M. Vesely zaključuje: »Ćiril nije bio 'creatore-tvorac', nego samo 'coordinatore-uskladitelj'« stvari što su već postojale.

Ono što je prof. Dujčev rekao za Bugare i Makedonce, vrijedi također i

za Hrvate. Prof. Stj. Ivšić često puta je isticao u svojim predavanjima da su riječi crkvene terminologije furlanskoga porijekla. Tako npr.: križ, kalež, korizma itd. Po svoj prilici i ime Rim: Roma: Ruma ili Rüma. Svakako je latinskoga porijekla u staroslavenskim i hrvatsko-glagoljskim kodeksima riječ »cěsar« u značenju kralj, što je nastala od latinske riječi »caesar«, a ne od grčke »basileus«. Npr.: Isus Nazarećanin kralj židovski. (Iv. 19,19) »Isus nazaranin **cesar** ijudeisk'., a ne iz grčkoga: Isus ho Nazôraios ho **basileus** ton Iudaiôn.

Sve ono što rekoše spomenuti učeni slavisti najbolji je odgovor svima onima koji smatraju da bez Bizanta i Češke ne bi slavenski narodi po svoj prilici nikada postigli vlastitu kulturu. Tu posebno treba upozoriti na izjavu jednoga našega profesora (čije ime ne želim spomenuti) koji tvrdi da su Hrvati prije dolaska, odnosno misije, Sv. Braće bili »tabula rasa« — bezlična masa, kao da rimska Crkva u tri stoljeća kršćanstva nije bila u stanju oblikovati tu masu. Trebalo je čekati Bizant i Čehe da nas oblikuju, odnosno učenike Sv. Braće. A kada su oni došli u hrvatske krajeve?

Prema mišljenju prof. Vrane k nama je stigla glagoljica i prema tome valjda i glagoljsko bogoslužje tek u 12. st. iz Makedonije, tj. donijeli su je učenici, učenika i učenika Sv. Braće koji su tada već pripadali pravoslavlju.[12] To mišljenje treba potpuno zabaciti. Baščanska ploča, Valunski i drugi natpisi svjedoče da je glagoljsko pismo postojalo u Hrvatskoj već nekoliko stoljeća prije, a splitski sabori već početkom 10. st. raspravljaju o slavenskom bogoslužju. Osim toga nema nikakvih povijesnih dokaza da su makedonski pravoslavni misionari djelovali u hrvatskim krajevima, a pogotovo ne u Istri i Hrv. primorju.

Iz onoga što je gori rečeno očito je da je naš evanđelistar nastao na teritoriju gdje su djelovali misionari akvilejskoga patrijarhata, u Istri, Hrv. primorju i Kvarneru, tj. na području gdje je glagoljica kroz stoljeća cvala, razvijala se i sačuvala se do naših dana.

A sama terminologija najbolje dokazuje da je prijevod učinjen prije misije Sv. Braće, tj. u doba pokrštenja vodećih slojeva kod Hrvata.

Posebno želim naglasiti razlike između riječi »križ« i »krst«. Riječ križ nalazi se samo u hrvatskim glagoljskim dokumentima, dok riječ krst dolazi samo u ćirilometodskim, tj. bugarskim i makedonskim dokumentima, pa zato služi kao »signum distinctivum« za određivanje dokumenata.

Ovdje bih spomenuo i koju o tzv. »Kijevskim listićima«. Za njih kaže slavist St. Kuljbakin da su prijevod rimske liturgije, pa stoga ne mogu biti u odnosu s djelovanjem Sv. Braće.[13]

Prvi dio listića bez sumnje je pisan na hrvatskom području, za drugi dio V. Jagić kaže da je pisan u Moravskoj. Naprotiv češki slavist V. Vondrák smatra da su pisani u Istri ili na granici Slovenije, tj. na području akvilejskoga patrijarhata.

Što se tiče liturgijskoga teksta, profesor Papinskoga Instituta za kršćansku arheologiju P. K. Mohlberg dokazao je da liturgijske formule odgovaraju formulama padovanskoga sakramentara Grgura Velikoga (590-604), pa dosljedno odgovaraju galikanskoj liturgiji koja je bila u upotrebi upravo na području spomenutoga patrijarhata.[14]

Galikanskoj liturgiji pripada također ulomak glagoljskoga misala što je pred petnaestak godina nađen u Njemačkoj. Taj ulomak ima tri misna obrasca: za Cvjetnicu, Vel. ponedjeljak, i Vel. utorak. Kako obrasci ne pripadaju rimskoj liturgiji, bio sam upitan za vlastiti sud. Nakon potrebnoga studija ustanovio sam da obrasci pripadaju galikanskoj liturgiji sv. Martina Tourskoga koja je u Galiji bila u upotrebi do 6/7. st.[15]

Galikanskoj liturgiji pripada također i uskrsni himan našega najstarijega

glagoljskoga misala (Borg.—I11. 4) što se nalazi još u jednom mađarskom misalu galikanskoga obreda i jednom misalu zagrebačkoga obreda.

Kojim je pismom bio napisan prvotni tekst najstarijega hrvatsko-glagoljskog evanđelistara?

Prvotni tekst najstarijega hrvatsko-glagoljskoga evanđelistara mogao je biti pisan također latinicom. No mi smo naučeni da vidimo kako su svi staroslavenski i starohrvatski liturgijski tekstovi pisani vlastitim pismom, praktički na hrvatskom području glagoljicom. Time se postavlja pitanje: Kada je nastalo i gdje glagoljsko pismo?

O tome pitanju ne želim ovdje izravno raspravljati. Želio bih ovdje samo upozoriti na neka mišljenja o postanku glagoljskoga pisma. O tome pitanju postoji preko 80 rasprava i mišljenja što ih možemo uglavnom svesti na 4-5 skupina.

Ćiril je sastavio glagoljsko pismo, a ne ćirilicu, jer je glagoljica starija od ćirilice, a ćirilicu su sastavili njegovi učenici. Istina je da je glagoljica starija od ćirilice, ali je mogla biti starija i od Ćirila. Spomenuto mišljenje zastupao je V. Jagić (i Tayler). To je mišljenje najopćenitije, jer ga je Jagić podržavao više svojim ugledom nego dokazima kojih u stvari i nema, jer kad bi ih bilo pitanje bi bilo već odavna riješeno.

Što se tiče vremena postanka glagoljice pravu je pomutnju unio ćrnorizac Hrabar koji tvrdi da je Ćiril obreo pismo, ali ne kaže koje, god. 6363 od stvorenja svijeta po bizantinskom načinu brojenja godina, a to bi odgovaralo god. 855. po našem brojenju. Neki smatraju da je Ćiril već te godine počeo stvarati svoju azbuku, tj. 8 godina prije poziva u Moravsku (!), kao da je predvidio svoj poziv. Drugi se utječu drugom načinu brojenja npr. aleksandrijskom. Ali je pitanje zašto se Hrabar ne služi bizantinskim načinom brojenja

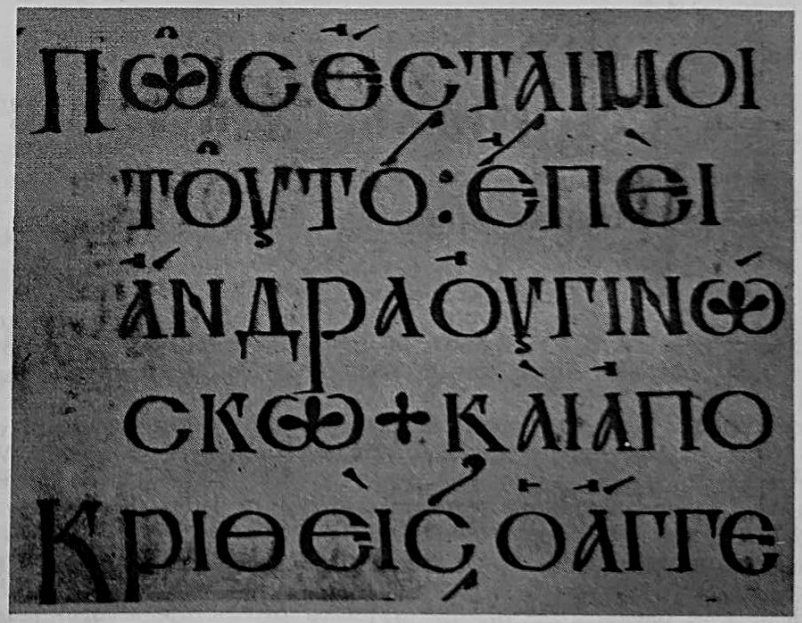

Slika 1. Grčka uncijala IX/X. st.

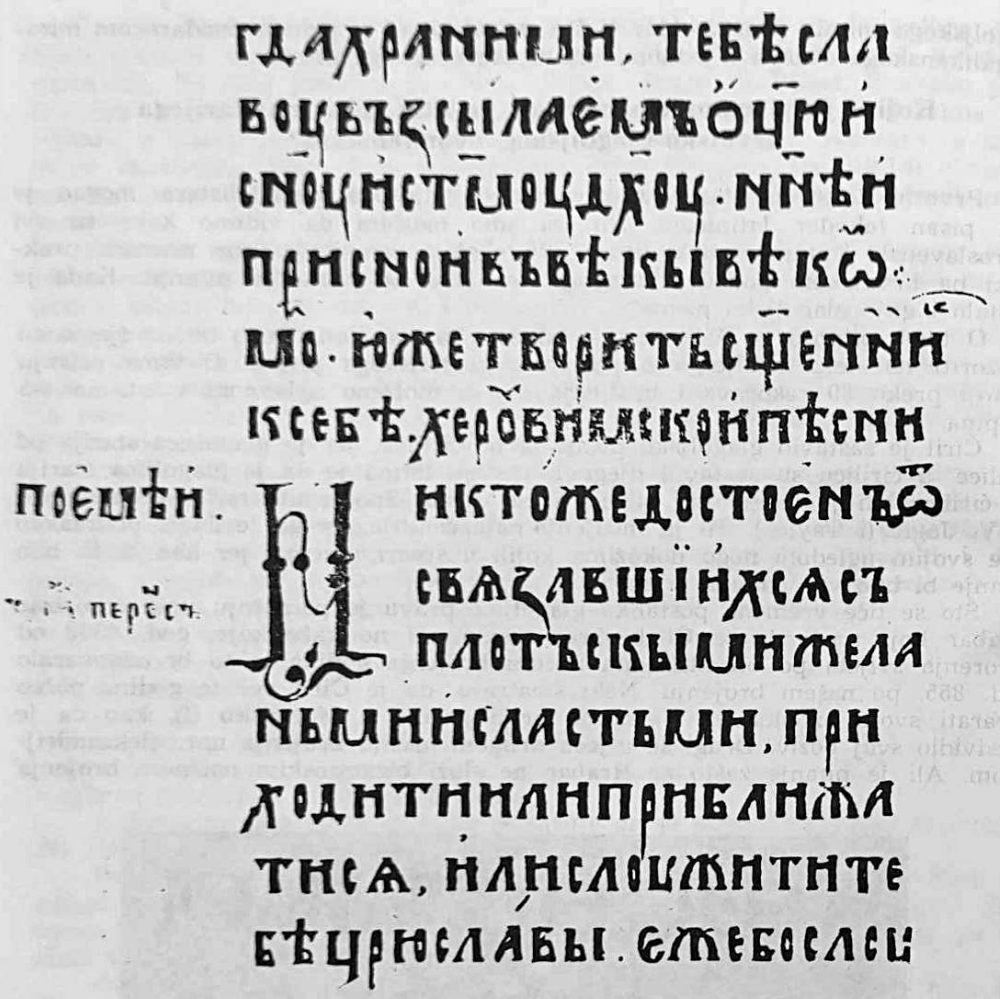

Slika 2. Crkvena ćirilica — velika uncijala Ruski liturgikon XIV/XV. st.

godina koji je bio poznat i u upotrebi u cijeloj južnoj i istočnoj Evropi, nego ide u daleku Aleksandriju u Egipat, te upotrebljava brojenje koje po svoj prilici nije niti poznavao. Bizantinskim načinom i kod nas se služi barski nadbiskup Andrija Zmajević.[16]

S obzirom na vrijeme postanka glagoljice brojni pisci smatraju da je glagoljsko pismo nastalo prije Ćirila, kao npr. P. Diels, A. B. Kartašev, W. Lettenbauer.

Što se tiče područja gdje je nastala glagoljica jedni je stavljaju u Bosnu, Makedoniju, Bugarsku, drugi u Ukrajinu itd.[17]

No najzanimljivije je pitanje: »Koje je pismo poslužilo kao podloga u stvaranju glagoljskoga pisma? Pitanje po sebi nepotrebno, jer koliko znamo iz povijesti i iz paleografije nijedno svjetsko pismo nije stvorio jedan čovjek, nego se je pomalo razvijalo iz nekih općih znakova, iako su stariji pisci pri-

Slika 3. Asemanov evanđelistar X/XI. st.

pisivali postanak pisma pojedinim svecima ili u pogansko vrijeme raznim uglednim osobama.

Oni koji smatraju da je Ćiril obreo glagoljicu drže da je za podlogu uzeo grčko pismo. Ali koje? U Ćirilovo doba upotrebljava se u Bizantu lijepo uncijalno pismo prema kojemu je sačinjena crkvena ćirilica. (vidi sliku 1 i 2)

Kako se ni u kurzivnom grčkom pismu ne mogu naći odgovarajuća slova slična glagoljici, neki misle da je Ćiril tražio uzore u raznim alfabetima. Tako ih je prof. J. Vajs nabrojio 14-15 raznih alfabeta. Pretpostavivši da ih je Ćiril sve i poznavao, bila bi to, po mišljenju Miklošićevu, smiješna i neozbiljna igra koja Ćirila snizuje na igru neozbiljna dječaka. Stoga se s pravom možemo upitati da li je zaista bilo potrebno da Ćiril, uz onako savršeno pismo kao što je bila grčka uncijala 9/10. st., stvori onako nepraktično i nezgrapno pismo kao što ga nalazimo u najstarijim spomenicima? (vidi sliku Asemanova evanđelistara, sl. 3)

Drugi opet naziru da se je glagoljica razvila iz gotskoga pisma i runa, ili opet naziru da korijen i porijeklo treba tražiti u pradavnoj prošlosti hrvatskoga naroda — u starom Iranu ili u klinovu pismu.[18]

Uzevši u obzir tolika mišljenja i tolika razilaženja, nemam nikakve nakane postavljati novu tezu. Želio bih samo upozoriti na mišljenje onih koji smatraju da je glagoljica nastala među Hrvatima i na hrvatskom tlu.

Neko slavensko pismo poznaju stari pisci kao Maurus Hrabanus (784-856) i Aethicus Istrius, ustvari salcburški biskup Virgil koji je djelovao u 8. st. među koruškim Slavenima.

U 16. st. poljski kardinal Stanislav Hozyusz (1504-1558) bolje poznat pod imenom Hocij ili latinski Hosius, pozivajući se na stare pisce, izričito tvrdi da je glagoljsko pismo nastalo u 8. st. od pretkarolinških kurzivnih slova; (vidi sliku 4) i to na istarsko-venecijanskom području, gdje je glagoljsko bogoslužje najviše cvalo i održalo se sve do naših dana. Tamo gdje je glagoljica bila samo »gost«, kao u Češkoj, brzo je nestala. Vrijeme postanka, po Hocijevu mišljenju, odgovara vremenu kada su se vodeći hrvatski slojevi pokrstili ili po mišljenju nekih pokatoličili.

Posebno je zanimljivo Hocijevo mišljenje o postanku slavenskih jezika i naroda. Hocij misli da su svi slavenski narodi nastali od južne skupine Slavena, najvjerojatnije Hrvata. Hocij osniva svoje mišljenje na legendi o Čehu, Lehu i Mehu koji su pošli iz Hrvatske te osnovali češki, poljski i ruski narod. Nadalje smatra (bilo je to u vrijeme Tridentinskoga koncila), kad bi trebalo uvesti u liturgiju narodni jezik, to bi morao biti za sve Slavene hrvatski jezik, jer je on »madre lingua — majka jezik svih slavenskih jezika.[19]

K ovom bih nadodao mišljenje našega sunarodnjaka Klementa Grubišića (1733-1773) koji u svojem djelu »In originem et historiam alphabeti Sclavonici glagolitici...« najprije dokazuje da su se Goti naselili u Dalmaciji pod Totilom i Ostroilom. Prvi je poslije otišao u Italiju, a drugi sa svojim ljudima ostao u Dalmaciji. Zatim dokazuje da je glagoljsko pismo nastalo od runa te za dokaz donosi tablicu na kojoj uspoređuje glagoljicu, rune i grčki alfabet (vidi sliku 5 i 6). I na koncu tumači značenje pojedinih slova. Grubišić niječe da su sv. Jeronim i Ćiril sastavili glagoljicu, ali dopušta, da su Sv. Braća mogla »emendare« tj. popraviti ili dotjerati glagoljicu prema grčkom pismu. Isto su mišljenje o postanku glagoljice imali K. Šegvić i poznati slavist prof. J. Hamm.[20]

Mnogi pitaju, ako je zaista postojala glagoljica, zašto hrvatski knezovi pišu svoje dokumente na latinskom jeziku i latinicom. Odgovor je jasan. Latinski je jezik međunarodni i kulturni jezik cijele Evrope. Staroslavenski i starohrvatski su jezici još u razvoju, bez tehničkih izraza i zbog mnoštva polu-

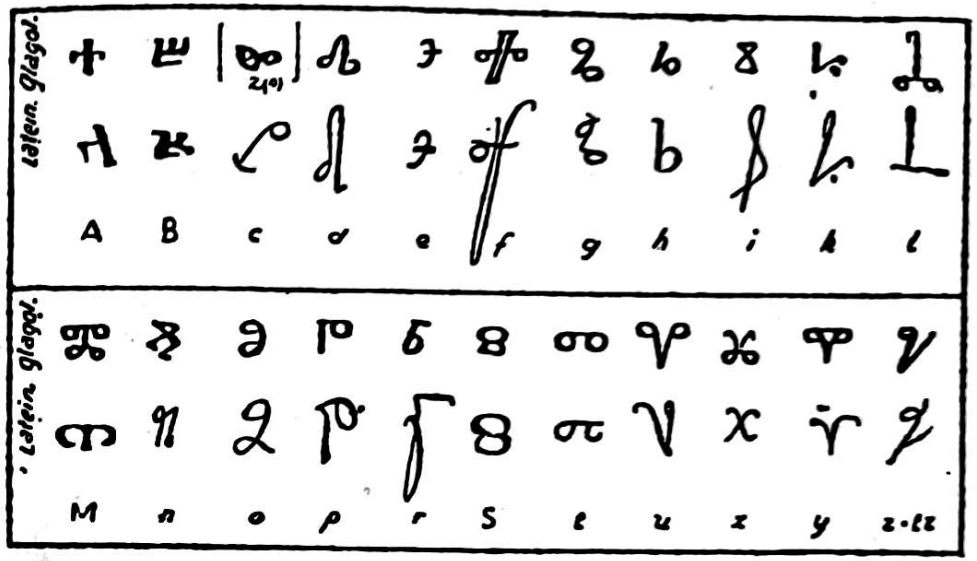

Slika 4. Usporedba između glagoljice i latinske prckaroline prema Hociju. (V. Hocij, Die Westlichen Grundlagen des glagolitischen Alphabets.)

glasova po svoj prilici malo zvučni. Uostalom u Italiji upotreba narodnoga jezika počinje sa sv. Franjom (1181-1226). Najstarije sačuvano djelo na talijanskom jeziku jest Franjina Himna stvorenja, a tek će Dante (1265-1321) stvoriti pravi književni jezik. U Njemačkoj narodni jezik počinje u općoj upotrebi s Luterom (1483-1546) koji se smatra tvorcem njemačkoga književnog jezika. A hrvatsko-ugarski Sabor upotrebljava latinski jezik u svojem djelovanju i zakonodavstvu sve do 19. st.

Moravski knez Rastislav traži slavensku liturgiju za svoj narod koji je »prosta čeljad«, ali za sebe i svoj dvor želi latinsku misu. Na isti način latinska se liturgija vrši i na dvorovima hrvatskih vladara.

Onima koji sumnjaju da li je glagoljica mogla postojati prije Ćirila, Bare Poparić postavlja pitanje u *Hrvatskoj smotri:* »Četrdeset godina nakon smrti Metodove (885) imamo Splitski Sabor god. 915. Može li zdrav razum priznati da bi se u tako kratkom vremenu glagoljica kod Hrvata tako raširila, i to bez tiska, bez škola, bez mogućnosti uspješne propagande?«[21]

S tim u vezi nastaje pitanje:

Kada i gdje je nastalo slavensko bogoslužje?

U doba borbe protiv staroslavenskoga bogoslužja kod Hrvata krčki biskup Antun Mahnič, poznati pobornik za glagoljsko bogoslužje, ovako se je izrazio u jednom izvještaju Rimskoj kuriji: »... *smatram uputnim nadodati ovo na mišljenje onih, koji misle, da je staroslavenski jezik bio uveden na mjesto latinskoga. To mišljenje s povijesnoga gledišta nema nikakove vjerojatnosti. Hrvati su bili pokršteni u vremenu od 7. do 9. st. u vrijeme, dakle, kada latinski jezik nije bio službeno proglašen liturgijskim jezikom Zapadne Crkve... Osim toga, treba spomenuti, da Hrvati došavši sa sjeveroistoka, zauzeše... pokrajine, koje su pripadale istočnom carstvu, gdje bijaše u upotrebi također u liturgiji, grčki jezik i drugi narodni jezici. Sigurno je da grčki misionari*

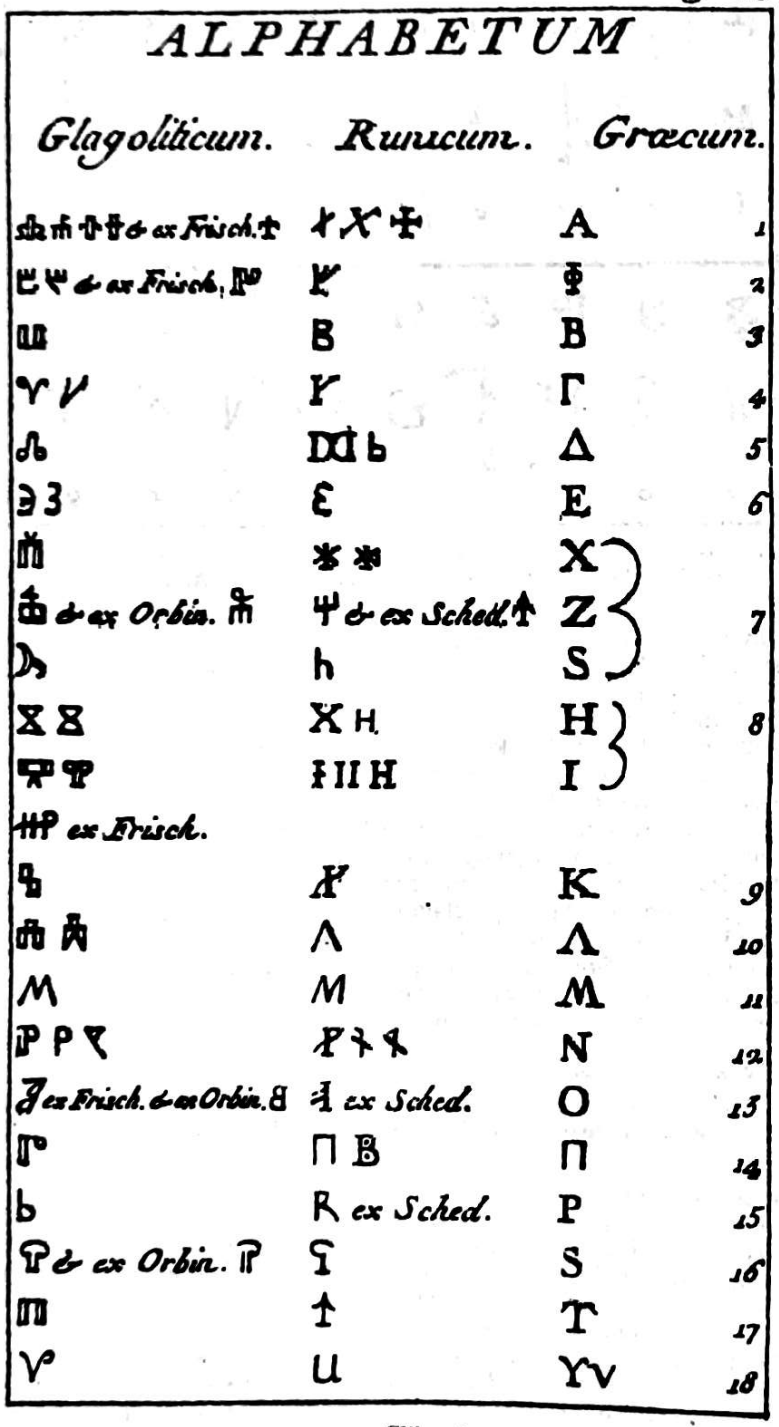

Slika 5.

koji su dolazili iz Carigrada propovijedati Hrvatima, nijesu uveli latinski; to se nijesu usudili učiniti niti misonari koji su došli iz Rima u provincije Istočnoga carstva, koji su kao napr. u Bugarskoj, poštivali i odobrili upotrebu narodnoga jezika u sv. liturgiji. Dosta je o tome čitati Anastazija Bibliotekara (liber Pont.)

Dapače u gradovima s latinskim pučanstvom, kao što su Split, Rab, Osor itd. bio je u upotrebi grčki jezik, barem djelomično, sve do 12. st. kao što potvrđuje Armelini (Prelezioni di Archeologia cristiana pg. 140). Isto se mora reći za crkve što pripadaju akvilejskom patrijarhatu, osobito u Istri. Dakle, može se prije zaključiti... da je staroslavenski uveden na mjesto grčkoga, a nikada na mjesto latinskoga jezika.[22]

Prema tome, ako isključimo latinski jezik, jer nije dosljedno bio proveden niti kod latinskoga pučanstva, s većim pravom moramo isključiti grčki, jer nemamo nikakvih dokaza da je bio uveden u liturgiju kod Hrvata. Ostaje jedina mogućnost narodni jezik koji je mogao biti uveden jedino u vrijeme njihova pokrštenja.

GLAGOLJSKO PISMO:

1. i 2. red: inicijali;
3. red: velika slova;
4. red: mala slova;
5. red: odgovarajuća slova hrv. latinice.

Slika 6.

Odnosno, ako prihvatimo mišljenje da su vodeći slojevi Hrvata (gotizirani Iranci) pristupili u 7/8. st. u katoličku Crkvu[23], onda ta mogućnost postaje stvarnost.

Uostalom, ako su franački misionari prihvatili i odobrili narodni jezik u liturgiji kod Bugara, kako to potvrđuje povijest i već spomenuta crkvena terminologija, zašto ne bi tako postupili i kod Hrvata i drugih Slavena među kojima su djelovali?

Tvrdnju da su učenici Sv. Braće donijeli slavensku liturgiju u Hrvatsku treba apsolutno isključiti. Kao prvo, prije svega nemamo za to sigurnih povijesnih dokaza. A zatim okolnosti onoga vremena su takve da se to ne može ni zamisliti. To je doba (od 9. st. dalje) velikih reformi u Rimu. Dokidaju se stare liturgije i povlastice. S druge strane, to je doba Focijeva raskola. Jedva se može i zamisliti da bi Rim gledao mirna oka da se na području Zapadnoga patrijarhata uvodi nešto što dolazi iz »raskolničkoga« Bizanta.

Ne mislim da sam svojim radom riješio zamršeno pitanje glagoljskoga bogoslužja kod Hrvata. Ali ipak smatram da je došlo vrijeme kada treba napustiti nesigurne izvore, legende i pretpostavke, te posvetiti ozbiljen studij činjenicama. Jer, kako kažu stari: *Sermones suadent, facta evincunt.*

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

1. RUKOPISI
Biblioteca Apostolica Vaticana

Najstariji hrvatsko-glagoljski misal: Borgiano-Illirico 4.
Hrvatsko-glagoljski misal iz god. 1435: Borgiano-Illirico 8.

2. TISKANI

JAGIĆ V., Quattour Evangeliorum versionis palaeoslavicae CODEX MARIANUS glagoliticus. — ed. Seminar für slavische Philologie der Universität Graz 1960.

JAGIĆ V., Quattuor Evangeliorum CODEX GLAGOLITICUS olim Zographensis nunc Petropolitanus. — ed. Akademische Druck — u. Verlagsanstalt, Graz 1954.

NESTLE-ALAND, Novum testamentum Graece, Post Eberhard Nestle et Erwin Nestle comuniter ediderunt Kurt Aland (Mattew Black) Carlo M. Martini Bruce M. Metzger / Allen Wikggren, Apparatum criticum recensuerunt et editionem novis curis elaboraverunt Kurt Aland et Barbara Aland una cum Instituto studiorum textus Novi Testamenti Monasteriensi. (Westphalia), Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1979. — 26. Ausgabe, Grossdruck — Studienausgabe nach dem 7. revidierten Druck.

Osim toga korišten je kritički aparat sljedećih izdanja:

ALAND K. Synopsis quattuor evangeliorum, Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung 1978. 10 Ausgabe.

NOLLI G. — VACCARI, Biblia Sacra. Novum Testamentum graece et latine. Romae 1955. ed. Officium Libri Catholici — Catholic Book Agency.

von *SODEN H. FR.*, Die Schriften des Neuen Testament, Tl. 2, Göttingen 1913.

SCHOLZ J. M. A., Novum Testamentum Graece, Lipsiae 1830.

TISCHENDORF C. Novum Testamentum Graece, Editio octava critica maior, vol. I, Lipsiae 1869.

DJELA

GRACCIOTI S., Il pensiero del Polacco Hosius sull' uso liturgico del volgare slavo. — u »Studi in onore di Arturo Cronia« — (Centro di studi sull' Europa orientale) Verona 1967. 217-235.

Vidi također članak: »Mišljenje Poljaka Hozija o upotrebi slavenskoga jezika u liturgiji« — »Kačić« XI. 1979.

GRUBISSICH CL., In originem et Historiam Alphabeti Sclavonici Glagolitici vulgo Hieronymiani, Disquisitio Antiquitatis Populorum Septentrinalium Reique Litteratiae Sclavonicae et Runicae Studiosis. A Clemente Grubissichio propositae. Venetiis MDCCLXVI. Apud Jo. Bap. Pasquali.

HAMM J., Postanak glagoljskoga pisma u svijetlu peleografije. »Nastavni Vjesnik« 46 (1939) 39-61. Zagreb.

HERES T., Zemljopisni položaj Velike Morave — »Glas Koncila«, br. 20, 19. V. 1985.

HERES T., Glagoljica i bosančica, »Kršni Zavičaj«, br. 18, str. 17 (posebni otisak, str. 9) Hegcegovina 1985.

HERES T., O podrijetlu glagoljice i glagoljskoga bogoslužja. »Glas Koncila«, br. 22, 22. lipnja 1985, str. 4.

HERES T., Hrvatski rukopisi Vatikanske knjižnice i Evanđelje Sv. Marka po Marku Japundžiću. — »Marulić« 3, Zagreb 1987.

JAPUNDŽIĆ M., Glagoljski brevijar iz god 1465, »Radovi Stsl. Instituta«, 2 (1955), 155-191.

ISTI, Hrvatska glagoljica povodom 1100. godišnjice Sv. Braće Ćirila i Metoda. (863-1963) — »Hrvatska Revija« XIII. 4 (1963), 469-491. — Buenos Aires.

ISTI, Il problema dell' origine delle antiche chiese croate in Dalmazia. — »Rivista di archeologia cristiana« An XLV An. 1-4, pp. 73-87, Città del Vaticano.

ISTI, Koji je bio predložak najstarijega glagoljskoga misala? — Jubilarni broj »Zbornika Hrvatske Revije« 1951-1975. München — Barcelona 1976.

KULJBAKIN ST. M., Staroslavenska gramatika, Beograd 1930.

LETTENBAUER W., Die Westlichen Grundlagen des glagolitischen Alphabets — »Slovo« 3 (1953) 35-50. Zagreb.

MOHLBERG P. C., Il messale glagolitico di Kiew ed il suo prototipo romano del sec. VI-VII, Roma 1928.

POLONIJO M., Prvi uzmak glagoljice u krčkoj biskupiji. — »Radovi Stsl. Instituta« 2 (1955) 199. Zagreb.

ŠEGVIĆ K., Hrvatski jezik u katoličkom bogoštovlju. Prigodom 1300. godišnjice pokatoličenja Hrvata. Zagreb 1942.

ŠTEFANIĆ VJ., Hrvatska književnost srednjega vijeka. Knj. I. (Pet stoljeća hrvatske književnosti). — Izd. »Matica Hrvatska.« Zagreb 1969.

ŠIŠIĆ F., Hrvatska povijest, Prvi dio, izd. »Matica Hrvatska« Zagreb 1908.

VAJS J., Najstariji hrvatskoglagoljski misal. Zagreb 1948, Izd. »*JAZU*«.

NOVAK V., Većenegin Evanđelistar — »Starine« 51 (1962) 35.

BILJEŠKE

1. *VAJS J.* Najstariji hrvatskoglagoljski misal. Zagreb 1948. Izd. JAZU.
2. *JAPUNDŽIĆ M.*, I codici slavi della Biblioteca Vaticana — Fondo Borgiano-Illirico, Roma 1974.
3. *DŽUROVA A., STANČEV K., JAPUNDŽIĆ M.*, Opis na slavjanskite rŭkopisi vŭv Vatikanskata Biblioteka, Sofija 1985. Izd. »Svjat«.
3. *VRANA J.*, Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar, Beograd 1975. Izd. SANU.
4. *JAPUNDŽIĆ M.*, Glagoljski brevijar iz god. 1465. — »Radovi Stsl. Instituta« 2 (1955) 155-191. Zagreb.
5. *ŠEGVIĆ K.*, Hrvatski jezik u katoličkom bogoštovlju. Prigodom 1300. godišnjice pokalotičenja Hrvata. Zagreb 1942.
6. Biskup Ulfila (got. Wulfila), porijeklom je iz Kapadocije u Maloj Aziji r. oko 311, u. oko 383. Djelovao je kao vizigotski apostol neko vrijeme i u Podunavlju. Preveo je na gotski jezik Novi zavjet. Sačuvani kodeks poznat je pod imenom *Codex Argenteus*, a čuva se u Upsali. (Encl. Italiana XXXIV, 629). T. Heres smatra da je Ulfila (Vučić) bio Iranac. (Glagoljica i bosančica, otisak iz zbornika »Kršni zavičaj« 18 (1985) 7.
7. *VRANA J.*, n. dj. str. 51.
8. *VRANA J.*, n. dj, vidi i *JAPUNDŽIĆ M.*, Koji je bio predložak najstarijega glagoljskoga misala? — Otisak iz Jubilarnog Zbornika »Hrvatske Revije« München — Barcelona / 1951-1975.

9. *ŠTEFANIĆ VJ.*, Hrvatska književnost srednjega vijeka. Knj. I. izd. Matica Hrvatska, Zagreb 1969. str. 4-5.

10. Predavanje češkoga slaviste prof. Mareša na Rijeci: »Prvo slovo križ« — »Glas Koncila« br. 10. od 10. ožujka 1985, str. 4. — U tom predavanju osim spomenutoga prof. Mareš povodeći se za Vajsovim mišljenjem, kaže da je prvo glagoljsko slovo »az« križ; u stvari prije je gotska svastika, pa je u prilog onima koji tvrde, da je glagoljica nastala iz gotskih runa.

11. *NOVAK V.*, Većenegin Evanđelistar. — »Starine« 51 (1962) 35.

12. *VRANA J.*, n. dj.

13. *KULJBAKIN ST. M.*, Staroslavenska gramatika, Beograd 1930, str. 7.

14. *MOHLBERG P. C.*, Il messale glagolitico di Kiew ed il suo prototipo romano del sec. VI-VII. Roma 1928.

15. *BÖHM HANS*, Münster i. Westf. zamolio me je da mu odgovorim na postavljeno pitanje o porijeklu glagoljskih obrazaca. Nije mi poznato gdje i kada je objavljena njegova radnja.

16. *ZMAJEVIĆ ANDRIJA*, Lětopisa crkovnoga Staroga i Novoga Zakona sveta i kreposna država slovynsko-latinska trudom Andrije Zmajevića Peraštanina Arkibiskupa barskoga kraljevstva Serbije Načelnika svomu narodu slovynskomu otborena. Poklonjena godišta 1600. (Fondo Borgiano-Illirico 1-Vat. Knjižnica).
Kronologija pisana bosančicom i crnogorskim dijelaktom, te usporedno na latinskom jeziku za strance. Opisuje događaje od stvorenja svijeta do god. 4051.

17. *GEORGIEV E.*, Načaloto na slavjanskata pismenost v Bŏlgarija. Starobŏgarskite azbuki. Sofija 1942.
KARTAŠEV A. B., Očerki po istorii ruskoi cerkvi I. Pariž 1950.
GENOV M., Koga, gde i za koi slavjani e bila sŏstavena starobulgarskata azbuka? — Učilišten pregled. God. XLV. kn. 9 i 10. 1946, 631-646.

18. *DIELS P.*, Altkirchenslavische Grammatik, Heidelberg 1932.
GRUBISSICH CL. In originem et Historiam Alphabeti Sclavonici Glagolitici vulgo Hieronymi. Venetiis MDCCLXVI.
HAMM J., Postanak glagoljskoga pisma u svijetlu paleografije. »Nastavni Vjesnik« 46 (1939) 39-61, Zagreb.
HERES T., Hrvatski rukopisi Vatikanske knjižnice i Evanđelje sv. Marka po Marku Japundžiću, »Marulić« 3, 1987.
MLAČ K., Pregled razvitka našega etnonima. vidi kod Heresa n. dj.
ŠEGVIĆ K., n. dj.
ŠIŠIĆ F., Hrvatska povijest. I. dio. izd. »Matica Hrvatska«, Zagreb, 1906. str. 15. Šišić smatra da imena glagoljskih slova odgovaraju imenima germanskih runa. Tako npr. az prema ans, glagol prema hagal, iže prema is, itd.

19. *GRACCIOTI S.*, Il pensiero del Polacco Hosius sull' uso liturgico del volgare slavo. U »Studi in onore di Arturo Cronia«, Verona 1967, str. 217 i sl. — vidi i članak: Mišljenje Poljaka Hozija o upotrebi slavenskoga jezika u liturgiji. — »Kačić« XI, 1979.
LETTENBAUER W., Die Westlichen Grundlagen des glagolitischen Alphabets — »Slovo« Stsl. Instituta 3 (1953) 35-50.

20. *GRUBISSICH CL., HAMM J. ŠEGVIĆ K.*, n. djela.

21. *HERES T.*, Zemljopisni položaj Velike Moravske — »Glas Koncila« br. 20. od 19. V. 1985, str. 4.
POPARIĆ B., »Hrvatska Smotra« 7-8 (1938) 348.

22. *POLONIJO M.*, Prvi uzmak glagoljice u krčkoj biskupiji. — »Radovi« Stsl. Instituta 2 (1955) 199.

23. *ŠEGVIĆ K.*, n. dj.

Tomislav HERES

Poljički narodni život i običaji

Kada je god. 1906. objavljena monografija »Poljica, narodni život i običaji«, u svijetu poznati i priznati hrvatski pravnik i znanstvenik Baltazar Bogišić pisao je autoru monografije don Frani Ivaniševiću: »Koliko je meni poznato, u nas, još (nitko) nije tako lijepo, opširno, bogato, podrobno opisao svoj rodni kraj kao što to učinište Vi. Vi zadužište tim krasnim radom Vaša (a i naša) mila Poljica, kako malo ko, — a zadužište i sve one koji se znanstveno bave ma kojom granom narodnoga života«.

Ivaniševićeva su »Poljica« od god. 1903. do 1905. u nastavcima tiskana u Akademijinu Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, a god. 1906. objavljena su u cjelini. Izrađena su prema »Osnovi za sabiranje i proučavanje građe koja u narodu živi« urednika Zbornika književnika i političara dr. Antuna Radića. U poslu oko skupljanja narodnih običaja po Poljicama Ivaniševiću su, kako sam kaže u Napomeni »Poljica«, pored ostalih poimence spomenutih, »najvaljaniji i najpoglavitiji« suradnici i pripomagači bili Jozo i Pere Simunić. S njima je podijelio i honorar. Ivaniševićevo ime kao autora stoji uz naslov rada, jer je on čitavo gradivo »pribra« i složija u jednu kitu, kako će izaći cilovita slika od svi' Poljica«. Don Frano Ivanišević je naime autor najvećega dijela teksta, a ostali dio teksta ispravio je u narječje, sredio u monografsku cjelinu, sve popunio bilješkama iz Donjih i Srednjih Poljica, dao mu konačni oblik i priredio za tisak, te »sve vlastitom rukom« prepisao.

Splitski Književni krug ponovno je objavio Ivaniševićeva »Poljica« kao pretisak (reprint) izdanja JAZU iz 1906. (Split 1987). Zajedno s ovim pretiskom u istoj je knjizi tiskana i neobjavljena građa iz Ivaniševićeva rukopisa »Poljica«. Uvodni tekst o don Frani Ivaniševiću i njegovu radu napisala je Vesna Čulinović-Konstantinović. Ona ističe da je kroz čitavo proteklo osamdesetogodišnje razdoblje Ivaniševićev rad bio uzor dijelu ostalih zapisivatelja narodnoga života i običaja a znanstvenim radnicima, etnolozima i drugima, pouzdan pismeni dokaz kulture i života u Poljicima na prijelazu u XX. stoljeću. Tim se radom, dragocjenom poveljom hrvatske kulturne baštine, bavi i ovaj prikaz.

Narodoslovje, po Franji Račkom, jednako je važno kao i povijesni spomenici. Takav prevažan povijesni spomenik su i monografija »Poljica« don Frane Ivaniševića (1. I. 1863 — 4. VI. 1947). Ivanišević je bio čvrsto uvjeren, da pučka pjesma i čuvanje predaje imaju veliki značaj u preporodu naroda. Stoga se pridružio onim rodoljubima koji su smatrali svojim državnstvom (dužnošću), da prikazuju vrijednosti hrvatske narodne kulture tadašnjoj europskoj javnosti za koju stanovnici naših krajeva bijahu barbari. (I. Mažuranić: »Ah, da vide svieta puci ostali/... Nit bi zato barbarim ve zvali,/što vi mroste, dok su oni spali!«.

Pokret nacionalne inteligencije za razvitak kulture hrvatskoga naroda i za prikazivanje te kulture svijetu kao dokaz njezine opstojnosti i razvijenosti nastao je još u doba hrvatskoga narodnoga preporoda. Snagu tome pokretu

dalo je osnivanje i rad Matice ilirske (kasnija Matica hrvatska), koja je posebnu pažnju posvetila skupljanju i proučavanju pučkoga stvaralaštva. God. 1813. zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, »naukov ljubitelj« i »naučneh darovnik«, pozvao je svećenstvo svoje biskupije da skuplja i da mu šalje narodno blago i stare knjige. Za njim kao skupljači pučkih umotvorina slijede Ljudevit Gaj (1828), čija je zbirka »horvatskih« (kajkavskih) pučkih poslovica i popijevki ostala u rukopisu, te pjesnik Stanko Vraz (1842). Od svoga osnutka god. 1866. JAZU u svojim Pravilima predviđa i proučavanje mudroslovja, to jest usmenih pučkih umotvorina (folklora) te narječne (dialektološke) i običajno-pravne građe. U tom cilju JAZU utemeljuje »Odbor za izdavanje historičko-jurdičkih spomenika« (članom mu je bio i Baltazar Bogišić), a god. 1888. osniva posebni »Odbor za folklor« (članovi su mu bili Rački, Valjavec, Smičiklas, Maretić i Natko Nodilo), koji je imao zadatak proučavati »sve grane domaćega narodoslovja«. Baltazar pak Bogišić, važan i kao skupljač narodnih pjesama (od njega potječe izdanje starohrvatskih bugarštica s uvodnom raspravom o bugaršticama), objavljuje god. 1867. svoj »Naputak za opisivanje pravnijeh običaja«. U Istri Josip Ptašinski god. 1870. bez većega odziva pokušava organizirati skupljanje narodopisne (etnografske) građe. Pozivu Odbora za folklor (današnjega Odbora za narodni život i običaje) odzivaju se iz Dubrovnika Vid Vuletić-Vukasović, a iz Senja Milutin Cihlar Nehajev (tada gimnazijalac). Međutim pretekao ih je Frano Ivanišević, koji već 2. X. 1896. javlja Akademiji da je skupio dosta građe iz okolice Splita i predlaže Akademiji da se za skupljanje građe obrati svećenicima i izradi praktičnu uputu za taj rad. Akademija prihvaća Ivaniševićev prijedlog i za izradu upute zadužuje najprije člana Odbora Tomu Maretića, a zatim god. 1895. Ivana Milčetića. No »Osnovu za sabiranje građe koja u narodu živi« prvi je sastavio istom god. 1896. Antun Radić. God. 1897. i 1898. Ivanišević od urednika Radića traži njegovu »Osnovu« da po njoj obradi čitava Poljica. Ivanišević nije bio posve zadovoljan s Radićevom »Osnovom«, jer je u njoj uočio mnoga ponavljanja, no sigurno je da bez nje ne bi bilo ni Ivaniševićevih »Poljica« takvih kakva jesu.

Monografija »Poljica« obuhvaća tradicijsku kulturu i cjelokupni život Poljičana na prijelazu u XX. stoljeće — prirodu, tjelesni ustroj, jezik životne potrepštine (kuća, hrana, odjeća i obuća, lijekovi i dr.), rad (sprave i oruđe, poslovi, obrađivanje zemlje, graditeljstvo, trgovina i dr.), život (u obitelji, u zadruzi, vjerski život škola i dr.), pravo, običaji, zabave poezija, vjerovanja, iskustvo, znanje, mudrovanje. Monografija je pisana živim, bogatim i iskričavim jezikom. Ona nije zanimljiva samo narodoznanstvenicima (etnolozima), već i za jezikoslovce i za književnike. Monografija je pristupačna i zanimljiva obavijest o životu u prošlosti, ali i pouka u sadašnjosti. Naglo i nasilno razseljačivanje u naše doba bilo je kobno i za narode i za ljude. Uništenjem seljačke kulture i grubim raskidom sa živom narodnom predajom narod je osiromašio i duhovno i materijalno. Raskinuvši spone sa zemljom i tradicijom, dojučerašnji seljak našao se u zrakopraznu prostoru nepoznata kraja, sam i napušten. Selo ga je odbacilo i zaboravilo, grad ga nije prihvatio. Bez korijena, bez oslonca na provjerene vrijednosti, čovjek pojedinac gubi se u mraku bespuća, izgubljen za narod i suvišan sam sebi.

»Pećine su od manjeg otvora, a spile većeg« (str. 16). Navodim ovo kao primjer profinjena jezičnoga osjećaja Poljičana. Najčešće se, a tako je i u Akademijinu Rječniku, pod pećinom razumijeva špilja — veoma rijetko i tek posredno hrid (morska). U hrvatskom jeziku pogrešno je rabiti riječ pećina u značenju špilja. Pećina je baš ono što kažu Poljičani: hridinasto nadsvođe nad malenim otvorom. Jezično bogatstvo pokazuje i ovaj primjer: »Šta rika donese travurine, drvlja i druge *plavuti*, zove se *plavutina* ili *trine*, a što navalja, naplije gliba, zemljurine, zove se *nasip*, *nasutak*, *naplov*, *splovak*, a mista

naplovine« (str. 17). A životinjskih imena toliko je obilje, da je takvih teško naći u drugim krajevima (str. 241—242).

Književnim sladokuscima neće izmaći ovi opisi: »Sinoć pivac na jednoj nozi spava, a iz panja na kominu pivalo na vatri, svi su sinjali (znakovi), da do sniga nije daleko. Nebo se sve to više nagolubilo (nabilo gusti' oblačina), počeja propadat, eto ti ga na ka' iz rukava.« (str. 20). »Travanj nosi novu travu, na kojom mladi janjci poskakuju... Gora počela skupljati pup; višnja, trišnja nabrekla od velika gropa (pupa), jedna dobra kišica, a za njom neka ugrije sunce, eto ti vanka cvita u polju, eto zelenila u gori, eto trave na livadan i ledinan. I po vrtlin zelje poskače, stopanjica ne misli se za večeru ka' usrid crne zime... Svibanj jest veseli misec, propivale tice u šumi, zamirisalo cviće u polju, probilo svako voće na svitlost, dani su omekšali, sunce oteplilo, veseli se lazuće i plazuće, da je izaša' pupak od zime.« (str. 22). »Mrki oblak sve to više prikrilija, nebo se nakotumračilo, sivatanje sve to češće a orljavina groma sve to jača, obisili se veliki biči sivoga oblaka, čuje se 'uka u ariji, eno sad će nevera« (str. 24).

»Narod žove svoj jazik 'rvaski. Je li u razgovaranju ili pisanju, na svojon kući i vanka u svitu, na sudu, u trgovini piše, govori jedincatin jezikon 'rvaskin« (str. 64). »I bliži i dalji susidi zovu jazik u Poljicin 'rvaski« (str. 65). Evo kako narod, puk, naziva jezik kojim su mu govorili djedovi i pradjedovi i kojim govore i današnjici. Pa kada se tako često i rado u drugim prigodama pozivamo na narod, zašto ga ne poslušamo i u pogledu naziva jezika kojim govori?

Svoje pismo, u znanosti obično zvano bosančica ili poljičica, Poljičani su zvali »staro 'rvasko pismo, ili poljička azbukvica« (str. 64). Poljičani dakle i na pragu XX. stoljeća nazivaju svoj jezik i svoje pismo isto onako kako ih naziva Poljički statut (»arvacki, da se bolje razumi« — kako piše u dodatku Statuta iz godine 1665), isto onako kako ih nazivaju isprave koje je skupio i objavio Marko Mišerda (Spomenici Gornjih Poljica, Split 1981. — vidi o tome moj prikaz u »Maruliću« broj 1/1982, str. 52). Svoje pismo Poljičani nikada nisu nazivali ćirilicom. Svoju poljičicu zvali su glagoljaškim slovima, glagoljicom. Poljički pastir je tim glagoljaškim slovima »na lišaju riza' i pisa' 'rvaska slova: az, buk, vid itd«. (str. 64). Ta glagoljaška slova (poljičicu, poljičku azbukvicu) su stari ljudi dobro poznavali, njima su pisali na rovašu (komadu drveta), »na pragu od vrata zarizivali« (str. 64), »zaparali u prag od kuće« (str. 132). Ovo »zarizivanje« i »paranje« na rovašu i na pragu kućnom jedan je od važnih dokaza, da su »črte i reze« (crte i zarezi) o kojima govori Črnorizac Hrabar, a koje su po njegovu izvještaju rabili Slaveni prije pokrštenja, bile pravo pismo. Te »črte i reze« su ustvari glagoljska slova koja su Hrvati donijeli Slavenima. Glagoljskim slovima su Hrvati pisali od pradavnine, davno prije rođenja sv. Braće Ćirila i Metoda. Poljičica pak ili poljička azbukvica odnosno bosančica nije ćirilsko pismo, već je to glagoljsko pismo posebnoga tipa, za koje sam ja već davno predložio da se umjesto bosančicom naziva glagoljičicom. »Po crikvan su pivali misu popi iz glagoljaški' misala, a te pope zovu i danas: naši popi glagoljaši, koji govoru 'rvasku misu... Reku: nima ti do našeg popa i naše 'rvaske mise, svaka mu se razumi, kada se s tobon razgovara.« (str. 64). Poljički popovi glagoljaši govorili su, eto, »'rvasku misu«, a ne staroslavensku ili crkvenoslavensku. I ta hrvatska misa konačno je pobijedila na Drugom vatikanskom saboru, omogućivši tako svim narodima svijeta da bogoslužе i mise svojim narodnim jezikom. O podrijetlu glagoljice i glagoljičice opširnije sam pisao u svom radu »Glagoljica i bosančica« (»Kršni zavičaj« broj 8, Hercegovina 1985, i posebni otisak).

Što se sačuvalo iz starih vremena, kada su Poljica bila slobodna Republika ili Knežija i kada je javni i privatni život Poljičana bio uređen vlastitim

Statutom? Od središta poljičkoga javnoga života sačuvala su se dva mjesta »koja pripadaju svin Poljicin, to je misto Baćevac u Srinjinu kraj Matešanovi' kuća, Mirča i Gradac u Gatin, 'di je crikvica Sv. Jure. Na ova dva mista sastajali su se stari Poljičani na skupšćinu, zborove, tute birali knezove, činili zakone za Poljica.« (str. 76). Sačuvao se i glasoviti poljički soparnik. »Zeljenik, soparnik ili uljenak čini se od zelja (blitve), vina, brašna (cvita), malo kapule i ulja. To je najmilija jizbina u Poljicin i ne zna se, ima li 'di u kojem drugom mistu podalje Poljica« (str. 108). Od starih vremena ostao je običaj, da se u kući »sa strane ostavi uvik slobodna jedna kamara (soba) za tuđeg čovika, prijatelja, namirnika i prolaznika, neka nađe podobito ligo« (str. 87). Do pred tridesetak godina su tugarski Bulići u prozoru svoje konobe ostavljali uvijek pun vrč vina, da se žedni putnik namjernik besplatno napije.

Poljičani su u doba svoje slobodne Republike imali »skupni zbor poljički« ili sabor i na Majčinu u Tugarima pod Osićem, kako to piše u članu 55a. Poljiškoga statuta. Na tom mjestu se i danas nalazi vrelo žive vode. Na prijelazu u XX. stoljeće tu su, kako narod priča u Ivaniševićevoj monografiji, saborovale »višćice, višćurine i višćuni ili višćaci«. (Za razgovore oko izvora vode ili na kojem drugom mjestu gdje se skuplja narod Poljičani i danas kažu saborenje, saborovati. »Niman ja vrimena za saborenje«, reče koja Poljičanka kad joj se žuri kući.) U tom vražjem vještičjem kolu na Majčinu našlo se i »vlastele, popova, pratara« (str. 570). Zborište pak vila bilo je »na mejašu Jesenica i Duća, pod velikin marunon, širokin velikin stablon ka' najveći dub« (str. 590).

Trebalo bi posebno pisati o tome koliko je običaja i odredbi iz Poljičkog statuta, kojima se uređivao ukupni poljički život, preživjelo propast slobodne Poljičke Republike. Ovdje ću navesti samo nešto od onoga što je zabilježio Ivanišević. Po članku 49c. Statuta otac je mogao razbaštiniti sina i zbog toga »kad čini zanat nečasni i potišćen, ... kako na priliku biti glumcem...« Glumci su u ono doba bili i svirači na sajmovima i zabavama. U Ivaniševićevo doba bilo je svirača na diple, gajdaša, guslača na gusle, u Poljičkom primorju i harmonikaša, »ali da od toga živu ili koju plaću primaju, toga se nije čulo... dobro se najist i napit — to mu je plaća« (str. 354). Sviranje, dakle i glumljenje, nije više »zanat nečasni i potišćen (ponizujući)«, no samo onda kad se za to ne prima plaća. Prema članku 100b. Statuta, ako se je udovica ponovno udala imala je pravo uzeti miraz koji je donijela prvom mužu. To je pravo žena imala i početkom XX. st.: »Koja žena donese svoju dotu (prćija), to je njezino osobito... to ona drži za se, za svoju dicu i za svoje mrtve plaćat mise« (str. 380). Poljički statut (članak 49a. i 49b.) posebno je štitio *plemenšćinu, baščinu*. Taj odnos prema baščini ostao je isti: »U Poljicin čuva se baščina ka' oko u glavi... Dika je kući, kada ostavlja svomu potomku ono, što mu je did i pradid steka'« (str. 383). Odnos između roditelja i djece novo je doba nešto izmijenilo. Po članku 49c. Statuta otac je mogao sinove lišiti baštine zbog trinaest uzroka koji se poimence nabrajaju. I sada doduše otac može »potirat sina od kuće, kada mu što teška skrivi ili ne će da ništa radi«, ali »ako sin 'oće po zakonu, valja da mu otac da onaj njegov dija« (str. 386). Baština se po Statutu (članak 33) dijelila po glavama, dok se sada po kraljevskim zakonima dijeli po granama, »a na to se svit ljuti« (str. 390). Kod diobe je, po Statutu (članak 33), mlađemu moralo pripasti staro ognjište. Taj običaj je sačuvan, no samo u slučaju ako nije bilo muških potomaka nego sve ženske — tada je najmlađa sestra obično »ostala na temelju« (str. 393). Od svih sela u Poljicima, kako smo već rekli, dva su mjesta i dalje ostala »komunska ili poljiška«: »Gradac u selu Gatin, 'di se je bira' veliki knez, i Baćevac u Srinjinu, 'di su se birali mali knezovi« (str. 394). »Paškule« (pašnjaci) koristili su

se na sličan način kako je to određivao članak 56a. Poljičkoga statuta (str. 395). Pojam »gibućih i negibućih« stvari ostao je isti kao u članku 50a. Statuta (str. 399). »U nikin selin sridnji Poljica, kada nađu kokoš, ovcu, krmka u šćeti, vladaju se još po staron poljiškon običaju« (str. 399) — onako kako je to bilo uređeno u člancima 53, 54c. i 60c. Statuta. Po članku 51a. Statuta plemenšćina se je na prodaju morala najprije ponuditi svome bližnjemu. »I danas se još povlači ti običaj po nikin selin, ali se više gleda ko bolje plati, ili komu je volja gospodara prodati...« (str. 403). Iz staroga doba preživjela je u nekim poljičkim selima i ustanova *didića*, poljičkih koljenovića (str. 408). U kaznenom pravu u pogledu nehotične štete primjenjivao se običaj zabilježen u članku 85. Statuta. Ostao je na snazi i zakon o redu u mlinu (str. 418—419), kako je to, bilo propisano u člancima 81a. do 81c. Statuta.

Frano Ivanišević borio se protiv svakog gospodstva stranaca na hrvatskom Jadranu. Tako je prosvjedovao i protiv povlastica talijanskim ribarima na našoj obali. No on se isto tako borio i protiv nekih poljičkih običaja, tako naprimjer, kako piše u monografiji (str. 422), protiv običaja darivanja muške djece naušnicama. Umjesto toga on je preporučivao roditeljima i kumovima, neka upišu svoju djecu u Društvo sv. Jeronima kao doživotne članove. I sam je kumovao šestorici na krštenju i krizmanju i svih šest je upisao u Društvo sv. Jeronima. Kakva pouka i za današnje i sutrašnje roditelje i kumove!

Pučkoga dramskog stvaralaštva bilo je i u Poljicima (o hrvatskom pučkom dramskom stvaralaštvu vidi članak Mate Marčinka u »Danici« 1988, str. 75—80). Poljičke pučke dramske igre izvodile su se najčešće u vrijeme poklada i na svadbama. »Zadnji' dvaestak dana prid Poklade 'odaju po selin maškare ili, kako ji' u nikin selin zovu, didi.« (str. 459). Igrokaz »Didi« uvršten je u izbor »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (Narodne drame, poslovice i zagonetke, priredio Nikola Bonifačić Rožin, Zagreb 1963, knj. 27). Od svadbenih dramskih prizora navodimo najvažnije: »po robu« ili »na zaruk« (str. 472), »nadivanje imena svatima« (str. 473), »darivanje« (str. 478), »nevista pita prošćenje« (str. 480—482), »umivanje« (str. 484), »sapunjanje tavom« (str. 484—485), »na ispratku« (str. 486). Svim hrvatskim pučkim svadbama jedan je motiv zajednički — prizor kada svatovi traže mladenku. U Istri oni traže »pticu jarebicu«, u Resniku nadomak Zagreba »izgubljenu golubicu«, u Hrastovici kraj Petrinje »izgubljeno janje«, — a u Poljicima »izgubljeno blago« (str. 476—477).

»Pisma je, kad se zapaše iz daleka, što se je dogodilo od junaški' zemana, neka ostane napomena od kolina do kolina« (str. 513). Od junačkih narodnih pjesama najviše su se pjevale pjesme iz Kačićeve pismarice, iako nisu zanemarivane ni pjesme »što su u Poljicin postale«. No književno su zanimljivije poljičke pučke pripovijetke. Od pripovijedaka objavljenih u Ivaniševićevoj monografiji ušle su u izbor »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (Narodne pripovijetke, priredila Maja Bošković-Stulli, Zagreb 1963, knj. 26) ove pripovijetke: Lisica i gavran, Likarija babi, Išli Bračani u Mletke po pamet, Lukavstvo Omišana, Srce Bogu. Već ovaj podatak dokazuje vrijednost i značenje poljičkih pučkih pripovijedaka. Neke od njih obrađuju motive poznate u svjetskoj pisanoj i usmenoj književnosti. Tako je Homerova pripovijest iz »Odiseje« o Ciklopu Polifemu našla svoj odraz u poljičkoj pripovijetki »Išli tražit zlo«. Starozavjetni biblijski patrijarh Noa ušao je u pripovijetke »Noje i loza« i »Gavranu pokora«. Šaljiva poljička pripovijetka »Za jednu kravu petero« inačica je hrvatske pučke pripovijetke »Sveti Janton vraća devetrostruku ruku«. Neke pripovijetke su odjek teške i slavne poljičke prošlosti: borbe s Turcima (»Ciganin i Turčin«), otpor mletačkoj prevlasti (»Poljičani u Mlecin«). U tim pripovijetkama narod nadmudruje svoje protivnike. Ironičan odnos prema duhovnoj i svjetovnoj vlasti a i vlastitoj prošlosti očituje se u šaljivim pripo-

vijetkama »Fratar i mudrolija momak« i »Knez i dolama«.

U pripovijetki »Išli Bračani u Mletke po pamet« Bračani pokušavaju dovući u luku školj Smrdulju (danas taj otočić zovu Mrdulja) na koji im je pobjegla pamet što im je podvališe Mlečani. Naime lukavi im Mlečani umjesto pameti za skupe novce prodali barilo u koje su zatvorili miša, a njima rekli da barilo ne otvaraju dok ne dođu kući. Kad je brački podeštat (načelnik, predsjednik općine) otvorio barilo, preplašeni miš skoči u more i otpliva na otočić Mrdulju koji se nalazi pred bračkom lukom Milna. Misleći da im je to pobjegla kupljena pamet, pokušaše je vratiti pritežući u luku otočić Mrdulju (u pripovijetki Smrdulja). Otočić Mrdulja inače u jednoj kasnijoj bračko-šoltanskoj šaljivoj pričici svojataju i Bračani i Šoltani. Ne mogavši se o tome mirno nagoditi, dogovore se da ga svaki sa svoje strane privežu užetima i povuku k sebi, pa tko bude jači njegova Mrdulja. Ovu šaljivu pričicu ispričao je Živan Bezić u svojoj putopisnoj crtici »Engleski kralj na Šolti«, koju je objavio u vjerskoj smotri župe Sv. Stjepan Grohote »Nada« (god. V, 1983, broj 4. i 5, str. 94—97).

Pozorniji čitatelj uživat će u zagonetkama, opisu ljepota prirode i ljudi, pučkim vjerovanjima (postanak i opstanak svijeta, kakove snage ima u svijetu, kakovu snagu imadu neki ljudi, stvorovi kao ljudi, nemani, nakaze, stravine). Poljičke pučke maštotvorbe su neiscrpne idejama, slikovitim izričajima, pjesničkim zamišljajima, ljepotom književnoga izraza i osebujnim humorom. Kada su se neki anđeli prozloćeni ohološću odmetnuli od Boga, otjerani su u jaz pakleni. »Kažu, da su tri dana letili ti anđeli po zraku ka' najgušća mećava u najvećem pupu od zime na planini« (str. 586). Zli duhovi su »od Kainove krvi«. Vile su nalik mladim lijepim djevojkama prekrasnih dugih kosa, kad pjevaju »od dragosti ne mo'š ji' slušat, ka' da čele zuju«, »samo što na mistu ljudski' nogu imaju kopita od mazge« (str. 586). »Irudica je ženetina zla duva, koja se skita po ariji i oblacim, kad su nevere, grmljavine« (str. 599). Od nemani, nakaza i stravina ili plašina najneugodniji je »smetinjak ili posmetinjak«, koji se »pritvori u magare ili mazgu, čovik uzjaše na nj', goni ga niko vrime, pa se prdekne, svali ga i poprska svojim smradom, čovik smrdi, ne m'oš od gada vidit ni čut« (str. 601).

Poljički narod je u svom pamćenju sačuvao i svoju prošlost, koja je bila svakakva — i dobra i zla. Iz predhrvatskih vremena zapamćen je car Dioklecijan, koji je »sta' u Splitu i na Solinu«. Da se obrani od gorskih zvijeri, Dioklecijan je dao zapaliti Mosor, a »š njin izgoriše sva okolišna brda i doline« (str. 634). Po pučkoj predaji, »otrag 900 godina... počelo je prvo naseljivanje Poljica od tri sina kneza Miroslava iz Bosne: Trpimira, Krešimira i Elema... Ova su tri brata otvorila put u Poljica, a poslin pridolazilo naroda iz Ugarske i Bosne, jer su se bojali Turaka, pa su se zaklanjali u Poljica« (str. 634). »Dosta se pripovida o Turcin, koji su često navaljivali na Poljica, ali zla jin srića uvik je bila« (str. 635). U protuturskim borbama proslavili su se knez Pavić i pop Pezelj, a od žena Bare Lekšić, Mare Žuljević i Mile Gojsalić, »o kojin se danas pivaju pisme«. Od epskih junaka u pjesmama se spominju Ilija Smiljanić, Mujo Hrnjičić ili Hrnjačić, Starina Novak, nejačak Nenad, poljički primorski junaci »vika osamnaestoga« i drugi. Zapamtilo se i godine glada i kuge. A nije narod zaboravio ni dolazak »slobodoljubivih« Franzuza, zatornika poljičke slobode, kad je »narod biža', ko na more, na brodove pa u Brač, ko u Mosor u špilje, a niki ostali kod kuće, ne mogli od starosti ili nejakosti uteć« (str. 635).

Ivanišević monografija »Poljica« pisana je čakavsko-štokavskim narječjem ili govorom. Istim onim govorom kojim je pisan i Poljički statut. Ljepota i bogatstvo toga govora upućuje nas na to da bismo standardni hrvatski književni jezik trebali graditi na temelju svih triju hrvatskih narječja —

čakavskom, kajkavskom i štokavskom. Predhodnike imamo: čakavsko-kajkavsko-štokavski Ozaljski krug, književna djela Petra Zrinskoga i Frane Krste Frankapana, djela hrvatskih glagoljaša iz Bosne, neki stariji hrvatski rječnici.

Ivanišević monografija sažetak je i sukus narodnoga iskustva, znanja i mudrovanja, mišljenja o svijetu i životu, pjesničkih uzleta. Pitam se kako se na tom nepresušnom vrelu nije napio izvor-vode koji hrvatski romanopisac i napisao roman o životu poljičkoga čovjeka kroz stoljeća, počevši od onoga davnoga doba tako živo i tako podrobno opisana u Kartularu sv. Petra u Selu (Supetarskom kartularu)? Vrijedilo bi truda. Čitateljima bi to bio najvredniji poklon, a hrvatska književnost bi se obogatila.

»Domovina je misto, 'di smo se mi i naši stari pradidovi rodili, 'di je jedan zakon i jedan narod istoga jezika. Valja ljubit svoje rodno misto i svoju domovinu, kako su naši stari branili i krv prolivali za nju.« (str. 636). Poljičani nisu ljubili samo svoj uži zavičaj, nego čitavu domovinu Hrvatsku. To su dokazali i u borbi protiv talijanaša, kada su » — na čast jim budi — pod 'rvaskim trobojnim barjakom išli prvi na juriš u Sinj, Omiš i Split protiv tolomašim i puno pripomogli narodnoj stranci, da dođe do svoga prava« (str. 634).

Popularizacijom kulture prošlosti a dijelom i tadašnje sadašnjosti Ivanišević je, kaže Vesna Čulinović-Konstantinović, »uspio u narodu podržati osjećaj ponosa što su Poljičani, što su u teškim povijesnim razdobljima njihovi stari stvorili društvenu stabilnost na temeljima značajnog i čuvenog Poljičkog statuta...« Monografijom »Poljica« glagoljaš i borac za glagoljicu don Frano Ivanišević podigao si je spomenik trajniji od mjedi. U sjeni toga spomenika gube se zablude, kojih ni on nije bio pošteđen.

Blago VRANKIĆ

Kuće

Rasute
po škrtu kamenjaru
isplakane
miruju
samuju
čuvaju sjećanja
u lug zapretena
negdje na razmeđu
sna i listanja
očekuju oplodnju
jasnijeg dana
gdje svitanja
dugo dugo
traju.

Zlatko TOMIČIĆ

Povratak svijeta ljubavi

Moja zvijezdo, ti si se vratila
u moje nebo.
Moj Bože, opet si stavio ruku
na moju glavu.
Pod planinom postajem
opet negdanji bog.

Obnovio se svijet ljubavi.
Došlo je vrijeme za ljbav
i za put.

Nakon pet godina saznadoh
kako ću otpretati
opet istinu pravu.

Čujem kako šušti veliki brijest
pred očevom kućom u Lici
noću i danju.
I ptice pjevaju oko banove Gradine.
Na jasenu
šojka i pupavac,
žuna na panju.

Moj otac pod svojim klenom sjedi.
Pogled mu je udaljen i krut.

Večer je. Svuda puze veliki pauci.

Svijet već spava, a moja duša se
grana i žari,
moj Ja cvjeta,
moje ime u meni se sja
i zlati.

Dažd me je uz obalu Karinskog mora
kvasio.
Iz grla ptičjih čuli se jauci.
Gospo od Anđela, budi mi mati.
Iz Tulovih Greda ja sam se spasio.

Ljubavi draga, za mnom ne pati.
Iz Kruševa ja ću ti doći
kad s Velebita spusti se bura,
sa Svetog brda kad oblak nestane
i bijeli orlovi nad Zrmanju dignu
i bijeli mjesec nad Pridragu spusti.

Dva mjeseca traje svijet ljubavi.
I traje žega, do Svetog Ilije.
I puše bura i jugo puše
od Rokova do Male Gospe.
Ovo vrijeme više ne će proći.
I ne će minuti ova zlatna ura.

Bože dragi, neka ne prestane
ovaj blagdan duha, ovaj oganj pusti.
Neka ptice ljubavi u zavičaj stignu,
neka čiste budu naše duše.

Vikarni potpisnici?

Predmet je ovog osvrta neobični prijedlog Svevlada Slamniga iz njegova članka »Laik u raskršćanjenoj kulturi« (Marulić br. 1/87). Prošlo je već više mjeseci od objave toga članka, a da još nitko nije na taj prijedlog javno reagirao. Možda se smatralo da je takav prijedlog najpametnije blago pokopati šutnjom? Potpisanoj katoličkoj novinarki ipak se čini da je taj prijedlog, već i zbog svoje neobičnosti, vrijedan pomnijeg ogleda.

U spomenutom članku, u odsječku pod brojem I, Svevlad Slamnig ukazuje na uvriježeni u nas običaj skrivanja katoličkih laika u katoličkom tisku pod raznim pseudonimima, inicijalima, ili općenitim naznakama. Smatra da takvo skrivanje »nije dostojno Kristovih svjedoka«, pa preporučuje da se od njega odustane. Za slučajeve, pak, u kojima neki katolički laici ipak drže da imaju razloga ne istupati u katoličkom tisku pod svojim pravim imenom i prezimenom, Svevlad Slamnig predlaže: »Ali bi ta osoba ipak bolje učinila da stvar koju misli iznijeti povjeri nekom drugom vjerniku kome nije problem javno potpisati člančić (važna je *stvar* a ne osoba!), nego da pridonosi akumulaciji anonimnih 'potpisa' upravo na stranicama katoličkog tiska«. Malo dalje nudi posve konkretno: »Iznimke su dakako dopuštene, ako je riječ o književnom pseudonimu ili razlozima koji nemaju veze s religioznošću autora, ali bi se u ovom potonjem slučaju bolje učinilo ako bi se prethodno taj kritički podatak dao na uvid nekom laiku koji slobodno potpisuje (recimo, Stipi Vukoviću u Splitu, ili mojoj malenkosti) ili nekom svećeniku, te da se što više smanjuje onaj naš neprikladni 'furtim'-usus«.

Prijedlog je upravo začudo konkretan, ali nije baš precizno formuliran. Naime: »povjeriti« ili »dati na uvid« drugoj osobi neko svoje pismo namijenjeno tisku, to samo po sebi još ne znači i ovlastiti tu drugu osobu da to pismo potpiše svojim imenom i prezimenom i pošalje ga uredništvu tako potpisano, to jest kao *svoje*. Iz cijeloga pak konteksta, u kojemu je taj konkretni prijedlog tako neprecizno formuliran, bistro je da pisac misli upravo to: neka pojedini čitatelji katoličkog tiska, radije nego da svoja pisma uredništvima potpisuju pseudonimom, pošalju ta pisma njemu, Svevladu Slamnigu, ili Stipi Vukoviću, ili kojem svećeniku, pa će ih oni potpisati svojim imenom i prezimenom i proslijediti uredništvima kao *svoja*. Moglo bi se zapitati zašto je taj prijedlog, koji ide za smanjenjem »našega neprikladnog 'furtim'-ususa«, i sam stiliziran tako neprecizno, gotovo nekako »furtim«... Jer kaže se tu »povjeriti«, »dati na uvid«, a zapravo se nudi vlastiti potpis na pisma onih koji se svojim imenom i prezimenom ne usuđuju potpisati u katoličkom tisku.

Neprecizno je i zvati »članćićem« čitateljski prilog za novine. Članćić je kratak članak, barem u nazivlju novinarske struke i u ustima onih koji taj naziv točno upotrebljavaju (jer ima, nažalost baš u hrvatskom katoličkom tisku, i djekoji slučaj da neki čitatelj, i to baš svećenik, u svome kivnom pismu uredništvu prezirno nazove »članćićem« opširni članak od više tiskanih stra-

nica — zato što mu se ne sviđa ni sadržaj toga članka ni to da ga je napisao minushabens laički, i još, horribile dictu, ženski). Članak je posebna vrsta novinarskoga i publicističkog pisanja, ima svoja pravila, i bez poznavanja tih pravila članak se ne može napisati. Čitatelji ne pišu za novine ni članke ni člančiće, nego pisma; u hrvatskom katoličkom tisku gdjekad i koje izvješće o nekom crkvenom događaju (pa se njihovo diletantsko izvješće u uredništvu stručno novinarski preoblikuje).

Iz konteksta neobičnog prijedloga Svevlada Slamniga o vikarnom potpisivanju razabire se da predmetom toga prijedloga on smatra poglavito upravo *pisma* pseudonimnih ili kriptonimnih čitatelja, i to, čini se, samo ona koja sadrže neki »kritički podatak«. Ne bi se, dakle, radilo o pismima za tradicionalne rubrike čitateljskih pitanja i uredničkih odgovora, u kojima je rubrikama riječ ponajviše o privatnim, intimnim problemima, često s područja spolnog ćudoređa; nego, po svoj prilici, o pismima kojima pojedini čitatelji kritički reagiraju na neki javni događaj, ili na pisanje samoga katoličkog lista kojemu se obraćaju, ili na pisanje političkih listova (ali u tome posljednjem slučaju šalju svoje kritičke opaske ne političkom listu koji ih je svojim pisanjem izazvao, nego katoličkom listu — što je također karakteristično za *stvarni* osjećaj što ga o svome mjestu u društvu imaju u nas katolici svjetovnih staleža).

Svevlad Slamnig bezobzirce tvrdi da pseudonimno potpisivanje »nije dostojno Kristovih svjedoka«. Tolika bezobzirnost u ustima jednoga katolika poprilično je začudna, jer je Crkva, *Ecclesia Mater*, nikad nije ni naučavala ni prakticirala. U specifičnim situacijama — bilo pod akutnim progonstvom, bilo u stanjima doboko ukorijenjena straha od raznih oblika progonstva — Crkva nikad nije baš tjerala vjernike da se izlažu aktualnoj ili mogućoj opasnosti. Crkva je vazda naučavala (a u XVIII. stoljeću tu je stalnu katoličku nauku Papa Benedikt XIV, najveći pravnik svoga doba, i kanonski formulirao) da je mučeništvo velika i izvanredna milost Božja koju treba ponizno primiti, ali ne neka slava koju bi valjalo tražiti. Čak ni izraziti fenomen nikodemizma Crkva nikad nije osuđivala ni odbacivala — jer to nije učinio ni Gospodin i Učitelj njezin, Isus Krist, s onim prvim Nikodemom, vijećnikom jeruzalemskim, koji je k njemu došao skrovito, »po noći« (Iv 3, 1-2). Isus ne samo da nije prezreo toga čovjeka koji je došao k njemu potajno od straha za svoj položaj, nego je upravo s tim iskreno i duboko religioznim čovjekom vodio dijalog kakva drugdje nema u svim četirim Evanđeljima, njemu je prvomu tumačio svoj nauk o preporodu vodom i Duhom (cfr. Iv 3, 2-21). A poslije, kad je Isus, osuđen na smrt od zakonite vlasti u Judeji, umro na križu, taj isti Nikodem nije se bojao donijeti mirisni balzam za pomazanje mrtvog tijela Raspetoga, donio ga je čak »oko sto litara« (Iv 19,39); a i časni grob za Raspetoga darovao je također jedan Isusov učenik dotad »tajni od straha«, Josip iz Arimateje, koji je sam i zamolio Poncija Pilata, rimskog prokuratora koji je Isusa osudio na smrt raspećem, da mu dopusti uzeti tijelo Isusovo (cfr. Iv 19,38). Ta dva dotad tajna učenika iskazala su se na Golgoti i pijetetom i hrabrošću i darežljivošću, dok su se javni, izabrani učenici Isusovi, osim jednoga, razbjegli od Križa. Analognih situacija bilo je i poslije, kroz vjekove povijesti kršćanstva, pa i u naše doba. Bilo je i na ovim meridijanima slučajeva da su progonjenu bratu u vjeri i njegovoj obitelji upravo skroviti vjernici pomagali djelotvorom kršćanskog milosrđa, dok im je gdjekoji javni vjernik, pače i užitnik kleričke povlastice, ledeno davao znati da ih ne želi ni vidjeti u svojoj blizini. A na sudu Božjemu nitko neće biti osuđen po tome je li se ili nije javno isticao kao kršćanin kad ga to nije ništa stajalo, nego po tome je li se kršćanski ponašao prema čovjeku patniku, pa i onda kad ga je to moglo nešto stajati.

Zašto je dakle Svevlad Slamnig, kršćanin, prema pseudonimnim potpisnicima pisama katoličkim listovima toliko bezobziran da im u lice baca kako takvo njihovo ponašanje »nije dostojno Kristovih svjedoka«? On tumači: »Mislim da takvo skrivanje ne valja, jer čini od kršćaninova javljanja u javnosti avanturu i udaljava vrijeme kada će obavljanje vjerskih stvari u ovoj zemlji biti sasvim normalna stvar«. Ali upravo takvim tumačenjem Svevlad Slamnig i sam priznaje da »obavljanje vjerskih stvari u ovoj zemlji« dosad baš i nije »sasvim normalna stvar«. Nismo više u stanju akutnog progonstva, ali ipak ima i sad u ovoj zemlji raznih nenormalnosti glede »obavljanja vjerskih stvari«, kad je riječ o vjernicima laicima. Neki su od njih praktički zaštićeni »kleričkom povlasticom«: to su ponajviše oni koji zarađuju svoj kruh u crkvenim ili pricrkvenim ustanovama, a ima ih i koji su u radnom odnosu u društvenim ustrojstvima, ali su članovi raznih crkvenih vijeća, pa se »klerička povlastica« praktički i na njih proteže. Drugi su ekonomski nezavisni od društvenih ustrojstava, treći su umirovljenici koji su u društvenim ustrojstvima svoje već odradili. S tih triju položaja lako je potpisati svojim imenom i prezimenom pismo za katolički tisak. Tim trima kategorijama može se pribrojiti još jedna, koju bismo slikovito mogli nazvati kategorijom cvjetova u zapučku. Takvih cvjetova ima dvije vrste: jedni su pripadnici raznih »eklezijalnih pokreta« nova tipa, drugi su religiozni samotnici, nerijetko izvrsni stručnjaci u svojim strukama, kojih je religioznost poznata u njihovim radnim sredinama na društvenom području, i tolerirana je upravo zato što je posve privatna. Ukratko, obje te vrste »cvjetova u zapučku« mirišu blagim i ograničenim mirisom opiuma. Uostalom, »cvjetovi u zapučku« rijetko pišu pisma novinama. Najmanje pak pisma s »kritičkim podacima«, o kojima govori Svevlad Slamnig. A oni kršćani koji nisu ni zaštićeni »kleričkom povlasticom«, ni ekonomski nezavisni, ni umirovljenici, ni »cvjetovi u zapučku«, sami valjda ipak najbolje znaju, s obzirom na konkretne prilike u sredini u kojoj žive i rade, kakve bi za njih mogle biti konkretne posljedice njihova »javnog obavljanja vjerskih stvari«. Takvi bi i na nukanje da se u katoličkim listovima »slobodno potpisuju« namjesto da se kriju pod pseudonimima mogli hrabrom nukatelju odgovoriti starom riječju južnohrvatske pučke mudrosti: »Lako ti je tujin po koprivi mlatit«.

Iz članka Svevlada Slamniga »Laik u raskršćanjenoj kulturi«, koji sadrži i ovdje razmatrano nukanje na odustanak od pseudonimnih i kriptonimnih potpisa katoličkih čitatelja, razabire se da je pisac profesor (»Nedavno sam imao dugački razgovor sa svojim bivšim đakom«). Svevlad Slamnig očito nije pisao taj članak samo za one kojima su njegove životne prilike poznate. A iz navedene naznake o profesuri ne vidi se gdje je to pisac profesorom, gdje on to obnosi službu profesora, ni da li je još uopće obnosi, ili je možda već u mirovini. K tome, pisac se u tom članku izričito označuje i laikom. Dakle, zaključit će čitatelj, to je pisao profesor koji nije svećenik. I onda se čitatelju, ako mu pisac nije inače poznat, postavljaju tri mogućnosti: ili je to profesor nekoga općeg predmeta na crkvenoj gimnaziji u okviru nekog sjemeništa; ili je, ako je možda i radio na nekoj državnoj školi, već u mirovini; ili je pak i sad u aktivnoj službi na državnoj školi. Svih mogućnosti u nas nema. U prvoj i drugoj hipotezi, profesor dakako može i potpisivati u katoličkom tisku svojim pravim imenom i prezimenom, pa čak i nuditi svoj vikarni potpis na tuđa pisma namijenjena katoličkom tisku, a da se zato ne mora bojati gubitka kruha. Ali, pitat će se neupućen čitatelj, ako je Svevlad Slamnig aktivni profesor na državnoj školi, gdje se »znanstveni pogled na svijet« identificira s ateizmom, kako to da je taj profesor izuzet od uvjeta »moralno-političke podobnosti«, koja, kako je opće poznato, isključuje javno deklarirane i aktivne vjernike iz

prosvjetne službe? Ukratko, neprecizna naznaka da je pisac upravo profesor može neupućena čitatelja zbuniti, da ne kažemo mistificirati.

Uz svoj, Svevlad Slamnig nudi i potpis Stipe Vukovića kao zamjenu za pseudonimne potpise na pisma raznih bojažljivih katoličkih čitatelja. Iz same stilizacije ponude ne vidi se je li Svevlad Slamnig ponudio i Vukovićev vikarni potpis sa znanjem i privolom istoga Stipe Vukovića, ili samo na svoju ruku. Kako bilo, Stipe Vuković nije se dosad, tj. do zadnjeg dana kolovoza, kad je pisan ovaj osvrt, u javnosti oglasio glede Slamnigova prijedloga. Samo pak ime Stipe Vukovića poznato je već mnogo godina svakomu tko u nas čita rubrike čitateljskih pisama uredništvima, katoličkim i inim. Stipe Vuković napisao je već stotine takvih pisama. Prije nekoliko godina u nekom je političkom listu iznesen podatak da je Stipe Vuković dotad napisao tri stotine pisama raznim listovima. Dakle je netko ta pisma i brojio... što također može biti indikativno za ozračje u kojemu se na ovim meridijanima zapravo živi, i u kojemu bi Svevlad Slamnig htio da i on sam i Stipe Vuković potpisuju za novine čak i tuđa pisma.

Bit će, zacijelo, čitatelja Slamnigove neobične ponude koji će znati da je Stipe Vuković umirovljenik koji jako voli pisati pisma novinama. Ali bit će ih i koji to neće znati. A Svevlad Slamnig, kao što je propustio objasniti *zašto* njemu osobno »nije problem javno potpisati članćić«, propustio je to objasniti i glede Stipe Vukovića. I kao da se ni časka nije zapitao: zašto bi baš njemu i Stipi Vukoviću, koji su za većinu čitatelja samo imena dvojice osobno im nepoznatih ljudi, takvi čitatelji povjerili na vikarni potpis svoja pisma?

Ali pogledajmo što bi se desilo ako bi se taj neobični prijedlog o vikarnom potpisivanju nekako i prihvatio. Dosad se u nas čitateljska pisma u katoličkom tisku objavljuju potpisana pseudonimom ili kriptonimom raznih oblika. Ako i pseudonimni i kriptonimni, to su ipak potpisi upravo *onih* osoba koje su ta pisma napisale, a ne nekih drugih. Ako i pod koprenom pseudonima ili kriptonima, te osobe u svojim pismima nastupaju sa *svojim* licem, a ne licem nekoga drugog. Ako njihova prava imena i prezimena i ostaju skrovita, po brojnosti i različitosti pseudonimnih potpisa vidi se barem da ta pisma piše veći broj *stvarnih* osoba. I sad: ako bi se Svevladu Slamnigu, ili Stipi Vukoviću, ili nekomu hipotetičkom svećeniku, ili svoj trojici, ili možda i još kojem »slobodno potpisujućem« pojedincu nekako omogućilo da *svojim* imenom i prezimenom potpisuju *tuđa* pisma namijenjena katoličkom tisku — time bi iz katoličkog tiska naprosto nestalo tolikih *stvarnih*, ako i pod pseudonimom skrivenih, *osoba* koje su ta pisma napisale, a mjesto njih javljala bi se samo dva, tri, možda i još koje ime i prezime »slobodno potpisujućih« koji bi potpisivali *tuđa* pisma. Smanjio bi se broj pseudonimnih i kriptonimnih potpisa, ali oni ne bi bili zamijenjeni pravim imenima i prezimenima *stvarnih* osoba koje pišu katoličkim listovima, nego bi bili zamijenjeni jednom mistifikacijom. Jer kako drukčije nazvati eventualni pokušaj da se pravim imenima i prezimenima nekolikih »slobodno potpisujućih« osoba prikrije činjenica da su odnosna pisma zapravo pisale *druge* osobe, koje iz ovoga ili onog razloga ne smatraju uputnim potpisati se *svojim* pravim imenom i prezimenom?

Ako bi pak pseudonimni potpisi katoličkih laika bili zamijenjeni autentičnim potpisom nekog svećenika, varka bi bila dvostruka, a neprikladnost još veća. Jer time bi se u rubrikama čitateljskih pisama znatno smanjili upravo *laički* potpisi, ako i pseudonimni; pa bi ispalo kao da je priličan broj katoličkih laika naprosto prestao pisati katoličkim listovima čitateljska pisma, a počeo ih pisati neki svećenik, ili neki svećenici. To bi djelovalo prilično čudno. A ne manje čudno djelovalo bi i ako bi se, namjesto tolikih, makar i pseudonimnih, potpisa u rubrikama čitateljskih pisama učestalo javljali malobrojni pravi

potpisi »slobodno potpisujućih« laika, kao Svevlada Slamniga, Stipe Vukovića i možda još kojega.

Pitanje je i kako Svevlad Slamnig tehnički zamišlja to vikarno potpisivanje. Da čitatelji šalju svoja pisma vikarnim potpisnicima na njihove kućne adrese, pa da ih vikarni potpisnici naprosto proslijede uredništvu kao *svoja*, ne precizirajući da su njihovi potpisi samo vikarni? Ako bi se tako postupilo, bilo bi mistificirano i uredništvo, a ne samo javnost. Ako bi pak vikarni potpisnici obavijestili uredništvo o vikarnosti svojih potpisa, teško da bi našli i jedno jedino ozbiljno uredništvo koje bi na takvu mistifikaciju javnosti pristalo i dalo joj prostora u svome listu.

Drugo je pitanje: nudi li Svevlad Slamnig svoj potpis, ili potpis Stipe Vukovića, ili i eventualni potpis još kojega »slobodno potpisujućeg«, kao zamjenu za pseudonimne potpise na čitateljskim pismima namijenjenim samo jednomu katoličkom listu, ili i na pismima namijenjenim raznim katoličkim listovima? Svaki list, pa i katolički, u nas kao i drugdje, ima svoju posebnu fizionomiju. A te različite fizionomije nisu uvijek ni u skladu jedne s drugima. Ta različitost i taj nesklad većinom djeluju i na opredijeljenost čitatelja. To se odrazuje i u čitateljskim pismima što ih pojedini listovi objavljuju. Rijetki su čitatelji kojima je pisanje pisama novinama samo po sebi, »kao takvo«, nekom vrstom moralno-političkog ili teološkog hobija, pa pišu takva pisma raznim listovima. Najčešće čitatelji pišu samo onom listu kojega je fizionomija najbliža njihovim vlastitim opredjeljenima. I dakle, ako bi se uspostavilo vikarno potpisivanje što ga nudi Svevlad Slamnig, i ako ono ne bi bilo izrijekom ograničeno samo na pisma *jednom* listu, moglo bi se desiti da vikarni potpisnici dobiju čitateljskih pisama za razne listove, i da u tim pismima budu izražena različita, pa i suprotna, čitateljska opredjeljenja. I što onda? Bi li vikarni potpisnici svojim potpisom, nužno jednim te istim, potpisivali i razrožna čitateljska mišljenja? To bi dakako bio apsurd, ali Svevlad Slamnig nije se u svojoj ponudi vikarnih potpisa ni od takva apsurda izrijekom ogradio. Pa bi mu se možda moglo desiti da ga gdjekoji čitatelji uhvate za nejasnu riječ, i pošalju mu na vikarni potpis svoja međusobna razrožna pisma.

I što bi u takvim slučajevima učinio vikarni potpisnik? Potpisivati svojim jednim te istim potpisom različita, pa i oprečna, čitateljska mnijenja valjda ipak ne bi mogao. Dakle bi nužno morao činiti neki izbor između primljenih pisama. To jest, obavljati na neki način jedan urednički posao. Tako bi vikarno potpisništvo postalo kao nekom vrstom privatnog uredništva — bez vlastita lista.

I još nešto. Već smo spomenuli da ni Svevlad Slamnig ni Stipe Vuković većini čitatelja nisu osobno poznati. Mnogima nisu poznati ni kao pisci. Svevlad Slamnig dosad se i nije često javljao u katoličkom tisku šireg dosega ni kao književnik, ni kao publicist, ni kao čitatelj u rubrikama čitateljskih pisama. Već to čini neobičnom njegovu ponudu vlastitoga vikarnog potpisa za te rubrike. Ali ipak, ima i čitatelja koji poznaju Svevlada Slamniga barem kao književnika i publicista, i Stipu Vukovića barem kao zdušna pisca vlastitih pisama za čitateljske rubrike. Takvi čitatelji dakle znaju što pišu Svevlad Slamnig i Stipe Vuković, znaju koja su njihova opredjeljenja. Iz toga slijedi da bi se vikarnim potpisima Svevlada Slamniga ili Stipe Vukovića vjerojatno mogli koristiti samo oni katolički čitatelji koji se slažu s njihovim eklezijalnim, ili i političkim, opredjeljenjima. Oni koji misle drukčije vjerojatno bi morali i dalje ostati pri svojim pseudonimima i kriptonimima — ukoliko ne bi potražili nekog sumišljenika za svoga vikarnog potpisnika...

Kako bilo, vikarni potpisi ne bi uklonili iz katoličkog tiska na ovim prostorima upravo ono što Svevlad Slamnig svojom neobičnom ponudom želi ukloniti: skrivanje katoličkih laika pod koprenom pseudonima ili kriptonima.

Jer i pravo ime i prezime, ako je tuđe a ne vlastito, također je kriptonim. I to kriptonim koji bi zapravo varao javnost. Obični, očiti pseudonimi i kriptonimi barem je ne varaju.

»Važna je *stvar*, a ne osoba!«, podcrtano kliče Svevlad Slamnig u nečuvenoj ponudi svoga i inih vikarnih potpisa. Ima situacija u kojima je ta tvrdnja istinita; osobito u radu za Crkvu ima mnogo takvih situacija. Ali to se načelo ne može baš u svakoj situaciji primjenjivati, osobito ne u situacijama gdje se time ne uklanja baš ono što se smatra potrebnim ukloniti. Ne uklanja se duboko ukorijenjena bojazan tolikih kršćana time da je svojim »slobodnim potpisom« pokrije neki kršćanin koji u *svojim* životnim prilikama te bojazni nema.

Svako je ljudsko biće nezamjenjiva osoba. Pa sve i ako se u nekoj specifičnoj situaciji i ne potpisuje svojim pravim imenom i prezimenom, potpis jedne osobe, makar i pseudoniman, ne može biti zamijenjen potpisom druge osobe, makar i pravim. »Nitko ne može umrijeti mjesto mene«, kaže jedna Bernanosova karmelićanka. Isto tako, nitko ne može ni živjeti mjesto drugoga, ni pisati mjesto drugoga, ni potpisivati mjesto drugoga. Za vlastiti potpis, kakav god bio, ne može biti vikara.

Smiljana Rendić

Osvrt na »znanstveni« pristup temi o »Razvoju muzičke terminologije u Hrvatskoj poslije Kuhača u razdoblju 1918—1941«*

Prije nekoliko mjeseci, točnije 10. lipnja 1986, navršilo se 75 godina od smrti Franje Kuhača, jednog od najsvestranijih glazbenika na našim prostorima. Međutim, taj se datum, nažalost, nije obilježio ni u jednom dnevnom niti stručnom tisku. Možda je taj muk posljedica »umora« naših muzikologa koji su prije dvije godine (20—21. studenoga 1984) u organizaciji Razreda za muzičku umjetnost JAZU i Muzikološkog zavoda Muzičke akademije Zagreb održali značajan skup posvećen 150-godišnjici Kuhačeva rođenja. Na tom su sastanku dvadesetak znanstvenika (osim jednog devijantnog istupa)[1] iznijeli vrlo vrijedne rezultate svojih istraživanja o životu i djelovanju Franje K. Kuhača. Tom

Napomena čitaocu*

Ovaj je tekst predan 15. rujna 1986. godine glavnom uredniku hrvatskog muzikološkog časopisa »ARTI MUSICES« s namjenom da u njemu bude objavljen. Nakon šest mjeseci autor je bio obaviješten da se za njegovo objavljivanje izjasnila redakcijska manjina. Nakon toga isti je tekst predan redakciji časopisa za kritiku, rasprave i informacije »MUZIČKA KULTURA«. I u toj je redakciji (također nakon šest mjeseci) tekst doživio jednaku sudbinu, tj. sadržaju je odano priznanje, ali za objavljivanje vele, da nije prikladan. O razlogu zbog čega redakcije smatraju da ovaj tekst nije za objavljivanje — mudro se šuti.

Zbog toga se autor obratio redakciji časopisa za književnost i kulturu »MARULIĆ« (trećoj kojoj se obraća u svojoj Republici) s molbom da zbog znanstvene isitne priloženi tekst objavi u svom idućem broju.

Zagreb, 15. rujna 1987.

Autor

smo zgodom dobili iscrpan i objektivan portret ovog našeg svestranog glazbeno-znanstvenog radnika, koji je velikom radnom energijom, stvaralačkim zanosom i znanstvenom akribijom otvarao u nas prve stranice etnomuzikologije i glazbene historiografije, tj. onih glazbenih disciplina kojima su, malo prije Kuhačeva rada, austrijski znanstvenici Guido Adler i Philipp Spitta udarili prve temelje.

Na tom je simpoziju Kuhač prikazan, u prvom redu, kao čovjek koji je uz skladateljsku djelatnost, intuicijom znanstvenog istraživača otkrivao, bilježio i beskompromisnim prosudbama nizao raspravu za raspravom o komparativnim značajkama narodnih glazbenih tvorevina, ne samo u Hrvata, kojima je pripadao po rođenju i osjećaju, već i u ostalih Južnih Slavena.

No, i pored uspješno prikazane bogate Kuhačeve djelatnosti, na skupu je njegov pedagoški, a naročito literarno-didaktički rad (prva Teorija glazbe [Katekizam glazbe] i Prva škola za glasovir) dobio (s izuzetkom izlaganja L. Šabana) marginalni značaj. Možda je to posljedica shvaćanja naših muzikologa da glazbena pedagogija (tj. put, način i sadržaji kojima se u prvoj obrazovnoj etapi života oblikuju umjetničke ličnosti) nije od bitnog značaja za umjetničku djelatnost.

Ovakav stav ne samo prema Kuhačevoj već uopće prema glazbenodidaktičkoj djelatnosti u nas, kao i nadolazeća stota godišnjica od izlaska našeg prvog udžbenika za harmoniju (Vjenclesav Novak: »Pripravak nauci o glazbenoj harmoniji«, Zagreb, 1889) potaknuo je potpisnika da prolista naše stručne časopise za glazbu iz minulih godina, jer se u njima sasvim sigurno može pronaći poneki stručni prikaz glazbeno-udžbeničke literature prošlih desetljeća kao prilog građi za izradu kritičko-panoramskog prikaza stogodišnjice glazbeno-udžbeničke literature u Hrvata, a ujedno i kao građa za izradu krestomatijskog zbornika glazbeno-obrazovne djelatnosti u povodu 200-godišnjice sistematskog glazbenog obrazovanja u nas (1788—1988).

Listajući tako, uz ostalo, i prethodne brojeve uglednog muzikološkog časopisa »Arti musices«[2] naišli smo na članak pod naslovom »Razvoj muzičke terminologije u Hrvatskoj poslije Kuhača, u razdoblju 1918—1941«, kome je kao sastavljač označen Branko Rakijaš.[3]

S obzirom na naslov članka (i ugled časopisa u kojem je objavljen), s pravom se moglo očekivati da će u njemu biti govora o stručnom tumačenju pojave određenih glazbenih naziva, o njihovoj primjeni, o objašnjenju razvoja i promjene tih naziva u odnosu na današnju potrebu, te da će im se utvrditi upotrebna vrijednost i kategorija. Takva su očekivanja razumljiva. Jer, svaki pristup razmatranju bilo koje kategorije znanosti ili umjetnosti zahtijeva od pisca temeljito poznavanje građe o kojoj želi raspravljati, posjedovanje nužne tolerancije prema pogledima, bili oni i suprotni, otvorenost prema jezičnom izražavanju, težnju za otkrivanje i postavljanje motivacijskih problema, utvrđivanje konotativnih značajki pojmova — sve to u okviru društvenih kretanja vremena u kojem je djelo nastalo.

Međutim, od navedenih obilježja znanstvenog mišljenja u misaonom panoptikumu Branka Rakijaša ima vrlo malo. Naprotiv, u njem se pretežno nalazi nestručni (i naivan) pokušaj da se minimalizira, pa čak i obezvrijedi rad glazbenih pedagoga i metodičara (Franje Ksavera Kuhača, Janka Slogara, Franje Dugana st., Franje Lučića, Zlatka Špoljara, Borisa Krnica i drugih) čija djela ulaze u temelje naše glazbeno-pedagoške literature. U svom sastavku B. Rakijaš je govorio, naime, vrlo malo o onome što je u naslovu najavio, već je iznosio vlastita priviđenja o (ne)primjernosti i (ne)upotrebljivosti udžbenika spomenutih autora čija su djela bila u upotrebi dvadesetih i tridesetih godina ovog stoljeća. Na začuđujući način iznosio je svoje sudove o (ne)pismenosti i o pedagoško-

-metodičkim (ne)sposobnostima autora tih udžbenika, iako njihovi radovi predstavljaju ne samo čvrst temelj naše glazbenopedagoške baštine već i osnovu našeg današnjeg glazbeno-teorijskog shvaćanja.

Navoditi iz Rakijaševa članka sva »stručna« viđenja i priviđenja u odnosu na glazbeno-metodički realitet, naivne mu konstrukcije i nesmislene zaključke, bilo bi u ovom času suvišno. Zbog toga ostavimo po strani proizvoljne i ishitrene, eo ipso neargumentirane tvrdnje da su u udžbenicima spomenutih autora »kriva tumačenja o tempu, o mjeri, o taktu, o cijelom stepenu i polustepenu, o relativnoj vrijednosti notnih znakova«, da su im »uzevši općenito izlaganja nejasna, netočna i kruta, a primjeri nemuzikalni«. Naročito se ne treba osvrtati na to što je u pogledu glazbene terminologije autorima zamjerao da se (ponekad) služe i nazivima svog materinjeg jezika, tj. domaćim (po Rakijašu »pohrvaćenim«), a ne njemačkim izrazima koje je Rakijaš nazvao »internacionalnom muzičkom terminologijom«.

Osvrnut ćemo se samo na neke dijelove Rakijaševa teksta koji su možda manje upućenog čitaoca mogli (a još uvijek mogu) dovesti u zabludu. Na primjer:

1. Iako je naslov članka »Razvoj muzičke terminologije...« tema koja obuhvaća stotinjak stručnih izraza, B. Rakijaš je u svom sastavku naveo samo dvadesetak termina među koje je uključio i desetak riječi i izraza koji sa stručno-glazbenom teorijom nemaju nikakve veze. On je, naime, mislio da su riječi: zastavica, glava, glavica, vrat, rebro, potez, okomiti potez, stan i drugi, stručni nazivi glazbene umjetnosti.[4] Međutim, ovi i slični nazivi samo su i isključivo metodička verbalnoopisna pomagala (tzv. »poštapalice«) u početnoj nastavi glazbe i ne ulaze u stručni rječnik glazbene terminologije.

2. Prigovarao je autorima da pogrešno tumače i »poistovjećuju dječje i ženske glasove«.[5] I tu je nesporazum između struke i B. Rakijaša. Naime, svi napadnuti autori sasvim ispravno svrstavaju dječje i ženske glasove u kategoriju visokih (diskant) glasova, za razliku od muških glasova, pa i s obzirom na tonski slog, gdje se za dječje i ženske glasove dionice pišu (jednako) u G-ključu, tj. u položaju — soprani-alti. Nadalje, poznato je i to da kvalitetni dječji zborovi (npr. Kuneov zbor u Berlinu, Regensburški katedralni zbor, Wiener Sangerknaben) izvode nerijetko (uz tenore i base) sopransku i altovsku dionicu u vrhunskim djelima renesanse, baroka, rokokoa pa i romantike. Dakle, dok autori u svojim udžbenicima govore o glasovnim kategorijama, tj. o registrima, Rakijaš je mislio da se tu radi o boji (tembru) glasa. On je vjerojatno čuo (ili pročitao) da dječaci poslije mutacije dobivaju muški glas. To je istina, samo je istina i to da dječak poslije mutacije nije više dječak već muškarac, pa mu glas ne pripada u kategoriju diskanta, odnosno u tzv. voci bianche.

3. Zamjerao je autorima udžbenika što ne primjenjuje metriku vokalne glazbe i u primjerima bez teksta. Međutim, metrika i ritam koje uvjetuje tekst odnose se samo na vokalnu i vokalnoinstrumentalnu glazbu a ta se zakonitost ne primjenjuje na ostale vrste glazbenog stvaranja.

4. Za Lučićev udžbenik »Harmonija«, tiskan 1924. godine, B. Rakijaš je napisao da je »rađen po zakonima klasične harmonije« i da »nije odraz dostignuća muzičkog stvaralaštva vremena u kome su već postojala i bila poznata (? o.p.) djela Arnolda Schönberga, Igora Stravinskog i drugih autora moderne muzike«[6]. Koliko je ovaj prigovor neosnovan, dovoljno je reći da je Lučić svoju »Harmoniju« pisao u isto vrijeme kad je Schönberg u svojim djelima tek počeo primjenjivati dodekafoniju, a Stravinski je upravo završio svoje »rusko stvaralačko razdoblje«, dok su mu djela u serijalnoj tehnici nastala mnogo godina nakon izlaska Lučićeve »Harmonije«.

Prema B. Rakijašu Lučić je kriv što nije napisao udžbenik koji bi bio

»odraz muzičkog stvaralaštva« one vrste glazbe koja još nije postojala. U vezi s tim »prigovorom« treba reći i to da ni u udžbenicima harmonije tiskanim u kasnijim desetljećima[7] Rakijaš nije mogao naći »odraz muzičkog stvaralaštva... autora moderne muzike« i to zbog toga što se svako obrazovanje, a stručno napose, ne može temeljiti na posebnostima, tj. stavovima i načinima koji su tek elementi traganja za novim izražajnim sredstvima. Na njima se ne mogu graditi opći metodički postupci, jer temelj obrazovanja mora počivati na sistematici i organizaciji objektivno utvrđenih kvaliteta i ne dopušta nikakva kolebanja. Tek onda kada nove strukturalne zakonitosti u određenoj djelatnosti dobiju objektivno opću stručnu verifikaciju i (vjerojatno) mogućnost šire primjene, mogu se metodički oblikovati.

5. B. Rakijaš je bio nepouzdan i unutar vlastitih tvrdnji. Tako je naprimjer bio naveo da je Zl. Špoljar u svom »Elementarna teorija muzike i pjevanja«, objavljenom 1928, »prvi u Hrvatskoj uveo terminološke izraze kao: snizilica, vođica, tetrakord«[8], da bi samo dvije stranice nakon toga ovo prvenstvo pripisao Zl. Grgoševiću i njegovoj, tri godine kasnije objavljnoj (1931) »Muzičkoj početnici«. Pored toga, kao usput, naveo je još i to da su ove termine oba autora zapravo »preuzeli od Miloje Milojevića (Osnove muzičke umetnosti, Beograd, 1927, III)«[9]. Međutim, termin tetrakord nalazimo na str. 51 udžbenika Vjenceslava Novaka »Priprava k nauci o glazbenoj harmoniji« tiskanoj u Zagrebu još u prošlom stoljeću (1889), a u udžbeniku Vilka Novaka »Teoretska i praktična obuka zbornog pjevanja«, objavljenom također u Zagrebu davne 1900. (skoro tri desetljeća prije Milojevićeve »Osnove...«), na str. 51—53, uz naziv tetrakord, nalazimo i termin snizilica.

6. U istom tekstu Rakijaš je naveo i to da je u nas tek 1923. godine Z. Špoljar u priručniku »Kratka teorija glazbe i pjevanja« dao »prvi jasnu definiciju intervala«, pa ga citira: »Razmak (interval) je omjer između dvaju glasova s obzirom na njihovu visinu«.[10]

Međutim, istoznačnu definiciju: »... međusobni snošaj ili omjer (između) dvaju glasova s obzirom na njihovu visinu zove se interval« nalazimo i u (već spomenutom) udžbeniku Vilka Novaka tiskanog dvadeset tri godine prije priručnika Zl. Špoljara.

7. Da bi zbrku o pojmu »interval« doveo do apsurda, Rakijaš je u pomoć pozvao (što je dobro) i Muzičku enciklopediju, Zagreb, 1963, sv. 2/493, gdje u natuknici »Prirodna ugodba«, pored ostalog, jasno piše da je: ... razmak među tonovima c-d u odnosu 9/8; d-e 10/9; e-f 16/15« i da »postoje tri oblika intervalskog (visinskog) razmaka između tonova. Ali zapetljavši se među decimalne brojeve, kvocijente, frekvencije i sistoničke kome, Rakijaš je došao u situaciju da (uz nespretno prepisane decimalne brojke) u jadnoj rečenici kaže da je R. Matz dao dobru definiciju izrekom »... interval ili razmak je omjer dvaju glasova u njihovoj visini«, da bi u sljedećoj rečenici, kao iznebuha, jednostavno zaključio »da interval u muzici nije razmak«.[11]

8. I misli autora ponegdje je prekrajao. Tako, naprimjer, iz udžbenika Fr. Lučića: »Elementarna teorija glazbe i pjevanja« sa str. 29. iz rečenice »Najmanji dio koji opseže barem dvije mjere zove se fraza«, izostavlja riječ *barem* i na taj način otvorio je mogućnost da autoru prigovori kako »Trotaktne fraze uopće ne spominje«.[12]

9. Moglo bi se navesti mnogo Rakijaševih glazbeno-metodičkih viđenja, shvaćanja, literarnih i stručnih priviđenja, kao na primjer kad izdvaja narodnu glazbu od etnomuzikologije, a povijest glazbe od muzikologije, kad sadržaje i metodička izlaganja udžbenika namijenjenih djeci uspoređuje s priručnicima namijenjenim studentima i nastavnicima glazbe, itd.

Sigurno je da svatko ima pravo da se ponaša prema vlastitom znanju i

viđenju nasuprot određenih sadržaja i problema. Ali ako se to javno objavi, treba imati i hrabrosti da se stane iza svojih tvrdnji. Nažalost, B. Rakijaš je i ovdje zadržao svoj način raspravljanja i mišljenja, jer u protivnom ne bi u svom članku, bez argumenata, napisao: »Napominjem da bibliografija Sveučilišne biblioteke u potpunosti ne odgovara stvarnosti. Neki teoretski spisi više uopće ne postoje. Teško je reći da li su ikada stvarno i postojali...«.[13]

Izostavljajući posljednju Rakiješevu rečenicu koja je maliciozna u odnosu na ugled naše Nacionalne i sveučilišne biblioteke, prethodne dvije rečenice mogle bi površnog čitaoca dovesti u situaciju da za sve Rakijaševe nedomišljenosti, nestručnosti i zablude optuži Nacionalnu biblioteku, a ne B. Rakijaša.

Na kraju. Namjera ovog osvrta na članak B. Rakijaša »Razvoj muzičke terminologije...« nije da se brani nešto što ne treba braniti. Međutim, ako se sumiraju uzroci i posljedice tako sročenog članka nameće se pitanje što je ponukalo B. Rakijaša da kao neki advocatus diaboli, jednoj nadasve vrijednoj epohi hrvatske glazbeno-pedagoške literature, dijeli neprimjerene kvalifikacije? Možda neznanje i nemoć, a možda i to što je stara Jugoslavija imala neprihvatljivo društveno uređenje, pa je B. Rakijaš mislio da se može olako, bez opasnosti po vlastiti »znanstveni dignitet« obezvrijediti rad, u ono vrijeme vodećih glazbenih pedagoga i teoretičara. Međutim, sigurno je da nakon stoljetne tuđinštine u našoj glazbeno-pedagoškoj praksi, pojava stručne udžbeničke literature jednog Kuhača, Novaka, Slogara, Dugana, Lučića, Špoljara i drugih, znači krupan zaokret u općem razvoju glazbenog obrazovanja u nas, pa i zbog toga što su tražili, pronalazili te se počeli služiti i domaćim, a ne samo tuđinskim nazivima u glazbenoj poduci.

Josip Završki

BILJEŠKE

1. Radi se o izlaganju B. Rakijaša. Usp. M. Vuk: »Kritika na Znanstveni skup o Kuhaču«, Hrvatska književna revija »Marulić«, Zagreb, 1986, br. 6/229—238.
2. Muzikološki zavod, Zagreb, 1975. br. 6/71—82.
3. U vrijeme pisanja članka bio nastavnik Fakulteta za fizičku kulturu; kao umirovljenik od 1982—1986. član je Komisije za odobravanje udžbenika za glazbenu kulturu Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske (u isto vrijeme i suautor udžbenika za glazbenu kulturu za VII i VIII razred osnovne škole), glavni savjetnik uredniku (A. Koboli) za glazbena izdanja IRO »Školska knjiga«, Zagreb, jedan od autora sada važećeg, ali promašenog, Nastavnog programa za glazbenu kulturu u osnovnom i srednjem obrazovanju.
4. U navedenom članku priložena tabela bez naslova i oznake stranica.
5. Isti članak, str. 72, 75, 77.
6. Isto, str. 78.
7. Fran Lhotka »Harmonija«, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948; Natko Devčić: »Harmonija«, školska knjiga, Zagreb, 1975.
8. Spomenuti članak, str. 75.
9. Isto, str. 75. i 77.
10. Isto, str. 75.
11. Isto, str. 76.
12. Isto, str. 74.
13. Isto, str. 72.

Još nešto u svezi s fra Bernardinom Splićaninom

U Maruliću br. 2/86. objavljen je moj članak pod naslovom »Fra Bernardin (Splićanin) Drivodilić i hrvatski Evanđelistar tiskan u Veneciji 12. ožujka 1495« s bilješkama i dva priloga.[1] Svjestan sam da sam u članku neke stvari samo pretpostavio, kao naprimjer, da je kod izdavanja i pripremanja Evanđelistara mogao sudjelovati fra Ivan Macedonac, »ordinis Sti. Francisci« javni učitelj gramatike u Splitu godine 1493—1495, ili naprimjer, pretpostavio sam da bi termin »in territorio Pole«, gdje je umro fra Bernardin, moglo biti splitsko polje.

Na moj članak osvrnuo se Marijan Žugaj člankom »'Gospodin' fra Bernardin Drivodilić 'Splićanin' i njegov Evanđelistar tiskan 1495.« u Maruliću br. 2/87. Zagreb, 1987.[2] Za razliku od mojega članka, gdje sam naveo dosta novih, do sada nepoznatih dokumenata, Žugaj u svom osvrtu na moj članak izričito veli: »Moje izlaganje ne će donijeti novih podataka, dokumenata, jer se zadržava samo na uvodnim riječima autora (mene m.op.) a na koje pitanje, po mom sudu, on nije ispravno odgovorio, to jest: Kojem je redu pripadao sastavljač prvog hrvatskog Evanđelistara?«.[3] Ne želim se osvrtati na cijeli Žugajev članak, ali ću donijeti neke njegove očite krive interpretacije mojih riječi.

Među fratrima s konca 15. i prve polovice 16. stoljeća naveo sam i fra Bernardina Markovića, franjevca konventualca u Splitu, i naveo sam podatke da se on spominje u arhivskim dokumentima sve do konca trećeg desetljeća 16. stoljeća.[4] Međutim, kada se Žugaj osvrće na ovog redovnika, on onda jednostavno veli: »Budući da je taj fra Bernardin Marković preminuo negdje krajem trećeg desetljeća 16. stoljeća, ne dolazi u obzir (da bi on mogao biti autor Evanđelistara m.op.) jer je sastavljač Evanđelistara, kako je rečeno, umro prije 8. prosinca 1499.«[5]

Žugaj eto sigurno zna da je fra Bernardin Marković »Preminuo negdje krajem trećeg desetljeća 16. stoljeća«. Međutim, arhivski podaci govore drugačije: fra Bernardin Marković, čini se, živi još barem dvadesetak godina i to sve do polovice 16. stoljeća. U bilješci donosim samo nekoliko mjesta gdje se spominje fra Bernardin Marković.[6] Dakle, šteta je za nekoga tek tako, bez podataka, reći da je nestao s pozornice ovoga svijeta ako nemamo sigurnih pokazatelja.

Žugaj čudno tumači moju riječ kada govorim o fra Bernardinu Drivodiliću koji je preminuo prije 8. prosinca 1499. i za kojega pretpostavljam da je »u trenutku uoči smrti« bio pravno izvan prvog franjevačkog reda. Tu sintagmu »u trenutku uoči smrti« Žugaj veli »imalo bi se razumjeti prije 1495. godine, jer bi mu te godine 'trebalo' odobrenje za tisak Evanđelistara.«[7] Međutim, iz mojega teksta jasno proizlazi da je u vrijeme izdavanja Evanđelistara fra Bernardin Drivodilić pripadao prvom franjevačkom redu, a da je jedan od razloga zašto tom redu nije pripadao »u trenutku uoči smrti« mogao biti i razlog što nije imao dozvolu od viših vlasti za tiskanje svojega djela.[8]

I takovih insinuacija ima dovoljno kod Žugaja u njegovu osvrtu na moj članak. No držim da je suvišno odgovarati na sve nepotvrđene pretpostavke koje Žugaj donosi. Tako on u članku donosi sedam dokaza na temelju kojih tvrdi da fra Bernardin Drivodilić nije bio franjevac trećoredac, što ja zapravo i nisam tvrdio, ali i ne niječem ni danas da je prema svemu sudeći ipak fra Bernardin Drivodilić pravno uoči svoje smrti izvan prvog franjevačkog reda.

Osvrnut ću se na šest dokaza koje Žugaj navodi kao potvrdu da je fra Bernardin »Sastavljač prvog hrvatskog tiskanog Evanđelistara bio franjevac konventualac«. Navodim doslovno prvu točku (ili dokaz) kako ga formulira Žugaj da čitalac ne mora imati pred sobom u cijelosti njegov članak.

»1. — Fra Bernardin Drivodilić i nakon smrti dolazi u službenom bilježničkom spisu oslovljen »de ordine S. Francisci«, što je ekvivalentno 'ordinis minorum' a koja je oznaka sve do 1517. bila vlastita samo franjevcima konventualcima, dok su franjevci opservanti redovito dobivali oznaku 'de (Regolari) Observantia' a sigla je uvijek bila OFMObs. Tako su se i sami ponosno potpisivali da bi istakli svoje strogo obdržavanje franjevačkog siromaštva 'ad litteram sine glossa', bez ikakvih papinskih olakšica u pogledu siromaštva«.[9] Ovdje pridodajem i cijelu bilješku 22. iz Žugajeva članka koja se odnosi na dio teksta kada navodim fratra Ivana Macedonca i da je jednom oslovljen »ordinis Sti. Francisci« Žugajeva bilješka glasi: »I radi moje osobne kulture franjevačke povijesti vrlo bi me zanimalo znati da li je Runje našao i samo jedan javni dokumenat u kom je neki sigurno utvrđeni trećoredac oslovljen »de ordine S. Francsici«.[10] Na ovaj dokaz i na ovo pitanje osvrnut ću se uglavnom pomoću već objavljene arhivske građe. Činjenica jest da terminologija nije tako precizna kako Žugaj navodi, a evo pokazatelja:

Godine 1502. »Fra Francis'ko Jurievi6 b'netak, reda male bratie vikarii i namestnik' komesarie apos'tols'koga svetoga jubilee ponov'lenie na let Gospodnih' 1502«, daje opunovlašćenje odrješenja i potpunog proš6enja fra Šimunu Klimantoviću, fratru trećega reda sv. Franje. Tu povlasticu potpisuje: »Ja fratar fra Herubin 'Rozić' 'zadranin' toga reda sv. Frančiska namestnik 'apoštolski v' ime zgora rečenoga vicekomesarie rukom mojom podpisah se«.[11] Dakle Franjo Jurjević je vikar »reda male bratie«, a dotičnu povlasticu potpisuje fra Kerubin Rožić, član istoga reda male braće. Za fra Kerubina Rožića imam više dokumenata gdje je sigurno oslovljen kao član »reda male braće opservanata«.[12] Kada fra Šimun Klimantović bilježi u svoj obrednik danu mu povlasticu, ne kaže za Rožića da je opservant, nego jednostavno da je »reda male braće«. Šimun Benja Kožičić, modruški biskup, kada opisuje borbu kod Beograda godine 1456, navodi i ovo: »Toe vrme Ivan' kapistran reda mle bratie svetine života...«[13] Dakle Kožičić jednostavno veli za sv. Ivana Kapistrana da je »reda male braće«, bez ikakve druge specifikacije. Nadam se kako ne će nitko posumnjati da je Ivan Kapistran bio reda male braće opservanata, a eto naš pisac i izdavač veli za njega samo da je »reda male braće«.

Godine 1496. tiskana je u Senju u hrvatskom prijevodu »Spovid općena«, koja je, kako veli Incipit »... složena po častnom6 gdni fra Mihovili teologu z Milana reda svetoga Frančiska«.[14] Šastavljač ovoga djela bio je Mihovil Carcano, franjevac iz Milana (* 1485) i neko vrijeme vikar opservanata milanske provincije[15], ali ga naši izdavači oslovljavaju samo kao pripadnika »reda svetoga Frančiska«.

Godine 1518. Vijeće desetorice u Veneciji poziva se na izdane propise godine 1473. i 1474, u kojima se veli da na terenu Republike ne smije biti nijedan stranac gvardijan, a sada ih je mnogo »di l'hordine di S. Francesco di nation Bossinese et Crovati...«[16]

12. kolovoza 1473. papa Siksto IV. (koji je inače bio franjevac) piše braći bosanske vikarije i zanimljivo je da ih oslovljava »Dilectis filliis Francesco de Ragusio vicario et universis ff. ordin. ff. minorum provincie Bosne secundum morem eiusdem ordinis salutem et apostolicam benedictionem.«[17]

U dokumentu što ga je godinu dana kasnije izdao Ivan Frankopan, krčki, senjski i modruški knez, isti se fratri nekada oslovljavaju fratri sv. Franje »de observantia«, nekada fratri sv. Franje, a nekada samo fratri.[18]

U hrvatskim spisima oslovljavaju se franjevci opservanti jednostavno terminom »fratar«. U svojoj oporuci od 12. siječnja 1460. Petar Kršavić, svećenik zadarske biskupije, među ostalim ostavlja »fratrom« na Uglan .k. (i. 20) l(i)b(a)r; a da mi e priporučenee ednomu b trideset misah neprestan'no. ošće na Pašman fratrom' 9 spudov vina i...«[19]

Tako isto Toman Matešić, kapelan ugljanski 22. travnja 1466. ostavlja »fratrom na Uglanu« 40 misa.[20]

Navest ću samo jedno mjesto iz bilježničkih spisa onoga vremena gdje se franjevci opservanti jednostavno zovu bez ikakve specifikacije »fratres minores« — mala braća. 7. svibnja 1493. u Zadru: »Venerabilis pater frater Bernardinus de Arbo ordinis minorum vicarius generalis provincie Dalmatie, cum deffinitoribus et voto capitulo fratrum minorum: omnibus existentibus in monasterio Sancti Francisci de Jadra...«, imenuje fra Silvestra i fra Franju, obadva iz Kotora, u problemu koji imaju »super loco Scopuli existentis Inculpho Catari«.

Što se tiče franjevaca trećoredaca, također ću navesti samo četiri objavljena teksta gdje se oni zovu naprosto »ordinis S. Francisci«, bez druge specifikacije. Venecijanski dužd Joannes Mocenigo, 10. studenoga 1481. piše pismo časnom gospodinu Franji Barbu, krčkom provizoru, u korist fra Mateja Mastilića (Bošnjaka), gdje veli: »Nunc vero fuit ad praesentiam nostram Venerabilis Frater Matheus Dalmatinus, Ordinis S. Francisci, dicens et exponens...«[22] Isto će tako Aloisius Quirinus Sebastianus pisati iz Venecije Franji Barbu, krčkom provizoru, u korist »venerabilem fratrem Matheum Dalmatinum Ordinis sancti Francisci, suo et sociorum nomine...« na 17. srpnja godine 1482.[23] U isto ovo vrijeme imamo desetke dokumenata gdje je taj isti Matej nazvan i oslovljavan »dalmatinus s. Francisci 3. ord. suo et sociorum nomine...« tako 23. listopada 1486. pisano u Osoru.[24] Ovdje samo još navodim za malo kasnije razdoblje gdje se sigurno franjevci trećoreci nazivaju »che sono dell' ordine di S. Francesco...«[25] Godine 1536. u Vižinadi časni redovnici trećega reda sv. Franje u dokumentu su jednostavno oslovljeni kao »Frati dell' Ordine S. Francesco...«[26] Držim da bi bilo suvišno navoditi slične podatke iz bilježničkih spisa u tom razdoblju gdje su sigurno identificirani franjevci trećoreci oslovljeni samo nazivom »ordinis S. Francisci«, bez ikakve druge specifikacije. Priznajem da je nekada vrlo teško reći kojem ogranku franjevačke obitelji pojedini redovnik pripada ako nemamo drugih izvora a oslovljen je samo nazivom »reda sv. Franje«. A eto, Marijanu Žugaju je to jednostavno zaključiti. Zato mislim da je ova prva njegova točka ili dokaz bez ikakve vrijednosti jer je denominacija zaista kompliciranа. Zato je potreban velik oprez u tumačenju i dokazivanju na temelju neprecizne formulacije, a fra Marijan misli da je vrlo precizna.

U drugoj točki (dokazu) Žugaj tvrdi da je epitet »Dominus« upotrijebljen za fra Bernardina »bio svojevrsni distinktiv izdavača hrvatskog Evanđelistara« i budući da se 10. lipnja 1497. spominje na prvom mjestu u dokumentu, da je fra Bernardin bio i gvardijan u samostanu sv. Franje na obali.[27] Što se tiče epiteta »Dominus« (Gospodin), nije točno da je to rijetkost, nego se taj izraz vrlo često rabi u bilježničkim spisima za redovnike franjevce — i konventualce i opservante i trećorece. Što bilježnici vrlo često rabe epitet »Dominus« za nekog redovnika, to nije u najviše slučajeva ništa drugo nego obična uljudna fraza u oslovljavanju.[28] Druga je stvar ophođenje u kućnoj uporabi, tj. u redovničkoj praksi, kada general ili provincijal ili vikar ili gvardijan nešto pišu ili naređuju ili slično, oni se jednostavno najčešće međusobno oslovljavaju nazivom »časni brat« jer su članovi jedne bratske zajednice.

Međutim, iz onog dokumenta od 10. lipnja 1497, prema kome se vidi da

redovnici sv. Franje (franjevci konventualci) daju na obradu jedan komad zemlje na Braču, naveo sam imena redovnika i naglasio da je dokument vrlo teško čitljiv (uništen od vlage). Naveo sam samo pet imena, a razlog je bio taj što se među tim lakše čitljivim imenima nalaze dva Bernardina. Na taj sam način posvjedočio da u Splitu u to vrijeme u samostanu sv. Franje postoje dvojica Bernardina.[29] Pošao sam ponovo pogledati dokument i uspio sam s velikom mukom pročitati na samom početku dokumenta (zaista trošnog) još i ovo; »Magister Nicolaus de Spalato guardianus dicti conventus frater Martinus de Spalato custos dicti conventus licet personaliter absens tamen... dominus frater Bernardinus, dominus frater Antonius magister sacrae theologiae frater Paulus de Spalato frater Petrus arbensis frater Bernardinus q. Andree de Splato... qui omnes capitulariter congregati...« daju na obradu zemlju na Braču.[30] Sada vidimo da je krivo pretpostavljanje Žugaja da je fra Bernardin gvardijan sv. Franje od godine 1495. do 1499.[31]

U trećem dokazu (točki) Marijan Žugaj pretpostavljajući da je fra Bernardin gvardijan i da baš on s braćom predaje na obradu komad zemlje na Braču, netočno pretpostavlja.[32]

U četvrtoj točki (dokazu) Žugaj dokazuje da je onako velik inventar u posjedu fra Bernardina u trenutku njegove smrti dokaz da je fra Bernardin član samostana sv. Franje, tj. konventualac, jer da su oni imali pravo na privatni posjed.[33] Prihvaćam da su imali privatni posjed »pekulij«, ali to ne dokazuje da je fra Bernardin bio konventualac. Opservanti imaju knjige i stvari na upotrebu, nisu vlasnici. Ali čini mi se da ni konventualci nisu mogli slobodno rasprodavati ili dijeliti svoje stvari kako ih je bila volja. Tako imamo jedan vrijedan podatak od 5. siječnja 1467. kada fra Zaharija iz Trsta, kustos istarske kustodije, pred gvardijanom fra Almerikom pravi popis knjiga koje su ostale nakon smrti fra Augustina iz Asiza, i te se knjige nakon Augustinove smrti vraćaju u Asiz.[34] U Miljama je bio konventualski samostan, a eto, knjige koje je pok. fra Augustin donio, trebaju se vratiti u Asiz. Sigurno je da bi dobro došle te knjige i u Miljama, ali čini se da ipak pripadaju asiškoj kući.

U to pravno pitanje ne bih želio ulaziti jer sam uvjeren da postoji obilna literatura i dosta precizno obrađena pravna strana posjedovanja i nasljeđivanja i konventualaca. Za ilustraciju donijet ću nekoliko točaka iz konstitucija franjevaca trećoredaca iz godine 1492. koje nas sigurno upućuju i na pekulij kod franjevaca trećoredaca. Kapitul 33. glasi: »Ki bi ukral' mostirskoga, ili bratskoga, ili inoga človika svitovnoga tomu pokora da vrnet' ča e ukral, a v' komun toliko e da plati i 15 dan' v' kladi, i na treti dan' dešiplina. Akoli bi se vešte krat' našal' va tom' grihu, imii mu se ta pokora duplati za v'sako kradenie. I ta pokora stoi za veliku kraju: a za manše kradenie, manša pokora, kako bude viditi ministru ili vardienom z' bratiom'.« Zatim kapitul 34. glasi: »Ki bi za superbiu čagod' razbil', ili kogodi ino zlo učinil' od' opštenskih' riči, (riči u smislu stvari m.op.) ili kadi godi indi, tomu pokora 5 dan' v' kladi o suhu kruhu i o vodi: i ta plati onu robu četvero duplu. A ča bi nehoteši razbil' da rečet' svoi grih', i da primet' pokoru ka mu se dast'«. I kapitul 35. glasi: »Ne ćemo da se fabrika brez' proštenie, to jest' brez' svita bratie.«[35] Dakle, ako iz svog džepa moraju platiti odštetu nekada i četverostruko, znači imaju pekulij. S druge strane neka se ne poduzimaju veći poslovi bez savjeta braće.

Što se tiče pete točke (dokaza) Marijana Žugaja da je fra Bernardin bio konventualac, Žugaj se s dosta ironije osvrće na moje pretpostavljanje da je »in teritorio Pole«, gdje je fra Bernardin umro, možda splitsko polje.[36] Svjestan sam da sam olako pretpostavio da je »in territorio Pole« splitsko polje. Ali

mislim da nema nikakve težine tvrdnja da je fra Bernardin konventualac jer je umro na području Pule a u Puli postoji samostan konventualaca. Samo postavljam pitanje kako to da bilježnik nije stavio da je umro »in monasterio Pole« nego »na području Pule«.

U šestom dokazu Žugaj uzima i smještaj stvari pok. Bernardina kod bačavara Radoslava, kao dokaz da je konventualac, jer da je, veli, opservant, onda bi on stavio stvari negdje bliže Poljudu. Ja samo postavljam pitanje zašto su stvari uopće izvan samostana.

Marijan Žugaj puno dokazuje bez dokaza, tj. bez podataka. Tako je stvar vrlo komplicirao kao što je, čini mi se, učinio i sa subratom fra Pavlom iz Splita s popisa iz godine 1497, kada mu je pripisao pomoć fra Bernardinu pri izdavanju Evanđelistara ni više ni manje, i, u isto vrijeme bez ikakva dokaza poistovjetio s fra Pavlom Modrušaninom, izdavačem hrvatskog glagoljskog misala iz godine 1528.[37]

Meni je teško pisati i s dokumentima, a čini se da je nekome čak lakše bez dokumenata pisati povijest. Od takve povijesti, uvjeren sam, naša znanost neće imati koristi nego će se stvari samo još više nepotrebno komplicirati. Kada ovo mislim, imam na umu jednu svoju pretpostavku koju sam iznio s obzirom na Evanđelistar, a to je da je fra Ivan Macedonac, javni učitelj gramatike u Splitu, mogao pomoći pri sređivanju izdavanja Evanđelistara.[38] Zato sam imao neke okolnosti koje su mi dale da pretpostavim kako je fra Ivan Macedonac koji je djelovao u Splitu godine 1493—1495 istovjetan s fra Ivanom Macedoncem Galićem, franjevcem trećorecem iz Zadra u početku 16. stoljeća. Ne mogu sigurno tvrditi da je fra Ivan Macedonac bio franjevac trećoredac, ja to samo pretpostavljam. Međutim, u potporu ovoj mojoj pretpostavci sada bih donio i još nešto dokumenata, koji me zaista još više utvrđuju u toj pretpostavci. 4. srpnja 1494. sklapa se dobrovoljni ugovor o posudbi novca: Magister Zanobije ljekarnik posuđuje kod gospodina fratra Ivana Macedonca tri stotine šezdeset i osam libara i obećaje da će to vratiti prema ugovoru fra Ivanu, profesoru gramatike u Splitu.[39] 5. prosinca 1494. knez Nikola Nižić »de Policio« imenuje svojim zastupnikom gospodina Jakova Tomaševića pok. Marka s Brača i obvezuje se ovaj da će preuzeti od »Ven. d. fratre Johanne Macedonico olim professore gramaticae Spalati« jedan njegov srebrni opasač koji vrijedi oko dvije stotine, ili tako nešto, koji je za posuđeni novac položio knez Ivan.[40] Dakle, već na koncu godine 1494. fra Ivan Macedonac nije više profesor gramatike splitske komune. U svojem članku pozvao sam se na Pragu, koji veli da je fra Ivan Macedonac bio profesor gramatike godine 1493—1495.[41] S gornjim podatkom doznajemo da na koncu godine 1494. fra Ivan nije više profesor gramatike u Splitu. U listopadu 1495. magister Zanobije javno svjedoči pred bilježnikom da je »Ven. dno. fratri Ioanni Macedonico olim professori gramaticae«, tu nazočnom dužan tri stotine žezdeset i osam dukata i obavezuje se da će mu ovaj novac vratiti do sv. Mihovila sljedeće godine. I taj će novac poslati fra Ivanu u Veneciju. U slučaju da mu ne povrati novac neka se prodaju na javnoj dražbi dvije njegove kuće u Splitu i neka se namiri dug.[42] U slučaju da se to ne ispuni isti dan, obvezuje se fratru Ivanu Macedoncu Marin Mihalić i Bernardo Lappi, brat Zanobijev, da će to dugovanje isplatiti do Svih svetih sljedeće godine i to da će dostaviti fra Ivanu u Veneciju.[43]

I ova okolnost da je fra Ivan Macedonac, nekoć profesor gramatike u Splitu, a godine 1495. nastanjen u Veneciji, što se vidi u obvezi da se novac koji mu duguju njegovi dužnici dostavi u Veneciju, čini mi se da bi mogla imati neku vezu s izdavanjem našega Evanđelistara, kojemu je fra Bernardin Splićanin glavni pokretač. Ja pretpostavljam da je fra Ivan mogao i sudjelovati kod samoga pripremanja, a možda i više od toga.

S ovim osvrtom na fra Bernardina Splićanina (Drivodilića) ja bih završio i ne bih želio daljnju polemiku do novih sigurnih i jasnih podataka i dokumenata, koji su još uvijek prijeko potrebni za osvjetljenje cijeloga pitanja oko izdavanja Evanđelistara godine 1495. u Veneciji. Svjestan sam da su ovo ipak pretpostavke, ali pretpostavke koje barem imaju neki oslonac ako ni u čemu drugom, a ono barem u koincidenciji boravka i rada u Splitu, Zadru i Veneciji fra Ivana Macedonca. Nadamo se da će sutra biti više svjetla i s obzirom na fra Bernardina Drivodilića — Splićanina.

Još bih na kraju dodao jednu opasku s obzirom na oslovljavanje i na neke aktualne termine u prošlosti i danas. Naime, to se tiče termina »conventualis« u smislu samostanski — samostanac redovnik, i franjevački trećoredac ili franjevac trećoredac.

U prošlosti se često termin cenventualis odnosi ne samo na franjevce konventualce, članove prvoga reda (za razliku od drugih franjevaca opservanata ili kapucina), nego i na druge redovnike i redovnice samostanskog načina života. Tako imamo zanimljiv slučaj u Splitu, tj. Omišu, u jednom sudskom procesu koji se vodi između Mark Antonija Raymondija, arhipresbitera ninskoga, vikara splitskog nadbiskupa Andrije Kornelija kao rektora i upravitelja dobara crkve sv. Petra u Priku (Omiš), i s druge strane gospođe Mandalene Radašinove, koja je protupravno zaposjela neke zemlje pokraj crkve sv. Petra u Priku. Pokraj te crkve živio je preko 14 godina fra Fabijan Pelicarić, »frater Tertii ordinis Sti. Francisci« i Toma Berbomučić, heremita, nastanjeni pokraj te crkve. Nakon smrti fra Fabijana nastala je parnica s obzirom na neke posjede crkve sv. Petra. U procesu trajno se navodi za fra Fabijana da je »frater Tertii ordinis Sti. Francisci«. Međutim, u sedam formuliranih pitanja na koje trabaju stranke (svjedoci) odgovoriti u istražnom postupku on se navodi u jednom pitanju kao »conventual«, — »tunc tempore era governada (crkva sv. Petra m.op.) per uno frate Fabiano Pilizarich dalmissa Conventual«.[44] Budući da on živi u zajedničkom životu s Tomom, heremitom, nećemo shvatiti da je ovaj termin u smislu »konventualac, član prvoga reda sv. Franje«, nego u smislu »franjevac trećoredac samostanskoga načina života«. U vizitaciji Prioliovoj godine 1603. 16. travnja vizitatori su posjetili samostan franjevaca trećoredaca na Prviću i u zapisnik vizitacije dolazi »Continuando visitationem pervenit ad locum — Camich et ingressus Ecclesiam fratrum minorum Conventualium Tertii Ordinis S. Francisci Illyricorum tituli Assumptionis Gloriosae Virginis, quae est...«[45] Nećemo onaj termin »conventualium« protumačiti u smislu »konventualci prvoga reda«, nego u smislu, Franjevci trećoreci samostanskoga načina života.

Tako ako bi se postavilo pitanje i o Pavlu Modrušaninu, izdavaču glagoljskog misala godine 1528, kako stoji u kolofonu: »Svršenie misala po zakonu rims'koga dvora. A korežen6 po fratru Pavlu Modrušaninu ot6 reda serafika svetago Frančiska konventovali nareeni i rdinani...«,[46] ne bih se sutra čudio da se onaj »konventovali« možda čak odnosi i na nekoga redovnika druge franjevačke zajednice. Budući da nemamo praktično nikakvih informacija o fra Pavlu Modrušaninu,[47] onda tko zna što će nam sve daljnja istraživanja arhivske građe sutra pokazati.

Što se tiče franjevaca trećoredaca, držim da je vrlo nespretna formulacija »franjevački trećoredac«, »franjevačke trećorece« koju danas za njih upotrebljava Marijan Žugaj.[48] Mislim da je mnogo ispravnije »franjevac trećoredac« i »franjevci trećoreci«. Oni su u pravnom smislu red od crkve već stoljećima odobren. A ona formulacija »Franjevački trećoredac« čini mi se da je do jučer bila upotrebljavana za članove franjevačkog svjetovnog reda — tj. za trećorece koji žive u svijetu za razliku od onih koji žive u samostanima.

Petar Runje

BILJEŠKE

1. Petar Runje, Fra Bernardin (Splićanin) Drivodilić i hrvatski Evanđelistar tiskan u Veneciji 12. ožujka 1495., u Marulić, br. 2/86. Zagreb, 1986.
2. Marijan Žugaj, 'Gospodin' fra Bernardin Drivodilić 'Splićanin' i njegov Evanđelistar tiskan 1495, u Maruliću. br. 2/87. Zagreb, 1987.
3. Marijan Žugaj, o.c. (str. 199.)
4. Petar Runje, o.c. (str. 160—161)
5. Marijan Žugaj, o.c. (str. 199.)
6. Historijski arhiv Zadar (Unaprijed HAZ) Splitski arhiv, kutija 67. Svešč. 5/II 30. listopada 1530. pojavljuje se u sudnici kao predstavnik samostana sv. Franje fra Bernardin Marković. 13. ožujka 1539. u samostanu sv. Franje fra Bernardin Marković svjedoči da su Matej i njegova žena ljudi dobra glasa, cfr. HAZ, Splitski arhiv, kutija 79. (str. 357v.), Među skupljenom braćom u samostanu sv. Franje na obali 18. ožujka 1547. navodi se i »fr. Bernardinus Marcovich de Spalato guardianus et commissarius fr. Anthonii...«, cfr. HAZ, splitski arhiv, kutija 89. Svešč. 8. str. 447ss. U ovom vremenskom razdoblju vrlo često se spominje u spisima fra Bernardin Marković, franjevac konventualac, kao inkvizitor, povjerenik, gvardijan a i u drugim funkcijama.
7. Marijan Žugaj, o. c. (str. 199—200).
8. Da je fratrima (posebno opservantima) bilo strogo zabranjeno publicirati knjige, a posebno na narodnim jezicima cfr. ANTONIO SOUSA COSTA, O. F. M., Le Fonti Francese cane nei testi legislativi Francescani del 1400, u LITTURA DELLE FONTI FRANCESCANE ATTRAVERSO I SECOLI: il 1400, Rim, 1981. (cfr. str. 176, 233, 248, 252ss.).
9. Marijan Žugaj, o. c. (str. 201—202).
10. Marijan Žugaj, o. c. (str. 206).
11. Stjepan Ivančić, Povjestne crte o samostanskom III Redu Sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i Poraba Glagolice u istoj redodržavi sa prilozima, Zadar, 1910. (Prilog D str. 223—224).
12. Da se ne bi postavilo pitanje kojem je redu pripadao fra Kerubin Rožić, donijet ću nekoliko arhivskih podataka. Na sastanku fratara opservanata u Splitu u samostanu sv Marije »a Palude«, održanom 31 ožujka 1494. navodi se fra Kerubin »de Jadra«, cfr HAZ, Splitski arhiv, kutija 24. (str. 502v—503r.) Godine 1502. navodi ga fra Šimun Klimantović kao gore. 21. siječnja 1510. »In conventu Ste Euphemie alias Sti Bernardini fr. mi... Sti Francisci de observantia... Ibique Rev. in Christo pr. fr. Cherubinus de Jadra dignissimus vicarius provintiae Dalmatiae...«, imenuju svojega prokuratora gosp. Bartola de Cernotis, cfr. HAZ, Rapski notari, Kutija 7. (25. I. 1510). 31. listopada 1517. spominje se fra Kerubin »de Jadra«, provincijal franjevaca opservanata. cfr. HAZ Spisi zadarskih bilježnika (Unaprijed SZN), Simon Corenich, (1509—1536), Sv. I. svešč. 9. (31. X 1517). Godine 1518. spominje se u Zadru fra Kerubin »de Roxa Jadrensis«, provincijal franjevaca opservanata. cfr. HAZ SZN. Petrus de Pago, (1486—1529), Sv. II. Svešč. 7. (12. XI. 1518.).
13. cfr. GÜNTHER TUTSCKE, Die Glagolitische Druckerei von Rijeka und ihr Historiographisches Werk — Knjižice ot žitie rimskih arhiereov i cesarov, München, 1983. (str. 137).
14. SPOVID OPĆENA, latinička transkripcija glagoljskog teksta tiskanog god. 1496. u Senju, Priredila Anica Nazor, Senj, 1979. (str. 1).
15. Za fra Mihovila Carcana cfr. ANALECTA FRANCISCANA XII, Regestum observantiae Cismontane (1464—1488), Grottaferrata (Roma), 1983. (str. 99—100 s bilješkom 3) i drugdje u istom djelu.
16. Ivan Kukuljević SAKCINSKI u ARHIV, knj. 8. Zagreb, 1865. (str. 41)
17. Euzebije Fermendžin, Acta Bosnae, Zagreb, 1892. (str. 280ss.).
18. Isti, o. c. (str. 282ss) (22. veljače 1474).
19. Đuro Šurmin, Hrvatski spomenici, Zagreb, 1898. (str. 221s).
20. Isti, o. c. (str. 252—253. 22. IV 1466).
21. HAZ SZN, Johannes Franciscus Grisinus, (1454—1495), Sv. II. Svešč. 2. fol. 9. (7. V 1493).
22. Stjepan Ivančić, o. c. Prilog A br. 27. 10. XI. 1481. (str. 30s.).
23. Isti, o. c. 17. VII. 1482. (str. 32).
24. Isti, o. c. 23. X. 1486. (str. 38).
25. Isti, o. c. 17. VI. 1530. (str. 57s.).

26. Isti, o. c. 11. VI. 1536. (str. 62.).
27. Marijan Žugaj, o. c. (str. 202).
28. Da bilježnici u svojoj bilježničkoj praksi upotrebljavaju vrlo često za redovnike epitet »dominus«, navest ću nekoliko primjera. 9. prosinca 1448. franjevci konventualci prave ugovor u Rabu u svojem samostanu kada iznajmljuju jednu kuću u neposrednoj blizini svoga samostana Antonu de Spirandelo, krojaču, navode se svi nazočni redovnici, oslovljeni epitetom gospodin: »Dominus frater Thomas de Corrzula ad presens guardianus et gubernator loci... ven. dns. frater Nicolaus de Vegla, Custos provincie Dalmatie, dns. frater Martinus de Vegla... dns. frater Anthonius Ruso de Chersio et dns. frater Georgius de Arbe omnes fratres et conventuales suprascripti monasterii...«, cfr. HAZ Rapski notari, kutija 1 (9. XII. 1448. str. 141r-v.)., 21. veljače 1458. »d. frater Johannes Baualich ordinis minorum« prodaje svoj očinski posjed. crf. HAZ Splitski arhiv, kutija 12. svešč. 26. (21. II. 1458). U Rabu je svjedok 19. kolovoza 1470. »presentibus domino fratre Blasio heremita et habitatore in loco S. Catherine de Comerzario...« cfr. HAZ Rapski notari, kutija I (19. VIII. 1470). Samo kratko navodim druga mjesta: »Ven. dominus frater Matheus de Jadra...« cfr. HAZ Splitski arhiv, kutija 16. Svešč. 33. (14. VI. 1475). Ven. dom. fra Bernardinus Florii guardianus.«, cfr. HAZ Splitski arhiv, kutija 16. Svešč. 34. (30. V. 1478). 24. X. 1495. »ven. dom frater Johannes de Muglia custos monasterii Sti. Francisci extra muros Spalati.« vfr. HAZ Splitski arhiv, kutija 27 Svešč. 10. (24. X. 1495), 8. V. 1501. »Ven. d. fr. Bendictus Xubinich ordinis observantiye S. Francisci...«, član bosanske vikarije prodaje jednog konja za šest zlatnih dukata. cfr. HAZ Splitski arhiv, kutija 32. Svešč. 8. (8. V. 1501). Ovakvih primjera dalo bi se nanizati stotine. Zato bi bilo suvišno pridavati onom terminu »Dominus« onoliko značenje koliko mu pridaje Žugaj.
29. Petar Runje, o. c.
30. HAZ Splitski arhiv, kutija 30 Svešč. 3. (10. VI. 1497).
31. Gvardijan je sv. Franje u Splitu godine 1497. fra Nikola a ne fra Bernardin.
32. Marijan Žugaj, o. c. (str. 202). I da stvar zakomplicira, onda na kraju dokaza navodi kao sigurno da ja to velim jer stavlja u navodne znakove dio rečenice koju ovako formulira: »Opservantski pak fra Bernardin bio je 'član zajednice opservanata i to samostana u Hvaru, odnosno sv. Marije na Poljudu'«. Ovaj način izvlačenja iz konteksta nije fair! Ovdje samo usput navodim da postoji u drugoj polovici 15. stoljeća i jedan fra Bernardin »de Zara«, oslovljen kao »scriptor« — pisac, godine 1475. cfr. ANALECTA FRANCISCANA XII. Regestum observnatiae Cismontanae, (1464—1488), Grottaferrata (Roma), 1983. (str. 195).
33. Marijan Žugaj, o.c. (str. 202).
34. Cenci, Documentazione di Vita Assisiana, Vol. II, Grottaferrata (Romae), 1975. (str. 688—699).
35. Stjepan Ivančić, o. c. Prilog D. (str. 219—220).
36. Marijan Žugaj, o. c. (str. 203). Zanimljivo je koliko pretpostavki u ovom svojem izlaganju Žugaj treba pretpostaviti od imena do eto izdavanja glagoljskog misala iz godine 1528. Nevjerojatno!
38. cfr. moj članak u *Marulić* br. 2/86. Zagreb, 1986.
39. Historijski arhiv u Splitu, Sign. 1JU/SS Kutija 1 (4. VII. 1494).
40. Historijski arhiv u Splitu, Sign. 1JU/SSO Kutija 1 (5. XII. 1494).
41 U članku sam se pozvao na G. Pragu, koji drži da je Ivan Macedonac bio profesor gramatike u Splitu godine 1493—1495. Prema gornjem dokumentu fra Ivan Macedonac nije profesor gramatike u Splitu na koncu godine 1494. cfr. o ovom i Grga Novak Povijest Splita Sv. II. Čakavski Sabor, Split. 1978. (str. (996 i Vinko Lozovina, Dalmacija u hrvatskoj književnosti, Zagreb, 1936. (str. 59).
42. Historijski arhiv u Splitu, o.c. (str. 205v—206r). (12. X. 1495).
43. Historijski arhiv u Splitu, o.c. (str. 206).
44. Splitski arhiv, kutija 69 Svešč. 1/III. Proces između gospođe Mandalene Radašinove i rektora zemalja sv. Petra kod Omiša (1530). Cijeli proces obuhvaća preko pedeset stranica pisanoga teksta.
45. Stjepan Ivančić, o. c. Prilog A br. 78. (str. 95).
46. Anica Nazor, Zagreb riznica glagoljice, (Katalog izložbe) Zagreb, 1978. (str. 67—68).
47. Valentin Putanec, Pjesnički pokušaji Pavla Modrušanina (1528), u SLOVO 15—16, Zagreb, 1965. (str. 208ss).
48. Marijan Žugaj, o. c. (str. 200ss).

KAZALIŠNO LJETO I JESEN

1. GLUMAČKA DRUŽINA »HISTRION«

»Histrioni« su opet — i na početku i na kraju ovogodišnjeg Zagrebačkog kazališnog ljeta — zadužili naš grad, prezentirajući mu dvije svoje nove predstave.

Najprije su (na otvorenom) izvodili GRIČKU VJEŠTICU po čuvenom romanu *Marije Jurić-Zagorke,* prve hrvatske novinarke i još uvijek popularne spisateljice. Na programu u sadržajno bogatoj i lijepo ilustriranoj prigodnoj publikaciji (urednica *Željka Zuber,* tehničko-grafički urednik *Ratko Janjić Jobo)* ne piše tko je autor dramatizacije. Je li to sama Zagorka (s davnim svojim — za ovu priliku ponešto izmijenjenim i prilagođenim — »dramskim prikazom« vlastita romana) ili je netko drugi sada »inscenirao« ovu njezinu najpoznatiju ljubavno-povijesnu »štoriju«? U svakom slučaju napravljena je teatarski vješto i dopadljivo.

Režiju je »vodio« iskusni i maštoviti *Miro Međimorec.* Uspio je stvoriti uzbudljiv i privlačan spektakl (s »pravom« vatrom, pucanjem iz kubura, vatrometom itd.) i toplu, zanosnu, svakom hrvatskom i zagrebačkom srcu dragu evokaciju prošlosti našega grada »na Gričkih goricah«, zaista dostojnu da postane i trajno ostane »zaštitnim znakom« zagrebačkih ljetnih kazališnih događanja.

Glasovitu »ljubavnom paru« kontesi Neri i kapetanu Siniši u svakom su pogledu idealno odgovarali *Ena Begović* i *Kruno Šarić:* ona bijaše lijepa, krhka, plemenita, no i odlučna i prkosna; on samouvjeren, vatren, naprasit, a ipak sposoban za nježnu i vjernu ljubav — upravo onakvi kakve ih je zamislila autorica i kako su o njima maštale tisuće čitateljica i čitatelja. *Josip Marotti, Boris Miholjević* i *Zvonko Torjanac* u ulogama suca Krajačića, odvjetnika Dvojkovića i kapetana Salea vjerodostojno su prikazali mračnu rabotu tih spletkara, nazadnjaka i pokvarenjaka, *Zdenka Heršak* uspješno je naglasila resku autoritativnost carice Marije Terezije, *Slavica Jukić* prisnom je srdačnošću oživotvorila autoricu Zagorku i dobru Nerinu baku groficu Ratkay a *Ljubica Jović* — iako je govorila pretiho — uživljeno je ocrtala lik razvratne spletkarice grofice Nadaždi. Caričine savjetnike i međusobne rivale Kaunitza i van Swietena markantnom su sigurnošću odigrali *Krešimir Zidarić* i *Emil Glad,* fratra pokvarenjaka Rafaela i dvorskog jezuita Pelegrinija uvjerljivo je odglumio *Ivan Lovriček* dok je *Nina Erak* kao ceremonijalmeštar Filip spretno i okretno najavljivala scenske promjene i povezivala zbivanja. *Boris Svrtan* temperamentnom je igrom podcrtao zanesenjaštvo caričina sina i budućeg vladara Josipa II; *Jadranka Matković* (kao baba Urša) naročito se svidjela u sceni lažnog svjedočenja. Istaknuo se i *Matko Raguž,* pronašavši adekvatan lirski izraz za simpatičnog i čestitog mladog patra Smolea. Posebnog je spomena vrijedan izvrstan komičarski tandem *Mladen Crnobrnja* i *Danko Ljuština* (pisar i krvnik). Sočnim i nepogrešivim kajkavskim govorom i nizom sjajnih, neforsiranih gegova unijeli su u mračnu atmosferu progona vještica dobrodošao vedar predah. Nosioci brojnih manjih uloga također su zdušno i s uspjehom obavili svoj zadatak. Među njima je bio i zagrebački đak Kenijac *Lawrence Kiiru,* koji je uz *Matka Brljevića* ujedno asistirao redatelju.

Scenograf *Ratko Janjić Jobo* skromnim je sredstvima koja mu bijahu na raspolaganju prikladno ospo-

sobio pozornicu na otvorenom, *Ingrid Begović* iz fundusa je susretljivih profesionalnih kazališnih kuća u Zagrebu znalački odabrala kostime a *Ladislav Tulač* »opremio« je predstavu adekvatnom »zvučnom kulisom«. Kao dramaturg i suradnica za scenski pokret označena je *Željka Zuber*. I u tehničkom pogledu predstava je tekla glatko, za što puno priznanje pripada *cjelokupnoj »topoglednoj« ekipi*. Od nemalog je značenja i udio umjetničkog direktora *Zlatka Viteza* i organizatora *Vicka Gorjanca*.

Sa zadovoljstvom valja naglasiti da je ostvarenje ovog pothvata zaslužnih »Histriona« materijalno pomoglo nekoliko radnih organizacija i četrdesetak naših sugrađana.

* * *

Potkraj ljeta (zapravo prvog dana jeseni) »Histrioni« su na Sceni »Moša Pijade« upriličili zagrebačku premijeru HIDROCENTRALE U SUHOM DOLU Ive Brešana. Taj vrli suvremeni hrvatski komediograf i ovaj je put svoju satiričnu viziju naših »vrlo skupih zabluda« »gradio« na situacijama jednog znamenitog djela svjetske književne klasike: sada je to bio Molièreov »Tartuffe«. I još u nečem ostao je autor na svojim specifičnim pozicijama: primitivac, egoist i nasilnik koji je na vlasti vrlo je zamjetna — ako ne i središnja — figura i te najnovije Brešanove komedije. Pisac se nije odrekao ni svoga običaja da govor pojedinih likova »garnira« najvulgarnijim prostotama i bogohulnim kletvama. Sebi i svome djelu na štetu.

Redatelj *Zoran Mužić* koloplet je iz života naše suvremenosti vjerno »preslikanih« zgoda mrsio i razmrsivao vješto i živo, predstava se odvijala u jednom dahu, bez ikakva zastoja ili »pada«.

Na čelu vrsne glumačke ekipe stajao je *Zlatko Vitez* (kao Marko Orašar, generalni direktor elektrograđevnog poduzeća). Taj naš dugogodišnji »specijalist« za uloge naivnih poštenjaka ponovno je — nakon »Velikog valcera« — dokazao bogatstvo svoga talenta i širinu njegova dijapazona: sugestivnom igrom i majstorskom mimikom nepogrešivo je točno obilježio odbojnog negativca; pokazao se povrh toga odličnim karakternim komičarem. Izrazitim smislom za komiku istakla se i *Branka Cvitković*; sjajno »pograjfanim« narodskim dalmatinskim govorom i izvrsno pronađenim držanjem njezina je primitivna no »mudra« Ika postizala nezaboravne komične efekte. *Žarko Potočnjak* uvijek je posebna atrakcija u predstavama »Histriona«. Ni sad nije zatajio. Svojim gegovima i upravo akrobatskim »hitanjem« (na pod) izazivao je salve smijeha a zdušnim, do posljednje »žilice« predanim uživljavanjem učinio je lik inženjera Marija Belottija, koji uzalud nastoji spriječiti gradnju hidrocentrale u sušnom kraju, potpuno prepoznatljivim. Belottija je, pretpostavljam, režija učinila kajkavcem (koji silom prilika službuje u Dalmaciji). Ta je preinaka dala zbivanju određenu draž. Belottijevu sestru a Orašarovu drugu suprugu Luciju igrala je *Asja Potočnjak* (i tako smo je nakon duljeg vremena s radošću ugledali na pozornici). Krivnjom autora i redatelja Lucijin odnos prema Milkanu nije logično ni dovoljno obrazložen, no ta je talentirana glumica svojim umijećem uspjela na najbolji mogući način doskočiti spomenutom nedostatku. Orašarova miljenika, »perspektivna mladog čovjeka«, frazera, licemjera, beskrupuloznog sebičnjaka i štetočinju Milkana Penjca pravim je »bojama« oslikao *Siniša Popović*, Orašarovu djecu iz prvog braka i njihovo nastojanje da ocu »otvore oči« uvjerljivo su i uspješno odglumili *Mladena Dervenkar* i *Ivica Zadro* (on je obavio i zadatak najavljivača) a *Antonija Ćutić* (zašto je sve rjeđe viđamo »na djelu«?) vrlo se dobro snašla u ulozi Orašarove sestre, parolama nakljukane »čistunice« Perine.

Scenograf *Goran Ljuština* nastojao je i naglasiti i »pomiriti« dvojstvo Molière—Brešan, adekvatnu popratnu glazbu dijelom je komponirao a dijelom izabrao *Arsen Dedić*, izbor kostima izvršila je *Jasna Novak*, za rasvjetu i ton brinuo se *Aleksandar Mondekar*, za organizaciju tehnike *Ivan Vuković* dok je redatelju asistirao *Žarko Potočnjak*.

2. HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE

Iako naša kazališta odavna već uopće nemaju repertoarne politike (pa se komadi za izvođenje »biraju« kako »puhne« u glavu kakvom kazališnom moćniku, bez ikakva sistema, na brzinu i od danas do sutra), ipak se na njihovu repertoaru nađe podosta vrijednih djela dobrih pisaca. Sada je sasvim nenadano »osvanuo« i *Henrik Ibsen:* nedavno smo u Hrvatskom narodnom kazalištu doživjeli treću po redu obnovu njegove DIVLJE PATKE (izvedene u Zagrebu prvi put 1904. g.). Slavni taj norveški i svjetski pisac XIX. stoljeća, nesmiljeni kritik društvenih konvencija i analitik ustanove braka, dobar poznavalac i najskrovitijih zakutaka ljudske duše, neprijeporni majstor tehnike dramskog izraza i neko vrijeme profesionalni kazališni djelatnik — odolijeva, evo, zubu vremena i osamdeset godina poslije svoje smrti. I ova naša zagrebačka izvedba spomenute Ibsenove tragikomedije bjelodano je pokazala da se njegova djela još uvijek mogu gledati, sa zanimanjem, da su i u posve drugom vremenu od onoga kad su nastala te izvršila znatan utjecaj na europsku dramsku riječ kadra uzbuditi i potaknuti na razmišljanje.

Redatelj *Mladen Škiljan* napravio je lijepu, fino ispredenu »klasičnu« predstavu, ne natežući piščevo djelo — kako to često rade današnji strani i domaći »umni« i »napredni« režiseri — na problematične kalupe nekakvog modernizma i tobožnjeg »dubinskog poniranja«. A takvih »normalnih«, jasnih, preglednih i autoru vjernih predstava zaista smo željni. I scenski prostor i kostimi također bijahu sasvim u duhu djela i zbog toga nipošto minorni; dapače: skladni i efektni. Zasluga za to pripada *Aleksandru Augustinčiću* i *Ljubici Wagner*.

Dragan Milivojević u ulozi Hjalmara Ekdala, zanesenjaka i »izumitelja«, po mišljenju prijatelja izuzetno darovita čovjeka, a zapravo kompromisima sklonog prosječnog dobričine, briljirao je nepatvorenim šarmom i srdačnošću te se i opet očitovao nezamjenljivim interpretom određenih uloga. *Iva Marjanović* kao Hjalmarova supruga Gina, koja čvrsto vjeruje da je dugotrajnom postojanošću svoje ljubavi prema mužu i brigom uzorne domaćice iskupila grijeh negdašnje podatnosti veletrgovcu Werleu, imponirala je kreacijom izrazito dosljedne cjelovitosti a *Alma Prica* lik je slabovidne, drage, plemenite i »ocu« tako privržene Hedvige zadahnula čarom dirljive miline. Suludog starog Ekdala, nevinu žrtvu Werleove pokvarenosti, sočnom je slikovitošću majstorski ocrtao *Pero Kvrgić*. Amoralnost Werlea oca promišljenom je smirenošću prikazao *Ivo Kadić*. Njegovu buduću drugu suprugu sigurno je i primjereno odigrala na sebi dostojnim zadacima prerijetko viđena *Melanija Dugandžić*. »Idealnu tražnju« kojom Gregers Werle u dotad miran život Hjalmarova doma unosi razdor i nesreću *Amir Bukvić* nastojao je učiniti što uvjerljivijom. Liječnik Relling *Vjenceslava Kapurala* hladnim se rezonerstvom i ciničnom ironijom zdušno suprotstavljao Gregersovu idealizmu. Gospodu na proslavi u kući Werleovih živo su i iskusno odglumili *Damir Mejovšek*, *Branko Bonacci* i *Pavle Bogdanović* (koji je nastupio i kao kandidat teologije Molvik). *Ljudevit Galic* (veletrgovčev sluga Pettersen) i *Zvonko Strmac* (unajmljeni sluga Jensen) izvrsno su intonirali radnju a posebno drago bilo nam je vidjeti uglednog

veterana *Amanda Alligera*, koji je u sasvim maloj ulozi knjigovođe Graaberga zamjetno prošao pozornicom.

Pomoćnik redatelja bio je *Ivan Katić*, glazbena suradnica — *Vesna Šir*, lektorica — *Đurđa Škavić* a masker — *Branko Borovčak*. Valja svakako spomenuti i prevoditeljicu *Anku Katušić-Balen*.

* * *

U HNK ponovno nam dovedoše i slavnog suvremenog Francuza *Jeana Anouilha*. Kad se donijela odluka o prikazivanju njegova PLESA LOPOVA i kad se taj komad počeo uvježbavati, autor je još bio živ. Nova premijera u Zagrebu već davana »Plesa« izvedena je deset dana nakon Anouilhove smrti i bila je tako svojevrstan paradoks: vedra komemoracija.

Redatelj i prevodilac *Vlado Habunek*, vrstan znalac francuskog jezika, književnosti i kulture i već od svoje davne »Družine mladih« tumač i propagator »galskog duha« u našoj sredini, učinio je i ovaj put da efektan i duhovit tekst vještog i zanimljivog francuskog dramatika (»Marivauxa XX. stoljeća«) bljesne punim sjajem te nas ispuni radošću i dobrovoljom. Jedino je malo pretjerao s prečestom »upotrebom« glazbenikove svirke — premda je »situacija« spašena »štosom« kad lady Hurf glazbenika na kraju otjera (što je publika pozdravila pljeskom); on je, međutim, uporan i odjednom »izroni« ispod ruha naručenog privatnog detektiva.

Igrajući »šefa« lopovskog trolista *Boris Buzančić* nizu je svojih nezaboravnih kreacija dodao još jednu »visokog sjaja«: od pojave u ženskoj odjeći i »muštranja« svojih »podređenih« do snalažljivog »uskakanja« u poželjnu, kao naručenu priliku i spretnog »izvlačenja« iz brojnih nezgoda bio je podjednako blistav, šarmantan, neodoljivo komičan i suvereno siguran. *Špiro Guberina* kao ishlapio lord Edgard izvrsno je odabranim komičnim efektima izazivao srdačan smijeh gledalaca da bi u sceni »prepoznavanja« sina bio nagrađen spontanim pljeskom. *Koraljka Hrs* odigrala je izdosađenu, prepredenu i za svoje mlade rođakinje i štićenice brižnu lady Hurf u finoj salonskoj maniri, koja, dakako, uključuje i znalačko, impozantno nošenje kostima. Ljubavni mladi par (Juliettu i lopova Gustavea) glumili su *Suzana Nikolić* i *Zlatko Ožbolt*. Gledali smo ih već u nekim predstavama, no tek su sada — pod vodstvom iskusnog redatelja i pedagoga — očitovali svoj nesumnjivi talenat i nagovijestili lijepe mogućnosti razvoja i napretka. U drugom »paru« vidjeli smo *Vanju Matujec* (Eva) i *Zijada Gračića* (lopov Hector). Oboje su glumci s već podosta iskustva a u ovim ulogama pokazali su izrazit smisao za salonsku igru. Kao Dupont-Dufort otac i sin uspjelo su nastupili *Mirko Švec* i *Tomislav Rališ*, slikovit bubnjar bio je *Kruno Valentić*, dadilju je prikazala *Višnja Kiš* a »svirio« je *Saša Nestorović*. Mala *Dora Lipovčan*, unuka poznatog nekadašnjeg zagrebačkog glumca Jose Martinčevića, osvojila nas je dražesnom ljupkošću i hrabrim držanjem. Hoće li poći djedovim tragom? Kao šetači i policajci pojavili su se *Narcisa Sabljak, Vanja Keindl, Zoran Banec, Mladen Popović* i *Zoran Bosnić*.

Uz redatelja i glumce publika je nakon predstave oduševljeno pozdravila i kostimografkinju *Snježanu Vego* i scenografa *Olega Hržića*. Potpuno zasluženo: ona je kreirala izuzetno efektne i ukusne, sa scenskim dekorom harmonične i s »vremenom radnje« sukladne kostime i šešire; on je pak stilizirano, u svijetlim tonovima i domišljato opremio scenu, koja se brzo i lako od parka pretvorila u unutrašnjost ladyne vile. Uspješni redateljevi suradnici bijahu i njegov asistent *Zvonimir Ilijić*, prokušani masker *Branko Borovčak*, kreator rasvjete *Aleksandar Augustinčić* kao i skladatelj *Marko Ruždjak*, koji je odlomke glazbe iz Offenbachovih »Hoffmannovih priča« prilagodio potrebama ove predstave.

3. DRAMSKO KAZALIŠTE »GAVELLA«

Ovo je kazalište za početak nove sezone obnovilo PARTIJU REMIJA *Deana Leea Coburna*, davanu već 1980. g. u istoj režiji i s istim protagonistima. Nisam tada o toj predstavi pisao pa to, evo, činim sada. U literarnom smislu djelo nije prvoklasno, ali je teatarski vrlo vješto pisano, istovremeno je i komično i otužno a u njemu je očito prisutno i autorovo toplo suosjećanje s čovjekovom nevoljom i razumijevanje za njegove slabosti i nesavršenosti.

Redatelju *Jakovu Sedlaru* u potpunosti je uspjelo iskoristiti sve prednosti teksta, zanimljivo »oživjeti« dijalog i tako stvoriti predstavu koja će sigurno »dobro ići«, zahvaljujući, naravno, i glumcima. Promašene živote dvoje staraca koji se slučajno nađoše u uboškom domu — on nagao i osoran a ona tiha i prilagodljiva — u punoj su stvaralačkoj zrelosti dojmljivo dočarali *Vjera Žagar-Nardelli* i *Mirko Vojković*.

Scenografkinja *Nana Šojlev* i kostimografkinja *Jasna Novak* bile su u potpunosti na visini svojih zadataka. Prevoditeljicama *Ranki Gregorić* i *Elizabeti Guelmino* promaknula je pokoja nepravilnost (npr. »Dođi ovdje« mjesto »Dođi ovamo«) dok je lektorica *Đurđa Škavić* ponegdje dozvolila kajkavsku akcentuaciju štokavskog teksta.

Mirko Petravić

SLAVLJE U SUBOTICI

Od 13. do 15. kolovoza 1987. održane su u Subotici svečanosti pod nazivom *Dani kruha i riječi*.

13. kolovoza održan je I. dio književne večeri. Pozdravne govore održali su: glavni organizator *Lazar Ivan Krmpotić* i biskup *Matija Zvekanović*.

Uvodnu pjesmu *(Milan Asić: »Klasovi, klasovi«)* otpjevao je katedralni zbor »Albe Vidaković«.

Franjevačko školstvo u Bačkoj prikazano je u referatu *dra Emanuela Hoška*.

Važno mjesto u toku cijele večeri dobila je 75. obljetnica rođenja pjesnika *Ante Jakšića* i 70. obljetnica rođenja subotičkog kompozitora *Milana Asića*.

Katedralni zbor »Albe Vidaković«, pod ravnanjem *s. Mirjam Pandžić*, otpjevao je nekoliko *Jakšićevih* pjesama koje je uglazbio *Milan Asić*.

Recitirane su *Jakšićeve pjesme* »Kad Tebe ne bi bilo, Gospodine« i »Najljepša među ženama«.

Marijana Ivković je otpjevala Jakšićevu pjesmu »Imam jednu dušu« za koju je glazbu napisao Milan Asić.

O pjesniku Anti Jakšiću govorio je *Jakov Ivaštinović*.

O školstvu Družbe siromašnih sestara učiteljica »Naše Gospe« u Bačkoj govorila je *s. Beata Milašin*.

Zbor mladih pod ravnanjem s. Mirjam Pandžić otpjevao je »Ženičko kolo« *dra Josipa Andrića*, zatim nekoliko drugih pjesama, i na završetku bunjevačku pjesmu *»Kolo igra«*.

* * *

14. kolovoza održan je II. dio književne večeri.

Ivan Sabatkai govorio je o *Ivanu Paliću* i njegovom doprinosu za razvitak školstva u Bačkoj.

Poslije recitacije Jakšićeve pjesme »Pjesma o starim cipelama« mladi tamburaši su odsvirali bunjevačko kolo.

Lazar Ivan Krmpotić govorio je o karitativnoj djelatnosti Crkve u Bačkoj.

Povodom 20. obljetnice smrti *dra*

Josipa Andrića, kulturnog radnika i kompozitora, njegovu kompoziciju »Suton« otpjevale su *s. Karmela Kovačević* i *Marijana Ivković*.

Nakon recitiranja *Jakšićeve pjesme* »Sanja« svirali su mladi tamburaši (staro gajdaško kolo i nekoliko drugih bunjevačkih pjesama).

Sastanak je završen zajedničkim pjevanjem svih prisutnih *Paljetak — Domjanićeve* pjesme »Fala«.

* * *

15. kolovoza održana je u katedrali i oko nje svečanost pod imenom *Dužijanca 87* u prisustvu mnogobrojnog naroda. Crkva je bila dupkom puna, a mnogi su bili oko crkve jer u nju nisu mogli stati.

Ovom prilikom valja posebno istaknuti pripremu naroda u Đurđinu za nastup u Subotici. Dio te pripreme je i akademija, održana na zavidnoj visini i snimljena na video-kazetu te izložba slika domaćih slikara-amatera (tehnika ulje i slama). Zasluga za to pripada agilnom mjesnom župniku *Marijanu Đukiću* i njegovom pomoćniku vlč. *Josipu Pekanoviću*.

Na svim ovim priredbama dominiralo je obilje mladosti i duha te svijesti da su Bunjevci dio hrvatskog naroda.

J. I.

MEDALJA U ČAROBNIM RUKAMA VELIBORA MAČUKATINA

Među našim kiparima, nedovoljno je poznato ime Velibora Mačukatina kao medaljera. Skoro uvijek u kući među svojim skulpturama i medaljama, pomalo razočaran, pomalo zaboravljen, no još uvijek aktivan i uspješan. Kada dobije kakav poziv da izlaže, prestaje njegovo mirovanje, počinje se spremati, birati i raditi. A onda bljesne punim sjajem. Mnogi se pitaju gdje je do sada bio, zašto se rijetko pojavljuje? No, on je nenametljiv, možda suviše skroman. A nekad se o njemu mnogo pisalo i govorilo, mnogo je toga stvorio, što i danas stoji i što ljudi gledaju i dive se, a ne znaju čije je.

No, mnogo toga je u njegovom ateljeu, pristupačno oku malobrojnih posjetilaca, kolega ili prijatelja — štovatelja umjetnosti. Pedesetak njegovih medaljerskih radova je uništeno prilikom požara u prijašnjem ateljeu.

Značajke njegove medalje su: realističnost po shvaćanju, plošnost izrade, niska plastika. Tu se neminovno približava modeliranju Stovičeka, kojeg osobno ni ne poznaje. Pojedini njegovi likovi su toliko realistički i uvjerljivi, bez patetike, da nadmašuju najveća djela o toj temi kod nas. Takav je njegov Lenjin, odlučnog, pomalo lukavog pogleda, stisnutih očiju, bez sumnje njegov najbolji medaljerski rad.

Tom radu se može pridružiti medalja Majke Terezije, čiji požrtvovan, patnički lik ovjekovječuje njezin milosrdni rad s neizlječivim bolesnicima. Većinu njegovih medalja čine portreti. Iako u njegovoj skulpturi prevladava ženski akt, senzibilan, poetičan i graciozan u medalji je znatno rjeđi prikaz žena; tu dominiraju portreti, prvenstveno muški. Mačukatin je izradio niz uspjelih medalja s vjerskim temama, iako nije vjernik. No, to su radovi po narudžbi. Karakteristično je za Mačukatina, da natpis na medalji za njega ne predstavlja nikakav problem. Ovdje suvereno vlada tabuima formiranja slova.

Interesantni i vrlo uspjeli su njegovi pokušaji rada u drvu. Zapravo, to i nije njegov rad, već ideja, a stroj je izvršio redukciju. Na nekim medaljama se osjeća izravni utjecaj Meštrovića, naglašavanje mišićave građe tijela ili lica. Primjer je Schopenhauer. Pored spomenutih značajni su mu radovi, kao karakterističnost Vladimira Frajtića, impozantan škof F. Baraga, markantna glava Ante Čačkovića itd.

No, plošnost izrade i niska plastika prevladavaju u njegovoj modelaciji.

Najčešće on ne zadire u detalje, već iznalazi psihološku katarternost svake ličnosti, koju veoma uspješno realizira. Svakako se može reći da iz njegovih brojnih skulptura i medalja izbija na vidjelo rad talentiranog umjetnika, još toliko nezahvaćenog modernijim načinom izražavanja, iako se ne može ni reći da radi tradicionalnu klasičnu medalju.

I pored brojnih medalja i plaketa, izradio je veliki broj skulptura, od spomenika NOB-a do prekrasnih ženskih aktova i erotskih prizora. On je jedan od najsposobnijih arhitekata u prikazivanju ženskog tijela. On je autentičan, neposredan i prirodan. Njegovi likovi nisu ukočeni, oni žive.

Mačukatin je istaknuti, aktivni član Sekcije medaljista Hrvatskog numizmatičkog društva, koji je kao takav izradio medalju u povodu Svjetske godine mira (1986), te medalju glavnog ljevača i konzervatora Gliptoteke u povodu 50 obljetnice te ustanove (1987).

Ni u razdoblju njegovih prvih medalja poslije II. svjetskog rata, on ne slijedi socijalistički realizam, koji inače kod nas u medalji nikada nije bio zastupljen, izuzev rijetkih pojedinačnih primjera. Mačukatin nije sklon ni apstrakciji u medalji. To bi bio kratki medaljistički portret medaljera Velibora Mačukatina.

Biografija:

Velibor Mačukatin je rođen 3. 11. 1919. godine u Sumartinu na otoku Braču. Srednju školu je pohađao u Splitu, a u Zagrebu je završio. Pohađa 2 godine Obrtnu školu — kiparski odjel u Zagrebu kod prof. Davorina Hotka. 1939. godine upisuje se na Umjetničku Akademiju u Zagrebu kod prof. Meštrovića i Kršinića, 1946. godine diplomira u klasi prof. Augustinčića. Prve medalje je izlagao 1946. u Parizu. Sudjeluje na izložbama »Medalja u Hrvatskoj«, »Suvremena medalja u Hrvatskoj«, »Kerdićev memorial« u Zagrebu, Osijeku i Berlinu. Radi kao slobodni umjetnik u Zagrebu.

Đuro Krasnov

DEMITOLOGIZIRANI MARX

Jean Elleinstein, Marx. Život i djelo, preveo Krešimir Čvrljak, Globus, Zagreb, 1986, 285 str.

U *Maruliću* sam već u nekoliko navrata skrenuo pozornost našega općinstva na neke vrijedne publikacije o životu i djelu Karla Marxa u izdavačkoj kući »Globus« iz Zagreba. Godine 1979. izdao je kapitalno memoarsko djelo *Sjećanja na Marxa i Engelsa* (koje sam ukratko prikazao u br. 2/1979), zatim 1982. rijetka i dotad u nas neobjavljena knjiga *Historija tajne diplomacije 18. stoljeća. O azijatskom porijeklu ruske despocije* (na koju sam se osvrnuo u br. 1/1983), potom 1984. zbornik *Marx nakon 100 godina* koji je posvećen stotoj obljetnici Karla Marxa i napokon gore spomenuto biografsko djelo Jeana Elleinsteina, poznatog francuskog povjesničara, koje se može smatrati solidnim kritičkim životopisom Karla Marxa. Pisac se naime obilno koristio korespondencijom velikog revolucionara, tu i tamo je zavirio i u arhivsku građu, pa mu knjiga donosi mnoštvo manje poznatih bibliografskih činjenica i doktrinarnih zapažanja. Ipak doktrinarna raščlamba Marxova djela je slabiji dio knjige, premda autor i u tom pogledu zna iznenaditi pronicavim sudovima kao naprimjer kada citirajući poznatu rečenicu Marxa: »A korijen čovjeka jest čovjek sam... Kritika religije završava učenjem da je čovjek najviše biće za čovjeka.« dodaje: »Htjeli ne htjeli, u tome je svekoliki marksistički humanizam« (str. 42). Ja bih sa svoje strane dodao: doista, u tome je marksistički humanizam, samo je šteta što Elleinstein u svojoj knjizi nije posebno tematizirao tu tezu, kad je već uvidio njezino centralno značenje.

Najveća zasluga knjige u okviru marksološke i marksističke literature je ta što je u znatnoj mjeri demitologizirala složeni ljudski lik Karla Marxa. Pred sobom imamo sada zemaljskog čovjeka od krvi i mesa, bez aureole vječnosti i budućega svijeta, sa svojim vrlinama i manama, veličinom i bijedom, zaslugama i kobnim promašajima, sa svojim nadama, nesigurnostima, nastranostima, bolestima i smrću. Knjiga za kojom se bezuspješno vapilo u nas kroz dugi niz godina (usp. *Marulić*, br. 2/1979, str. 180—181), sada je napokon tu zahvaljujući »Globusu« i njegovim suradnicima. Još nedavno u časopisu *Pitanja*, br. 3—4/1984. jedan je mladi militantni marksist učinio posljednji očajnički pokušaj da spasi mitski lik K. Marxa protiv mojih kritičkih primjedbi u drugom izdanju knjige *Filozofskoteološki dijelog s Marxom*. Zahvaljujući Elleinsteinovoj knjizi, moj stav nije više osamljen u nas, jer istina za koju sam se zalagao i koja je za mnoge nekoć bila ne-istina, sada je postala istinom.

Da bismo se uvjerili kako se Elleinstein odvažno suočava s istinom o Marxovu životu i djelu, dovoljno je da otvorimo bilo koju stranicu njegove knjige.

Pišući naprimjer o Marxovu historijskom materijalizmu, autor upozorava da »u tome i leži jedna od velikih Marxovih zabluda. On je razložito ukazivao na ulogu čovjekova materijalnog odnošenja, a nije bio u pravu što je samo njega vidio. Tu je izvor mnogih dvoznačnosti, obmana, čak štoviše i drama, razmjerno tome kako su tu teoriju mnogi njegovi duhovni potomci interpretirali na mehanički i dogmatski način. Nije u pitanju samo potcjenjivanje religioznog osjećaja, već općenitije, svake političke ideologije, nacionalnog fenomena, uloge svijesti itd. (...) Ekonomizam zaista ostaje istočni grijeh Marxove misli« (str. 62).

U vezi s poimanjem komunističke revolucije Elleinstein s pravom tvrdi da je Marx izradio »apokaliptičku sliku« te revolucije: »Prizivao je 'sudnji dan, onaj dan kada će se sve to ispuniti, dan čija će zora zaruditi bljeskom na nebu gradova u plamenu i kad će odjeknuti... usred tih 'nebeskih harmonija' melodija Marseillaise i Carmagnole, popraćene snažnim i slučajnim gruvanjem topova, dok giljotina bude udarala takt.'« (str. 64; usp. *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, 2. izd., str. 185).

Nisam provjeravao koliko odgovaraju istini autorove tvrdnje o Marxovu (i Engelsovu) »grešničkom« životu. Te činjenice zacijelo nisu beznačajne, osobito kad se zna da je Marx nemilosrdno raskrinkavao i osuđivao buržujski nemoral i licemjerje i na području odnosa prema slabijem spolu i drugih »životinjskih« djelatnosti, kako se o njima izražavao u *Ranim radovima*. No Elleinstein kategorički tvrdi da u tom pogledu ni »Marx nije bio svetac. Bio je čovjek sa svim značajkama epikurejskog buržuja koji stvari u životu voli na način kako ih je mogao poimati čovjek sredinom 19. stoljeća: vinopija, ženskar, falokrat kakav je Marx bio.« (str. 74; usp. str. 119, 183). Ove tvrdnje koje se oslanjanju na neka pisma trebalo bi temeljito provjeriti, dokumentirano potvrditi ili opovrgnuti.

I na kraju još jedan karakterističan detalj iz Marxova života. »Lafargue je«, pripovijeda Elleinstein, »zajedno s dva prijatelja, Le Mossuem, izbjeglicom komune, te Georgesom Mooreom otvorio fotogravirski atelje. Paul Lafargue i Le Mossu su se 1874. godine posvadili, pa je Marx Engelsovim novcem otkupio Le Mossuev dio. Valjalo je izići pred suca koji je htio da, po zakonu, prisegnu na Bibliju. Marx je odbio jer je to smatrao 'ponižavajućim činom'. Sudac pomiritelj se dosjetio kompromisnu rješenju: dotaći knjigu bez ijedne riječi. Marx je tada bio u stanju tek promrsiti nejasne riječi. Toliko se naime razbolio zbog tog nemilog događaja« (str. 235). Zašto iznosim ovaj detalj? Zato što on na nov način potvrđuje moju tezu o krajnje nedosljednom ponašanju Karla Marxa prema religiji (usp. *Bit i nebit marksističkog ateizma*, u: *Marulić*, br. 6/1979, str. 538—542; *Čemu šteta ova?* u: *Obnovljeni život*, br. 1/1985, str. 101). Kao istaknuti prometejski ateist vjenča se u crkvi sv. Pavla u Bad Kreuznachu s Jenny von Westphalen 19. lipnja 1843. Iste godine nagoviješta i priprema definitivno odumiranje svake religije. Zatim god. 1850. u Statutu Saveza komunista apsolutistički zahtijeva od svakoga člana »oslobođenost od svake religije, praktično odricanje od svake crkvene zajednice i svih obreda koji nisu nametnuti građanskim zakonima«, što mu ne smeta da se 1861. u molbi za dobivanje pruskog državljanstva otvoreno prizna pripadnikom evangeličke religije! Osim toga: ako je kao ateist pristao da se vjenča u crkvi, zar nije mogao prisegnuti na Bibliju pred sucem, tim više što je to tada bilo propisano građanskim zakonom? Nažalost, i taj nemili događaj poslije kojega se Marx »razbolio«, pokazuje kako je bio duboko nesnošljiv prema religiji, kad je to mogao pokazati, i kako do kraja života nije uspio izgraditi prema njoj trijezan i razuman stav.

Ne bismo voljeli da čitatelji na temelju ovih nekoliko citata dobiju krivi dojam o Elleinsteinovoj knjizi kao da je u njoj riječ samo o nedostacima Marxove osobe i djela. Naprotiv, Elleinstein smatra Marxa istinskim povijesnim velikanom, koji je težio za izgradnjom ljudskijeg svijeta, enciklopedijskim umom koji je razjasnio mnoge nejasnoće i utro put izmjeni svijeta na bolje. Što do te

izmjene nije došlo, ne treba kriviti, prema piscu, Marxa, nego njegove dogmatske sljedbenike.

Predgovor ovoj knjizi koja ima šesnaest poglavlja napisao je naš uvaženi i otvoreni marksist Vjekoslav Mikecin. On se vatreno zalaže za Elleinstenov nedogmatski lik Marxa, što svakako valja pozdraviti, iako se ne odriče baš svih Marxovih mitskih crta u kitnjastim pridjevima kojima se tu i tamo služi. No ne može se zamjeriti učeniku što cijeni svog učitelja. Što se tiče pitanja je li Marx bio izraziti antidogmatik, ili se zapravo borio protiv tuđeg dogmatizma, a svoj branio i njegovao, trebalo je uzeti u obzir Proudhovno upozorenje u pismu od 17. svibnja 1846. (koje navodi i Elleinstein na str. 66) i mnoga druga svjedočanstva.

Prijevod se lako čita. Napominjem da je Globusovo izdanje Elleinsteinova djela skraćeno u odnosu na francuski izvornik, ali sva skraćivanja i preinake učinio je sam autor.

Tiskarske pogreške nisu mogle mimoići ni ovu knjigu. Na str. 47. očito omaškom piše da je u Parizu od 1934. postojao Savez pravednih. Htjelo se napisati: od 1834. Na str. 51. umjesto »Sastao sam ga prvi put u Parizu« treba da piše »Sreo sam ga...«. Nejasno je i netočno ono što se tvrdi na str. 101.: »Upravo tu se Marxovima i rađa 5. studenog 1849. četvrto dijete, njihova druga kći, Hen-Edward Guy.« Spomenutog datuma Marxovima se rađa u Londonu četvrto dijete Heinrich Guido, dok se druga kći Laura rodila u Bruxellesu 26. rujna 1845. Ostale pogreške će čitatelji lako ispraviti sami.

Tomo Vereš

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Rudolf Vimer: ŽIVOT SV. PAVLA.** HKD, Đakovo-Zagreb 1987.
2. **Ante Jakšić: PREMA DRUGOJ OBALI.** Đakovo 1987.
3. **Vatroslav Habunek: KAPI ZA SRCE.** FTI, Zagreb 1987.
4. **Ante Jakšić: PREMA DRUGOJ OBALI.** Pjesme. Đakovo 1987.
5. **Bokofe (Mihajlo Komunicki): ROD ŠTO SE SELI.** Zagreb 1987.
6. **Đuka Tomerlin Picok: DVA LICA ŽIVLJENJA.** Đurđevac 1987.
7. **Đuka Tomerlin Picok: ŽIVLJENJA ĐUROKA PICOKA.** Đurđevac 1987.
8. **Vlatko Majić: PJEVAČ POD ZEMLJOM.** Rijeka 1987.
9. **Emil Žeravica: RAZLIČAK U KLASJU.** Pula 1987.
10. **Rajmund Kupareo: GOVOR UMJETNOSTI.** Ogledi iz estetike. (prije objavljeni u »Maruliću«). Zagreb 1987.
11. **Ante Dabo: SVEČANOST GROMAČA.** Pjesme. Pula 1987.
12. **HRVATSKI ISELJENIČKI BOŽIĆ.** Kazeta. Zagreb 1987.
13. **Marko Semren: Il FRANCESCANESIMO VISSUTO NELLE REGIONI CROATE DI BOSNIA ED ERZEGOVINA (FINO AL 1517).** Romae 1987.
14. **FILOZOFIJA ZNANOSTI RUĐERA BUŠKOVIĆA.** Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove. Zagreb 1987.

»La Vie« od 26. VI. 1987. donosi opširni prikaz romana i filma »Pod Sotoninim suncem« uz prikaz života i djela *Georgesa Bernanosa*.

* * *

22. X. 1987. održano je u HKD-u književno veče u povodu 25. obljetnice smrti hrvatskog književnika i katoličkog javnog radnika prof. *Pétra Grgeca*. O njegovu životu i djelu govorio je prof. *Radovan Grgec*, a o njegovu književnom i znanstvenom radu prof. *Svevlad Slamnig*. Ta su izlaganja popratili svojim komentarima te čitanjem Grkčeve proze i poezije prof. *Mirko Petravić*, prof. *Joja Ricov* i unuk pokojnikov Petar Grgec.

* * *

Ovogodišnju Nobelovu nagradu za književnost dobio je *Josif Brodski*, ruski pjesnik židovskog podrijetla, koji je sada predavač na Columbia Univerzitetu u New Yorku. O njemu smo pisali u Maruliću 5/87.

* * *

Talijanski režiser *Pascale Squitieri* snima film o međunarodnoj zavjeri protiv Pape za vrijeme njegova putovanja u SSSR.

* * *

Kardinal *John O'Connor* i gradonačelnik New Yorka *Edward Koch* autori su knjige »His Eminence and Hizzoner«.

* * *

Režiser *Castellani* snima film o životu don *Ivana Boska* (povodom stogodišnjice njegove smrti) s *Ben Gazzarom* u glavnoj ulozi.

* * *

Ovogodišnji »Marul« dodijeljen je *Zboru splitskog HNK-a*.

* * *

U časopisu »Latina et graeca«, br. 28/87, objavljen je članak *Darka Novačića* o *Marulićevoj »Davidijadi«*.

* * *

»Mogućnosti«, br. 5—6/87, donose dramski spjev *Nikole Šopa »Ovidijada«* i izbor *Željka Puratića* iz Vergilijeve »Eneide« u prijevodu *Đ. Hidže*.

* * *

»Etudes«, br. 9/87, donose prikaz Pialatova filma »Pod Sotoninin suncem« (prema romanu *G. Bernanosa*). O Bernanosu piše i La Croix od 31. VIII. 1987. povodom programa radija France-Culture posvećenog Bernanosu.

* * *

Univeristà Cattolica del Sacro Cuore u Milanu objavila je djelo *Franceska Mattesinija »Letteratura e religione«* (Književnost i religija). Obrađeni su pisci od *Manzonija* do *Bachellija*.

* * *

L' Osservatore Romano od 15. VIII. 1987. donosi članak o *R. M. Rilkeu*.

* * *

Herder Korrespondenz 9/87 objavila je razgovor s pjesnikom i piscem *Reinerom Kunzeom* pod naslovom »Mir ist Gotteserfahrung nicht zuteil geworden«.

U Rimu je 10. X. 1987. održan simpozij o laičkoj duhovnosti dr. *Ivana Merza*. Simpozij je održan za vrijeme trajanja Biskupske sinode o laikatu. Predavači su bili: *Atanazije Matanić, Franjo Komarica, Božidar Nagy, Marin Škarica, Luigi Gedda, Jakov Jukić i Damir Murković.*

* * *

»Seuil« je objavio novu knjigu *Didiera Decoina* »Autopsie d'une étoile«.

* * *

29. X. 1987. održana je u HKD-u komemoracija povodom smrti *Tomislava Prpića*, hrvatskog književnika i prevodioca. Sudjelovali su *Radovan Grgec, Mirko Petravić* i *Svevlad Slamnig*.

* * *

Luigi M. Personè piše u listu »L'Osservatore Romano« od 23. VII. 1987. o *Paulu Claudelu* pod naslovom »Trasferì la sua arte alla Fede«.

* * *

U četvrtak 10. rujna 1987. u Vinkovcima, u dvorani Jugobanke, u 20 sati, održan je književni miting s temom »Pučko stvaralaštvo Slavonije i Baranje«. Nastupili su pučki pisci (književni naivci) te priređivač Zbornika, pod gornjim imenom, Martin Grgurovac. Miting je organiziralo Društvo književnika Hrvatske, Ogranak Vinkovci, uz sudjelovanje Vladimira Rema, Miroslava S. Mađera i Frole Traktoriste.

* * *

12. listopada 1987. u Klubu samoupravljača (Jurišićeva 1) u Zagrebu svečano je promovirana knjiga pjesama *»Svitanje« Mladenka Spahije*. O dotičnom djelu govorio je *Neven Jurica*. (Naša revija u broju 3. 1987. donijela je prikaz Spahijine knjige pjesama iz pera *M. Validžića*).

* * *

Od zanimljivih programa na ovogodišnjim Osorskim glazbenim večerima Festivalski komorni zbor Osorskih glazbenih večeri izveo je 16. srpnja 1987. djela D. Nembrija, I. Lukačića, Anonymusa, A. Stradele, C. Monteverdija, I. Zajca i W. A. Mozarta. Klasić (alt), Ranko Belić (tenor), Damir Fatović (tenor), Ivica Trubić (bas), Hrvojka Mihanović (orgulje/organ). Umjetničko vodstvo i dirigent Miroslav Salopek. Posebna muzikološka vrijednost koncerta bila je praizvedba *Misse in F*, djelo nepoznatog hrvatskoga franjevca koje pripada rukopisnom *Kantualu* s misama iz franjevačkoga samostana u Osijeku (18. st.). Naša već poznata orguljašica *Hrvojka Mihanović* također je sudjelovala od 11. do 18. rujna 1987. na X. svjetskom mariološkom kongresu, a od 18. do 20. rujna 1987. na XVII. svjetskom marijanskom kongresu — u gradiću Kevelaer, SR Njemačka. Na prvospomenutu kongresu ona je održala predavanje: Marijanski himni u djelima hrvatskih cecilijanskih i neocecilijanskih skladatelja, a na drugospomenutu kongresu predavanje: Marijanske pjesme.

* * *

U Galeriji »Mirko Virius« u Zagrebu, Tkalčićeva 14, od 26. listopada do 9. studenoga 1987. održana je izložba kipova poznatih kipara naivaca Petra Smajića i Mate Tijardovića. Tekst kataloga napisao je Nedjeljko Mihanović. Od pokojnoga Petra Smajića bilo je izloženo 16 kipova izrađenih u razdoblju od godine 1959. do 1985. Mato Tijardović (veoma zapažen po svom sakralnom kiparstvu) izložio je 19 kipova, pretežno iz najnovijega stvaralačkoga razdoblja. Isticali su se »Glava djevojke« (1985), »Glava Krista« (1977) i »Raspeće« (1987). Izvanredno lirski oblikovana »Glava djevojke« prekretnica je u stvaralačkom djelu Mate Tijardovića.

T. H.

* * *

Gradišćanske »Hrvatske novine« od 23. X. 1987. donose članak o 25-godišnjem jubileju »Glasa Koncila«.

* * *

L'Osservatore Romano od 24. X. 1987. objavljuje članak *Franceska Licinija Galatija* o *Josifu Brodskom*, ovogodišnjem dobitniku Nobelove nagrade za književnost, pod naslovom »Dal reale all'infinito«.

* * *

Georges Chantraine objavio je kod Fayarda knjigu »Les laics, chrétiens dans le monde« (Laici, kršćani u svijetu«).

* * *

L'Osservatore Romano od 8. IX. 1987. donosi članke o Mariji u poeziji *T. S. Eliota* i u *Giottovom* kiparstvu, a 17. X. 1987. o Pialatovu filmu »Pod Sotoninim suncem« prema romanu *Georgesa Bernanosa*.

* * *

Kod EDB (Bologna) izašla je iz tiska knjiga *Vittarija Possentija* »Maritain può ancora aiutarci« (Maritain nam još može pomoći).

* * *

O *Pialatovu filmu »Pod Sotoninim suncem«* pišu i »Esprit«, br. 10 87, (Actuel parce que anachronique) i A. R. M. od 15. X. 1987. (Le désespoir n'est plus une tentation).

»Die Furche« od 26. X. 1987. piše o *Josifu Brodskom*. Članak *Wolfganga Krausa* ima naslov »Russlands Seele« (Duša Rusije).

* * *

»Danas« od 3. XI. 1987. donosi članak o nesuđenom putu don *Frane Bulića u Pariz*.

* * *

»Famiglia cristiana« od 4. XI. 1987. piše o knjizi *Josifa Brodskog* »Bijeg iz Bizanta« i o Staljinovoj kćeri *Svjetlani Alilujevoj*.

* * *

Novogorička »Primorska srečanja«, br. 67—68/87, objavila su pripovijetku našeg suradnika *Ante Bačića Fratrića* »Pod starim krovom« u prijevodu Gorana Filipija, dok su u koparskoj »Fontani«, br. 4/87, objavljene 4 Fratrićeve pjesme, koje su naišle na vrlo povoljan prijem kritičara.

* * *

31. X. 1987. postavljeno je u Zürichu spomen-obilježje našem nobelovcu *Lavoslavu Ružički*, koje je izradio naš suradnik *Ante Starčević*, akad. kipar iz Zagreba. Spomen-plaketa u bronci na mramornoj ploči nalazi se u centru Züricha. 31. X. bila je inauguracija na kojoj su govorili prof. dr. *Žarko Dolinar* i nobelovac prof. dr. *Prelog*. Kipar Ante Starčević govorio je o tom događaju na Radiju-Sljeme 28. X. 1987.

* * *

Glas Koncila od 1. XI. i od 8. XI. 1987. donosi članke *Ivana Miklenića* o *Petru Grgecu* prigodom 25. obljetnice njegove smrti.

* * *

* * *

Ove je kalendarske godine nekolikim manifestacijama obilježena 380-godišnjica zagrebačke Klasične gimnazije. Osnovali su je 1607. g. oci isusovci, u XVIII. stoljeću prešla je u »državne ruke« da bi u naše dane postala sastavnim dijelom Obrazovnog centra za jezike. U povodu spomenutog jubileja organizirana je i svečana akademija u Koncertnoj dvorani »Vatroslav Lisinski«. Održana je 10. studenog o. g. Dvoranu su do posljednjeg mjesta ispunili sadašnji i bivši profesori i đaci navedene gimnazije kao i brojni uzvanici. Pojava za govornicom i skladna, sadržajna i umna uvodna riječ predsjednika Odbora za proslavu i voditelja klasičnih razreda Centra za jezike prof. Marijana Bručića pozdravljene su dugotrajnim, frenetičnim pljeskom. Bila je to oduševljena čestitka uglednoj školi slavljenici i zasluženo priznanje prof. Bručiću za sve što je učinio da i u nesklonim vremenima nastava klasičnih jezika opstane i da i dalje bude na zamjernoj razini te da se ovaj znamenit jubilej dostojno proslavi. Izredali su se i mnogi čestitari: predstavnik Sabora, rektor Sveučilišta u Zagrebu, predstojnik Katedre za klasične jezike Filozofskog fakulteta, izaslanici prosvjetnih foruma itd. Posebno je burno bio pozdravljen topao i misaon govor predsjednika Komiteta za znanost dra Velimira Sriće, negdašnjeg đaka Klasične gimnazije. Birani umjetnički program (u režiji Krešimira Dolenčića) izveli su pijanisti Pavica Gvozdić, Stjepan Radić, Neven Frangeš i Mirna Stopić-Nochta, violinist Branko Košir, orguljašica Ljerka Očić-Turkulin, gitarist Istvan Römer i glumci Urša Raukar, Anja Šovagović, Maja Freundlich i Dragan Milivojević, sve odreda bivši klasičari. Nakon akademije mnogi su se posjetioci zadržali u foajeu Dvorane na Susretu generacija. Čestitkama i dobrim željama od srca se pridružuje i uredništvo naše revije, koja nosi ime svjetski poznatog hrvatskog humanista i latinista Marka Marulića.

* * *

12. studenog o. g. u zagrebačkom Mirovnom domu »B. Adžija« preminula je u 93. godini života ugledna i najstarija članica našeg Društva i Katoličkog ženskog seniorata prof. dr. Marijana Kralj. Još nedavno prevela je s poljskog pjesmu »Slijepac« pape Ivana Pavla II. Objavili smo taj prijevod u »Maruliću« 3/1987. Njezine prijevode »Pustolovina malog Tome« M. Twaina, Sienkieviezeva romana »Ognjem i mačem« i romansa spisateljice Kossak-Szezucke »Iz ljubavi« izdalo je Društvo sv. Jeronima u vrijeme svoje bogate »međuratne« izdavačke djelatnosti. Dr. Marijana Kralj bila je i vrlo istaknuta pobornica hrvatsko-poljske kulturne i druge suradnje. Kao profesorica u Zagrebu (i neko vrijeme u Sarajevu i Virovitici) odgojila je generacije đaka a u mladim svojim danima sudjelovala je u radu prvog hrvatskog kazališta lutaka. Potkraj života oslijepjela je no tu svoju nevolju snosila je uzornom kršćanskom strpljivošću, sačuvavši do smrti bistrinu uma i vedrinu duha.

* * *

18. X. 1987. proslavio je tiho, u krugu redovničke zajednice, svoj zlatomisnički jubilej naš suradnik o. *Rajmunnd Kupareo*, OP.

* * *

15. XI. 1987. na tribini *Darovana riječ* u Kažotićevoj dvorani kod dominikanaca u Zagrebu priređen je razgovor o lirici *Ante Jakšića*. O Jakšićevoj poeziji govorili su *B. Petrač* i *J. Ricov*, a stihove je recitirao *K. Tičić*.

* * *

25. X. 1987. u Tuzli je u novoj velebnoj crkvi proslavio svoju zlatnu misu o. fra *Stanko Bogeljić*. (D)

* * *

31. X. 1987. u Novom Vinodolu svečanom akademijom počela je proslava 700. obljetnice *Vinodolskog zakonika*. (D)

* * *

Početkom studenog 1987. u Podgori je održan svečani skup u povodu 100. obljetnice smrti don *Mihovila Pavlinovića*, istaknutog rodoljuba u hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji. (D)

* * *

7. X. 1987. *dominikanci* su u Zagrebu proslavili 60. obljetnicu ponovnog osnutka svog samostana. (D)

* * *

Početkom rujna 1987. u Splitu je Književni krug obilježio 40. obljetnicu smrti don *Frane Ivaniševića*, sakupljača građe za narodni život i običaje. (D)

* * *

24. XI. 1987. umro je u Zagrebu član HKD-a rektor crkve sv. Vinka vlč. *Stjepan Šegudović*.

* * *

30. XI. 1987. umro je u Zagrebu prof. *Ante Jakšić*, hrvatski književnik i odbornik našeg Društva, suradnik i bivši urednik »Marulića«. Nekrolog ćemo donijeti u br. 1/88.

ISPRAVAK

Prigodom prepisivanja Jakšićeve pjesme »Hrvatski jezik«, objavljene u »Maruliću« broj 5/87, str. 551, došlo je do izmjene teksta u četvrtoj strofi koja treba glasiti ovako:

»Tko njega ljubi i zbog njega strada,
zna kako bole, kako tište uze.
U njem je vjera, utočište, nada,
u njem su groblja, kolijevke, suze.«

Molimo da se to uvaži.

Uredništvo »Marulića« primilo je tek sada ispravan tekst čitave pjesme, koju će opet u cjelini objaviti u jednom od narednih brojeva, jer je u objavljenom tekstu bilo više preinaka.

AUTORI I NJIHOVI PRILOZI U DRUGOM DESETLJEĆU »MARULIĆA« 1978—1987

(Kurzivom su tiskani pjesnički prilozi)

ADRIATICUS
— Crnogorski govori, 5/1986, 653—654.
ALIĆ, Salih
— Iz ostavštine, 4/1982, 310.
ALILOVIĆ, Ivan
— U spomen jednom zaboravljenom pjesniku, 1/1982, 75—76.
ANDRIĆ, Stanko
— Legenda o svecu pogubljenom u Silistri, 6/1985, 689—693.
— Nastavak pripovijesti o palimpsestu, 1/1986, 29.
— Usporedba spašenog samoubojice, 1/1986, 29—30.
— Predvečerje, 1/1986, 30—32.
ANDRIJEVIĆ, Jure
— Ovce iza zatvorenih rešetaka, 6/1978, 530—532.
ANTOLOVIĆ, Josip
— Isusovac Poljak o hrvatskom jeziku, 5/1981, 463—470.
— Otac Ferdinand Konščak (1703—1759), isusovački misionar u Kaliforniji, 4/1982, 326—332.
— Razmišljanja nad Nekrologom oca Vinka Basilea, 2/1984, 189—195.
— Paul Claudel, pisac kozmopolitske civilizacije, 2/1985, 180—184.
— Hrvatski misionar isusovac Ivan Vreman, 1/1986, 37—40.
— Uz 400. obljetnicu »Ratio Studiorum«, 3/1986, 343—346.
— Svom profesoru, 4/1986, 517—519.
— Gogolj — kršćanski pisac, 1/1987, 44—48.
— Gerard Manley Hopkins — najveći isusovački pjesnik, 4/1987, 475—479.
ANTUNOVIĆ, Tomislav
— *Mojim unucima*, 2/1978, 126.
— Ni moj čempres više ne raste, 4/1978, 366—372.
— *Nerođenom*, 3/1979, 251—252.
— Starac Robinzon i dječak Marin, 4/1979, 335—342.
— *Maslina*, 3/1980, 212.
— Kukučinova iseljena Hrvatska, 3/1980, 231—237.
— Tija san reć, 5—6—1980, 424—425.
— Misto mog ditinstva, 3/1981, 303—304.
— *Bože, smiluj nam se!*, 5/1982, 404—405.
— Bila sam dobra žena i dobra mater, 1/1983, 51—55.
— *Poruka didu na onon svitu*, 3/1983, 238.
— Nove zbirke pjesama Mirka Validžića, 2/1984, 235—240.
— *Jeka s Bijaći*, 4/1984, 480.
— *S tugom ću umrijeti*, 5/1984, 564.
— Poeme Mirka Validžića, 5/1984, 610—611.
— *U dan kad san se rodija*, 5/1985, 597.
— *Ja ću se pomoliti*, 1/1986, 62—63.
— *Pokoljenja da me ne bi prokljinjala*, 4/1986, 488.
— *Bojim se*, 3/1987, 264.
A. R.
— Suvremeni pristup i duboko humana nota, 4/1979, 377.
— Dva koncerta na obnovljenim orguljama u Osijeku, 5/1978, 491.
— Dva vrijedna koncerta u Đakovačkoj katedrali, 5/1979, 473.
— Vladimir Rešković Vlado: Raspivano srce Slavonije, 1/1980, 96.
— Prva lopta u svome vremenu, 2/1981, 207—208.
— Povjesničar s razmeđe, 5—6/1980, 531—532.
— Autentični dah starih vremena, 4/1982, 353—354.
— Anto Gardoš: Tajna Zelene pećine, 2/1982, 187—188.
— U spomen na Gotovca, 1/1984, 98.
ARAPOVIĆ, Boris
— *Dvije grlice*, 4/1987, 483.
AVA MISLAN (Stanislava Adamić)
— *Radije bih u pustinju*, 2/1978, 138.
— *Kletva*, 5/1978, 414.
— *Bojim se sveopće smrti*, 4/1979, 318.
— *Ako sam pas*, 6/1979, 556—557.
— *Pismo mrtvoj majci*, 2/1980, 124.
— *Samo kamen*, 3/1980, 277.
— *Svejedno koliko stara*, 4/1980, 343.
— *U kasu Apokalipse*, 4/1981, 369.
— *Bila si sve*, 4/1981, 389.
— *Zbunjena molitva*, 1/1984, 56.
— *Ne dalje od četiri*, 1/1985, 112.

— *Jakovljeve ljestve*, 3/1985, 296.
— *Maranatha*, 3 1985, 329.
— Pisac i naše vrijeme, 1/1987, 36—37.
— *Buntovna pjesme*, 3/1987, 268.
— *Božja samoća*, 4/1987, 424.
BAADER, Franz von (Prev. Tomo Vereš)
— Pismo jednom visokom državniku, 3/1981, 248.
— O sadašnjem neskladu... 2/1982, 155—160.
BABIĆ, Marko
— Miho Demović: Musik und Musiker in der Republik Dubrovnik, 6/1982, 576—577.
— Dvije crne obljetnice Bosanske Posavine, 1/1983, 58—61.
BABLER, FRANTIŠEK, Otto
— Misli i razmišljanja, 2/1980, 131—133. (S češ. prevela Blaženka Karlusova).
BAČIĆ FRATRIĆ, Ante
— Susret, 5/1986, 624.
BAČIĆ SAVSKI, Josip
— *Misli su silne gromade*, 4/1987, 418.
BAČIĆ, Stipa
— *Idila na Bari*, 6/1982, 512.
— *Pismo*, 6/1982, 514.
BADALIĆ, Josip
— O »Prikazanju zgode iz života svetog Pafnucija« Milana Pavelića, 1/1984, 57—59.
BADURINA, Oto
— *Pjesma LIV*, 6/1978, 548.
BAKOŠ, Nevenka
— Posjednik, 6/1978, 537—539.
— Jutarnja vijest, 2/1979, 107.
— Poraz, 4/1979, 313—317.
— Smjena, 4/1979, 317.
— Povratak, 6/1979, 489—494.
— Križ na planini, 1/1981, 75—77.
— Suza, 2/1981, 190—192.
— Brijeg, 5/1981, 471—473.
— *Kameni križ*, 2/1982, 113.
— Kristalna čaša, 2/1982, 238—239.
— Noć, 5/1982, 383—385.
— *Žurba*, 1/1983, 65.
— *Ljepši si, Bože, od svega*, 3/1983, 269.
— Koraci, 4/1983, 400—401.
— Predosjećaj, 1/1985, 100—103.
— Tajanstveni čovjek, 2/1985, 241—242.
BALENTOVIĆ, Ivo
— Gola, bijela, mrtva, 2/1978, 121—125.
— Đuro Vilović, 3/1979, 233—235.
— Majstor Joško, 4/1979, 364—365.
— Večera, 3/1980, 245—255.
— Pjesnik i njegov grad, 5—6/1980, 529—530.
— Posjet, 1/1981, 16—23.
— *Godine, godine*, 1/1981, 66.
— *Čovjek iza zida*, 2/1981, 118.
— Sukob s Crnim Gospodinom, 3/1981, 221—228.
— Bogalj, 6/1981, 542—558.
— Na grobu Mare Švel, 1/1982, 14—16.
— Suza, 3/1982, 210—213.
— »Mediteranska poema« Ante Parčine, 3/1982, 279—280.
— U povodu nedavne smrti Saliha Alića, 4/1982, 311—312.
— Pjesnik tišine i osame, 6/1982, 513—514.
— Nekoliko biografskih zapisa Mare Švel, 3/1983, 243—246.
— Lomača, 4/1983, 343—354.
— Arabeske Ante Parčine, 5/1983, 560—561.
— Zanimljiva zbirka pjesama, 5/1983, 562.
— *Zbogom kažem*, 1/1984, 53.
— Osvrt na život i rad Svetislava i Ilije Milarova, 2/1984, 184—188.
— Neka druga osoba, 4/1984, 473—476.
— Zaboravljeni hrvatski književnik Mato Blažević 1/1985, 73—76.
— Uspomene, 2/1986, 167—169.
— Tuga nailazi, 2/1986, 170—171.
— *Možda*, 3/1986, 289.
— *Zapis*, 3/1986, 346.
— Drumovi, nesanica, samoća, 4/1986, 536—538.
— A život teče dalje, 5/1986, 584—586.
BANGO, Marija
— Tu i tamo, 6/1983, 670.
— Vuzem i koli njega v Legrado, 2/1984, 134—137.
— Ta zvjezdana noć u Asizu, 4/1984, 483—484.
— Drugi jezik, 5/1986, 641—643.
BARTULOVIĆ, Danica
— *Jednog dana*, 2/1987, 157.
— *Duhovnoj braći*, 3/1987, 312.
— *Ljepota*, 3/1985, 376.
— *U nebeski urastam svijet*, 3/1985, 389.
— *Krševnici*, 3/1983, 242.
— *Objedinjenje*, 5/1983, 494.
— *Čovjek u Vama dovršen*, 1/1984, 43.
— *Ti si snaga*, 2/1984, 133.
— *Put je jedan*, 3/1984, 285.
— *U bezbroj mijena i oblika*, 5/1984, 579.
— Oluja, 1/1985, 43.
BEZINA, Petar
— Prilog povijesti školstva u Hrvatskoj, 6/1982, 575.
BEG, Mila
— *Gloria Arcis Siscianae*, 3/1978, 261.
— *Zalazak sunca na Silvestrovo MCMLXXVII*, 3/1978, 362.
— *Zagreb*, 5/1978, 448.
— *V pet crikvah v Kosovi*, 5/1978, 465.
— *To je moja domovina, Još sjaj je...*, 1/1979, 12.
— *Darovi djetinjstva, Tužno je i radosno*, 1/1979, 13.
BELIĆ, Miljenko
— Iskonski mislilac, 3/1978, 284—285.
— Filozofsko-teološki dijalog s Marxom, 5/1981, 512—518.
BERKA, Josip
— Proljetna smrt, 3/1978, 235—237.
— Kaunda, 2/1979, 141—142.
— Nedin zimski ples, 2/1980, 135—138.
— Sto pedesetogodišnjica »Lijepe naše«, 2/1985, 175—179.
— Gdje je Antun Mihanović spjevao »Lijepu našu«?, 2/1986, 193—195.
— Počeci gimnazije u Slavonskom Brodu, 6/1986, 735—737.
— Pred odrom velikog umjetnika, 6/1987, 695—697.
BEZIĆ, Živan
— Sudbina riječi, 2/1978, 181—184.
— Kakvo kršćanstvo? Elitno ili pučko?, 2/1979, 166—172.
— Što je značaj, 1/1980, 46—50.
— Psihologija naroda, 2/1981, 175—181.
— Engleski kralj na Šolti, 5/1981, 447—455.
— Nazivi za svećenika kod nekih naroda, 3/1984, 278—284.
— Čovjek i njegove vrednote, 4/1981, 443—450.
— Dramatska sudbina riječi »laik«, 6/1986, 683—691.
BERŠEK, Željko
— Grafička misaona poezija Josipa Ćosića, 1/1986, 109—110.
BIĆANIĆ, Nikola
— Tonči Antun Portolan — slikar Dubrovnika, 5/1981, 456—458.
— Tjeskoba ispraznosti, 4/1982, 355.
— *Pismo bratu*, 4/1987, 487.
BILIĆ, Mario
— *Silina riječi*, 1/1987, 38.
— *Misao na vječnost*, 4/1980, 342.
— *Pjesma*, 4/1985, 439.
— *Pjesma*, 5/1985, 564.
BILIĆ TUSUN, Dinko
— Za tebe zriju najljepši trsovi, 4/1982, 338.
BIRŠIĆ, Gracijan
— Prilog raspravi o hrvatskoj književnosti kršćanske inspiracije, 1/1978, 5—11.
BIŠĆAN, Drago
— *Varaždinska gimnazija*, 3/1987, 341.
— *Moj otac*, 4/1987, 472.
BLAJIĆ, Petar Zdravko
— Poljica, list poljičkog dekanata, 2/1978, 207—208.
— Dileme oko Foscola, 3/1978, 281—284.
— Papini — čovjek i kršćanin, 2/1979, 177—179.
— Ivan Mužić: Izrael i Antikrist, 5/1979, 474—476.
— Uz novi broj »Poljica«, 2/1981, 191—193.
— Nešto s juga, 1/1981, 89—91.
— Uznici svoga kamena, 1/1981, 98—99.
— Nešto o Papinijevu obraćenju, 2/1981, 159—161.
— Tragač za izgubljenim ili tek naslućenim, 1/1982, 83—84.
— »Arti Musices«, 6/1982, 581—583.
— Mužićevo »Masonstvo u Hrvata«, 1/1984, 99—107.
— Trogirska narodna glazba, 6/1985, 726—728.
— Trogirska glazbena radionica, 6/1986, 772—774.
BLAZOVIĆ, Augustin
— *Zimskom suncu*, 4/1984, 452—453.
BLAŽEVIĆ, Mato
— Vuk, 1/1985, 76.
BOBAN, Vjekoslav Martin
— *Biserna sjećanja*, 4/1982, 320.
BONIFAČIĆ Rožin, Nikola
— *Ružmarin*, 5/1983, 467—472.
BOŠKOVIĆ, Ivan
— Glazbenik i skladatelj Angelo Bonifazij, 2/1979, 135—141.
— Bajamontijeva pjesma o proslavi blagdana sv. Cecilije, 5—6/1980, 506—509.
— O Bajamontijevu »Requiemu« za Ruđera Boškovića, 4/1981, 392—401.
— Možemo li Ivana Manu Jarnovića nazvati dubrovačkim i hrvatskim skladateljem?, 6/1983, 671.
— Tajanstveni i zagonetni svijet Jerolima Ostojića, 5/1985, 652—653.
— Gdje je i kad rođen Ivan Mane Jarnović, 2/1986, 239—250.
— Treća rukopisna zbirka latinskih i talijanskih pjesama Bara Boškovića, 2/1987, 177—178.
— Ivaniševićeva oda Hrvatskoj, 3/1987, 313.
— Zašto Ivan Marko Lukačić?, 3/1987, 315.
— Nepoznati podaci o kapelnicima splitske prvostolnice XVIII. i XIX. stoljeća, 5/1987, 591—601.
— Gorak okus Danajskog dara dr. Artura Schneidera, 5/1987, 656—658.
— Zaslužni hrvatski povjesnik dr. Vinko Foretić, 5/1987, 665—666.
BOŠNJAK, Srećko
— Cerbronov put križa — put radosti, 6/1979, 547—548.

— Lutalac u pustinji, 4/1980, 364.
BRČIĆ, Mladen
— Susret dvaju pjesnika u Franjevačkom samostanu u Gorici kod Livna, 6/1982, 455—460.
BREZARIĆ, Zvonimir
— *Razdrta čipka*, 5/1981, 475.
BRIDA, Marija
— Sjećanje na prijateljicu, 2/1987, 143—146.
B. Š.
— Josip Andreis (in memoriam), 3/1982, 235—237.
BUBALO, Jakov
— Posjet nepostojećem muzeju, 4/1987, 419.
BUBALO, Janko
— *U pratnji oblaka*, 3/1978, 253—256.
BUČIĆ, Marin V.
— U onoj strašnoj, smrti bliskoj noći, 2/1987, 186—187.
— Ograde, 4/1987, 453—454.
BUKOVAC, Marija (Ana Marija)
— *Jesen*, 3/1978, 246.
— *U Zelengaju*, 5/1978, 446.
— Jedan susret s Tinom Ujevićem, 6/1978, 510.
— *Kraj vode žive*, 3/1979, 240.
— *Violoncello*, 5—6/1980, 476.
— *Svečanost tišine*, 1/1981, 10.
— *Istom smo plakali suzom*, 6/1981, 596.
— *Kozmička tišina*, 3/1984, 345.
— *Akordi tuge*, 1/1987, 70.
BULIĆ, Bruno
— Moja rodna kuća, 5/1979, 420—424.
— Rat i ratnici, 4/1981, 370—376.
— Deseti brat, 4/1982, 296—300.
— Rat se bliži kraju, 5/1982, 366—369.
— Na kraju 1. svjetskog rata, 5/1983, 473—477.
— *U suton*, 5/1983, 483—484.
— Si vis bellum, para pacem!, 5/1984, 570—575.
— Moje malo maturalno putovanje, 4/1985, 481—491.
— Kad su splitske palme bile malene, 4/1986, 489—495.
BULJAN, Jadranka
— *Dva akvarela*, 3/1984, 343.
BUTURAC, Josip
— Srećko Majstorović: Euzebije Fermedžin, 2/1978, 211—212.
— Paškal Cvekan: Virje, 2/1978, 212.
— J. Pašić — Dvije knjige, 4/1978, 400—401.
— Antun Bošnjaković, Crkva Bl. Djevice Marije na Bapskoj, 3/1979, 293.
— Dr. Krunoslav Draganović — Pero Sudar: Komušina i Kondžilo s posebnim osvrtom na Usorsku banovinu i stari Kuzmadanj, 2/1982, 191.
— Srednjovjekovna Požega u monografiji »Požega 1227—1977«, 570—573.
— Tomislav Đurić: Srednjovjekovni gradovi slavonskog gorja, 4/1983, 447—448.
— Govor požeške okolice, 4/1983, 448.
— Iz povijesti Strigove i Racke Kaniže, 1/1984, 29—36.
— Neopravdani prigovori, 2/1984, 214—218.
— Uz polemiku Buturac—Cvekan, 6/1984, 707—708.
— Razgovor ugodni s uredništvom »Družine«, 6/1984, 711—717.
— Kratak odgovor o. Cvekanu, 5/1985, 639—640.
— Hrvatski katolički pokret, 5/1985, 553—564.
— Povijesni počeci Bjelovara, 2/1986, 207—216.
— Milan Radeka: Krajina ili karlovačko vladičanstvo, 3/1986, 408—414.
— Iso Kršnjavi: Zapisi — iza kulisa hrvatske politike, 2/1987, 223—230.
— Iz povijesti Zbora duhovne mladeži zagrebačke, 3/1987, 305—310.

C. F. S.
— *Netko*, 2/1983, 152.
— Temelji propovjedništva, 2/1986, 259.
— *Sasvim običan radnik*, 1/1987, 22.
CVEKAN, Paškal
— Neka se čuje i druga strana, 4/1984, 497—500.
— Kritika mora biti humana, 3/1985, 402—404.
— »Prava je znanost ponizna«, 1/1986, 76—77.

ĆENIĆ—PETRIĆEVIĆ, Anđelka
— *Uz odar moje majke*, 1/1981, 24.
— *Sjećanje* (Posvećeno tragično preminulom pjesniku), 3/1979, 252.
— *Crkva od kamena* (Č. A.), 1/1984, 64.
ČIBO, Nino
— Potrebna i vrijedna knjiga, 3/1981, 330—331.
ČIRKO, Jakov
— *Kamenje korjenito*, 2/1983, 162
ČULJAK, Zdravko
— Srebrenom zrikavcu, 6/1978, 548.
ČUVALO, Iva
— *Jedna je zvijezda*, 1/1986, 43.
— *Golubice*, 1/1986, 54.
— *Noć*, 1/1986, 63.
— *Može li more*, 6/1986, 744.
— *U naručju već palih zvijezda*, 2/1987, 131.
— *Rasanjene ptice*, 2/1987, 131.
— *Varka*, 3/1987, 285.
— *Treba nam*, 4/1987, 484.
— *Zašto?*, 5/1987, 617.

ĆORIĆ, Šito
— *Molitva*, 3/1987, 229.
ĆOSIĆ, Josip
— Odgovor M. V. Ćelkanoviću, 4/1980, 351.
— Pun pogodak kičicom, 3/1981, 317.
ĆUK, Bonaventura
— Pjesma mojem grobu, 6/1982, 481—486.

DADO
— Vrbe su umukle, 3/1978, 263.
DAMIŠ, Ivan
— Nepoznati književnik franjevac, 6/1982, 487—490.
D. C.
— Fratrova oporuka, 3/1982, 284—286.
— Sivrićeva »Seljačka kultura Bosne i Hercegovine«, 3/1984, 240—243.
DEKOVIĆ, Darko
— Izraz »čaj« kao primjerak pučke etimologije, 3/1982, 222—223.
— Neopravdana upotreba kratica i njihovo razjednačivanje s hrvatskom istoznačnicom 4/1982, 321—324.
— Bura, 4/1984, 490—492.
— O jednoj netočnoj bibliografskoj tvrdnji Josipa Vajsa, 1/1986, 74—75.
— O glagoljskom traktatu teološko-moralne kazuistike iz XVIII. stoljeća, 6/1986, 745—749.
DE MICHELI, Antonio
— Hrvati i Hrvatska u Dantea, 2/1979, 148—150.
DEMOVIĆ, Miho
— R. Olesch: Bartholomeus Cassius: Institutione linguae Illyricae, 2/1978, 210—211.
— Duhovne skladbe Jakova Gotovca, 5/1987, 560—569.
D'ESPINAY, François
— *Bože, Tvoje ime je nježnost* (Prev. Feliks Višnjić), 3/1979, 238.
DEROSSI, Julije
— Raščlamba Marulićeva teksta o začinjavcima, 2/1978, 153—159.
— Maruliću Marulićevo, 4/1978, 373—375.
— Problematika hrvatskog Prvotiska, 2/1984, 143—155.
— Začinjavcologija rediviva, 6/1978, 545—547.
— De imitatione Christi u Marulićevu prijevodu iz godine 1500, 6/1984, 651—655.
— Fahrudin Nikšić: Šutnje i odgovori, 4/1985, 525—527.
— Vjersko i crkveno nazivlje u Pravopisnom priručniku, 3/1987, 287—290.
DESPOT, Pavao
— *Sjećanje na majku*, 2/1987, 180.
— *Te kamene stube*, 3/1979, 259.
— *Na Griču*, 3/1981, 298.
— *Rođendan proljeća*, 2/1982, 109.
— *Život*, 2/1982, 136.
— *More*, 4/1982, 309.
— *U Raklju*, 1/1983, 6.
— *U bolnici cvijeće*, 5/1983, 526.
— *Voštane svijeće*, 1/1984, 59.
— *Ranjeno predvečerje*, 3/1984, 344—345.
— *Na zadarskoj tržnici dva pijetla svezana*, 6/1984, 690.
— *Pjesnik, Raševljka i more*, 2/1985, 103.
— *Prvo pismo kćeri brucošici*, 2/1985, 42.
— *Dan kada je umrla moja mater*, 3/1985, 334.
— *Lipo samo*, 4/1985, 426.
— *Pitari*, 4/1985, 450.
— *Školjka*, 1/1986, 66.
— *Dragulji patnje*, 1/1986, 70.
— *Sudbina neposlušna čovjeka*, 2/1986, 195.
— Brige Ivanove, 3/1986, 330—340.
— *Slutnja*, 5/1986, 576.
— Smrt u svanuće, 5/1986, 635—640.
— *Hrvatske floskule*, 1/1987, 31.
— *Majčini dodaci*, 1/1987, 31.
— *Gnjide*, 2/1987, 187.
— *Mitnice*, 3/1987, 294.
— *Dvije majke*, 4/1987, 452.
— *Pismo »starog Varšavljanina«*, 5/1987, 618.
DEŽELIĆ, Mladen
— Počeci Marionetskog kazališta u Zagrebu 1/1986, 45—56.
DEŽELIĆ otac, Velimir
— Marulić i Judita, 6/1984, 656—659.
DIMNJAKOVIĆ, Janko
— *Stara pjesma*, 3/1987, 310.
— *Sloboda*, 3/1987, 314.
— *Zečićev interveiw*, 4/1987, 418.
— *Matoš govori*, 4/1987, 483.
D. J.
— *Još uvijek*, 5—6/1980, 453.
DOBOR, Tomislav
— *Godine su prošle*, 4/1981, 350.
— Ovo je zemlja Hrvata, Gospodine Bože, 6/1983, 594.
DOMINIĆ, Stanko
— Podravske senje Bože Hlasteca, 2/1987, 203—204.
— *Zimski cajti*, 1/1979, 6.
— Uz likovnu izložbu Branka Bahuneka, 1/1979, 92—93.

— *Zmirom te čekam*, 6/1979, 494.
— Ti ćeš to napisati, 6/1979, 503—507.
— Svjedočanstvo stare kajkavštine, 1/1980, 74—76.
— D. Carlo Homulka, slikar i pjesnik, 1/1980, 93.
— *Riječ i mač*, 2/1980, 107.

DORČIĆ, Vinko
— Bolonić-Žic Rokov: Otok Krk kroz vjekove, 2/1978, 206—207.
— Prof. Vjekoslav Štefanić, 1/1980, 27—29.
— Jedno važno savjetovanje, 1/1980, 93—94.
— Jedno mišljenje o Baščanskoj ploči, 2/1980, 164—165.
— Na Olimpu, 6/1982, 462—464.
— Novi izgovor latinskog jezika, 1/1985, 123—124.
— Potreba klasičnih jezika, 4/1985, 511.
— Staroslavenska akademija u Krku, 3/1986, 403—404.

DOROTIĆ, Tomislav
— *Šator ljubavi — Ona koju volim*, 3/1983, 279.
— *Nona*, 4/1983, 381.
— *Nono*, 4/1983, 401.
— *Naše življenje*, 5/1983, 508.
— *Dubrovnik*, 6/1983, 594.
— *Srce pjesnika*, 1/1984, 56.
— *Ako naiđeš*, 2/1984, 166.
— *Zeleni otoci Slavonije*, 3/1984, 333.
— *Oduvijek*, 4/1984, 476.
— *Zima u Bolu*, 1/1985, 114.
— *Vrijeme sjećanja*, 3/1985, 383.
— *Sve ove dane*, 3/1985, 392.
— *Bolujem posve tiho*, 4/1985, 568.
— *Bol moje osame*, 6/1985, 676.
— *Nikad nedosanjana sanja*, 6/1985, 713.
— *Pješčana ura*, 1/1986, 18.
— *Moj probudi muk*, 2/1986, 115.
— *Svjetionik boli*, 2/1986, 175.
— *Pjesma*, 2/1986, 190.
— *Put do gore*, 3/1986, 393.
— *Otvorite vrata srca*, 3/1986, 393.
— *Pošla si za glasom moje pjesme*, 4/1985, 500.
— *Ponekad moramo biti sami*, 6/1985, 726.
— *Pod krovovima siromaha*, 1/1987, 19.
— *Nadarbine*, 2/1987, 156.
— *Sveimeni, Bezimeni*, 3/1987, 343.
— *Na šentodi*, 4/1987, 471.
— *Čije dobro u meni živi*, 5/1987, 585.
— *Potrebni su mostovi smirenja*, 6/1987, 697.

D. P.
— Ilija Džinić, 6/1981, 615.

DRAGIĆ, Ivo
— Knjiga zrele proze, 6/1982, 560.

DRAGANOV, I.
— Što je šund?, 5/1979, 437—439.
— Bog i neki sitni božići, 6/1979, 565.
— »Prostak u kući«, 6/1979, 567.

DRAGUTINAC, Mitar
— *Sveti Dimitrije*, 3/1984, 330.

DRAŽIĆ, Snježana
Uvijek vjerni, 6/1979, 502.

DULČIĆ, Pere
— *Arhipelag bola*, 1/1977, 76—77.
— *Kamen*, 1/1977, 77.
— Lik i djelo Ive Dulčića, 2/1980, 153—156.
— Pregled značajnijih umjetničkih djela I. Dulčića, 2/1980, 157—159.

DUMBOVIĆ, Vladimir (V. D.)
— Historijat u Šematizmu franjevačke provincije 1979, 4/1980, 360—362.
— Zašto je Fortis objavio baladu »Hasanaginicu«, 1/1981, 87—89.
— Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, 1/1981, 99—100.
— Značajna knjižica, 1/1981, 100—101.
— Branko Šenoa — grafike i crteži, 1/1981, 102—104.
— Kompjutorska konkordancija Marulićeva djela, 3/1981, 329—330.
— Izložba-retrospektiva crteža Ivana, Lackovića Croate, 4/1981, 416—417.
— Franjevački samostan Zaostrog, 4/1981, 427—428.
— Bosansko-hercegovački katolici u 18. st., 5/1981, 529—530.
— Marko Vego: Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, 6/1981, 625.
— »Flos medicinae — Cvit likarije«, 6/1981, 626.
— 60 godina Gradišća — 60 godina znanstvenog rada u Gradišću, 1/1982, 77—82.
— Acta biokovica — Radovi o prirodi biokovskog područja, 1/1982, 84—86.
— Alojz Jembrih: Antun Vramec i njegovo doba, 2/1982, 191—192.
— Talmud, 4/1982, 349—350.
— Nov zanimljiv i vrijedan riječnik, 4/1982, 350—351.
— Samostan sv. Frane u Zadru, 5/1982, 442.
— Starohrvatska prosvjeta, 5/1982, 404—403.
— W. Smith: Zastave i grbovi svijeta, 6/1982, 577—580.
— 75-godišnjica Gradske knjižnice u Zagrebu, 1/1983, 103—104.
— Istarska Danica 1983, 2/1983, 198—201.
— Znanstveni skup u Makarskoj, 4/1983, 445.
— Obnova Kaptola kao stare (urbanističke) jezgre Zagreba, 5/1983, 559.
— Adolf Malić: Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske, 5/1983, 564—566.
— Prvo latiničko izdanje »Plača Gospe« (Mikaljino izdanje iz 1642), 5/1983, 567.
— Veljko Rogić: Regionalna geografija Jugoslavije, 2/1984, 244—248.
— Acta Biocovica, 5/1984, 614—619.
— Veliki atlas svijeta, 6/1984, 728—732.
— »Ljetopis Kreševskog samostana (1765—1817). »Izvještaj o pohodu bosanskog vikarijata 1768, 1/1985, 145—149.
— »Starohrvatska prosvjeta«, 1/1985, 150.
— Turistička geografija, 4/1985, 527—529.
— Memoari maršala Marmonta, 1/1986, 100.
— Povijest medicine, 1/1986, 101—102.
— Kalendar »150 godina hrvatskog narodnog preporoda«, 2/1986, 258—259.
— Novo o zagrebačkim crkvenim objektima, 4/1986, 520—521.
— Šematizam zagrebačke nadbiskupije, 4/1986, 529—531.
— Počeci tiskarstva u evropskih naroda, 4/1986, 538—546.
— Alberto Fortis: Put po Dalmaciji, 6/1986, 784—787.
— Stari franjevački samostani Kraljeva Sutjeska, Fojnica i Kreševo — Sarajevo 1984.
— Novo na zagrebačkom Kaptolu, 2/1987, 211—213.
— Jure Radić: Biokovski živi fosili — vapnoped i prodornik, 2/1987, 221—223
— Kalendar »Istarska Danica«, 1987, 3/1987, 366.
— Treći znanstveni skup o prirodi biokovskog područja, 5/1987, 668—671.

D. Z.
— Petar Vlahović: Narodi i etničke zajednice sveta, 6/1985, 763—765.

DŽALTO, Stjepan
— *Tri pjesme*, 2/1978, 162.
— *Dvije pjesme*, (Znam da ću se obratiti — Ostanite), 2/1978, 172.
— Čupavci su čuđenja u selu, 2/1978, 175—177.
— *Spontanosti*, 5/1978, 432.
— Nakon prvog poljupca, 5/1978, 457—460.
— I sve je u redu što se dječaka tiče, 5/1979, 406—407.
— Putositnica iz Tunisa, 6/1979, 549—550.
— Čudna jada iznenada, 2/1980, 149—152.
— *Molitva*, 4/1980, 343.
— Krvava motika, 5—6/1980, 477—480.
— Lice u mraku, 1/1981, 23.
— Dorina udaja, 5/1981, 459—462.
— Priča, 1/1982, 6—13.
— *Te godine igrali su anđeli*, 6/1982, 454.
— Jah, taka je, 5/1983, 480—490.
— *Obruć straha*, 2/1985, 240.
— Zagudi, medeno moje!, 3/1985, 392—395.
— Ljubav zatvorenih očiju, 6/1985, 736—738.
— Križ iznad ponora, 5/1986, 592—598.
— Kako nastaju zvijezde, 1/1987, 39—43.
— *Neka se bar smrti zagrle*, 5/1987, 589.
— *Kad mi svega bude dosta*, 5/1987, 590.

ĐARMATI, August
— Osvrt na prvu knjigu Augustina Korpara »U dvije riječi«, 1/1987, 104—105.
— *Pjesma o smrti*, 2/1978, 116.
— *Nepolazi mjesta*, 3/1978, 230.
— *Ne daj mislima*, 4/1978, 360.
— *Aladinova svjetiljka*, 5/1978, 419.
— Balentović kao pjesnik, 5/1978, 441—446.
— Duša Petra Grgeca je u njegovim pjesmama, 6/1978, 521—525.
— Tri elementa u poeziji Mirka Valdžića, 6/1978, 526—529.
— *Krik života*, 2/1979, 111.
— *Kud hitaš?*, 3/1979, 208.
— *Kasna jesen u meni*, 5/1979, 387.
— *Vez*, 5/1979, 399.
— Dva rano preminula pjesnika, 6/1979, 510—519.
— *Pokojnom prijatelju*, 1/1980, 45.
— Prirodni motivi u pjesmama Stanka Dominića, 2/1980, 108—111.
— Netko nam ipak pruža ruku, 3/1980, 276.
— *Život*, 4/1980, 309.
— *Ispovijed*, 5—6/1980, 395.
— *Još danas*, 1/1980, 4.
— *Medaljoni*, 2/1980, 167—169.

ĐARMATI, Iljko
— Sjenica — Plava kućica, 3/1980, 237.

EMMANUEL, Pierre
— Poklon pastira, 6/1984, 630.

ESEŠ, Slavko
— 35. godišnjica Poljskog katoličkog udruženja »Pax«, 5/1981, 506—509.
— Rojevi i bojevi »pogleda na svijet«, 2/1982, 104—105.
— Čovjek — slobodna stvaralačka osoba ili podatljiv predmet obrade, 3/1983, 290—294.
— Kako dozvati kraljevstvo nebesko?, 1/1984, 70—80.

ETINGER, Ružica
— Ne zovi me, 2/1978, 144.
— »Čekam Maru«, 6/1978, 535—536.
— *Smijem se, smijem*, 5—6/1980, 504.

FAZINIĆ, Anđelko L.
— Jakov Salečić, hrvatski pjesnik, 4/1979, 323—334.
FILIPOVIĆ, M.
— Na raspučju, 5—6/1980, 531.
FLÖEL, Mira
— Autoportret u stihu, 3/1983, 253—257.
— Poziv, 3/1983, 289.
FLÖGEL-MRŠIĆ, Mirna
— *Dar*, 3/1986, 392.
FRANKENBERGER DANIŠ, Zdenko
— Jesu li Kraljedvorsko-zelengorski rukopisi južnoslavenskog podrijetla? 2/1982, 137—153 (preveo Ante Miličić).

G.
— Značajna izložba, 3/1980, 298.
— Kritičari o radovima Ante Starčevića na »Memorijalu Ive Kerdića« u Strossmayerovoj galeriji starih majstora JAZU, 3/1981, 334—335.
— Spomenik Augustu Šenoi, 4/1981, 415.

GABRIĆ, Bela
— Životni put i poezija Jakova Kopilovića, 5/1981, 476—483.
GALIĆ, Maja
— Iz korespondencije Ante Tresića Pavičića, 2/1979, 154—157.
— Razgovor s Rabuzinom, 2/1981, 193—194.
— Josip Botteri Dini — Uronjenost u ozračje Božje, 2/1982, 161.
— Ivo Dulčić — Iluminirana nostalgija ljeta, 3/1985, 410.
GAMULIN, Grgo
— Razmišljanja na Waterloou, 5/1982, 410—419.
— Poalije Waterlooa — ili: utopiti ribu, 4/1983, 411—422.
— Spiritizam u Cavtatu, 1/1984, 65—69.
— Sistem apsolutizacije, 3/1984, 371—389.
— Pakosno pismo o mitologiji, 1/1985, 115—123.
— Ono što sociolog nije rekao, 6/1985, 755—758.
— Izlazak iz Egipta, 4/1986, 502—515.
GASSELIĆ, Ana
— *Spoznaja*, 2/1978, 186.
— Elegija, 2/1978, 187.
— *Ovisnost života*, 5—6/1980, 497.
— *Dokaz riječnosti*, 5—6/1980, 512.
— *Glas*, 4/1987, 482.
GAVRAN, Zdravko
— Kritika o Poljakovu izrazu, 6/1981, 574—575.
GEIĆ, Duško
— Jedno mihovilsko ljeto u Istri, 4/1987, 459—468.
GER, Ani
— Pjesniku srca (A. Jakšiću za rođendan), 3/1979, 207.
GLAGOLJIĆ, Vlaho
— Turopoljske pripovijesti, 6/1979, 596.
— O hrvatsko-njemačkim književnim svezama, 5/1982, 370—374.
G. M. (Gm) (M. G.)
— Neoklerikalizam i pučki katolicizam, 6/1978, 572.
— Danica 1979, 5/1978, 492.
— Danica 1982, 5/1981, 518.
— Georges Huber: Ivan Pavao I, 5/1981, 519.
— Danica 1983, 6/1982, 558.
— Radovan Grgec: Nadanja i iščekivanja, 3/1984, 418.
— Osamdeseta godišnjica života Jeana Guiitona, 5/1981, 500.
— Danica 84, 6/1983, 681.
— Radovan Grgec: Nadanja i iščekivanja, 3/1984, 418.
— Danica, 85, 6/1984, 721.
— Danica, 86, 6/1985, 761.
— Danica 1987, 5/1986, 661.
GOLEC, Ivica
— Uz 100. obljetnicu prvog zavoda za gluhonijeme u Hrvatskoj i 80. obljetnicu njegova utemeljitelja Petrinjca Alberta Lampea, 6/1985, 730—732.
— Uz 200-obljetnicu rođenja graditelja Josipa Kajetana Knežića (1786—1848), 5/1986, 525—629.
GRABARŠIĆ, Branimir
— Balada o kneginji Katarini ludoj, 2/1979, 128.
GRABČANOVIĆ, Mustafa H.
— *Berači kukuruza*, 2/1978, 120.
— *Jesen... kasna jesen*, 5/1978, 407.
— *Samoća*, 1/1980, 32.
— *Jesen u Podrinju*, 2/1980, 133.
— *Bdjenje*, 1/1981, 70.
— *Suton na rijeci*, 2/1981, 169.
— *Nemirna noć*, 2/1981, 174.
— *Kad budem cvijet ili trn*, 6/1981, 564.
— *Halucinacije*, 2/1982, 132.
— *Svakidašnja pjesma*, 3/1982, 223.
— *Skadarlija*, 5/1982, 377.
— *Sofka*, 5/1982, 419.
— *Krik za smiraj*, 6/1983, 635.
— *Mjesečar*, 1/1984, 43.
— *Rezignacija*, 2/1984, 196.
— *Svakidašnja pjesma*, 1/1986, 32.
— *Ispovijest*, 1/1986, 69.
GRABOVAC, Izidor
— *Prijatelj*, 1/1977, 88.

GRASSI, Fran
— O izvedbi Haydnova oratorija »Sedam Spasiteljevih riječi...«, 3/1983, 316—317.
GRETA
— *Samoća*, 6/1986, 707.
GRGEC, Radovan
— Ulazeći u drugo desetljeće, 1/1978, 1—4.
— Jean Guitton: Isus, 1/1978, 102—103.
— Uz broj 2/78, 113—114.
— Uz broj 3/78, 217—218.
— Uz broj 4/78, 297—299.
— Uz broj 5/78, 405—406.
— Uz broj 6/78, 501—502.
— Uz broj 2/79, 97—98.
— Uz broj 3/79, 185—186.
— Uz broj 4/79, 301—302.
— Uz broj 5/79, 385—386.
— Uz broj 6/79, 485—486.
— Uz broj 1/80, 1—2.
— Uz broj 3/80, 201—202.
— Uz broj 4/80, 305—306.
— Uz broj 5—6/80, 381—382.
— Uz broj 1/81, 1.
— Uz broj 2/81, 109—110.
— Uz rub (3), 4/1978, 303—308.
— Uz rub (4), 5/1978, 415—419.
— Uz rub (5), 1/1979, 7—11.
— Uz rub (6), 2/1979, 103—107.
— Uz rub (7), 3/1979, 199—205.
— Uz rub (8), 4/1979, 319—322.
— Uz rub (9), 5/1979, 410—413.
— Uz rub (10), 6/1979, 529—533.
— Uz rub (11), 2/1980, 125—130.
— Uz rub (12), 3/1980, 277—230.
— Uz rub (13), 4/1980, 311—315.
— Uz rub (14), 5—6/1980, 418—423.
— Uz rub (15), 1/1981, 11—15.
— Uz rub (16), 3/1981, 216—219.
— Uz rub (17), 4/1981, 341—346.
— Uz rub (18), 5/1981, 433—438.
— Uz rub (19), 6/1981, 537—541.
— Uz rub (20), 1/1982, 1—5.
— Uz rub (21), 2/1982, 89—92.
— Uz rub (22), 3/1982, 197—201.
— Uz rub (23), 4/1982, 289—291.
— Uz rub (24), 5/1982, 361—365.
— Uz rub (25), 6/1982, 449—453.
— Uz rub (26), 1/1983, 1—6.
— Uz rub (27), 2/1983, 109—113.
— Uz rub (28), 3/1983, 209—213.
— Uz rub (29), 4/1983, 337—341.
— Uz rub (30), 5/1983, 461—466.
— Uz rub (31), 6/1983, 577—582.
— Uz rub (32), 1/1984, 1—6.
— Uz rub (33), 2/1984, 117—124.
— Uz rub (34), 3/1984, 273—276.
— Uz rub (35), 4/1984, 437—440.
— Uz rub (36), 5/1984, 537—542.
— Uz rub (37), 6/1984, 625—630.
— Uz rub (38), 1/1985, 1—5.
— Uz rub (39), 2/1985, 161—167.
— Uz rub (40), 3/1985, 289—295.
— Uz rub (41), 4/1985, 417—422.
— Uz rub (42), 5/1985, 537—546.
— Uz rub (43), 6/1985, 661—665.
— Uz rub (44), 1/1986, 1—5.
— Uz rub (45), 2/1986, 121—125.
— Uz rub (46), 3/1986, 265—270.
— Uz rub (47), 4/1986, 433—438.
— Uz rub (48), 5/1986, 565—571.
— Uz rub (49), 6/1986, 677—681.
— Uz rub (50), 1/1987, 1—9.
— Uz rub (51), 2/1987, 117—123.
— Uz rub (52), 3/1987, 245—249.
— Uz rub (53), 4/1987, 389—393.
— Uz rub (54), 5/1987, *541—550*.
— Uz rub proljetne lektire, 2/1978, 149—152.
— Uz rub (55), 6/1987, 685—689.
— Diego Fabbri o krizi teatra, 3/1978, 278.
— Na početku 1979, 1/1979, 1—2.
— *Junak našeg vremena*, 4/1979, 303.
— Poruka kršćanskog humanizma, 1/1980, 3—9.
— Stanku Dominiću u spomen, 2/1980, 105—106.
— *Perici*, 3/1980, 230.
— Stoto godište Danice, 5—6/1980, 510—512.
— Prof. Frane Sentinella, 1/1981, 2—3.
— Prof. dr. Josip Nagy (1884—1981), 2/1981, 115—116.
— Poruka Jacquesa Maritaina, 2/1981, 119—123.
— Još o Papiniju, 2/1981, 161—162.
— August Djarmati (1906—1981), 3/1981, 213—214.
— Kardinalu Šeperu u spomen, 2/1981, 102—103.
— Odlomak iz veće cjeline, 2/1983, 141—143.
— Đuro Kuntarić, 1/1984, 7—8.
— *Sjaj suza*, 2/1984, 138.
— *Miris moje zemlje*, 4/1984, 448.
— *Ave rima!*, 3/1985, 322.
— Tone Patrljić: Moj tata socijalistički kulak, 4/1985, 520—521.
— Georges Feydeau: Orden. 2/1986, 256.
— *Zrinski Frankopani*, 3/1986, 298.
— Prof. Antun Matasović (1893—1986), 4/1986, 439—441.
— Uz Gamulinovo mišljenje, 4/1986, 515—516.
— *Krug vjernosti*, 5/1986, 634.
— Obnovljeni »Kiklop«, 5/1986, 656.
— Petar Grgec — hrvatski pisac i katolički javni radnik, 5/1987.
— Tomislav Prpić (1898—1987), 6/1987. 692—695.
GRGUREV, Ivo
— *Triptih o djetelini*, 1/1986, 72.

— Cipli, 3/1986, 391.
— Dalmatinsko ljeto, 1/1987, 19.
G. S. Agopian
— Sakralna umjetnost i djelo, 3/1987, 317—321.
GUIDACCI, Margareta
— Hrvatski slikari, 5/1984, 557—559. (prev. J. Ricov)
GUJAS DŽURETIN, Josip
— »Akordi« o Hrvatskoj 5/1987, 600.

HERES, Tomislav
— Umro je Ive Jelenović — trubadur čakavske riči, 3/1981, 318—319.
— Pet stoljeća hrvatske filologije, 3/1981, 323—525.
— Župa Sali, 5/1981, 526—529.
— Poljički spomenici i neka pitanja podrijetla i razvitka glagoljskog pisma 1/1982, 49—57.
— »Ikavico, dušo naša«, 3/1982, 278—279.
— Poljička trilogija, 5/1982, 440—442.
— Umjetnost na raskrižju, 6/1982, 473—480.
— I blago knjiga i blagdan duha, 6/1982, 584—594.
— Tragom prošlogodišnjih izložbi, 1/1983, 97—102.
— Podrijetlo i značenje imena Zagreb u svijetlu nekih zagonetaka najstarije hrvatske povijesti, 3/1983, 225—237.
— Podrijetlo i značenje imena Zagreb u svijetlu nekih zagonetaka najstarije hrvatske povijesti, 4/1983, 367—379.
— Odjeci i pouke nekih izložbi, 2/1984, 254—265.
— Povelja krštenja, 3/1984, 284—285.
— Poljica od koplja sv. Jurja do masline sv. Bogdana, 4/1984, 513—519—521.
— Istarsko čudo, 5/1984, 561—564.
— Baština koju treba čuvati i sačuvati, 5/1984, 600—606.
— Hrvati i Hrvatska u Grafeneggu, 1/1985, 132—135.
— Osamstoto obljetničko slavlje Povaljske listine i Povaljskog praga, 1/1985, 136—139.
— Pjesnik Ton Smerdel, 1/1985, 185—214.
— Nad knjigama nemira i sjećanja, 6/1985, 761—763.
— Sat hrvatske povijesti, 1/1986, 83—86.
— Pisana riječ u Hrvatskoj, 1/1986, 86—87.
— Da li je Marin Držić bio hrvatski pisac?, 1/1986, 88.
— »Gospodinova večera« Bruna Balića, 2/1986, 135—147.
— Nesvakidašnja knjiga nesvakidašnjeg pisca, 4/1986, 531—535.
— Jedna povijest poljičke župe — kneževine kakva do sada nije napisana, 4/1986, 547—554.
— Udio kršćanstva u stvaranju europske kulture, 5/1986, 666—668.
— Nove stranice stare hrvatske povijesti, 6/1986, 780—784.
— Svjetska povijest o Hrvatima i Hrvatskoj, 1/1987, 86—92.
— Molitva za milost slova Smiljane Rendić, 2/1987, 189—197.
— Povijesni pregled estetike u Hrvata, 2/1987, 230—239.
— Hrvatski rukopisi Vatikanske knjižnice i Evanđelje sv. Marka po Marku Japundžiću, 3/1987, 269—285.
— Knjigovodstvo u službi očuvanja spomeničke baštine i kartografija u službi povijesti i kulture, 3/1987, 353.
— Prominjske obljetnice, 3/1987, 365—366.
— Poljički narodni život i običaji, 6/1987, 751—757.
HRESTAK, Siniša
— Nepošten odnos prema mladom pjevaču, 3/1978, 281.
— Tmasti oblaci na opernom nebu zagrebačkom, 5/1978, 490—491.
— O »Igrama« treba progovoriti otvoreno, 6/1978, 563—567.
— Hrvatska glazba pred malobrojnom publikom, 2/1979, 173—175.
— Praktičnost skladbi Vinka Glasnovića, 3/1979, 280—282.
— Zavrzlame oko »Fausta«, 3/1979, 282—283.
— Biennale bez publike i s mnogo izvanglazbenih događaja, 5/1979, 471—473.
— Licitacija uloga u HNK-u, 2/1980, 174—175.
— Taj ugursuz Bellini, 4/1981, 414—415.
— »Zemlja smiješka« s blagim okusom gorčine, 5/1981, 500—502.
— Čarobno ohrabrenje, 5/1981, 500—502.
— Uvijek živi Mozart, 5/1981, 509—510.
— Kome su trebale »Sluge«?, 5/1981, 510—512.
— Dalila je podijelila službenu glazbenu kritiku, 6/1981, 609—610.
— Prekinuta životna nit senzibilne skladateljice 1/1982, 76.
— Režijske petljancije Giancarla Del Monaca, 3/1982, 276—277.
— Sa zagrebačke operne scene, 3/1984, 415—417.
— Tužni trenutak hrvatskog glumišta, 4/1984, 501—502.
— Wagnerovo »Rajnino zlato« — profesionalizam najviše vrste, 4/1984. 511—513.
— »Nabucco« oscilativnih vrijednosti, 5/1984, 596—598.
— Je li »Requiem« misa za mrtve?, 5/1984, 598—599.
— Preminula je velika operna umjetnica, 3/1985, 405.
— Čudesnost »Kavalira s ružom«, 5/1985, 646—648.
— Čobanče i lipicaner, 1/1986, 95—97.
— Aplauz je antologijska predstava, 1/1986, 97—98.
— »Orfej« u vatrometu šale i melodije, 1/1986, 98—99.
— Utihnula je bura koja je tresla prozorima, 3/1986, 407.
— Kobni datum hrvatske glazbe, 4/1986, 520.
— »Sfriškana« premijera opere »Madame Butterfly«, 5/1986, 657.
— »Macbeth« s okusom Wagnera, 6/1986, 774—775.
— Suptilnost i odmjerenost »Orfeja i Euridike«, 3/1987, 351.
— »Don Giovanni« — preveliki zalogaj, 3/1987, 351—352.
— Uvijek popularna Verdijeva »Traviata«, 4/1987, 517—518.
HODŽIĆ, Refik
— *Zimski koraci*, 2/1981, 118.
HORVAT, Ivan Vladimir
— Problem muzikalnosti stila u Matoševoj noveli »Camao«, 5/1979, 385—394.
HORVATIĆ, Dubravko (D. H.)
— Uz gorke stihove Ante Kovačića, 1/1978, 13—18.
— Akvareli Ane Papp-Jerković, 2/1978, 139—144.
— Sunčani dan, 3/1978, 231—234.
— Portreti studenata u hrvatskoj prozi, 4/1986, 327—332.
— Olovna dolina, 5/1978, 421—424.
— Čudnovati konjanici, 6/1978, 533—534.
— Prsten, 1/1979, 4—6.
— Riznica modernih umjetnina u Bosni, 2/1979, 109—111.
— Rijeke teku uzvodno, 3/1979, 209—212.
— Podravsko rukotvorje. Likovno narodno stvaralaštvo u Podravini, 3/1979, 288—289.
— Priča o Patrikovim pričama, 4/1979, 304—306.
— Staljinov rođendan, 5/1979, 427—428.
— Zaboravljeni hrvatski kipar, 5/1979, 479—480.
— Josip Turković i Davor Runtić, 6/1979. 599—600.
— Grgo Gamulin: Šime Vulas, 1/1980, 95—96.
— Evanđelje po Ivanu, 4/1980, 367—368.
— Spomenica župe Bukovica, 5—6/1980, 527.
— Nesvakidašnja štiva, 5—6/1980, 527.
— Dva pjesnička prvjenca, 5—6/1980, 527—528.
— Dio povijesti hrvatskog filma, 1/1981, 85—87.
— Četiri knjige »Tetralogijske biblioteke«, 1/1981, 94—97.
— Jaroslav Iwaszkiewicz: Sjenke, 1/1981, 97.
— Credo Zlatka Šulentića, 3/1981, 255—256.
— U spomen Miroslavu Vaupotiću, 4/1981, 351—353.
— Mihovil Bolonić: Otok Krk, kolijevka glagoljice, 4/1981, 420—421.
— Pet romana Biblioteke »Zrno«, 4/1981, 422—424.
— H. Rider Haggard: Rozamunda, 4/1981, 426.
— Knjiga novog poljskog nobelovca, 5/1981, 524—525.
— Grgo Gamulin: Povratak na Itaku, 5/1981, 525—526.
— Roman o irskoj borbi, 6/1981, 620—621.
— Kuliš i Švaljek, 6/1981, 628.
— Višeslojnost i moć Bubalova pjesničkog govora, 1/1982, 62—69.
— Dvije knjige Biblioteke »Evergrin«, 1/1982, 78—80.
— Knjiga i zbilja, 1/1982, 80—81.
— Šopove ekloge, molitve i astralije, 2/1982, 94—99.
— Kratka autobiografija Frane Kršinića, 2/1982, 114—115.
— Neprigodne bilješke o četvorici pjesnika, 2/1982, 124—125.
— Knjiga koju valja pročitati, 2/1982, 183—184.
— Ivo Lentić: Varaždinski zlatari i pojasari, 2/1982, 186—187.
— Neizrečena riječ nad odrom Josipa Turkovića, 4/1982, 320.
— Pečalna krajina, 4/1982, 347—348.
— Slikar-franjevac, 4/1982, 348.
— Dva nova Murtićeva ciklusa, 4/1982, 356—357.
— »Halje« Marije Barbarić-Fanuko, 4/1982, 357.
— Kipovi Sofije Naletilić, 4/1982, 357—358.
— Zanimljiva zbirka pjesama, 6/1982, 559.
— Predšasnik i sudionik, 6/1982, 560.

— Ljepota i svrhovitost nepravilnosti, 1/1983, 90—92.
— M. Barbarić i J. Pintarić u zagrebačkoj Galeriji »M. Virius«, 1/1983, 95.
— Izložba Vesne Vinski u Salonu Galerije »Karas« u Zagrebu, 1/1983, 96.
— 30 godina književnog rada Veljka Vučetića, 2/1983, 161—162.
— Srečko Imamović u Galeriji »Ina«, 2/1983, 183.
— Glose o Ezopu i Andersenu, 3/1983, 273—276.
— Sustavna teorija književnosti, 6/1983, 682—683.
— Narodno pjesništvo kao povijesno vrelo, 6/1983, 683—684.
— Polja oko Remetinca, 1/1984, 25—27.
— Matoš putopisac, 1/1984, 39—42.
HORVATIĆ, Vlado
— Minijature, 3/1978, 262.
— Ekologija ili scherzo o smeću, 6/1979, 533.
HORŽINEK, Marija
— Zdeslav, 4/1985, 507—509.
— Ponoćna zvona, 6/1985, 667—670.
— Telefon, 1/1986, 41—43.
— Uskrs Martina Hrena, 2/1986, 131—134.
— Dobar dan, patnjo!, 5/1986, 622—623.
IBRIŠIMOVIĆ, Luka
— Iz »Bilježaka s radnog stola« (2), 2/1978, 194—197.
— Bilješke s radnog stola (3), 5/1978, 487—490.
— Bilješke s radnog stola (4), 4/1979, 362—364.
— Bilješke s radnog stola (5), 6/1979, 584—586.
— Bilješke s radnog stola (6), 1/1980, 87—91.
— Bilješke s radnog stola (7), 2/1980, 168—173.
— Bilješke s radnog stola (8), 4/1980, 353—357.
— Bilješke s radnog stola (9), 1/1981, 81—84.
ILIĆ, Žarko
— Franjo Miličević, 5/1985, 598—602.
I. O. S.
— Kneževina ili kraljevina, 2/1980, 167.
IVANDIĆ, Ante M.
— *Rane godine*, 2/1984, 165.
IVANKOVIĆ, Jerko
— Uz prvu samostalnu izložbu Rozarije Radić, 1/1987, 104—106.
— Suhozidi Ante Dab(a)e, 3/1987, 368—369.
IVASOVIĆ, Vinka
— *Porazbacane grane*, 6/1985, 729.
IVAŠTINOVIĆ, Jakov
— Jablan u ravnici (Pogled na pjesme Ive Balentovića), 6/1981, 571—573.
— Prijekor, 3/1972, 230—233.
— Dva susreta — dvije istine, 4/1972, 301—305.
— Rješenje, 4/1982, 303—319.
— Svladavanje sumnje, 4/1982, 399—403.
— Razbijena istina, 6/1982, 608—611.
— Neki društveni aspekti književnosti, 1/1983, 37—49.
— Nevidljive i vidljive čovjekove ceste, 1/1983, 89—90.
— Od natječaja do provalije, 2/1983, 163—171.
— Raosove plovidbe na rijeci: proza, 2/1983, 196—198.
— Nesporazumi i prešućivanje u književnosti, 3/1983, 217—221.
— »Đerme« Mije Babića, 3/1983, 329.
— Prekrižena prošlost, 3/1983, 402—410.
— Lovačka priča, 5/1983, 527—534.
— Jedinstvo Sjevera i Juga u pjesmama Stjepana V. Letinića, 5/1983, 562—564.
— To je naša grana, 6/1983, 632—635.
— Ruke za kaznu, 6/1983, 654—658.
— Uzaludni bijeg, 2/1984, 170—183.
— Mitrovački korijeni, 3/1984, 331—333.
— Rasni pripovjedač — Balentović, 4/1984, 473—477.
— Odmor gospođe Brigite, 4/1984, 485—489.
— Razna lica književnosti, 6/1984, 691—701.
— Dio Matkove biografije, 1/1985, 79—99.
— Književna praksa, 3/1985, 353—374.
— U službi ljudskih duša, 5/1985, 649.
— Zapostavljena Alja Rahmanova, 6/1985 685—688.
— Ugašena svjetla svijetle, 6/1985, 714—723.
— Dostignute i nedostignute čežnje, 1/1986, 77—78.
— Stvarna i nestvarna stvarnost, 2/1986, 196—200.
— Na kamenu ispod sunca, 2/1986, 257—258.
— Jednostavna i ljudska poezija, 3/1986, 119—121.
— Pod teretom poezije, 4/1986, 525—528.
— S onu stranu straha, 5/1986, 630—634.
— Pismo Književnim novinama, 1/1987, 82.
— Poezija koja osvaja, 1/1987, 92—94.
— Neobjavljena zbirka pjesama A. Jakšića, 2/1987, 207—209.
— Savjest kao putokaz, 2/1987, 218—221.
— Borba za riječ koja nešto znači, 3/1987, 369—371.
— Jedni šumom, drugi drumom, 4/1987, 506.
— Razgovor sa Zadrom, 4/1987, 528—531.
— Silazak u autentičnu poeziju, 5/1987, 577—580.
— Slavlje u Subotici, 6/1987, 781—782.
JAKIĆ, Ljubidrag
— U vezi sa »Zimskom bilješkom«, 4/1987, 499—505.
JAKŠIĆ, Ante
— *Hvala Ti, Bože, što nisam uvijek sam*, 1/1987, 12.
— *Travnu stazu mira trudna noga ište*, 2/1978, 163—164.
— *Baka koja briše naočari*, 3/1978, 238.
— *Te večeri stari profesor je zapisao*, 4/1978, 300.
— *Baščanska ploča*, 5/1978, 409.
— *U vijeku tjeskobe*, 5/1978, 410—411.
— *Nekad sam mislio*, 5/1978, 412.
— *Vidio sam*, 5/1978, 412.
— *Žute ruže*, 5/1978, 413.
— *Neću te sresti*, 5/1978, 413.
— *Poslije mnogo godina*, 5/1978, 413.
— *Poslije mnogo godina*, 6/1978, 529.
— *Dok jablani bdiju uz jesenju cestu*, 1/1979, 3.
— *Već godinama ležiš*, 3/1979, 206.
— *Cijelu večer*, 3/1979, 236.
— *Slijepac*, 4/1979, 312.
— *Tako je bilo — Onaj koji raspet umre — Jezero*, 4/1979, 342.
— *Teško je*, 5/1979, 419.
— *Tko satu kazaljke slomi?*, 6/1979, 520.
— *Pada snijeg, a ti se smiješ*, 1980, 26.
— *Sad mi se sve češće i u srcu javi*, 2/1980, 112.
— *Kao umorni putnici*, 3/1980, 222.
— *Dolazi jesen*, 4/1980, 309.
— *Kad zima dođe*, 5—6/1980, 425.
— *Dobriši Cesariću*, 2/1981, 117.
— *Pjesnik*, 2/1981, 117.
— *U ratu*, 3/1981, 242.
— *Nad stara pisma nadnesen*, 3/1981, 242.
— *Kad uspomena jadna drugu budi*, 5/1981, 441.
— *Visoko zvijezde bdiju i trepere*, 5/1981, 441.
— *Vi koji ste došli*, 6/1981, 567.
— *Prijateljima koji su otišli prije mene*, 1/1982, 48.
— *I ja svjetlucam*, Gospodine, 1/1982, 58.
— *Isus i tvoja sjena*, 2/1982, 93.
— *Govori tiho*, 3/1982, 202.
— *Tražiš riječ*, 4/1982, 305—306.
— *Neka ti ne bude žao*, 5/1982, 369.
— *Kad je duša vedra i kad srce prašta*, 5/1982, 385.
— *Ne osvrći se*, 6/1982, 493.
— *Prije i poslije mene*, 1/1983, 7.
— *Skamenjena ptica*, 2/1983, 144—146.
— *Gost*, 3/1983, 211.
— *Pjesnik*, 3/1983, 221.
— *Vraćajući se na Mirogoj*, 4/1983, 342.
— *Stari otoman*, 4/1983, 386.
— *U svome kutu*, 5/1983, 495.
— *Bila je večer*, 5/1983, 495.
— *Stari šešir*, 6/1983, 495.
— *Sat — I kao stranci*, 1/1984, 28
— *Bdiš obasjan šutnjom*, 2/1984, 142.
— *Riječ*, 2/1984, 142.
— *Prijatelju o posve običnim stvarima*, 3/1984, 289.
— *Tako dobro znam*, 4/1984, 460.
— *Kad jesen čežnjom jata ptica diže*, 5/1984, 560.
— *Javi mi se šutnjom*, 6/1984, 632.
— *Pijetli*, 6/1984, 650.
— *Staroj prijateljici*, 1/1985, 22.
— *Koliko sam sreo ljudi*, 1/1985, 43.
— *Vrijeme je da se i suncu zahvalim*, 2/1985, 262.
— *Mlaz večernjih vodopada*, 3/1985, 295.
— *Namjernik*, 3/1985, 323.
— *Prijatelju moj*, 4/1985, 422.
— *Okrenem li se čovjeku*, 5/1985, 552.
— *Poslanica Martinu Kaminskom*, 5/1985, 612.
— *Pred tobom šutim, Gospodine*, 6/1985, 697.
— *Kad navečer sniježi*, 1//1986, 13.
— *Povratak*, 1/1986, 61.
— *Poslanica Jakovu Kopiloviću*, 2/1986, 181.
— *Vatra*, 3/1986, 270.
— Nogometna utakmica, 3/1986, 321—329.
— *Staroj prijateljici*, 3/1986, 359.
— *Kad se budeš molila*, 4/1986, 438.
— *Vrati mir*, 5/1986, 571.
— *Sat*, 5/1986, 591.
— *Domovina*, 6/1986, 700.
— *Mirku Validžiću*, 6/1986, 738.
— *Grana pod injem*, 1/1987, 43.
— *Ptica i njen pjev*, 1/1987, 69.
— *Pred vratima sna*, 2/1987, 134.
— *Žuta samoća*, 2/1987, 134.
— *Primi me*, 3/1987, 322.
— *Uskrsnu kako reče*, 3/1987, 340.
— *Tvojim stopama*, 3/1987, 343.
— *Večernje kiše*, 4/1987, 428.
— *Tajanstvena ptica*, 4/1987, 484.
— *Hrvatski jezik*, 5/1987, 551.
— *Poslije kiše*, 5/1987, 642.
— Pjesnikov odlazak, 5/1987, 644.
JAMMES, Francis

— *Molitva Našoj Gospi* (Prev. Srećko Bošnjak), 3/1979, 249.
JANJIĆ, Luka
— Zapis o Gradini, 4/1980, 317—320.
JAPUNDŽIĆ, Marko
— Koji je bio predložak najstarijeg hrvatskog glagoljskog evanđelistara? 6/1987, 709—751.
JARAK, Vjeko Božo
— Sjećanje na slikara Ivu Dulčića, 3/1985/384—389.
— Sjećanje na slikara Behaudina Selmanovića (1915—1972), 6/1987, 705—709.
JELIČIĆ, Matej
— Pjesnik vjere, nade i ljubavi, 3/1981, 266.
— Kozerija o časopisima, 3/1981, 285—288.
JELIĆ, Dalibor
— Crvena Hrvatska, 4/1981, 377—378.
— Crkva bosanska (Popis znanstvenih povijesnih rasprava), 6/1981, 578—581.
JEMBRIH, Alojz
— Marginalije uz noviju kajkavsku liriku, 2/1979, 129—134.
— Rosa i dim, 5/1979, 476—478.
— Još jedna monografija o znamenitom gradišćanskom Hrvatu, 1/1980, 98—99.
— Od zemlje k zemlji zavičaja, 1/1983, 92.
— Obnovljena »Vrela i prinosi«, 2/1984, 252—254.
JEMBRIH, Ivica
— *Noć koja cvate*, 5/1978, 424.
J. L.
— Etnografija Južnih Slavena, 6/1978, 569—571.
— Odgovor Đuri Vidmaroviću, 2/1980, 163—164.
— Panonska problematika, 5—6/1980, 517—519.
— Stjepan Bešlin (1920—1941), 194—195.
— Ilija Džinić: Čonoplja, 2/1981, 206—207.
— Poetska samoća Ivana Prćića, 1/1982, 72—73.
JOSIPOVIĆ, Z.
— Primjedbe na ocjenu o. Stanka Vasilja, 2/1980, 166.
— Odgovor Stanku Vasilju, 4/1980, 352.
JOVANOVAC, Antun
— Na put Božji, 6/1979, 564.
JURČIĆ, Mladen
— *Noć*, 2/1984, 199.
— Sutra, 3/1984, 346—351.
— Prispjeće, 6/1984, 664—668.
— Miljenik naroda, 2/1985, 168—184.
— Otok, 2/1985, 215—218.
— T. S. Eliot ili vivisekcija stoljeća, 3/1985, 324—329.
— Svjedok, 3/1985, 344—350.
— Mudrac, 5/1985, 565—568.
— *Daljine*, 5/1985, 634.
— Pokajnica, 6/1985, 710—713.
— Stijena, 6/1985, 727—729.
— Svadbeni poklon, 1/1986, 33—37.
— Getsemani, 2/1986, 126—130.
— Poziv kršćanstva, 3/1986, 275—282.
— Kršćanstvo i ljubav, 4/1986, 442—447.
— Novi čovjek, 5/1986, 572—576.
— Zauvijek, 6/1986, 701—707.
— *Put kroz šumu*, 6/1986, 744.
— U očekivanju, 1/1987, 23—25.
— *Za sonet*, 1/1987, 28.
— Riznica slutnje, 2/1987, 135—139.
— Pomazanje, 3/1987, 291—293.
— Razmišljanje o smislu, 4/1987, 395—402.
— Borba za smisao, 5/1987, 570—580.
JURICA, Neven
— Opis pjesničke modernosti, 4/1984, 465—472.
— Poezija Rajmunda Kuparea, 2/1986, 176—181.
— Poezija Tomislava Dorotića, 5/1987, 581—584.
JURIĆ, Veljka
— *Sloboda*, 3/1979, 250.
JURIN, J.
— Naši dani, 4/1986, 521—522.
JURJEVIĆ, Juraj
— T. J. H. Mar: »Noćurci u krajoliku«, 6/1981, 619—620.
JURKAS, Ivan
— *Pavlu Štoosu — Uz 125-godišnjicu smrti*, 4/1987, 420.
JUKIĆ, S.
— *Uz moj šezdeseti rođendan*, 2/1981, 166.
— *Setnja po bijelom mraku*, 4/1981, 384.
K.
— *Pjesma o čovjeku*, 1/1980, 30.
KAMENJAŠEVIĆ, Mato
— A kad ne mognem, 2/1978, 178.
— Ivkan, 2/1978, 179—180.
KARAČIĆ, Blago
— *Moj tužni Božić*, 5—6/1980, 383.
— Iz Bosne ponosne, 1/1983, 34—36.
— U lovu, 6/1984, 670—671.
— *Život*, 1/1986, 56.
— Broj 28, 2/1986, 182—183.
— Moja anabaza, 5/1986, 648—650.
— Vlak se okliznuo, 2/1987, 140—141.
KARAMATIĆ, Marko
— Suvremena sakralna umjetnost na Plehanu, 4/1984, 377—480.
K. Č.
— Novi prozni podvig, 5/1983, 491—494.
KETTELER, Wilhelm Emmanuel
— Prva propovijed na dan posvete crkve, 19. studenog 1848, 4/1981, 357—362.
— Odgovor trojici članova Lassallovog radničkog udruženja u Dünwaldu 3/1987, 301—304.
KLAMER, Aleksandar
— *Pisma*, 3/1978, 246.
KLARIĆ, Tvrtko
— Nostalgija za iskonskim vremenima, 3/1979, 283—285.
— Marko Bobaš (Nakon prve samostalne izložbe), 3/1979, 295.
— Na Veliki petak godine 197*, 2/1980, 162.
— Govor sjenovitog muka, 4/1980, 316.
— Danteovi dubrovački dani, 2/1982, 182—183.
— Toma Akvinski: Izabrano djelo 2/1982, 188—191.
— Suvremenost srednjovjekovlja — srednjovjekovnost suvremenosti, 3/1984, 418—421.
— Nisko, niže, naj... Nenad..., 1/1986, 75—76.
KLASNIĆ, Ivan
— O starosti reljefa sv. Jurja u Plominu, 5/1984, 588—595.
— »Slavenske legende« nisu povijesni izvori prvog reda, 3/1985, 401.
— Naslov treba prevesti, 6/1985, 758—760.
— Kut u dvorcu Miljani za miljnski meteorit, 4/1987, 497—498.
K—lo
— Od »Barabana« do »Porođenja«, 2/1985, 263.
K. M.
— Glazbenik i muzikolog »koji je dobro išao« (U spomen Vladimiru Fajdetiću), 6/1981, 616—618.
— Franjo Krežman dobio dostojnu monografiju, 2/1983, 203—204.
K. M-til
— Bruške pisme Lucije Rudanove, 5/1985, 649.
KOKIĆ, Josip
— Pismo uredništvu »Marulića«, 1/1981, 78—80.
KOKŠA, msgr. Đuro
— Aleksa Kokoć — religiozni pjesnik, 1/1981, 5—10.
KOPAČ, Slavko
— *Ti si vrijeme*, 3/1983, 252.
KOPAČ, Viktor
— Jedna nepoznata pjesma Mirka Bogovića, 4/1981, 319—380.
KOPILOVIĆ, Jakov
— *Govor roda moga — Moja lira — Otkos*, 1/1984, 37.
— *Krugovi olimpijski*, 4/1987, 452.
— *Kakav vašar*, 4/1987, 485.
— *Golubovi sivi*, 4/1987, 485.
— *Reda mora biti*, 5/1987, 644.
— *Vino, vino*, 5/1987, 655.
KOS, V.
— *Ribar*, 3/1986, 390.
KOTARSKI, Serdar (Anđelko Vrsaljko)
— *Put u ništavilo*, 3/1986, 341.
— *Križ i drama*, 6/1986, 737.
KOTARSKI, Sokol (Anđelko Vrsaljko)
— *Bidna moja rič*, 4/1987, 454.
KOVAČEVIĆ, Marko
— Ujevićevo poimanje slikovnosti i ritmičnosti pjesničkog jezika, 5—6/1980, 385—395.
KOVAR, Vilo
— Martin Kukučin o Zagrebu i Zagrepčanima, 5/1978, 447—448.
— O pjesniku Janku Silanu, 6/1981, 569—570.
KOZIĆ, Vlado
— Za njih, 5/1978, 486.
KOZINA, Marko
— *Dvije pjesme bez naslova*, 2/1978, 188.
— Kontrapunkt, 1/1980, 29.
KRALJEVIĆ, Ante
— *Reljef Hercegovine*, 2/1983, 140.
— Molitva sunčevim zalascima, 2/1985, 219—220.
— *Zidovi*, 1/1986, 56.
— *Slijepčeva skulptura*, 2/1986, 130.
— *Otac i sin*, 2/1986, 134.
— Ričina, 2/1986, 148—153.
— Dvije strane zida, 3/1986, 356—359.
— *Ja ne želim da se rodim*, 3/1986, 360.
— *Pjesma*, 3/1986, 391.
— *Pismo majci*, 4/1986, 438.
— *Navrati, Gospode!*, 4/1986, 501.
— *Duhovi duhaništa*, 6/1986, 737.
— *Kamen... bljesak*, 1/1987, 38.
— *Sjetite se načas*, 2/1987, 139.
— *Na grobu rođendanske svijeće*, 3/1987, 342.
— *Pjesma Josku Sušcu kosiocu*, 4/1987, 430.
— *Sin i otac*, 5/1987, 618.
KRASNOV, Gjuro (Đuro)
— O maloj plastici Koste Angeli Radovanija, 4/1980, 373—374.
— Memorijal Ive Kerdića — izložba medalja, 3/1981, 333.
— Gdje su živjeli stari Hrvati, 4/1982, 345.
— 720. godišnjica kovnice novca u Zagrebu, 4/1982, 346.
— Biserna ogrlica medalja Ante Starčevića, 4/1983, 445—447.
— Impresije s izložbe skulptura i grafike Ante Starčevića, 1/1986, 112.

— Asocijacije na apstraktni svijet u medaljarstvu Antuna Motike, 1/1986, 112—113.
— Mataušićeva interpretacija medaljarskih mogućnosti, 6/1986, 792.
— Akordi u metalu Ante Despota, 6/1986, 793—794.
— Medalja u čarobnim rukama Velibora Mačukatina, 6/1987, 782—783.
KRČMAR, Stjepan
— Je li Stjepan Radić bio narodni zastupnik od 1910. ili od 1908?, 2/1978, 184—185.
— Bogata esperantska književnost, 6/1987, 571—572.
— Nenapisano pismo, 5/1979, 414—419.
— Je li Đuro Sudeta autor pjesme »Ujutro rano...«?, 6/1982, 515—516.
— Pjesnik, 5/1985, 547—552.
— Samaritanac mimo zakona, 3/1986, 284—288.
— Spomenik, 3/1987, 255—263.
KREMENIĆ, Ivan
— Antun Mahnič i Simon Gregorčič, 5/1978, 481—482.
KRIBL, Josip
— Ljubav u mislima Dostojevskoga i Berdjajeva, 1/1987, 53—63.
— Vlado Oreški — Milan Nikolić: Sibirski pečat, 3/1984, 422—425.
KRIZMANIĆ, Franjo
— *Haiku*, 3/1987, 304.
KRIŽANIĆ, Zora
— Benediktinci u znanosti, prosvjeti i kulturi Hrvata, 1/1980, 117—119.
KRMPOTIĆ, Branko
— Poetske meditacije Vjekoslava Majera, 2/1978, 167—172.
— Dijalektalna poezija Mije Mirkovića, 3/1978, 247—249.
— Praške senzibilne dogodovštine Josipa Vrane, 3/1978, 285—287.
— Osnivač hrvatske moderne književne kritike, 3/1979, 229—232.
— Novelistička vizionarna poruka Ive Balentovića, 3/1979, 289—291.
— Spomenar srca i životnih sentenca Mire Preisler, 3/1979, 291—292.
— Matoševa majka — Našičanka, 5/1979, 395—399.
— Josip Juraj Strossmayer (1815—1905), 2/1980, 113—116.
— Matoševa »Madam Kroacija«, 3/1980, 239—243.
KRNIC, Blaženka
— Pogled unazad, 1/1986, 49—54.
KRPAN, Stjepan
— Ispravak, 2/1980, 167.
KRPINA, Drago
— *Tuga u predvečerje*, 1/1984, 43.
— *Na kraju ljeta*, 6/1985, 754.
— *I nitko nije znao*, 1/1986, 70.
— *Ruke*, 1/1982, 12.
K. S.
— Markantun Dominis i Nikola Spalatin, 2/1984, 197—199.
KUKUČIN, Martin
— Zagreb na prijelazu u 20. stoljeću (Preveo Geno Senčić), 5/1978, 449—455.
KULINIĆ, Tomislav
— Ružan san, 4/1970, 313—317.
— Tri značajne knjige, 2/1980, 181—184.
— Impozantna slika Dubrovnika, 3/1980, 292—293.
— Saga o rasapu, 3/1980, 294—295.
— Knjiga o izmišljenim bićima, 3/1980, 296.
— Knjiga o fantastici, 3/1980, 297.
— Doba apsolutizma, 4/1980, 369—370.
KULUNDŽIĆ, Zvonimir
— O Krležinoj religioznosti, 1/1982, 17—44.
— Prepotencija ili arogancija, 1/1984, 80—90.
— Prepotencija ili arogancija, 3/1984, 389—406.
KUNTARIĆ, Đuro
— Slikar iz Dragalića, 6/1979, 551—552.
KUPAREO, Rajmund
— U potrazi za nadosjetnim u dramama Miroslava Krleže, 4/1978, 343—357.
— Vjerski osjećaji Antuna Gustava Matoša, 3/1979, 187—197.
— Muka Kristova (Misterij u 5 dijelova), 2/1981, 141—156.
— Uskrsnuće, 1/1983, 17—31.
— Kiparstvo, 4/1983, 355—362.
— Svjetlo — Bitni element slikarskog izraza, 2/1984, 159—165.
— Abigail, 3/1984, 286—288.
— Estetski vidovi koreologije, 4/1984, 455—459.
— Porođenje, 6/1984, 633—649.
— Epifanija proze, 1/1985, 66—72.
— I sveci znaju biti lukavi, 2/1985, 221—224.
— Unosna šala, 3/1985, 330—334.
— Znakonosnost stvari u poeziji, 4/1985, 433—439.
— Prirodna ljepota, 6/1985, 671—676.
— Stvaraoci prostora, 1/1986, 6—11.
— Susret na amerikanski način, 2/1986, 172—175.
— Premišljanja o glazbenoj i ljudskoj harmoniji, 3/1986, 299—304.
— Zapažanja o filmologiji, 4/1986, 457—467.
— Mladenci na Tiberijatskom jezeru, 5/1986, 580—583.

— Transfiguracija u umjetnosti, 6/1986, 709—712.
KUS NIKOLAJEV, Mirko
— Migracioni putovi seljačkih slika na staklu, 6/1981, 559—569.
KVESIĆ, Ivan
— Čvrsnica, 2/1981, 182—183.
— *Ticanje slijepoga*, 2/1982, 164—165.
— Zagreb, 6/1982, 480.
— *Pjesme*, 5/1983, 519.
LONČAREVIĆ, Juraj
— Dugo čekam ali nedočekam izbor, 2/1978, 204—206.
— Trianonski ugovor o miru i razgraničenju između naše države i Mađarske, 2/1979, 112—126.
— Ante Karagić, hrvatski književnik iz Bajskog trokura u Mađarskoj 1/1980, 33—45.
— Izdavačke novosti, 1/1980, 96—97.
— Matej Šavora, 3/1980, 263—264.
— Kulturno-prosvjetni i umjetnički rad među Hrvatima u Mađarskoj (Bajski trokut i Baranja) nakon 2. svjetskog rata, 2/1981, 184—189.
— F. M. Dostojevski, 3/1981, 272—281.
— Sadašnji trenutak kulturnog života Hrvata u Mađarskoj, 4/1981, 385—387.
— Pjesme starog monaha nisu stare, 3/1983, 330—331.
— Kratak pregled povijesti Pomurskih Hrvata u županiji Zala u Mađarskoj, 4/1983, 382—386.
— Gradišćanski Hrvati u zapadnoj Mađarskoj, 1/1984, 60—64.
— Srijemska Mitrovica, 3/1984, 327—330.
— Iz kolijevke narodnih vladara, 4/1987, 527.
MACAN, Trpimir (T. M.)
— Monografija koja to nije, 1/1978, 65—70.
— Sitnice uz zagrebačko izdanje »Povijesti svijeta«, 4/1978, 395—397.
— Uz jesensko štivo, 1/1979, 71—76.
— Tuđe teze i domaće teme 3/1979, 285—287.
— Nakon zimskog štiva, 2/1980, 185—187.
— Vjekoslav Klaić o suvremenoj Bosni, 3/1980, 217—221.
— Bilješka o šarenim izdanjima, 3/1980, 290—292.
— Vlasići 6/1980, 498—504.
— Knjiga o hrvatskoj povijesti, 2/1981, 199—206.
— Uz ljetno štivo, 5/1981, 521—524.
— Bilješka o Aleksandru Stipčeviću, 6/1981, 608—609.
— Nekoliko povijesnih monografija, 2/1982, 184—186.
— Zahvala Konavlima, 3/1983, 280—283.
— Bilješka o zborniku »Kačić«, 3/1983, 283—284.
— Između raguzinizma i slovinstva, 6/1982, 561—566.
— Fratar na baščini, 6/1982, 566—567.
— Varijantne hipoteze, 2/1983, 193—196.
— Zasjenjena sinteza, 3/1983, 318—325.
— Žurnalistička podvalica, 6/1983, 674—675.
— Trka oko Dubrovnika, 6/1984, 721—726.
— Zimska bilješka, 1/1986, 79—83.
— Požeški povjesničar, 2/1986, 201—204.
— Zbornik Župe dubrovačke, 3/1986, 421—422.
— Istarski mural, 4/1986, 546—547.
— Listopadska bilješka, 6/1986, 766—769.
— Nakon »Zimske bilješke«, 1/1987, 71—73.
— 24. knjiga dra Ljube J. Mihića, 1/1987, 98—104.
— Post scriptum, 3/1987, 347.
— Travanjsko štivo, 4/1987, 532—534.
— Katolici u Turskom Carstvu, 5/1987, 668.
— Dubrovački kipar u Zagrebu, 5/1987, 673.
MACHEN, Arthur
— O grijehu (Prev. Josip Mužić), 3/1978, 250—252.
MAGAŠ, Vjekoslav
— *Kad satreš*, 4/1987, 468.
MAHMUTEFENDIĆ, Kemal
— *Sarajevo* 5/1978, 485.
— Na brdu iznad grada u magli, 1/1980, 66.
MAJETIĆ, Miljenko
— Obećanje, 1/1986, 67.
MAJIĆ, Vjekoslav
— *Udaja sreće*, 1/1986, 72.
MAJIĆ, Vlatko
— *Neretvom život struji*, 3/1978, 262.
— *Moj gladni strašni vuk*, 3/1979, 198.
— *Res publica*, 3/1984, 323.
— *Izmet u Temzi*, 5/1985, 591.
— *Mladić*, 4/1985, 432.
— *Divlja loza*, 4/1985, 463.
— *Nožice*, 5/1985, 633.
MAJNARIĆ, Miroslav
— Zvono bolje iz volje, 1/1978, 37—38.
— Dvanaest živih nekrivih, 5/1979, 483—484.
— *Napuštena kuća*, 5/1982, 374.
— *Pisma*, 5/1983, 494.
— *Proljeće*, 1/1984, 24.
— *Ljeto*, 3/1984, 277.
— Za sva vremena i nevremena, 6/1984, 703.

— *Kako privlači*, 4/1985, 432.
— *Nenadani susret*, 4/1985, 468.
— Aforizmi, 5/1985, 624—625.
— Kost, 1/1986, 14.
— Bliže ili dalje, 2/1986, 189—190.
— Magla, 2/1986, 204.
— *Glasovi*, 3/1986, 304.
— Jezik, 4/1986, 487—488.
— Zub, 5/1986, 651—652.
— Vrata, 2/1987, 151—153.
— Ključ, 2/1987, 154—155.
— Prst, 3/1987, 311—312.
— Voda, 4/1987, 429—430.
— Kapa, 5/1987, 588—589.
MAMIĆ, Mile
— Kratak pregled znanstvenog rada o. fra Karla Kosora, 3/1982, 219—221.
MAR, T. J. H. (T. J. H. Mar)
— Opatija u kiši, 1/1978, 11
— Posmrtni razgovor s Tinom, 1/1978, 52.
— Bobovac, 1/1978, 74—75.
— *Prvo putovanje*, 2/1978, 173—174.
— Zagrebačka jesen, 5/1979, 14—18.
— *Ovdje i zauvijek*, 2/1979, 99—102.
— Mirno i hladnokrvno, 3/1980, 257—260.
— Svadba, 3/1980, 261—262.
— Prolazim Mongola, 1/1981, 32—34.
— Čarobni vrt povrtnica i ptica, 1/1981, 101—102.
— La cucaracha, 2/1981, 163—166.
— Zemlja u kojoj sunce niti izlazi, niti zalazi, 3/1981, 296—297.
— Gitanjali, 3/1981, 239—241.
— Gardist Adula, 3/1981, 282—284.
— Šalica nebeskog čaja, 5/1981, 439—440.
— Sličice iz povijesnog spomenara, 2/1982, 106—109.
— Mrtvi grad, 3/1982, 216—218.
— Prenje tijela s dušom, 4/1982, 324—325.
— *Svjetlokazi izgubljene svjetlosti*, 5/1982, 398.
— Pukotina u svemiru, 1/1983, 12—13.
— *Iz stoletnog kolendara*, 2/1983, 114.
— Igra, 3/1983, 215—216.
— Od Vražjeg vartla krbavskoga do proboja sisačkoga, 3/1983, 249—251.
— Prva ljubav u ljubičastom, 6/1983, 590—593.
— *Poeov , mišljah, Gavran to je*, 6/1983, 604.
— *Nefretetine oči*, 6/1983, 631.
— Željezni Krist, 1/1984, 11—14.
— Zemlja koju je napustila smrt, 2/1984, 139—141.
— Višeslavov križ, 3/1984, 277.
— Drvo života i drvo smrti. 4/1984, 441—447.
— Svileno slikarstvo Višnje Sever-Siglhuber, 5/1984, 599—600.
— Tihi noćni lavež, 3/1985, 351—352.
— Pjesničke kaplje, 4/1985, 524—525.
— Osama, 5/1985, 603—604.
— Ulični svirač, 6/1985, 677—679.
— *Otkopnjeli otok*, 6/1985, 688.
— Veliki Pariz, 3/1986, 342.
— Gospodar napadačkih zvijeri, 3/1986, 342.
— Kraljevsko stubište, 5/1986, 644—645.
— Potop, 6/1986, 727—728.
— Ubijač muha, 1/1987, 14.
— Smrt izvršitelja smrti, 1/1987, 29—30.
— *Poklonstvo Danteu*, 2/1987, 188.
— *Kao putnik neki*, 3/1987, 286.
— *Olovno more*, 4/1987, 402.
— Čekajuć Odiseja, 4/1987, 469—471.
MARAČIĆ, Ljudevit
— Zašto baš Ivan Marko Lukačić, 5/1987, 658.
MARASOVIĆ, J.
— *Čemu dva*, 2/1985, 242.
MARCELA
— Naša bakica, 4/1978, 317.
— Na groblju, 4/1978, 326.
MARČETIĆ, Nikola
— Zapisi o Lavu Nikolajeviču Tolstoju, 6/1978, 540.
MARETIĆ, Tomislav
— *Haiku*, 3/1983, 281.
— *Poslovni ljudi*, 5/1983, 501—502.
— *Haiku*, 6/1983, 623.
— *Prognanik*, 2/1984, 212.
— *Hvar*, 3/1984, 326.
— *Kolovoz u Zagrebu*, 4/1984, 492.
— *Velebit*, 5/1984, 581.
— *Zima*, 6/1984, 703.
— *Jutarnja šetnja*, 1/1985, 375.
— *Mare meum*, 5/1985, 580.
— *Haiku s raznih strana*, 5/1985, 625—626.
— *Božićno drvce*, 6/1985, 666.
— *Zimski mjesec*, 1/1986, 40.
— *Travanj*, 2/1986, 200.
— *Pod ljetnim suncem i mjesecom*, 4/1986, 499.
— *Kaleidoskop jeseni*, 6/1986, 760.
— *Treptanja*, 1/1987, 49—50.
— *Silazak*, 2/1987, 150.
— *Čekanje cvijeta*, 3/1987, 316.
— *Tanke*, 4/1987, 480.
— *Sivi dan*, 5/1987, 643.
MARINOVIĆ BRUŠKA, Marinko
— *U positi*, 2/1980, 159.
— *Mislija san*, 3/1980, 277.
— *Na putu*, 2/1981, 138.
— *Kuna*, 5/1981, 473.
— *Vršaj*, 1/1982, 63.

— *U Pločetom dočiću*, 3/1982, 237.
— *Volim Zagreb*, 5/1984, 586.
MARITAIN, Jacques
— Društvo bez novca, 3/1983, 279—281.
MARKOVIĆ, Vilko
— Đavolja provincija, 2/1983, 147—152.
MARŠIĆ, Drago
— *Svjetiljka*, 1/1985, 65.
— *Iznemoglost*, 2/1985, 179.
— *Dani sumnje*, 2/1985, 224.
— *Veliki četvrtak*, 4/1985, 440.
— *Nevrijeme prijeti*, 4/1985, 440.
— *Zatvoreni krug*, 5/1985, 637.
— *Dan iza*, 6/1985, 670.
— *Slutnja*, 3/1986, 283.
— *Ispred i iza*, 4/1986, 482.
— *Podnevna šutnja*, 3/1987, 267.
MATANOVIĆ, Julijana
— O jednom od posljednjih Matoševih soneta, 3/1979, 196—198.
MATAS, Mate
— Antun Konstantin Matas — značajno ime hrvatskog nacionalnog preporoda u Dalmaciji, 6/1985, 680—684.
MATASOVIĆ, Ranko
— *Oproštaj*, 1/1985, 114.
MATIJEVIĆ, Stjepan
— *Umorna riječ*, 3/1983, 272.
MATKOVIĆ-VLASIĆ, Ljiljana
— Razlomci godina (Nastavak), 1/1978, 36—40.
— Razlomci godina (Nastavak), 2/1978, 145—148.
— Razlomci godina (Nastavak), 3/1978, 243—245.
— Razlomci godina (Nastavak), 5/1978, 425—429.
— Razlomci godina, 1/1979, 25—28.
— O jednom od posljednjih Matoševih soneta, 3/1979, 196—198.
— Razlomci godina (Svršetak), 3/1979, 213—217.
— *Ima jedan izvor*, 2/1980, 145.
— Susret s grafikom ili stanica za umorne, 4/1980, 362—364.
— *Kaznit će te tvoje šutnje*, 1/1983, 36.
MEDER, Alois
— Goethe i kršćanstvo, 3/1982, 228—229.
MESAROS-JAKOBOVIĆ, Marija
— *U sobici rodnoj gori lampa*, 1/1984, 38.
M. G.
— Mali katekizam za velike, 4/1979, 376.
— Danica 78, 5/1979, 480.
M. H.
— Uz retrospektivnu izložbu slika Gabrijela Jurkića, 2/1978, 202.
— Uz dvije knjige poezije Janka Bubala, 2/1978, 209—210.
— Knjiga kao kulturni spomenik, 4/1978, 397—398.
— Iz kulturne baštine, 4/1980, 368.
— Kraj jednog pjevanja, 4/1980, 369.
— Bosanske biblioteke, 3/1981, 328—329.
— Putovanje Bosnom, 3/1981, 330.
MIĆIĆ, Serafin
— *Molitva Maslinama*, 1/1978, 32.
— *Kapeli uz cestu*, 3/1978, 230.
— *Kapeli Kristova rođenja*, 6/1978, 503.
— *Pohvale siromašnoj torbi*, 2/1979, 147.
— *Kriste, hvala ti — Otajstvo kruha*, 4/1979, 356.
— *Kristu koji je ljubav*, 4/1982, 292.
MIĆANOVIĆ, Miroslav
— Ljudi od gline, 2/1980, 146—148.
MIHIĆIĆ, Andro Vid
— Hrvatsko kiparstvo od 1955. do 1975, 1/1978, 78—84.
— Kršinić, 2/1978, 160—162.
— Vidović, 5/1978, 420.
— Susreti i sudari slijedom slučaja, 1/1979, 80—87.
— Hajrudin Kujundžić, 2/1979, 157—160.
— Ćiro Mihanović, 2/1979, 161—165.
— *Drugu opalih krila*, 3/1979, 260.
— *Kiparu*, 5/1979, 408—409.
— *Ives*, 6/1979, 509—510.
— Andrija Krstulović, 6/1979, 558—564.
— Susreti i sudari, 1/1980, 69—73.
— *Pjevati suncu*, 2/1980, 152.
— *Majstor s Meja*, 4/1980, 310.
— *Snatrenje*, 5—6/1980, 415.
— *Kasna žalba*, 5—6/1980, 415—416.
— *Još sam živ*, 5—6/1980, 416—417.
— *Želja*, 5—6/1980, 458.
— *De profundis*, 2/1981, 137—138.
— *Kršinić*, 3/1981, 229—238.
— *Odjeci grmljavine*, 5/1981, 446.
— *Želje*, 5/1981, 484.
— Vinjete, 2/1982, 135—136.
— Joža Marinović, 4/1982, 343—345.
— Sa bedema života i iskustva, 3/1983, 222—223.
— *Zaziv*, 3/1983, 224.
— *Aleja slutnje*, 3/1983, 257.
— Marko Čelebanović, 3/1983, 332—333.
— *Sveti Frane*, 4/1983, 354.
— Bruno Bulić, 5/1983, 473—477.
— *Kucanje na vrata tajne*, 5/1983, 490.
— Ivan Meštrović, 6/1983, 583—588.
— Kršinićevo »Kupanje«, 1/1984, 44—45.
— *Oče*, 4/1984, 472.
— *Star sam*, 5/1984, 569.
— *Moj rod*, 6/1984, 669.
— *Bez korekture*, 2/1985, 218.
— *Ono što nisam*, 2/1985, 251.
— Ivo Dulčić, 3/1985, 377—383.
— *Oporuka*, 4/1985, 452.
— Nenad Krivić, 4/1985, 529—530.
— *Naša pjesma*, 5/1985, 605.

— Krležin spomenik, 5/1985, 638.
— Pean, 1/1986, 64—65.
— Pribilježeno, 1/1986, 113—114.
— Enver Krupić, 1/1986, 114.
— Mucanje, 3/1986, 282.
— Dva pisma, 3/1986, 291—292.
— Leonardova »Posljednja večera«, 3/1986, 293—297.
— Zemlja, 3/1986, 297.
— Tomislav Petranović-Rvat, 3/1986, 399.
— Deklaracija s bedema života i iskustva, 4/1986, 470—471.
— Mile Skračić, 4/1986, 557.
— Oporuka, 6/1986, 734.
— Padre Dane, 1/1987, 9.
— Pismo, 1/1987, 27—28.
— Uvijek isto, 1/1987, 70.
— Što mi nismo?, 2/1987, 142.
— Starom drugu, 5/1987, 590.
— XXII. Zagrebački salon, 671.
— Sjena, 6/1987, 704.

MIHOJEVIĆ, Josip
— Ivan Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru, 2/1980, 178—181.
— O Dubrovniku na drugi način, 3/1980, 293—294.
— Plenerizam u bijelom, 4/1980, 374—375.
— Sto godina Muzeja za umjetnost i obrt, 5/1981, 503—505.
— »Umjetnik i zagonetka života« Rajmunda Kuparea, 4/1982, 340—343.
— Pisma Marka Antuna Dominisa Splićanina, 2/1983, 125—140.
— »Sjevernohrvatske teme« Zvonimira Bartolića, 2/1983, 187—193.
— Na Maslinskoj gori, 2/1984, 126—133.
— Dva boravka Vladimira Nazora u kući djetinjstva, 3/1984, 311—320.
— Dio bolske Galerije umjetnina u Zagrebu, 3/1984, 425—428.
— Jedan je Hrvat pokopan na Nebu, 5/1985, 569—575.
— Bitka za Vis u izvještajima očevidaca, 5/1985, 627—633.
— Zapis o Svetom Martinu Bračkom, 5/1986, 587—591.
— Zbornik jezičnih rasprava, 5/1986, 662—666.

MIJATOVIĆ, Anđelko (A. M.)
— Ivan Alilović: Hrvatski narodni običaji u Hercegovini, 2/1987, 208—209.
— Dr. Dragutin Pavličević: Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, 4/1981, 417—420.
— Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika, 6/1982, 580—581.
— »Dubrovački horizonti«, 1/1983, 93—94.
— Odgovor na osvrt Ante Miličića »Viteštvo i tragika uskoka«, 2/1984, 231—233.
— Odgovor na osvrt Ante Miličića »Viteštvo i tragika uskoka« II, 6/1984, 708—711.

MUDRINIĆ, Alojz
— Horror vacui u djelu nobelovca Czeslawa Milosza »Zarobljeni um«, 5—6/1980, 401—410.
— Povodom smrti Ericha Fromma — osvrt na neke nekrologe, 5—6/1980, 514—515.
— Raskorak između teorije i primjene u djelu dr. Rasima Muminovića »Ljudskost i povijesnost«, 1/1981, 43—66.
— Ljudskost, dijalog i međusobno poštovanje, 4/1981, 408—412.
— Heretičke misli o socijalizmu, samoupravljanju i dijalogu, 3/1982, 254—257.
— Naš Waterloo u kritičnoj točki: u pitanju je autentičnost zajedništva, 1/1983, 66—72.

MUMINOVIĆ, Rasim
— Hrabrost ili drskost jedne kritike?, 4/1981, 401—408.

MUNGOSHI, Charles
— Zemljak (Prev. N. Marčetić), 3/1979, 218—221.
— Zemljak, 3/1979, 218—221.

MUŽIĆ, Ivan
— Metafizički smisao antijudaizma, 4/1978, 375—377.
— Iz memoara Petra Živkovića, 3/1979, 253—259.
— Rotari u Jugoslaviji između dva rata, 1/1985, 23—41.
— Popis masona u Hrvatskoj između dva rata, 3/1985, 297—321.
— Masonstvo u Hrvata, 6/1986, 761—762.
— Katakombe u Jajcu, 4/1987, 403—411.

MUŽIĆ, Josip
— Individualnost na raspućima nedokučivoga, 1/1986, 73.

M. V.
— Veliki lirik proze, 2/1978, 199—200.

M. V. Z.
— Milan Krušić hrvatski pedagog i publicist, 6/1979, 565.

MIKULIĆ, Janja
— Uskrs, 2/1980, 144—145.

MILETIĆ, Zorka
— Htjela bih biti oblak, 3/1982, 248.

MILIČIĆ, Ante
— »Nasljeduj Krista« kao književno djelo, 2/1979, 151—153.
— Ćiril i Metod u Panoniji, 4/1980, 321—336.
— Prva studija o pučkoj pobožnosti kod nas, 3/1981, 327—328.
— 275. godina rada za vjeru i kulturu Hrvatske, 4/1981, 424—426.
— Viteštvo i tragika uskoka, 6/1982, 684—686.
— Umjesto zahvale prigovori, 3/1984, 407—410.

MIRNI, Lav
— Kob, 2/1978, 188.

MKULA
— Novi izgovor latinskog jezika, 4/1985, 511.
— Sv. Ćiril i sv. Metod, 5/1985, 640—641.

MLAČ, Krešimir
— Dva posjeta u jedan dan, 1/1978, 28.
— Uz smrt hrvatskog pjesnika Zvonka Milkovića, 2/1978, 197—199.

MORIČIĆ, Dinko
— 13. Zagrebački salon, 3/1978, 290—292.
— Uz 75. godišnjicu B. Bulića, 1/1979, 89—91.

MOROVIĆ, Dinko
— Monografija o fra Luji Marunu, 4/1979, 372—373.
— Marko Marulić: Latinska djela I, 6/1979, 587.

MORRA, Gianfranco
— Od dijaloga do »kršćana za socijalizam« (Prev. M. Lucić) 1/1984, 17—24.

M. S. Š.
— Nova zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, 2/1985, 272.

MOŠTEK, Dubravko
— Šuma u inju, 6/1986, 750.

NAMETAK, Alija
— Sladokusni recepti i susret rođaka, 5/1979, 400—405.

NAZOR, Vladimir
— Crkvica, 3/1984, 320.

N. B.
— Simone Weil: Iščekivanje Boga, 1/1979, 594.
— Ante Rukavina: Velebitskim stazama, 6/1979, 597.
— Temeljito djelo hrvatske prirodoznanstvene historiografije, 6/1983, 691—692.

NEDELJKOVIĆ, Branislav M.
— Odgovor, 6/1986, 763—765.
— Odgovor na »Nakon zimske bilješke«, 3/1987, 345—347.

NEKIĆ, Nevenka (N. Nekić)
— Jedan dan malog čovjeka, 5/1978, 461—464.
— Odlomak iz putopisnog dnevnika, 4/1979, 350.
— Jedan dan malog čovjeka, 1/1981, 67—70.
— Progonitelj, 3/1981, 251—254.
— Plutanje, 6/1981, 565—566.
— Četiri godišnja doba, 1/1982, 59—63.
— Smrt Marije Vogrinski, 3/1982, 224—228.
— Blaca, 6/1982, 491—493.
— Tri vremena, 3/1983, 239—242.
— Iz dnevnika, 6/1983, 609—613.
— Torena, 3/1984, 307—311.
— Stakleno oko, 4/1984, 461—465.
— Iza zatvorenih škura, 1/1985, 248—251.
— Kairos, 4/1985, 427—432.
— Lizika, 1/1986, 45—49.
— Triptih, 3/1986, 347—355.
— Susret, 2/1987, 169—177.
— Iz Dnevnika, 6/1987.

NIKIĆ, Andrija
— Ulazak austro-ugarske vojske u Hercegovinu, 1/1980, 51—66.
— Prvak slovačkog preporoda, 5—6/1980, 516—517.

NINO
— Osjećam to što ne znam, 5—6/1980, 460.

NOVAK, Adele
— Tren radosti, 5/1981, 483.

ORŠIĆ, Aleksandar
— Bespomoćna srdžba na opaku bolest, 1/1978, 105—106.
— U potrazi za korijenima, 3/1978, 287.
— »Posljednja konklava«, 5/1978, 494.
— Sunce, 4/1979, 343—349.

OTOČAN, Tone
— Monolog, 4/1979, 358.
— Canticum, 6/1979, 488.
— Ponavljanje, 5—6/1980, 444.
— Skice za baladu, (Portret, Pismo), 5—6/1980, 459—460.
— Izlet, 3/1981, 298.
— Sad će svibanj, 3/1981, 299.
— Koktel snova, 6/1981, 576—577.
— Ispovijed, 3/1982, 233.
— Proljetni kolaž, 3/1982, 234.
— Podnevni akord, 3/1982, 234.
— Dragost trena, 6/1982, 502—503.
— Uzmorske sličice, 4/1983, 363.
— Mrazni ugođaji, 6/1983, 622.
— U vinogradu mog djeda, 4/1984, 484.
— Jutrenje, 5/1984, 584—585.
— Zagorski akvarel, 6/1984, 702.
— Ljetno popodne, 2/1985, 245.
— S omčom straha oko vrata, 1/1986, 66.
— O da mi je odjedrilat, 1/1986, 68.
— Bonaca ko ulje, 2/1986, 206.
— Oluja, 3/1986, 320.
— U tlapež bordižam, 4/1987, 412.

PAGNOL, Marcel
— Ja sam pjesnik (prev. A. Kolosarić), 4/1978, 319—323.
PALANOVIĆ, Elizabeta
— Od spisa zagrebačke tiskovne cenzure do dviju pjesama Tomaša Goričanca, 5/1983, 496—501.
— Od spisa zagrebačke tiskovne cenzure do dviju pjesama Tomaša Goričanca, 6/1983, 605—608.
— Najstarija hrvatskokajkavska popijevka o kipu Majke Božje Bistričke, 6/1984, 673—688.
PARČINA, Ante
— Čovječanstvu trebaju terme, 6/1978, 544.
— U Marulićevu Nečujmu, 3/1981, 300—302.
PAVIĆ, Anita
— *Razapeta s raspetim*, 1/1984, 58.
— *Trenutak otkupljenja*, 2/1984, 137.
— *Jauk*, 3/1984, 324.
— *Tuga*, 4/1984, 448.
— Meditacija o kršćanskoj književnosti, 6/1984, 717—718.
— *Jeremija*, 1/1985, 56.
PAVIĆ, Ivan
— Odgovor na recenziju u »Katehezi«, 5/1984, 587.
PAVLOVIĆ, Boro
— Sjećanje na Dubravka Ivančana, 3/1982, 208—209.
— Uz stihove nedavno preminule Mire Preisler, 2/1983, 163—154.
PAVLOVIĆ, V.
— Nezaobilazne vrednote, 3/1983, 327—329.
— Nezaobilazne vrednote, opet!, 4/1985, 523.
PEDERIN, Ivan
— Josip Jelačić kao pjesnik na njemačkom jeziku, 6/1983, 659—669.
— Esejistika Milutina Cihlara Nehajeva, 3/1984, 351—368.
— O književnom djelu Marina Bege, 2/1985, 229—238.
— Putopis hrvatske moderne, 5/1986, 581—591.
— Šime Balen: Velebit se nadvio nad more, 1/1986, 102—104.
— Slika Hrvatske u književnom djelu Friedricha von Gagerna, 5/1986, 614—621.
— Putopisi Marijana Bolice i Stjepana Rajčevića, 2/1987, 179—185.
— U spomen dr. Vjekoslavu Maštroviću, 4/1987, 518—519.
PEGUY, Charles
— Marijin plač (Prev. M. Jeličić), 3/1981, 267—271.
PEIĆ, Ilija
— Htio bih postati kamen, 1/1978, 87.
— *Pjesma s margine*, 6/1978, 548.
— *Molitva za nju*, 6/1978, 548.
— *Hrast*, 6/1978, 548.
— Nostalgija življenja, 6/1978, 576—577.
— Druga izložba Vlade Jakelića, 2/1979, 176—177.
PELICARIĆ, Maja
— *Na Zrinjevcu — slika*, 1/1978, 88.
— U Imotskom poslije Ozrenove smrti, 3/1980, 244.
PERIĆ, Mato (Grgec, Radovan)
— Zimsko popodne, 1/1978, 33—35.
PETEK, Dubravka
— Bijeg, 5/1982, 375—377.
— Slike, 3/1982, 244—248.
— Tunel, 1/1983, 62—62.
— *Umjetni svijet*, 3/1983, 277—278.
— Zakoni, 6/1983, 635—640.
— Dječja priča, 4/1984, 481.
— Oceanografska istraživanja, 5/1984, 576—578.
— Baklje u snijegu, 2/1985, 184.
— Zaboravljeno zrno pijeska, 2/1985, 227—228.
— Nulti meridijan, 4/1985, 478—480.
— Kain i Abel, 6/1985, 733—735.
— Na putu u Oz, 2/1986, 184—188.
— Cvjetovi sna, 6/1986, 758—760.
— Polarna mijena, 3/1987, 265—267.
PETRIĆ, Milivoj
— Domaći ekonomist XVIII. stoljeća, 6/1986, 751—757.
— Majsto Jurja Križanića u ekonomskoj znanosti, 2/1987, 159—168.
— Lik jednog političara, 2/1987, 216—218.
— Stota godišnjica hrvatske arheologije, 4/1987, 425—428.
PETRAVIĆ, Mirko (M. P.)
— Mnogo vike ni za što ili hitac u prazno, 3/1978, 279—280.
— »Pozdravi« — srdačan vam pozdrav, 3/1978, 280—281.
— Iz bijela svijeta, 6/1978, 505—509.
— Nušić u novom ruhu, 1/1979, 70—71.
— Iz bijela svijeta (nastavak) 1/1979, 19—23.
— Uspio eksperiment, 2/1979, 173—176.
— Praizvedba predratnog domaćeg dramskog djela, 4/1979, 365—366.
— Dvije nesvakidašnje predstave, 4/1979, 366—368.
— Nezapažena značajna kulturna manifestacija, 4/1979, 368—369.
— Prosto — ali istinito, 4/1979, 375—376.
— Televizijska »Ljubica«, 6/1979, 586—587.

— Hadžić iz prošle i ove sezone, 2/1980, 173—174.
— Opet na okupu, 3/1980, 283—285.
— Sa zagrebačkih pozornica, 3/1980, 285—288.
— Zašto je tako?, 4/1980, 357—359.
— »Riječi, riječi, riječi...«, 5—6/1980, 523—524.
— Malo i nevažno — veliko do zvijezda, 5—6/1980, 525.
— Ustrajnost vrijedna divljenja, 1/1981, 84—85.
— Od zavičaja do domovine, 2/1981, 195—197.
— Psi o čovjeku, 2/1981, 197—198.
— Tragom jednog kataloga, 3/1981, 325—326.
— Međunarodna smotra folklora zavređuje drukčiji tretman, 5/1981, 486—487.
— Zagrebačka kazališna jesen, 6/1981, 610—615.
— Iz zagrebačkih kazališta, 1/1982, 73—75.
— Dvije kazališne svadbe, 2/1982, 180—181.
— Dosad neobjavljeni autobiografski zapisi dviju hrvatskih književnica, 3/1982, 249—253.
— Stari Williams i novi Mrožek, 3/1982, 274—276.
— Ne farbam, rista: šljakal si zbiljam fest, 4/1982, 351—353.
— Zavičaj svom sinu velikanu, 5/1982, 443—444.
— Prve zagrebačke novosezonske premijere, 6/1982, 555—557.
— Sa zagrebačke scene, 1/1983, 85—89.
— Tri nove zagrebačke predstave, 2/1983, 184—186.
— Granato stablo i tek nikla biljka, 2/1983, 201—203.
— Tri premijere i jedan jubilej, 3/1983, 312—316.
— Na kraju sezone, 4/1983, 442—445.
— Provincia docet, 5/1983, 562.
— Prve zagrebačke novosezonske premijere i gostovanja, 6/1983, 675—681.
— Zagrebačka kazališna sezona u punom jeku, 1/1984, 91—96.
— Iz zagrebačkog kazališnog života, 2/1984, 234—237.
— Nova »Poljica«, 2/1984, 237—238.
— Tri zagrebačke predstave, 3/1984, 411—415.
— Na kraju sezone, 4/1984, 502—511.
— Prva predstava u sezoni 1984/5, 6/1984, 719—720.
— Spomen-monografija »Krist Kralj u Zagrebu«, 6/1984, 732—733.
— Četiri nove predstave, 2/1985, 267—272.
— Deveta »Poljica«, 2/1985, 275—276.
— Od amatera do profesionalnog glumca (Razgovor s Amandom Alligerom), 3/1985, 335—343.
— Još tri premijere, 3/1985, 406—408.
— Balerina — pjevačica — dramska glumica (Razgovor s Vanjom Timer), 4/1985, 495—504.
— Sezona se bliži kraju, 4/1985, 513—520.
— Srušila se »stara hiža«, 4/1985, 521—522.
— Glumac, redatelj i književnik (Razgovor s Brankom Spoljarom), 5/1985, 613—623.
— Na kraju: Dani satire, 5/1985, 642—646.
— Neumorni sijač vedrine i smijeha (Razgovor s Jožom Šebom), 6/1985, 739—748.
— »Ja sam za 'teatar glumca'...« (Razgovor s Gizelom Huml), 1/1986, 19—28.
— Počela je nova kazališna sezona, 1/1986 89—95.
— Od školskih priredaba do operne scene (Razgovor s Verom Grozaj), 2/1986, 217—227.
— Iz kazališnog Zagreba, 2/1986, 251—256.
— Kazališno lice i naličje (Razgovor s Juricom Dijakovićem), 3/1986, 305—319.
— Sa zagrebačkih »dasaka koje znače život«, 3/1986, 403—406.
— O trima knjigama, 3/1986, 425—427.
— »Sve je kod mene išlo lijepo i pošteno...« (Razgovor s Milivojem Kučićem), 4/1986, 449—456.
— Još tri predstave, 4/1986, 522—525.
— Spomenik Kranjčeviću — aere perennius, 4/1986, 555—556.
— Umjetnica zanimljive sudbine (Razgovor s Mercedes Goritz-Pavelić), 5/1986, 599—613.
— Kazališna zbivanja, 5/1986, 657—661.
— »Koja to frajlica tak lepo popeva?« (Razgovor s Gitom Gjuranec), 6/1986, 713—725.
— Svršetak prošle i početak nove sezone, 6/1986, 775—779.
— Od violončelista do opernog prvaka (Razgovor s Dragom Bernardićem), 1/1987, 51—68.
— Tri nove predstave, 1/1987, 83—85.
— Mogla je to biti dobra predstava, 2/1987, 213—214.
— »Pjevati se mora rado i s oduševlje-

njem« (Razgovor s Marijem Gjurancem), 3/1987, 323—339.
— »Ja sam dijete Sreće« (Razgovor s Josom Martinčevićem), 3/1987, 431—451.
— Druga polovica zagrebačke kazališne sezone 1986/87, 4/1987, 507—517.
— »V teatru, je tak: primeš — ne primeš« (Razgovor s Lukrecijom Pramberger), 5/1987, 619—642.
— Još dvije predstave iz prošle sezone, 5/1987, 664—665.
— Kazališno ljeto i jesen, 6/1987, 777—781.
PIŠKORIĆ, Oskar
— Prof. dr. Mihovil Gračanin (1901—1981), 2/1981, 111—114.
— »Gorski kotar«, 6/1982, 573—575.
— Praputnjak, 6/1983, 688—691.
— Izložba »Tiskano i pisano blago Samobora« i 35 godina rada Tiskare »A. G. Matoš«, 1/1984, 96—98.
— Hrvatski biografski leksikon, 4/1984, 524—526.
— Mladen Šutej: »Izazov Atlantika«, 5/1984, 613.
PIVČEVIĆ, Edo
— The certainties of mr Marulić anno domini 1500, 2/1985, 226.
— Supetarski kartular i povjesničarska taština, 2/1985, 264.
POGAČIĆ, Adalbert
— *Spomenik z kosom*, 4/1979, 361.
— *Zadnja popevka*, 3/1980, 256.
— *Kosce*, 3/1981, 284.
— *Pri potoku*, 1/1987, 26.
— *Pred zorju*, 1/1987, 69.
— *Kača — jadovača*, 2/1987, 178.
— *Mir vam*, 2/1987, 185.
— *Noć je tiha*, 4/1987, 486.
— *Jabuka*, 5/1987, 612.
POLEGUBIĆ, Adolf
— *Polovičnost*, 1/1984, 53.
— *Ako osvježim čokote*, 1/1985, 104.
— *Jer...*, 5/1985, 609.
POLEGUBIĆ, Gojko
— *Ako izroni mjesec*, 2/1981, 158.
— *Kruženje*, 4/1983, 366.
— *Do nas dopiru krici*, 1/1984, 27.
POLEGUBIĆ, Gojko A.
— *I ti ćeš voljeti*, 4/1981, 369.
POLEGUBIĆ, Tomo
— *Tri pjesme bez naslova*, 6/1982, 531.
— *Jednom sam već bio*, 1/1983, 13.
— *U strahovit dan*, 2/1983, 124.
— *Tjeskobno je*, 4/1983, 364.
— *Nujan je rast srca*, 5/1983, 484.
— *Moć silu čini*, 6/1983, 600.
— *Ugasit ću misli...*, 1/1984, 42.
— *Kapljemo u nepovrat*, 2/1984, 196.
— *Ćut ćeš svoje rođenje*, 3/1984, 368.
— *Zemlja*, 5/1984, 585.
— *Riječi otete od mene*, 6/1984, 672.
— *Pitanja zadnja i prva*, 1/1985, 109.
POPOVIĆ, Eleonora
— *Imao si pticu plavu*, 1/1983, 50.
POSAVAC, Ivo
— Dva svijeta, 4/1978, 309—312.
P. R. (Radovan Grgec)
— *Pedesete*, 5/1978, 430.
— *Stara pjesma*, 2/1980, 120.
— *Nije to bajka*, 3/1981, 220.
— *Još uvijek pamtiš*, 6/1982, 461.
PRAŠILOVAC, Luka
— I to se događa, 2/1984, 200—204.
— Nikad nije kasno, 4/1984, 493—496.
— Spas u pravi čas, 5/1984, 565—568.
— Post nubila — Phoebus, 1/1985, 505—109.
— Nisu se nadali uzalud, 1/1986, 57—61.
PREISLER, Mira
— *Veter dohaja s bregov*, 1/1978, 64.
— *Sagorijevam*, 4/1979, 353.
— *Uspavanka*, 1/1980, 68.
— *Susret s djetetom*, 3/1981, 291.
— *U rosnoj travi*, 6/1981, 458.
— *Preseli me na drugu stranu*, 5/1982, 409.
PRIBANIĆ, Vladimir
— Osobni nadimci u nekoliko bosanskih mjesta, 2/1980, 175—176.
PRPIĆ, Tomislav
— »Bracera va boci«, 1/1978, 103—107.
— O nazivima »kirae« i »kirija«, 3/1978, 260.
— Novi prilog čakavskoj leksikografiji, 4/1978, 398—399.
— Sv. Emeram — zaštitnik staroslavenskog bogoslužja, 6/1978, 547.
PŠENKO, Vlado
— Ljudi i priča o meni, 6/1986, 728.
PURATIĆ, Marina
— Kraća analiza Horacijeve pjesme »Donec gratus eram tibi«, 3/1979, 221—228.
PURATIĆ, Željko
— O ikavskom govoru u književnom jeziku Hrvata, 6/1978, 542—544.
— Latinski izvještaj o požaru u Travniku godine 1903, 4/1979, 351—353.
— Još o Maritainu, 3/1981, 305.
— Maritainu, Tomi Akvinskom, neoskolastici i skolastici, 1/1982, 70—71.
— Đorđo — Đuro Hidža (1752—1833), pjesnik i prevodilac, 6/1983, 651—653.
R. (Radovan Grgec)
— Andro Vid Mihičić, 3/1986, 290.
RABADAN, Vojmil (V. R.)
— Uz izvedbe »Segrta Hlapića« u Kazalištu mladih, 1/1978, 86.
— Theatralia et alia, 1/1978, 89—99.
— Kako da (ne) prevodimo klasike (svršetak), 2/1978, 197—137.
— Theatralia et alia, 2/1978, 189—194.
— Theatralia et alia, 3/1978, 264—277.
— Theatralia et alia, 4/1978, 378—390.
— Teatrolozi i faleristi, 4/1978, 390—392.
— Theatralia et alia, 6/1978, 548—563.
— Theatralia et alia, 1/1979, 59—70.
— Theatralia et alia, 3/1979, 264—280.
— Theatralia et alia, 5/1979, 440—470.
— Theatralia et alia, 6/1979, 568—583.
— Theatralia et alia, 5/1981, 488—499.
— Theatralia et alia, 6/1981, 597—608.
— Theatralia et alia, 2/1982, 166—180.
— Theatralia et alia, 3/1982, 258—274.
— Theatralia et alia, 5/1982, 420—439.
— Theatralia et alia, 6/1982, 537—555.
— Theatralia et alia, 1/1983, 73—85.
— Theatralia et alia, 2/1983, 173—183.
— Theatralia et alia, 3/1983, 294—312.
RACINE, Jean
— Estera (I. čin, 1. prizor), 2/1983, 121—123. (Prev. T. Prpić)
RADAN, Stjepan
— *Nad kraterom užasa*, 6/1984, 701.
RADIĆEV, V.
— Četiri godišnja doba, 2/1986, 156—157.
RADIĆ-PLANINIĆ, Josip
— *Ikebana*, 5/1979, 428.
— *Ti jesi prije svega*, 6/1979, 502.
— *Čežnja za bjelinom*, 6/1979, 534.
— *Golubica*, 1/1980, 74.
— *Prijatelj*, 2/1984, 207.
— *Kiše iz Tvojeg oblaka*, 6/1985, 723.
— *Nezavršena pjesma*, 2/1986, 171.
REĐEP, Marija
— *Strancu umjesto putopisa*, 2/1979, 127.
— *Tuga mi neka*, 5/1979, 413.
— *Balada o odlasku*, 3/1980, 255.
— *Podravini*, 4/1980, 376.
— Razgovorno pjesništvo, 5—6/1980, 530.
REHAK, Antonija
— Biblijsko-kršćanska motivika u prozi Petra Šegedina, 4/1982, 293—295.
REMETIN, Keti
— *Žedni smo*, 1/1987, 26.
REM, A.
— Četiri osječka priloga Danima hrvatske glazbe, 2/1978, 200—201.
REMOVČAN, Antun
— Poznamo li Hasana?, 2/1978, 117—120.
— Ribari i blizina, 4/1978, 333—334.
— Naočari, 5—6/1980, 442—444.
— *Četiri pretproljetne*, 3/1981, 228.
— Ljudskiji postupak sa Stancem, 4/1981, 413—414.
— Kruh, 2/1982, 121—123.
— Izložba što privlači, 1/1983, 95—96.
— Jesen na Mljetu, 4/1984, 339.
RENDIĆ, Smiljana
— Ecclesia Mater, 2/1987, 125—131.
— *Delma*, 3/1987, 250.
— *Braslav*, 3/1987, 250.
— Odbačeno djelo milosrđa, 3/1987, 251—254.
— Pod plaštem Nikodemovim, 4/1987, 394—488.
— Vikarni potpisnici?, 6/1987, 759—764.
RIBARIĆ, Zora
— *Moj dan se naginje kraju*, 6/1979, 508.
— *Kad mi sin pokloni*, 6/1979, 508.
RICOV, Joja
— »In eorum sclavica lingua«, 1/1978, 19—27.
— Metak u srce naroda, 3/1978, 19—27.
— Blagdanska smotra likovnosti, 6/1978, 573—576.
— *Orimo psalam Svevišnjemu, Smrt*, 1/1979, 36.
— *Stvor*, 2/1979, 165.
— Svemirje u šaci, 4/1979, 369—371.
— Petar Marijan Gajšek — skulptorski plamen u izvijanju, 3/1980, 213—216.
— Salvatore Quasimodo — Milosrđe na djelu, 1/1981, 35—38.
— Slavuj smiraja i tame — sublimirana smrt, 5/1982, 378—382.
— Lomačama uprkos, 6/1982, 494—496.
— *Neprohod*, 1/1983, 32.
— *Vjetri tvoja kob*, 1/1983, 33.
— *(Pri)mir(je)*, 1/1983, 33.
— *Svjetomor*, 2/1983, 124.
— *K(on)formist*, 2/1983, 159.
— *Materinstvo*, 3/1983, 223.
— *Kali, noć 13. rujna 1982*, 4/1983, 380—381.
— *Signum dici*, 5/1983, 472.
— Julio Meissner ili San i boja sjete i radosti u životu, 5/1983, 503—506.
— *San?*, 6/1983, 589.
— Što mi je rekao De Chirico, 1/1984, 47—52.
— *Troslov*, 1/1984, 52.
— *Nevrijeme bez daha*, 2/1984, 156.
— K(l)an, 3/1984, 321—322.
— *Poput zraka u šumu*, 3/1984, 323.
— Ideja radi, 4/1984, 451.
— Margherita Guidacci (o) Nikoli Šopu, 5/1984, 551—556.
— *Bedem Velebita*, 5/1984, 583.
— Nukleus 5/1984, 583.
— Ima li pjesnik domovinu ili domovina pjesnika?, 6/1984, 660—663.
— *Ljulja se veljača*, 1/1985, 22.
— Ivan Fanuko — bojni zagrljaj svijeta, 1/1985, 152—154.
— *Brizgam ti otrov pjesmo*, 2/1985, 238.
— Narod, država, život, 2/1985, 258.
— Jakov Bratanić ili ljuštura obezljuđe-

ne domovine, krabulja zavičaja, 2/1985 259—262.
— Osman Berberović, Marika Šafran Berberović: Portreti 1978—1984, 2/1985, 276—278.
— Pod mjesečevim srpom, 3/1985, 352.
— *Orguljaju slavuji*, 3/1985, 352.
— Opsjednuti u pustinji, s bumerangom vlastita glasa, 4/1985, 453—463.
— Adam + Eva ili Adameva?, 5/1985, 607—608.
— Mir — Sloboda — Ropstvo, 6/1985, 684.
— Susjed ti nerazdvojivi, 6/1985, 696.
— Bastion rasne ikavice, Orfej koji živi, 1/1986, 15—18.
— *Jugo*, 2/1986, 153—155.
— Stjepan Vladimir Letinić — zatočenik sjevera, 3/1986, 361—369.
— Usputnice u hodu, 3/1986, 392.
— *Lica davno mila*, 4/1986, 498.
— More — kada pjeva, 4/1986, 558—559.
— *Sklopljene ruke zemlje*, 5/1986, 647.
— *Djevičanstvo snijega*, 5/1986, 650.
— Quia Croata sum, 5/1986, 652.
— Tragom istine pjesnika, 6/1986, 729—733.
— M(j)edenom totalit(j)arcu (K)akademije otvoreno slovo, 1/1987, 34—35.
— *Mučenici krša*, 2/1987, 146.
— *Bezimena vlat*, 3/1987, 294.
— *Zatravljen sred pučine*, 4/1987, 394.
— Neven Jurica — nevinost kontemplacije, 4/1987, 520—527.
— *Posljednji horvatski mrav*, 6/1987, 691.

RIJECANIN, Josip
— San o novom Emausu, 2/1978, 115.
— *Božičnica*, 6/1979, 487.

RILKE, Rainer Maria
— *Smirenje Marije po uskrsnuću* (Prev. K. Mlač), 3/1987, 268.

RITTER von BUSS, Franz Josef (Prev. Ana Mažić)
— Doslovni tekst govora od 25. travnja 1837. o socijalnom pitanju, 3/1983, 259—269.
— Doslovni tekst govora od 25. travnja 1837. o socijalnom pitanju, 4/1983, 391—399.

RUDAN, Lucija
— *Dvi bruške pisme*, 2/1980, 160—161.
— *Kad je vrime od Božića*, 6/1986, 682.

RUNJE, Petar
— Nikola Catellanus, tiskar iz Padove (?), u Splitu uoči tiskanja prvotiska (1483), 6/1985, 694—695.
— Fra Bernardin (Splićanin) Drivodilić i hrvatski Evanđelistar tiskan u Veneciji 12. ožujka 1495, 2/1986, 159—166.
— Ugovor don Petra Kršavića, 14. X. 1457. sa svakom Matijom i sestrom Maricom, 4/1986, 473—479.
— S glagoljskim brevijarom u križarsku vojnu god. 1456, 5/1986, 577—579.
— O crkvi svete Marije u Jajcu, trećorecima i časnoj sestri Stanici trećeg reda sv. Franje u srednjem vijeku, 4/1987, 413—417.
— Hrvatska lirska pjesma u Zadru, 1484, 5/1987, 610—612.
— Još nešto u svezi s fra Bernardinom Splićaninom, 6/1987, 769—777.

SABOL, Željko
— *Pretproljetna pjesma*, 3/1979, 260.
— *Tercine*, 1/1980, 67.

SAMBUNJAK, Slavomir
— Salamunovo slovo i počeci glagoljske azbuke, 5/1987, 645—655.

SAROŠAC, Đuro
— Pismo, 5—6/1980, 513.

SENTINELLA, Frane
— Juraj Julije Klović Croata, 3/1978, 219—222.
— Spectrum, 12/78, br. 1., 4/1978, 399—400.
— Katoličko novinstvo u povijesti hrvatskog naroda, 1/1979, 55—58.
— Sjećanje na stvaranje katoličkog žurnalizma kod nas, 5/1979, 429—436.
— Pravilo sv. Benedikta, 3/1980, 288—290.
— Juraj Jurjević: Dubine dobra i pličine zla, 1/1980, 99—100.
— Bl. Augustin Kažotić i porijeklo imena Zagreb, 6/1980, 445—450.
— Gruž u prošlosti i sadašnjosti, 6/1980, 532—533.

SIEBELT—JAKŠIĆ, Vjera
— *U kapelici*, 1/1984, 10.
— *Zvona hvarske katedrale*, 1/1986, 67.

SILAN, Jan
— *Sonet za rastanak s Johnom Lennonom*, 5/1981, 568—569.
— *Elegija* (In memoriam: Vilo Kovar), 5/1982, 386.

SINIŠTAJ, Nero
— Čeznuća su moji puti, 5—6/1980, 505.

SIRONIĆ, Ante
— Svećenik i književnost, 3/1987, 355—361.

SLADE-ŠILOVIĆ, Mirko
— Tužna priča o modrom cvijetu, 4/1981, 347—350.
— Boje za jesensku sliku Trogira, 4/1981, 388.
— Gospe na slikama Blaža Jurjeva Trogiranina, 4/1981, 388.
— Radovanovo čudo, 5/1982, 465—472.
— Hrvatski jezik u trogirskom Kolegiju sv. Lazara, 5/1983, 521—525.
— Dalmacija u preživjeloj verziji, 6/1983, 673—674.
— Jutarnje šetnje podno skalinadi prisvetoga Križa na Čiovu, 2/1984, 125.
— Trogirska zagora u narodnom preporodu, 3/1984, 335—341.
— *Ljubav starinska*, 4/1984, 460.
— Šator ljubavi za nemir zvijezda, 4/1984, 532—533.
— *Čudak*, 5/1984, 550.
— Moj Trogir, 6/1984, 704.
— Jutro, 4/1985, 472.
— *Pod jablanima*, 4/1985, 451.
— *Post partum Virginis*, 4/1986, 471.
— *Kapelica usred grada*, 4/1986, 478.
— *Ostarjela kovačnica*, 1/1987, 13.
— *Mjesečava tužbalicalica*, 1/1987, 35.
— *Blaževe gospe*, 3/1987, 290.

SLAMNIG, Svevlad
— Nahraniti gladne, 1/1978, 71—73.
— Postquam coenatum est, 1/1978, 108.
— Marulić je imao i hrvatske uzore, 3/1978, 257—259.
— Začinjavcima začinjavačko, 5/1978, 479—480.
— Poezija kao poligon vedrog pesimizma, 2/1979, 179—180.
— Dvostranost pjesničkog čina, 5/1979, 425—426.
— Prema redefiniranju kršćanske kulture, 3/1980, 278—281.
— Primjer časna života, 5—6/1980, 520—521.
— Okrnjeni kontinuitet naše kršćanske svijesti, 2/1981, 170—174.
— Bogovima nesličan, 4/1981, 363—368.
— Značajan doprinos našoj slovenistici, 6/1981, 621—622.
— Umjetnik između velečasnog i milicije, 6/1981, 622—624.
— Četiri tipa odnosa književnosti i njene publike, 1/1982, 110—113.
— Zagrebački kolovoz 1982, 5/1982, 439—440.
— Značajna nagrada dru Željku Puratiću, 5/1982, 446.
— Zašto ne kažete odmah?, 3/1983, 270—272.
— Tada ću procvasti, 4/1983, 387—390.
— Karizma bez pokrića, 3/1986, 394—396.
— Zapis o profesoru Marakoviću, 2/1987, 147—150.
— Prkosna glazba s Golgote povijesti, 3/1987, 372—375.
— Suaviter in modo, 5/1987, 613—617.

SMILJKA (Smiljka S.)
— *Oluja u Novom*, 3/1980, 238.
— *Moje ruke*, 1/1981, 28.
— »Da l' još znaš, da l' još pamtiš...?«, 3/1983, 283—284.
— Jesenski akvarel, 5/1986, 586.
— Jože Plečnik, uz 30. obljetnicu smrti, 2/1987, 210.

SMOJVER, Francika
— *Ljeto*, 3/1980, 282.
— *Beskućnici i ja*, 5—6/1980, 497.

SOKAČ, Ivo
— *Molitva za Vuzem*, 2/1987, 123.

SOLDO, Josip Ante
— »Znancima u pohode«, 2/1984, 243—244.
— »Riznica zagrebačke katedrale«, 5/1983, 568—569.

SOLJAČIĆ, Mario
— *Noću*, 1/1987, 25.
— *Samo neke*, 3/1987, 293.
— Biseri Dubrovnika, 3/1987, 375—377.

SPALATIN, K.
— Još o naslovu Vojnovićevih »Maškerata«, 3/1978, 259—260.
— Engleski jezik odudara, 6/1978, 511—520.

S. T.
— Poezija iskrenosti i srca, 2/1985, 274—275.

STARČEVIĆ, Ante
— Kistom i Kristom bivati, 2/1984, 205—206.

STOJANOVIĆ, Nikola
— Srbi i Hrvati, 1/1987, 76—81.

STOJIĆ, Ante
— Dobar dan, Bože, 5/1981, 474.

STOJIĆ, Mića
— *Pred suton*, 4/1981, 346.

SULIMANAC, Stjepan
— *Srcu*, 5/1981, 445.
— Sudbini, 5/1981, 484.

SULJAGIĆ, Strahinja
— U noći, o Ivanu, 2/1981, 139.
— *Noćno pismo za Ivana*, 2/1981, 140.

SUNČIĆ, Veritas
— *Ostavi trag*, 4/1986, 469.
— *Svaka kuća neka ima jednu ružu*, 2/1987, 153.

SUŠAC, Mate
— *Tajget*, 5/1983, 502.
— *Obljetnica II*, 1/1984, 46.

ŠARIĆ, Ferdo
— Obećavajuća ćutilnost, 2/1987, 215—216.

ŠARIĆ, Ljubica
— *I san je prazan kad ga dosegnemo*, 1/1980, 79,,.

Š—d—c
— Niels Steensen (Nikola Steno, 1/1987, 20—21.

ŠEGEDIN, Petar
— Nad grobom Frane Kršinića, 2/1982, 114—115.

ŠEGUDOVIĆ, Stjepan

— Mjesto Cvetković u prošlosti, 5/1983, 509—519.
— Mjesto Cvetković u prošlosti, 6/1983, 641—649.
ŠESTIĆ, Jakša
— Nekoliko paravana, 1/1980, 24—26.
ŠIMUN, Matija (Anđelko Vrsaljko)
— *Gruda*, 2/1984, 195.
— *Bez rasplakobrana*, 3/1984, 324.
— *Krhotina i bič*, 4/1984 , 447.
— *Bdjenje*, 5/1984, 579.
— *Ja ništčno*, 1/1985, 72.
— *Usprkos krivdi*, 1/1986, 65.
ŠIMUNDŽA, Drago
— Camusova koncepcija umjetnosti, 6/1979, 521—528.
— Problemi mira u djelima suvremenih književnika, 6/1986, 693—700.
ŠIMUNIĆ, Antun
— Intervju s esperantistima, 2/1985, 243—245.
— *Rukovet žita na reveru Subotice*, 3/1985, 350.
— Hrvatsko pjesništvo u esperantu, 4/1985, 467.
ŠKARPA, Juraj
— Rasprodana želja, 3/1981, 254.
ŠKRGATIĆ, Roman
— *Gradu Senju*, 2/1984, 206.
— *Budi svjetionik*, 4/1984, 459.
ŠKRIPIĆ, Zvonko
— *Dar lutalice*, 5/1978, 485.
— *U gostionici*, 6/1979, 557.
ŠKUNCA, A.
— *Bar korak više*, 2/1987, 141.
ŠODAN, Stanislav
— Vođu nije vidio nitko, 5/1982, 407—408.
— Ivan je šutio, 6/1982, 532—533.
— Liječili su mi dušu, 1/1983, 56—57.
— Odsutan od sebe, 2/1983, 172.
— Pismo čovjeku, 3/1983, 247—248.
— Opet razumu zalupiše vratima, 3/1983, 282.
— Bio sam na sudu savjesti, 4/1983, 365—366.
— Kad glumi život, čovjek statira, 5/1983, 520.
— Karijera, 5/1983, 507—508.
— Valovima nikad kraja, 6/1983, 601—604.
— I humaniste hapse, zar ne?, 6/1983, 624.
— Pismo iz Centra za mentalnu higijenu, 1/1984, 54—55.
— Za šaku dolara, 2/1984, 157—158.
— Ne pucajte, govorim esperanto, 2/1984, 213.
— Lutka, 3/1984, 325—326.
— Pazi, oštar čovjek, 3/1984, 334.
— Dezodorans, 3/1984, 369—370.
— Kad obitelj sudi, 4/1984, 449—450.
— Kucajte srcem, otvorit će vam se, 5/1984, 582—583.
— Paralelni život, 5/1984, 580.
— Svakodnevica, 6/1984, 689—690.
— Spomenik, 6/1984, 668—669.
— Halo, ovdje čovjek, 1/1985, 110—111.
— I neznanje je stanje uma, 1/1985, 113.
— Škola ljubavi, 2/1985, 225.
— Mrtvovanje, 2/1985, 239—240.
— Mogu li ljudi uništiti čovjeka, 2/1985, 246—247.
— Živ sam, dakle, kriv sam, 2/1985, 257—258.
— Oprostite trenu moje tjeskobe, Gospodaru, 3/1985, 390.
— Uvod, 4/1985, 441.
— Scenarij, 4/1985, 451.
— Ni djece više nema, 4/1985, 490.
— Pustinja, 5/1985, 606—607.
— Bio sam idol, 5/1985, 608—609.
— Prijatelji, 5/1985, 610—612.
— Aforizmi, 5/1985, 635—637.
— Homo-mundus, 6/1985, 724—726.
— Čovjeka najviše ima u samoći, 6/1985, 749—750.
— I zid tajnu ima, 6/1985, 753.
— Nestao čovjek, 1/1986, 55.
— Umjetne suze teku, 2/1986, 158.
— Savršeni svijet, 2/1986, 191—192.
— Primijetiti život, 2/1986, 205.
— Metamorfoza, 4/1986, 472.
— Nostalgija za sobom, 4/1986, 480.
— Zlatni čekić, 4/1986, 481.
— Laku noć more!, 5/1986, 647.
— Shakespeare na psihijatriji, 6/1986, 739—740.
— Okrivljenik, 1/1987.
— Dolina suza 2/1987, 132—133.
— Bileamova magarica, 5/1987, 586—587.
— I curi život, 4/1987, 421.
— Presuda, 4/1987, 422—423.
ŠORETIĆ, Ana
— Kain, 2/1984, 188.
ŠPOLJARIĆ, Stanko
— Vladimir Becić, 1/1985, 151.
ŠTAMBUK, Anamarija S.
— Mato Vene Starčević, sudac i gradonačelnik grada Zagreba, 6/1986, 741—743.
ŠUTIĆ TOMIĆ, Jure
— Da nije bilo Marije, 4/1987, 455—458.
ŠVEL GAMIRŠEK, Mara
— Uspomena, 2/1980, 116.

TARITAŠ, Milan
— Ivo Sokač — jedan biser u »veličini malenih«, 2/1982, 118—120.

T. D.
— Uredništvu »Marulića«, 5/1979, 439.
TIĆIĆ, Krešimir
— Svijeća, 4/1985, 492—494.
— Kiše, 6/1985, 751—752.
— Čovjek sa sjekirom, 1/1986, 12—13.
— Laički apostolat, 3/1986, 271, 272.
— Kako župnik kaže, 3/1986, 355.
— Luđak, 4/1986, 468.
TOMEC, Irena
— *Oproštaj*, 2/1981, 140.
TOMERLIN, Slavko
— Skica za moj životopis, 3/1981, 292—295.
TOMIČIĆ, Zlatko
— *Na vratima Nina*, 6/1986, 692.
— *Glas Ezekijelov*, 1/1987, 18.
— *Ratnik iz Pridrage*, 1/1987, 124.
— *Povratak svijeta ljubavi*, 6/1987, 758.
TRAGURIENSIS (Tragurinus, mp.)
— »Radovanovo čudo« Mirka Slade-Silovića, 2/1983, 183—184.
— »Prostor između Trogira i Splita«, 1/1985, 144—145.
TRAGURINUS
— Povijest grada Trogira, 3/1986, 417—419.
TRONTL, Stjepko
— *Razgovor na nebesima*, 2/1980, 162.
TUZLANAC, Matan
— »Nisam praznovjeran, ali...«, 5/1978, 456.

UZELAC, Dubravka
— Arijadna, 3/1984, 342.
— »Isus na Maslinskoj gori«, 4/1984, 482.

VALIDŽIĆ, Mirko (M. V. Čelkanović)
— Knjiga proze Rajmunda Kuparea, 4/1978, 394—395.
— Crteži i slike Jagode Marović Sinti, 5/1978, 496.
— Slovo kneza Branimira (879—1979), 3/1979, 237—238.
— Da li je postojala novljanska biskupija?, 4/1979, 359—361.
— Deset godina zbornika »Kačić«, 4/1979, 373—375.
— Suvremeni hrvatski jezik, 4/1979, 378—379.
— More i cvijeće, 4/1979, 380.
— Kipar naivac Franjo Kovačević ne sustaje, 4/1979, 380—381.
— »Kačić« na pragu drugog desetljeća, 6/1979, 589—591.
— Vježbanje u dijalektici, 6/1978, 595.
— Lackovićeva poezija bjeline, 6/1979, 598—599.
— *Peteljke*, 2/1980, 142—143.
— Novi šematizam provincije Presvetog Otkupitelja, 2/1980, 189—191.
— Proslave i izložbe, 2/1980, 195—196.
— Lingvistika, povijest i ..., 4/1980, 365—367.
— Zbirke prigodnih recitacija, 4/1980, 370—372.
— *Dva slova povjesnice naše*, 5—6/1980, 411—412.
— Fra Mirko Čović — in memoriam, 5—6/1980, 536—537.
— Mrtvačka glava i crna brada, 1/1981, 39—42.
— Pucaj u prazno ili..., 1/1981, 78.
— Otto František Babler, 3/1981, 289—291.
— Franjo Kovačić napreduje, 3/1981, 332.
— Ivica Fišer obećaje, 3/1981, 332—333.
— Treća knjiga aforizama, 5/1981, 530—532.
— Tunisom bez deve, 6/1981, 582—596.
— Kratka monografija (i vodič) Visovca, 6/1981, 624—625.
— »Jubilarna izložba« Franje Kovačića, 6/1981, 629—630.
— Sedma samostalna izložba Slavke Simić-Galić, 3/1982, 286—287.
— *Zov tišine*, 6/1982, 517—518.
— Dva vrijedna nalaza, 1/1983, 14—16.
— Svojevrsne izložbe kipara naivca Franje Kovačića, 1/1983, 102—103.
— Značajno djelo našeg oftalmologa, 3/1983, 325—326.
— Disertacija o Jakovu Buniću, 3/1983, 326—327.
— Četrnaesti svezak zbornika »Kačić«, 4/1983, 449—451.
— Kćeri Božje ljubavi, 4/1983, 451—454.
— Marova proza i poezija, 6/1983, 625—631.
— Nakon 300 godina vratio se fra Toma Babić u rodne Stankovce, 2/1984, 208—211.
— Bulićeve sijevnice, 2/1984, 265—267.
— Plodna mirovina Franje Kovačića, 2/1984, 267—268.
— Monografija o fra Gabri Cvitanoviću i objava njegova Ratnog dnevnika, 4/1984, 526—529.
— Roman iz prošlosti Imotske krajine, 4/1984, 529—532.
— Četvrta knjiga aforizama Augustina Korpara, 5/1984, 612.
— Tugo naša, kako si golema!, 1/1985, 140—143.
— Žeravica propjevao prije mirovine, 1/1985, 149—150.
— Iz makarske prošlosti, 2/1985, 273—274.

— *50 (strofa)*, 4/1985, 464—466.
— Zov ljepote i povijesti, 5/1985, 576—580.
— Poezija blagdanskom trenutku, 1/1986, 105—106.
— Temelji propovjedništva, 1/1986, 106—107.
— Senzacionalizam i fantazija, 3/1986, 396—397.
— Grabovčevo vrijeme, 3/1986, 422—423.
— Tri pripovijesti Stjepana Krčmara, 3/1986, 424—425.
— *40 (strofa)*, 4/1986, 496—458.
— Vrličani u pripovijestima Emila Kazimira Žeravice, 6/1986, 787—789.
— Podravski svatovi Franje Kazimira Žeravice, 6/1986, 790—791.
— Trilogija probranog duhovnog pjesništva, 3/1987, 361—362.
— Stih i misao, 3/1987, 362.
— I drvodjelci pišu aforizme, 3/1987, 364.
— Hrvat — prvi predsjednik Srpske kraljevske akademije, 6/1987, 701—704.

VARADIN, Tvrtko
— Dvije obljetnice Vladimira Mažuranića, 5/1978, 431—432.
— Zapisnik o Josipu Turkoviću, 5/1978, 495—496.
— Divovski lik fra Didaka Buntića, 5/1979, 478.
— Poticajna knjiga, 1/1980, 100.
— Zvonimir Kulundžić, Ta rič hrvacka I i II, 2/1980, 184.
— Eugen Kvaternik i njegova rakovička buna (1871—1981), 5—6/1980. 451—453.
— »Hrvatska mlada lirika« iz 1914., 1/1981, 91—94.
— Majka Božja Lurdska u Zagrebu — 50. obljetnica samostana, 40. obljetnica župe, 4/1983, 355—356.

VASILJ, Stanko
— Svjetlo stoljeća, 6/1979, 592—594.
— Pred dva tunela, 3/1980, 265—276.
— Odgovor na »Primjedbu« Z. Josipovića, 3/1980, 281—282.

VAUPOTIĆ, Miroslav (M. V.)
— Veliki lirik proze, 2/1978, 199.
— Skrivač u zvijezdama, 4/1978, 301—302.
— In memoriam dr. Ljudevitu Jonkeu (1907—1979), 3/1979, 239—240.
— Čitajući Tadijanovića, ponovo i trajno, 1/1981, 25—31.
— *Autobiografija*, 4/1981, 354.
— Pjesma bogovima i jednom Bogu, 4/1981, 355.

WEIL, Simone
— *Vrata* (prev. R. Grgec), 3/1978, 242.

VELEBIT, Josip
— *Žuhki spomini*, 5/1978, 440.
— *Kralj Matijaš i merlingradski vlastelin*, 5/1978, 478.
— *Rubaija*, 4/1979, 349.
— *Na kraju svijeta negdje*, 4/1979, 354.
— Iz predratnih vedrih zabilježaka, 6/1979, 553—555.
— Djelovanje naših franjevaca u Budimu u XVIII stoljeću, 6/1979, 591—592.

VELEBIT, Smiljan
— Drugi susret s ostvarenjima Mile Grgasa, 1/1978, 106—107.
— Samostalna izložba Vesne Šojat, 1/1978, 1/1978, 107.
— Izložba uz Cesarićev 75. rođendan, 2/1978, 201—202.

VELJAČA, Ivan
— Što je klerikalizam?, 3/1978, 348—350.

VELJO
— Ljiljana Matković-Vlašić, Sabrani dani, 5/1978, 492—494.

VEREŠ, Tomo
— Siroti bogataši Anta Miroljuba Evetovića, 4/1978, 361—365.
— Katolički vjernik — društveni radnik (v. Buss), 5/1978, 433—440.
— Zanimljiva knjiga, 2/1979, 180—181.
— Dopuna o Lajči Budanoviću, 4/1979, 355—356.
— Bit i nebit marksističkog ateizma, 6/1979, 535—546.
— Frane Petrić — strastveni filozof, 1/1980, 18—20.
— Za obnovu filozofije u Crkvi i svijetu, 1/1980, 21—23.
— Globusov »Prometej«, 2/1980, 187—189.
— Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike, 2/1980, 193—194.
— Pjesnik Subotice, 3/1980, 205—211.
— Je li Albert Veliki bio Švođanin ili Nijemac, 1/1981, 71—74.
— Sudbina Maritainove misli u Hrvatskoj, 2/1981, 124—136.
— Katolicizam i proletarijat, 3/1981, 243—245.
— Katolicizam i proletarijat, 4/1981, 356.
— O Maritainu ili o nečemu drugom?, 5/1981, 485—486.
— Razgovor o religiji i socijalizmu, 1/1982, 45—47.
— Katolicizam i proletarijat, 2/1982, 154.
— O Marxu i o Tomi Akvinskom, 6/1982, 504—507.
— Nepoznati Marx i Proudhon na hrvatskom, 1/1983, 8—11.

— Katolicizam i proletarijat, 3/1983, 258—259.
— Katolicizam i proletarijat, 3/1984, 290—292.
— Matija Mamužić — naš prvi kršćanski socijalist, 2/1985, 57—66.
— Kettelerov prvi govor o socijalnom pitanju, 4/1986, 483—484.
— Ketteler i socijalizam, 3/1987, 295—300.
— Najstarija visokoškolska ustanova u Hrvatskoj, 4/1987, 498.
— Razgovor kršćanski s profesorom teologije, 5/1987, 659—663.
— Demitologizirani Marx, 6/1987, 784—787.

VIDMAROVIĆ, Đuro
— Istina o Josipu Gujašu Đuretinu, 1/1978, 85.
— Prilog upoznavanju etnonimske i toponimske problematike hrvatskih ogranaka u Mađarskoj, 1/1980, 77—79.
— Prilog upoznavanju etnonimske i toponimske problematike hrvatskih narodnih ogranaka u NR Mađarskoj (II), 4/1980, 345—350.
— Hrvatski narodni ogranci u NR Mađarskoj između povijesti i savjesti, 3/1981, 307—316.
— Posljednji na bastionu materinske riječi, 3/1981, 319—323.
— Prilog suvremenoj gradišćansko-hrvatskoj poeziji, 4/1983, 454—456.
— Pjesma kao riječ Bogu i narodu, 3/1983, 285—289.
— Nastavak polemike oko Misala iz 1483. godine, 6/1983, 686—688.
— Đurđevački književni krug, 3/1986, 414—417.
— Josip Gujaš — Džuretin vodeći pjesnik hrvatske dijaspore, 5/1987, 601—608.

VILIĆ, Zrinka
— Izložba suvremene hrvatske umjetnosti u Sarajevu, 3/1979, 294.

VISKOVIĆ, Josip
— Misli, 1/1986, 44.

VOBORSKI, Željko
— *Kad se danas*, 2/1987, 187.
— Etnografski rad i korespondencija Luke Ilića Oriovčanina, 1/1979, 45—51.

koga
— Korespondencija Luke Oriovčanina, 4/1980, 337—342.
— *Svejedno*, 1/1982, 5.
— *Pjesma*, 6/1985, 726.
— *Pjesma*, 1/1986, 13.

VOJNOVIĆ, Ivo
— Jedno pismo iz godine 1926, 2/1980, 121—123.

VONČINA, Nikola
— Uz izvedbe »Šegrta Hlapića« u Kazalištu mladih, 1/1978, 86.

V.P.
— Za koga svjedoči Nikola Stojanović, 1/1987, 73—75.

VRANA, Josip
— Djevojka s dječjim kolicima, 3/1978, 239—241.
— Iz pisma Đure Sudete, 6/1983, 595—600.
— Metode Zvonimira Kulundžića, 2/1984, 218—230.

VRANJKOVIĆ, Slavko
— Filipov križni put, 1/1978, 29—32.
— Maleni u velikoj zornici, 4/1987, 358—360.
— Gorki korijen, 2/1980, 139—141.

VRANKIĆ, Blaž
— *Sapeto kamenje*, 5/1985, 602.
— *Zemlja*, 3/1987, 286.
— *Prag*, 4/1987, 481.
— *Traganja*, 4/1987, 482.
— *Kuće*, 6/1987, 757.

VUČETIĆ, Veljko
— Humor u romanu Ivana Raosa »Prosjaci i sinovi«, 4/1984, 519.
— Stnislava Adamić kao duhovni pisac, 6/1986, 770—772.

VUČIĆEVIĆ, Stojan
— Sveta tri kralja, 1/1984, 9.

VUČIĆIĆ, Ivan
— *Ona*, 3/1981, 256.

VUK, Miroslav
— Čiča Ivo Čakalić kao likovni umjetnik, 4/1981, 390—391.
— Kritike na znanstveni skup o Kuhaču, 2/1986, 229—238.

VUKOV, Marko
— Aleksa Kokić — pjesnik bijelih salaša — zavičajni pjesnik, 5—6/1980, 472—476.
— Hod cestom života, 1/1984, 108—109.

VUKOVIĆ, Stipe
— Obnoviti rad na duhovnom jedinstvu, 3/1986, 398.
— »Podobnost inteligencije«, 5/1986, 654—655.
— Svečanost bez smišljenog sadržaja, 2/1980, 167.
— »Od zgražanja do oduševljenja«, 5—6/1980, 513.
— Gdje nema različitih mišljenja nema ni napretka, 6/1983, 672.
— Apologija autonomaštva, 6/1986, 534.

VULIĆ, Miroslav
— Poljički doprinos za pohrvaćenje op-

činske uprave u Splitu g. 1882, 6/1985, 705—709.
WOJTYLA, Karol (Prev. Marijana Kralj)
— *Slijepac*, 3/1987, 249.
Z.
— Svetište Majke Božje Bističke kao koncertna dvorana, 1/1980, 92—93.
ZAVRŠKI, Josip
— Osvrt na »znanstveni« pristup temi o »Razvoju muzičke terminologije u Hrvatskoj poslije Kuhača u razdoblju 1918—1941«, 6/1987, 764—769.
ZEČEVIC, Jure
— »Spectrum« 1/1978 — odgovor na osvrt, 5/1978, 480.
ZELIĆ-BUČAN, Benedikta
— Mihovil Pavlinović, ideolog i apostol hrvatstva u Dalmaciji, 1/1978, 41—51.
— Neka suvremena reagiranja na atentat u beogradskoj Skupštini 1928, 3/1978, 219—223.
— Papa Ivan VIII. i hrvatski vladar Branimir, 6/1979, 495—499.
— Opis hrvatskih priobalnih gradova u jednom putopisu iz 1486, 4/1981, 381.
— Evanđelistar kneza Miroslava kao historijski izvor, 5/1982, 519—530.
— Takozvana prva slavenska seoba u Dalmaciju — činjenica ili pretpostavka?, 6/1983, 613—621.
— Don Frane Bulić, 5/1984, 543—550.
— Nečuven redaktorski i »suautorski« postupak, 6/1984, 705—707.
— Naseobe Hrvata prema djelu »O upravljanju carstvom« Konstantina Porfirogeneta, 1/1985, 6—20.
— Slavensko bogoslužje i glagoljica kod Hrvata do kraja XI. stoljeća, 3/1986, 371—390.
ZLAMALIK, Vinko
— Govor prigodom otvaranja izložbe bračnog para Berberović, 2/1985, 278.
ŽARIĆ, Marko
— *Darivanje*, 6/1986, 734.
ŽERAVICA, Emil
— *Dolet svijesti*, 1/1985, 22.
ŽITOMISLIĆ, Jure
— Haiku, 5/1982, 382.
ŽUGAJ, Marijan
— 'Gospodin' fra Bernardin Drivodilić 'Splićanin' i njegov Evanđelistar tiskan 1495. 2/1987, 198—207.
ŽUŽUL MARINOVIĆ, Ante
— *Ukloni svoga mrca*, 3/1978, 263.
— *I tako bijaše posvuda*, 2/1979, 165.
— Mjesec na dar babi Karinuši, 2/1980, 134.
ŽUŽUL, Ante
— *Noćna plovidba*, 3/1980, 288.
— *Zaljubljen u suton*, 3/1980, 302.
— *Kunem se ralom svetog juga*, 3/1980, 304.
— *Kada šapnem davno ime*, 4/1981, 380.
— *Otvaram vrata starog juga*, 4/1981, 380.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (55) 685
***Joja Ricov:** Posljednji horvatski mrav 691
Radovan Grgec: Tomislav Prpić (1898—1987) 692
Josip Berka: Pred odrom velikog umjetnika 695
***Tomislav Dorotić:** Potrebni su mostovi smirenja 697
N. Nekić: Iz Dnevnika 698
M. V. Čelkanović: Hrvat — prvi predsjednik Srpske kraljevske akademije 701
***A. V. Mihičić:** Sjena 704
Vjeko Božo Jarak: Sjećanje na slikara Behaudina Selmanovića (1915—1972) 705
Marko Japundžić: Koji je bio predložak najstarijeg hrvatskog glagoljskog evandjelistara? 709
Tomislav Heres: Poljički narodni život i običaji 751
***Blago Vrankić:** Kuće 757
***Zlatko Tomičić:** Povratak svijeta ljubavi 758

Mišljenja i reagiranja

Smiljana Rendić: Vikarni potpisnici? 759
Josip Završki: Osvrt na »znanstveni« pristup temi o »Razvoju muzičke terminologije u Hrvatskoj poslije Kuhača u razdoblju 1918—1941« 764
Petar Runje: Još nešto u svezi s fra Bernardinom Splićaninom 769

Mozaik

Mirko Petravić: Kazališno ljeto i jesen 777
J. I.: Slavlje u gsubotici 781
Gjuro Krasnov: Medalja u čarobnim rukama Velibora Mačukatina . . . 782

Knjige

Tomo Vereš: Dermitologizirani Marx 784

Vijesti

Iz domovine i svijeta 787

Bibliografija

Autori i njihovi prilozi u drugom desetljeću »Marulića« (1978—1987) . . 793

Božićne ploče HKD-a
Cijena 150 d
(po komadu)

BIBLIOTEKA »NOVI VIDICI«

FERDINAND KLOSTERMANN: **Teze o laicima.** Rasprava o laičkom apostolatu u svijetu poslije II. vatikanskog sabora. — Cijena 300 dinara.

RADOVAN GRGEC: **Novo i staro.** Prikaz nekih gorućih koncilskih i postkoncilskih pitanja s osvrtom na našu specifičnu situaciju. — Cijena 500 dinara.

JEAN GUITTON: **Katolicizam.** Sažeti prikaz katoličkog vjerovanja i nazora na svijet: — Cijena 500 dinara.

BONNET — GRGEC — VEREŠ: **Neoklerikalizam i pučki katolicizam.** — Cijena 500 dinara.

GEORGES HUBER: **Ivan Pavao I. ili Zvanje Ivana Krstitelja.** — Cijena 800 dinara.

RADOVAN GRGEC: **Nadanja i iščekivanja.** Prigodna razmišljanja katoličkog laika o zbivanjima u Crkvi. — Cijena 800 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, Trg kralja Tomislava 21, 41000 Zagreb.

BIBLIOTEKA »MALA SCENA«

1. J. MARINOV: **Povijest na pozornici.** Tri drame. — Cijena 800 dinara.
2. **Uskrsni i drugi duhovni igrokazi.** — Cijena 800 dinara.
3. **Scenske proslave vjerske.** U povodu 250-god. Marije Bistrice i 450-god. rođenja sv. Vinka Paulskog. — Cijena 800 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.

MARULIĆ — hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredn̈ički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec